

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

**T.C. GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ**

E-KİTAP-3

ISBN: 978-605-4239-70-2

**BU E-KİTAP SOBİAD TR DİZİN TARAFINDAN,
ATIF ve İÇERİK OLARAK TARANMAKTADIR.**

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

EDİTÖR

BETÜL KARAGÖZ YERDELEN

EDİTÖR YARDIMCILARI

ABBAS KARAAĞAÇLI

KURTULUŞ YILMAZ GENÇ

REDAKTÖR

ABDULLAH ATACAN

YAYIM YÖNETMENLERİ

TOLGA ÇIKRIKÇI

UFUK PALA

AYTAÇ ERDEM

DOĞACAN BAŞARAN

**T.C. GİRESUN ÜNİVERSİTESİ KARASAM ve
SBE. AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI işbirliği**

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

27 ŞUBAT 2017

25. YILINDA “HOCALI SOYKIRIMI” ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

ONURSAL BAŞKAN

REKTÖR PROF. DR. CEVDET COŞKUN

SEMPOZYUM GENEL KOORDİNATÖRÜ

PROF. DR. BETÜL KARAGÖZ YERDELEN

YÜRÜTME KURULU

PROF. DR. BETÜL KARAGÖZ
YERDELEN - BAŞKAN
YRD. DOÇ DR. ABBAS KARAAĞAÇLI
– BŞK. YRD.
DOÇ. DR. KURTULUŞ YILMAZ GENÇ
DOÇ. DR. BEHZAT BARIŞ
YRD. DOÇ. DR. MEHMET ÖZMENLİ
YRD. DOÇ. DR. GÖKTÜRK TÜYSÜZOĞLU
YRD. DOÇ. DR. SELİM KURT
YRD. DOÇ. DR. İ. CEM FERİDUNOĞLU
ARAŞ. GÖR. AYTAÇ ERDEM
ARAŞ. GÖR. METİN ÇAKIROĞLU
ÖĞRT. TEYMUR GASIMLI

BİLİM KURULU

PROF. DR. JUSTIN McCARTHY
PROF. DR. ISMAYIL MUSA
PROF. DR. ANIL ÇEÇEN
PROF. DR. ALÂEDDİN YALÇINKAYA
PROF. DR. ELMAN NASIRV
PROF. DR. M. SEYFETTİN EROL
PROF. DR. RAFA MARTINEZ
PROF. DR. FEYZULLAH AHMETOĞLU
PROF. DR. ERDOĞAN ALTINKAYNAK
PROF. DR. SELÇUK DUMAN
PROF. DR. NURSULU ÇETİN
DOÇ. DR. SEYFETTİN ALTAYLI
DOÇ. DR. HASAN OKTAY
DOÇ. DR. VADİM KARASTELEV
DOÇ. DR. JENİS JOMART
DOÇ. DR. PERVANE MEMMEDLİ
YRD. DOÇ. DR. SAVAŞ BİÇER
DR. LILİYANA ELENA
BOSTCAN
DR. KEISUKE WAKIZAKA

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI

ULUSLARARASI SEMPOZYUM PROGRAMI

27 ŞUBAT 2017

08.30-09.00 KAYIT
09.00-09.30 "Hocalı Şehitleri" ve "Bütün Şehitlerimiz" Anısına
Saygı Duruşu

Türkiye ve Azerbaycan Milli Marşları

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN - Sempozyum Gen. Koor.

Prof. Dr. Cevdet COŞKUN - Rektör / Onursal Başkan

09.30-11.00 AÇILIŞ PANELİ

Başkan: Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Prof. Dr. İsmayil MUSA (Azerbaycan)

Prof. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA (Türkiye)

Doç. Dr. Rövsen ALİZADE (Azerbaycan)

Dr. Salih UÇAK (Türkiye)

Dr. Ramil RÜSTEMOV (Azerbaycan)

Çay ve Kahve Molası

11.15-12.30 BİRİNCİ PANEL

Başkan: Prof. Dr. İsmayil MUSA

Doç. Dr. Hatire QULİYEVA (Azerbaycan)

Dr. Liliyena Elena BOSTCAN (Romanya)

Uz. Girayalp KARAKUŞ (Türkiye)

Ahmet Yavuz GÜRLER

12.45 - 13.45 - ÖĞLE YEMEĞİ

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

14.00 - 15.30 İKİNCİ PANEL

Başkan: Prof. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA

KARASAM: Yrd. Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI (Türkiye)

Yrd. Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU (Türkiye)

KAFKASSAM: Uz. Keisuke WAKIZAKA (Japonya)

Çay ve Kahve Molası

15.45 - 17.30 ÜÇÜNCÜ PANEL

Başkan: Doç. Dr. Hasan OKTAY

Doç. Dr. Merziyye NECEFOVA (Azerbaycan)

Yrd. Doç. Dr. İ. Cem FERİDUNOĞLU (Türkiye)

Yrd. Doç. Dr. Hany İsmayil RAMADAN (Mısır)

Yrd. Doç. Dr. Elvin IUSUBOV (Kırgızistan)

Nuray GÜNEY (Türkiye)

Uz. Meral BAHAR (Türkiye)

11

Çay ve Kahve Molası

17.45 - 19.00 KAPANIŞ PANELİ

Başkan: Doç. Dr. Rövşen ALİZADE

Dr. Akil SAMEDBEYLİ (Azerbaycan)

Doç. Dr. Pervane MEMMEDLİ (Azerbaycan)

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN (Türkiye)

ve Arş. Gör. Tolga ÇIKRIKÇI

19.00 - 19.15 KISA BELGESEL FİLM GÖSTERİMİ

19.15 - 19.30 KAPANIŞ TEŞEKKÜRÜ ve FOTOĞRAF ÇEKİMİ

20.00 - 22.00 AKŞAM YEMEĞİ

28 ŞUBAT 2017

GÖRELE ŞEHİTLİĞİ'Nİ ZİYARET

BASIN BİLDİRİSİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DEKANLIĞI

Sayın Protokol Mensupları, Akademisyenler, Aydınlar, Basın Mensupları, Kamu Sektörü Temsilcileri ve Çalışanları, Özel Sektör Temsilcileri ve Çalışanları, Öğretmenler, Sendikacılar, Sanatçı ve Sporcular, Hanımlar, Beyler, Kıdemliler, Gençler, Öğrenciler ve Duyarlı Herkes,

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi olarak, SBE. Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Anabilim Dalı ile KARASAM işbirliğinde; Türk Dünyası'nı, İslam Âlemi'ni ve Onurlu Dünya'yı büyük keder ve utanç içinde bırakan, Ebulfez ELÇİBEY'in ifadesi ile "Türk Dünyası'nın gırtlığına sarılmış pençe" olan Hocalı Soykırımı'nın yirmi beşinci yılında, 27 Şubat 2017 tarihinde "25. Yılında Hocalı Soykırımı" Uluslararası Sempozyumu düzenlemekteyiz.

Hocalı Soykırımı, yalnızca Azerbaycan Türklerinin değil, genel çerçevede bütün Dünya Türklerinin, ama bundan ötede bütün insanlığın yaşadığı büyük trajedi ve tarihe kazınmış bir kan lekesidir. 1992 Şubat ayında, 25'i 26'ya bağlayan gece, sessiz sedasız, dünyanın bilmediği ve beklemediği çok ağır bir sivil katliam gerçekleştirilmiştir. Devlet destekli Taşnak teröristler, stratejik bakımdan büyük önemi bulunan, eski bir Ahıska yurdu da olan Hocalı'da "soykırım" yapmışlardır.

Bu korkunç gecede, Hocalı mekân olarak yeryüzünden silinmiş, 613 kişi katledilmiş, 487 kişi ağır yaralı halde bırakılmış, 1275 kişi Ermeni güçleri tarafından esir alınmış olup, bunların içinde 150 kişi bitkin ve harap düşerek şehit olmuştur. Şehitlerin 106'sı kadın, 63'ü çocuktur; yüzlerce Azerbaycan Türkü kayıp olmuş, yüzlercesi ise öz vatanlarından can korkusuyla acı içinde çıkmıştır.

Henüz Sovyetler Birliği dağılmamışken, Hankendi'ne yerleştirilmiş olan 366. Motorize Piyade Alayı'nın desteğini alan silahlı Taşnak güçleri, Hocalı'yı işgal etmişlerdir. Sovyet 366. Alayı'na ait zırhlılar, şehri 2 saat boyunca ağır tank ve top atışlarıyla vurmuştur. Saldırıları, Hocalı'yı bir kare biçiminde hesaplayarak şehrin üç farklı ucundan yapılmıştır. Görünürde halka kaçabilecekleri ve şehri terk edebilecekleri

25. YILINDA HOICALI SOYKIRIMI E-KİTABI

bir uç nokta bırakılmıştı. Ancak gerçekte bu çok aldatıcı bir tuzaktı. Bombalanmayan alandan kaçmaya çalışan Hocalı halkı, çevreyi sarmış olan Ermeni birlikleri tarafından kısıvrak ele geçirilmişler; en vahşice, acımazca ağır işkenceler yapılarak katledilmişlerdir.

Azerbaycan, Hocalı için tam 25 yıldır gözyaşı dökmekte ve “adalet” istemektedir. Türk Dünyası, tam 25 yıldır gırtlığına tırnaklarını geçirmiş olan vahşi pençeyi atamamıştır. Elbet Hocalı, zamanla onurlu insanlar için, acının ve utancın simgesi haline gelecektir. Nitekim Azerbaycan’ın dışında Meksika, Pakistan, Kolombiya, Honduras ve Sudan “Hocalı Soykırımı”nı tanımışlardır.

Sempozyumumuza teşrif edecek herkesi görmekten büyük memnuniyet duyacağız.

İçten saygılarımızı sunarız.

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekan Vekili
25. Yılında Hocalı Soykırımı Uluslararası Sempozyumu Genel Koordinatörü

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

TEŞEKKÜR

BÜTÜN KATKILARA SONSUZ TEŞEKKÜRLER, ANCAK ÖZELLİKLE AZERBAIJAN BÜYÜKELÇİLİĞİ'NİN DAĞITMAMIZ İÇİN GÖNDERDİĞİ KİTAPLARA, AMA EN ÇOK DA DENİZLİ'NİN LİSE ÖĞRENCİLERİNE SONSUZ TEŞEKKÜRLER EDİYORUZ.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI ULUSLARARASI SEMPOZYUMU İÇİN KENDİ ÇALIŞMALARI OLAN ALTTAKİ "25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI" YAYINLARINI BİZE YOLLAYIP DAVETLİLERİMİZE SUNMAMIZI SAĞLAYAN "DENİZLİ LİSELERİ HOCALI ÇALIŞMA GRUBU" ÖĞRENCİ ve ÖĞRETMENLERİNE ÇOK TEŞEKKÜRLER.

14

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

15

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öncülüğünde, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Anabilim Dalı ve Karadeniz Stratejik Araştırmalar Merkezi (KARASAM) işbirliğinde gerçekleştirilen “25. Yılında Uluslararası Hocalı Soykırımı Sempozyumu”, 26 Şubat 2017 tarihinde yapılan Soykırımı Telin Yürüyüşü ile başlamış ve 27 Şubat 2017 tarihinde başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Türkiye dışında, Azerbaycan, Japonya Kırgızistan, Mısır ve Romanya’dan değerli bilim insanlarının katılımı ile gerçekleştirilen sempozyumumuzda, “Hocalı Soykırımı” birçok farklı açıdan ele alınmış ve bir SONUÇ BİLDİRGESİ ile sona ermiştir. Ertesi gün ise, 1916 Rus işgalini fırsat bilen Taşnakçıların katlettiği şehitlerin yattığı, Görele Şehitliği ziyaret edilmiştir. Katılım sağlayan değerli bilim insanlarına ve sempozyumumuza destek olup teşekkür eden herkese bir kez daha teşekkür eder, saygılarımızı sunarız.

Sempozyum Ekibi adına
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
25. Yılında Hocalı Soykırımı Uluslararası Sempozyumu Genel Koordinatörü

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

“25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI” ULUSLARARASI SEMPOZYUMU SONUÇ BİLDİRGESİ

25 yıl önce Hocalı’da ve Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde işlenen soykırım kurbanlarını rahmetle anıyoruz.

Gerek soykırım kurbanlarının yakınlarının ve gerekse halen Azerbaycan’da bulunan yaklaşık bir milyon kaçkının, yaşanan zulümden dolayı maruz kaldıkları maddi

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

ve manevi zararların bir an önce telafi edilmesinin bütün dünya için önemli bir görev olduğunu beyan ediyoruz.

Bu bağlamda evlerinden ve yurtlarında çıkarılmış olan Azerbaycan Türklerinin ve onların neslinden gelenlerin bir an önce yurtlarına dönmesi için ulusal ve uluslararası yolların kullanılması gereğini hatırlatıyoruz.

Soykırım ve işgalin üzerinden çeyrek asır geçtiği halde suçluların cezalandırılması, mağdurların zararların telafisi ve Dağlık Karabağ sorununun çözümü için kurulmuş olan AGİT Minsk sürecinin işgali meşrulaştırma ve soykırımı unutturmadan başka bir işlevi olmadığını belirtmek istiyoruz.

Bununla beraber Azerbaycan yönetiminin, Uluslararası zeminde çözümden kaçan taraf olma durumuna düşmemesi için Minsk sürecindeki mücadelesine devam etmesini, masadan kalkmamasının önemine inanıyoruz.

Öte yandan gerek hükümet kuruluşları gerekse sivil toplum örgütleri, akademik camia ve araştırmacıların öncelikle yaşanan soykırım ve diğer savaş suçlarını yerli ve yabancı kamuoyuna her fırsatta anlatması, bu alanda bilimsel araştırmalar yanında medya ve diğer iletişim araçlarını kullanması, yaşanan zulmün roman, film, skeç, sergi vb yollarla duyurulmasının gerekli olduğunu ikrar ediyoruz.

Akademik camia, bilimsel yayınlar, tanıtımlar, konferanslar vb faaliyetlerle güçlenen kamuoyu desteği ile yaşanan mağduriyetlerin telafisi için uluslararası hukuk ve diplomasi zeminlerinde güçlü ve kararlı bir şekilde mücadele edilmesinin gereğini vurguluyoruz.

Bunun için başta Azerbaycan hükümeti olmak üzere diğer dost ülkeler ve sivil toplum kuruluşlarının dünyanın önde gelen uluslararası hukuk ve diplomasi uzmanlarıyla işbirliği halinde yıllarca sürece ve kesinlikle başarı ile sonuçlanacak hukuksal mücadelenin başlatılması gerektiğine inanıyoruz.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Bu çerçevede Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal ettiği yönündeki kararını son derece önemli bir hukuksal aşama olarak kabul ediyoruz. Böylece bir milyon Azerbaycan Türkü'nün işgal altındaki topraklara dönüş hakkının uluslararası mahkemece teyit edildiğini vurgulamak istiyoruz. Mahkeme kararı gereği yurtlarına dönmek için işgal bölgesine girmek istediği halde karşılaşılan engellemelerin belgelenecek yeni hukuksal mücadele imkânlarının ortaya çıkacağını vurguluyoruz.

Bu bağlamda ilgili sözleşmeler ve hukuksal bağlantılar çerçevesinde Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı ve diğer ulusal ve bölgesel yargı ve diplomasi zeminlerini sonuna kadar kullanması gereğine inanıyoruz.

Soykırımı işleyen, buna yardım eden ve destek verenlerin önemli bir kısmının halen hayatta olduğunu dikkate alarak, 1948 Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi'nin 6. Maddesi gereği, Azerbaycan başsavcılığının biran önce soykırımcılara karşı dava açmasını, gıyabında da olsa suçluları yargılayarak cezalandırmasını bekliyoruz. Mahkeme kararlarına göre ceza alanlara karşı başta Interpol olmak üzere uluslararası zeminlerde gerekli tedbirlerin alınmasını istiyoruz.

Hocalı Soykırımı, Azerbaycan topraklarının işgali ve kaçkınların ülkesine dönmesi ile ilgili daha fazla akademik etkinlik, yayın ve tanıtım programlarının düzenlenmesini arzu ederek uzaktan ve yakından bu sempozyuma katılanlara, sempozyumun yürütülmesinde katkısı bulunanlara teşekkür ediyoruz.

27 ŞUBAT 2017
GİRESUN – TÜRKİYE

THE FINAL DECLARATION OF INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF KHOJALY GENOCIDE IN THE 25th ANNIVERSARY

We remember with respect the victims of genocide, committed in Khojaly and the other parts of Azerbaijan in 25 years ago, as an organizer and participants of this International Symposium.

19

We declare that immediate compensation of pecuniary and non-pecuniary damages of both relatives of genocide victims and about 1 million fugitives, who still live in Azerbaijan, because of the imposed cruelty is an important task for whole world.

In this context we would like to remember that using of all national and international options for immediate returning of displaced and deterritorialized Azerbaijani Turks and their relatives to their homelands is essential.

We would like to express that AGIT Minsk process, settled for penalizing the criminals, compensating the loss of victims and solving the Nagorno Karabakh conflict, is no other function than to legitimize and forget the genocide, now.

However we believe that Azerbaijan government should be maintain their struggle in Minsk Process due to not to fall into a situation of escaping party from the solution on the international ground.

Also we state that both governmental and non-governmental organizations, academic community and researchers primarily should be express the genocide and the other war crimes to national and international public on all occasions and they should make academic researches about it. And we believe it is necessary that using media and communications tools besides announcing of the lived cruelty by the ways of novels, films, skits, exhibitions and etc.

We emphasize the necessity of the strongly and steadily fighting in the basin of international law and diplomacy to compensate the victimizations by support of the public opinion, consolidated by activities such as scientific papers, advertisings, conferences and etc.

For that reason, we believe to start juridical struggle, which would be last for years and definitely be successful, cooperation with world's leading international law and diplomacy specialists first of all by Azerbaijan government and other friend countries and non-governmental organizations.

In this context we accept decision of European Court of Human Rights related to Armenia's violation European Convention on Human Rights in occupied Azerbaijan territories, as a very important juridical level. Thus we would like to emphasize that returning right of the one million Azerbaijani Turks to occupied territories approved by the international court. Also we state that in case of evidence the detentions of the people, who desire to enter occupied territories for returning back their homes in accordance with the above mentioned court's decision, there could be new possibilities for legal actions.

So we believe that International Court of Justice, International Criminal Court, The Court of Justice of the European Union and the other national and regional judgement and diplomacy grounds should be used until the end in the context of the related conventions and legal connections.

25. YILINDA HOJALI SOYKIRIMI E-KİTABI

When we consider a significant part of who carried out the genocide and their aiders and supporters are still alive, Office of the Chief Prosecutor of Azerbaijan immediately should open up a case for them and punish the criminals by trial even if in their absence in the context of 6th article of the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. And we demand that necessary precautions should be taken against criminals in the international grounds mainly Interpol, according to court's decisions.

And we would like to see more academic organizations, art activities, broadcast and advertisement programs related to Khojaly Genocide, returning of the fugitives and occupation of the Azerbaijan territories. Also we would like to thank all the participants and those who contributed to the running of the organization.

Again when we condemning those who have committed the genocide before history, shouting all over the world that sooner or later punishment of this crime will be delivered in the course of international law process. Khojaly Genocide is a serious crime committed against humanity. And the world no longer take a part of this crime by ignoring it.

February 27th, 2017
GİRESUN-TURKIYE

HAKLARINDA ULUSLARARASI ARAMA KARARI İLAN EDİLEN SOYKIRIMCILARIN LİSTESİ

1. Zarvigorov Yuri Yuriyeviç – BDT`ye ait 366. Alayın komutanı
2. Çitçyan Valeri İsaakoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. taburunun komutanı
3. Ayriyan Vaçagan Grigoryeviç – BDT`ye ait 366. Alayın istihbarat şefi
4. Akopyan Movses Grantoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. taburunun 2. rotasının komutanı
5. Abramyan Pokos Garnuşeviç – Hankenti`nde 11. Alayın komutanı
6. Kisebekyan Grigoriy Akopoviç – BDT`ye ait 366. Alayın iletişim rotasının komutanı
7. Arutyunyan Slavik Vadimoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 5. bölük komutanı
8. İşhanyan Andrey Artuşeviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. rota donanım takımının komutanı
9. Beglaryan Sergey Yurikoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 2. batalyon, takım komutanı
10. Arutyunyan Kamo Rafaeloviç – BDT`ye ait 366. Alayın tamir rotasının takım komutanı
11. Danielyan Armen Borikoviç – BDT`ye ait 366. Alayın tamir rotasının takım komutanı
12. Garmaş Viktor Anatolyeviç – BDT`ye ait 366. Alayın subayı
13. Smagin Aleksandr Vladimiroviç – BDT`ye ait 366. Alayın subayı
14. Balyazin Oleg Viktoroviç – BDT`ye ait 366. Alayın subayı 15. Beglaryan Armen Volodiyeviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. rotasının baş teknisyeni
16. Ayrapetyan Aleksandr Aleksandroviç – BDT`ye ait 366. Alayın giziri
17. Mirzoyan Vaçik Grantoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 2. rotasının baş çavuşu
18. Ayrapetyan Vaçik Gurgeniç – BDT`ye ait 366. Alayın 3. rotasının baş çavuşu
19. Abramyan Armo Aramoviç – Hankenti şehir İçişleri Şubesi`nin reisi

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

20. Kukasyan Mavra Araratoviç – Askeran İl İçişleri Şubesi`nin reisi
21. Ağacanyan Karlen Levonoviç – Askeran İl İçişleri Şubesi`nin eski reisi
22. Barsegyan Şagen Semyonoviç – Askeran İl İçişleri Şubesi`nin reis yardımcısı
23. Petrosyan Karo Vaniyeviç – Askeran İl İçişleri Şubesi`nin Yangın Güvenliği Bölümü`nün müdürü
24. Koçaryan Serj Sumbatoviç – Hankenti şehir hapisanesinin müdürü
25. Ayriyan Samvel Samurkayeviç – Askeran İl İçişleri Şubesi`nde müfettiş
26. Grigoryan Edik Emirvaroviç – Askeran İl İçişleri Şubesi`nin mensubu
27. Grigoryan Ararat Rantikoviç – Askeran İl İçişleri Şubesi`nin mensubu
28. Akopyan Oleg Nikolayeviç – Hesenabad köy sakini
29. Tumasyan Seyran Aprakoviç – Hask köy sakini, sürücü
30. Babayan Georgi Ginikoroviç – Hesenabad köy sakini, sürücü
31. Grigoryan Valeri Sergeyeviç – Hesenabad köy sakini
32. Balasanyan Vitaliy Mihayloviç – “Dağlık Karabağ Ermeni Halk Cephesi”nin Başkanı
33. Mirzoyan Maksim Mihayloviç – Hankenti şehir, 2718 sayılı ototamir biriminin reisi
34. Babayan Bahadır Ginigoroviç – önceleri Hocalı`da yaşamıştır
35. Mangasaryan Artik Gurgeniç – Askeran ili, Daşçeşme köy sakini
36. Kahramanyan Hamlet Asriyeviç – Askeran ili, Daşçeşme köy sakini
37. Grigoryan Canpolad Hanlaroviç – önceleri Hocalı`da yaşamıştır
38. İşhanyan Yura Georgiyeviç – Askeran ilinde lokanta müdürü olarak çalışmış.¹

¹Kaynak: Rövsen Alizade, “ Hocalı Soykırımı: Yankıları ve Etkileri”, Bu Bildiri Kitabı içinde, s. 44.

PROTOKOL KONUŞMALARI

PROF. DR. BETÜL KARAGÖZ YERDELEN

İİBF DEKAN VEKİLİ ve SEMPOZYUM GENEL KOORDİNATÖRÜ

Sayın Rektörüm, Sayın Rektör Yardımcılarımız, Sayın Sempozyum Konuşmacıları, Üniversitemizden ve Farklı Üniversitelerden teşrif edip gelen Sayın Akademisyenler, Sayın Bürokratlar ve İdari Personel, Sayın Basın Mensupları, Sayın Konuklarımız ve Çok Değerli Öğrenciler öncelikle hepinizi saygıyla selamlarken, Şehitlerimize rahmet diliyorum. Duygu yüklü, bizi derinden üzen, yüreklerimizi acıyla parçalayan ve bir o kadar da öfke seline sürükleyen, bir tarihi olayın, Hocalı Soykırımı'nın 25. Yılı'nı anmak ve bu korkunç soykırımı akademik ortamda analiz etmek üzere bir araya gelmiş bulunuyoruz. Teşrifleriniz için hepinize, Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı olarak minnettarlığımı sunarım.

Biz Siyaset Bilimciler, yani ulusal-uluslararası politika analizcileri, öncelikle şu ilkeyi baştan kabullenmişizdir: "Dünyanın bütün halkları masumdur." Bu ilkedен hareketle de, hedef alanımız, ne kadar suça bulaşmış olurlarsa olsunlar halklar değil, onları suça bulaştırmaktan koruyamayan, hatta bizzat bulaştıran devletlerdir. Bu anlamda dünyanın bütün devletleri, ama özellikle emperyalist devletleri, siyaset analizcileri için birinci düzeyde araştırma-inceleme alanıdır. Öyleyse burada Ermeniler şunu yaptı, Ermeniler bunu yaptı demenin çok ötesinde, Ermeni halkını suça bulaştıran devletlerle hesaplaşmak, bizim öncelikli hedefimiz olmalıdır. Böyle bir güçlü hesaplaşma ön-açıcı, umut verici bir gelecek yaratmak için gereklidir. Bu açıdan bakıldığında, yaklaşık 25 yılı geçen bir süreden beri, biz Türkler ve Müslümanlar, Hocalı ve Karabağ meselesinde de yine sessiz sezgisiz ağlayıp duruyoruz, ama yeterince hesap soramamış, işgal edilen toprakları geri alamamış, daha iyi bir gelecek adına yeterince etkili olamamış durumdayız.

20. Yüzyılın sonunda Hocalı'da Ruslarla şiddetlenen asimetrik kirli savaş, Karabağ'ın Rusların desteğinde Ermeni işgaline uğramasıyla kalmamış, 26 Şubat 1992'de Hocalı'da, yine Rusların desteğinde Ermeni komitacılar, tıpkı yüz yıl önce Anadolu'da olduğu gibi katliamlar yapmışlar, yine Rusların desteğiyle bir soykırım tertiplemişler ve bunu gerçekleştirmişlerdir. "Hocalı'daki saldırılarda 613 kişi katledilmiştir. 1275 sivil rehin alınmış, onlardan 155'ten fazlasının kaderi bugün de bilinmemektedir. 1000'den fazla insan, çeşitli derecelerde kurşun yarası alarak sakat kalmıştır. Katledilenlerin 106'sı kadın, 83'ü çocuk, 70'i yaşlı insandır. Katledilenlerden 56'sı canavarca yapılan işkencelerle öldürülmüştür.

Kaçabilenlerin bir kısmı yollarda can vermişler, en yakındaki Ağdam'a gelmeyi başaranların bazılarının ayakları donmuş, bazılarının ise geldiklerinde kangren olmuştur. Hocalı ile Ağdam arasındaki tam 12 kilometrelik yol cesetlerle dolmuştur. Hocalı'dan kaçamayanlara yapılan işkenceler, akılları durduracak kadar korkunçtur. Ermeni çeteler, faşistçe soykırım yapıp bundan haz duymuşlardır; küçük çocukların bile derilerini soyup, gözlerini çıkarmışlardır. Anlatmanın dahi kolay olmadığı türlü işkenceler kayıtlıdır. Bugün Hocalı dâhil, Karabağ'da tek bir Türk ve hatta işgal altındaki birçok yerde Türk eseri bile kalmamıştır.

Bu kahredici sivil soykırımı, hiçbir biçimde sadece Azerbaycan'ın acısı ve meselesi değildir. Bu korkunç olay, yalnızca Türk dünyasının ve İslam dünyasının da meselesi değildir. Dünyanın gördüğü en alçak saldırılardan biri olan bu korkunç soykırım, bütün onurlu insanlığın meselesidir. Hocalı soykırımı, insanlığa karşı işlenmiş çok ağır bir suçtur, bu nedenle bir dünya meselesidir. Hocalı yerel, bölgesel ve küresel güvenlik üzerinde onarılamaz bir yıkım bırakmıştır. Biz sessiz sessiz ağlamak yerine, burada bugün tüm dünyayı karşımıza alıyoruz ve hesap soruyoruz. Bunun da ötesinde, işgal edilmiş toprakların bir an önce terk edilmesini istiyoruz. Burada bütün varlığımızla bu gerçeği ifade etmek ve yapabileceklerimizi, bilimsel akıl ile yeniden stratejik bir temele oturtmak için bir araya gelmiş bulunuyoruz.

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Umuyorum ki, daha iyi bir gelecek için, millîyetlerin mensuplarının bu tür katil çetelere dönüşmesinin önüne geçilebilir ve gerçekten sivil masumiyetleri korunabilir. Devletlerse, kirli savaş yürütmekten ve asimetrik güçleriyle sivilleri katletmekten çıkarak katil çete devletlere dönüşmekten kurtulabilir. Biz bilim insanları, bu sempozyumda Hoçalı soykırımı üzerinden, böylesine canavarlaşan milletleri ve devletleri, bunların kendilerini haklı çıkarmak için uydurdukları masalları ve sergiledikleri tarihi yanıltma çabalarını lanetlerken, bilimin evrenselliği altında, yeniden bir Bölgesel Güvenlik inşa etmenin koşullarını ele alacağız. Hepinize bir kez daha saygılarımı sunuyor, sempozyumun hayırlara vesile olmasını diliyorum.

PROF. DR. CEVDET COŞKUN
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ

Muhterem Hanımefendiler, Beyefendiler, Çok Kıymetli Protokol, Ülkemizin ve dünyanın değişik bölgelerinden, özellikle kardeş ülke Azerbaycan'dan gelen Değerli Bilim İnsanları, Saygıdeğer Katılımcılar, Değerli Basın Mensupları ve Sevgili Öğrencilerimiz, Hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

Bundan çeyrek asır önce 1992 yılının 25 Şubat'ını 26'sına bağlayan gece Azerbaycan Dağlık Karabağ bölgesindeki Hocalı kasabasında yaşayan soydaşlarımız, Ermeni istilacılar ve çeteler tarafından vahşice katledildi. "Dünyanın gözü önünde vahşete izin verilmez nasıl olsa" diye karakışın soğuşunda günlerce umutla bekleyen Hocalı Türklerinin imdadına, ne yazık ki kimse gelmedi. Resmi rakamlara göre 83 çocuk, 106 kadın olmak üzere 613 masum Azerbaycan vatandaşı, insan aklının alamayacağı, vicdanların asla kabul edemeyeceği işkencelere maruz kalarak şehit edildiler.

27

O gece barbarlık, zulüm ve vahşet uygarlık adına can aldı, kan kustu, insanlık katledildi. Olaydan ancak birkaç gün sonra, zor şartlar altında bölgeye giren gazeteciler bu korkunç katliamı, vahşi soykırımı dünyaya duyurabildiler. Resimler, görüntüler uygar dünyanın susarak seyrettiği tanıklarla doluydu. Azerbaycan devletinin ve halkının milli birlik ve dayanışma içerisindeki hareketlerinin bir sonucu olarak Hocalı Soykırımı, bazı ülkelerin parlamentosu tarafından da resmen kabul edildi. Ülkemiz her ortamda Azerbaycan'la birlikte hareket etmektedir. Ama ne yazık ki Hocalı Soykırımı'nın hesabı henüz sorulmamıştır.

Uygar dünya barış nutukları arasında, bu katliama seyirci kalmaya devam etmektedir. Esasen bu olay, Ermenistan'ın Azerbaycan halkına uyguladığı işgal, etnik temizlik ve soykırım politikasının bir parçasıdır. Ermenistan gerçeklerle yüzleşmek istemiyor ama Hocalı 25 yıl önce tüm dünyanın gözü önünde yaşanmış acı bir gerçektir.

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Bugün insanlığa düşen görev yakın tarihimizde meydana gelen bu katliamı görmek, empati kurmak bu ve benzeri katliamların önüne geçmektir.

Dileğim üniversitemizin düzenlediği bu bilimsel sempozyumda değerli akademisyenler tarafından sunulacak tebliğlerin, Hocalı Soykırımı'nın ülkemiz ve dünya kamuoyuna yansımada bir farkındalık yaratmasıdır. Bizler bu insanlık katliamını tüm dünyaya anlatmaya devam edeceğiz. Hocalı'yı unutmadık ve hiçbir zaman da unutmayacağız! Soydaşlarımız, dindaşımız ve dildaşımız olan Azerbaycan Türkü kardeşlerimizin acısını paylaşıyor, o gece hunharca katledilen tüm şehitlerimizi rahmetle anıyoruz.

Bugün ortak acımızı paylaşmamıza ve Hocalı Soykırımı'nı bir kez daha dünyaya haykırmamıza vesile olan bu sempozyumun gerçekleşmesine katkı sağlayan başta Dekanımız Prof. Dr. Sayın Betül KARAGÖZ YERDELEN ve KARASAM Müdürümüz Abbas KARAAĞAÇLI Beyefendi olmak üzere bu etkinliğin gerçekleşmesine katkı sağlayan herkesi, dinleyici olarak sizleri ve katılımcı olarak değerli konuşmacıları selamlıyorum, teşekkürlerimi sunuyorum. Sağolun, varolun.

**ONURLU DÜNYAYA SESLENİYORUZ,
HOÇALI'YA ADALET İSTİYORUZ.**

26 ŞUBAT 1992

25. YILINDA HOICALI SOYKIRIMI E-KİTABI

BİLDİRİLER

HOICALI
SOYKIRIMI
ULUSLARARASI
SEMPOZYUMU

27 ŞUBAT 2017
GİRESUN

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜK BİNASI
ŞEHİT ÖMER HALİSDEMİR KONFERANS SALONU

www.giresun.edu.tr

HOCALI SOYKIRIMI: POLİTİK ve İDEOLOJİK TARAFLARI

Prof. Dr. İsmail MUSA *

Rusya'nın her türlü desteği ile ermeniler tarafından yapılan Hocalı soykırımı tüm insanlığa karşı dehşetli cinayet, vahşettir. Bu Türk – Müslüman katliamı ile ilgili konular aşağıdaki yönlerden değerlendirilebilir:

1. Çağdaş küresel politika ve uluslararası ilişkiler.
2. Uluslararası hukuk açısından.
3. İdeolojik bakımdan.

Hocalı soykırımı Rusya'nın tarihi jeostratejisi ve jeopolitikası açısından düşünülen ve gerçekleştirilen çok sayıda plandan biridir. Şöyle ki, Rusya 1990 yılında Kanlı 20 Ocak ve 1992 yılında ise Hocalı faciası – soykırımlarını yapmakla Azerbaycan'ı özgürlük mücadelesinden vazgeçirmek ve onun ahalisini korkutmak için çabalar göstermiştir.

Tarihi Azerbaycan toprağı olan Yukarı Karabağ'ın Hocalı şehrinde işlenen Türk –Müslüman soykırımı sözde Büyük Ermenistan'ın restorasyonu için ayarlanan “Yakılmış Toprak” – “Etnik Temizlik” taktiğı örneğidir. Şunu yeterince çok sayıda resmi istatistikler kanıtlıyor [1]. Ermeniler Hocalı'ya askeri operasyon amaçlı taaruz yapmamışlardı. Onların esas isteğı yerli Türk – Müslüman ahalisini işkencelerle öldürmekti. Yerli sivil ahali tarafından da onlara hiçbir silahlı mukavemet gösterilmemişti.

Şu katliam Ermenilerin Rusya'nın himayesi ile Anadolu'da ve Azerbaycan'ın Kuzeyi ile Güneyinde 1895-1896, 1905-1906, 1915, 1918-1920 ve b. yıllarda işledikleri soykırımların devamıdır. Hocalı faciası Azerbaycan'la harbte defalarca yenilen ermenilerin sivil ahali katliama maruz bırakmakla kazandığı rövanştır.

Hocalı katliamı ile BM Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihli Evrensel Beyannamesinin 2-3, 5, 9, 17. maddeleri, aynı zamanda BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık

* Bakü Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler fakültesi

1966 tarihli 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilen ve 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi 6-9. maddelerinin talepleri, şartları ihlal edilmiştir [2]. Şu katliam hatta küçük bir ve iki yaşlı çocukların (Y. Aliyeva, A. Hasanova, S. Safiyev, A. Şükürova, S. Guliyev ve b.) [3] öldürülmeleri ve insanların maruz kaldığı akla sığmaz işkence teknikleri cinayettir. Bu nedenle bir soykırım suçudur.

Hocalı'da işlenen Türk - Müslüman katliamı, mühim bir kısmı Ermenilerden oluşturulan, 366. Rus Motorize alayının ve Ermenistan silahlı kuvvetlerinin birlikte cinayeti, faaliyetidir. "Balkan kasapları" S. Miloşeviç, R. Karaçiç vb. farklı olarak "Hocalı kasapları" (S. Sarkisyan, S. Ohanyan ve diğerleri) uluslararası kurumlar ve kamuoyu, ayrı-ayrı devlet başkanları tarafından şiddetle kınanmamış, tepkilere maruz kalmamışlar.

Aksine, onlar Ermenistan'da yüksek devlet makamlarına (Cumhurbaşkanı, Savunma Bakanı) sahiplenmişler. Tarihten diğer bir örnek: 1918-1920 yıllarında Erivan ve çevresindeki ilçelerde çok sayıda türk - müslümanı katliama maruz bırakan Dro az sonra Sovyet Ermenistan'ının Savunma Bakanı olmuşdu.

Hocalı faciası Ermenilerin yürüttükleri "Türk - Müslüman düşmanlığı" ideolojisi, politikası ve propagandasının acı ürünü, sonucudur. Böyle bir politika - propaganda ise hiçbir tutarlı gerekçelere (esaslara) dayanmıyor. Atatürk'ün 1936 yılında söylediği gibi "biz hiç kimsenin düşmanı değiliz. Yalnız insanlığın düşmanı olanların düşmanınız" [4].

Sonuçta şu mühim mevkimizi de belirtmeyi esas ve önemli görüyoruz: bizler - Türk bilim adamları - "Tarih belge ile yazılır" mevkisine dayanarak, yalanlarla değil, tarihi hakikatlerle apardığımız bilim mücadelesini sürdürmeliyiz.

KAYNAKÇA

1. Genocide in Khojaly. Baku, 2014, p.15-16; A.Nagy Garabagh war. Short history. Baku, 2011, p.47.
2. R.Aliyev. The Volce of History. Baku, 2012, p.53, 55; Genocide in Khojaly, p.18-19.
3. Garabagh: Memory Book. Baku, 2014, p.19-21.
4. U.Qocatürk. Atatürk. Bakı, 1991, s.168.

HOCALI SOYKIRIMI, ERMENİ SOYKIRIM İDDİALARI VE ULUSLARARASI HUKUK

Alaeddin YALÇINKAYA*

Özet

Ermenistan'ın iki komşusu ile soykırım sorununun Uluslararası Hukuk boyutu, tarihi ve politik yönlerinden daha önemlidir. Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Anadolu, yaklaşık iki milyon Müslüman, Rusya desteğindeki Ermeni çeteler tarafından katledildiği halde olaydan yarım asır sonra "Türkler, Ermenilere soykırım uyguladı" iddiaları bölgesel politikaların önemli konularından biri haline gelmiştir. Ermeni diasporasının bulunduğu ülkelerde lobi gücünü kullanarak parlamentolardan sözde soykırımı tanıyan kararlar çıkartması Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Öte yandan 1992'de Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ ve civarında Ermenilerin Azeri Türklerine karşı başta Hocalı olmak üzere işlenen soykırım suçuna karşı Uluslararası Hukuk alanında gerekli işlemler yapılmamıştır. Yurtlarından çıkartılmış yaklaşık bir milyon Azeri Türkünün başta AİHM olmak üzere uluslararası mahkemelerde haklarını alabilmeleri için devlet desteği ile etkin hak arama yollarının oluşturulması gerekmektedir. Öte yandan Soykırımı bizzat uygulayan Ermeni yönetici ve askerler halen hayatta olduğu halde bunların cezalandırılması için ulusal ve uluslararası zeminlerde gerekli girişimler yapılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Hocalı Soykırımı, Ermeni Soykırım İddiaları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Dağlık Karabağ

*Prof.Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
alaeddinyalcnkaya@gmail.com

Abstract

Armania has genocide problems with her two neighbors. This issues occupy the agenda not only historical and legal but also political aspects. In the First World War, in Eastern Anatolia, about two million Muslims were massacred by Armenian gangs supported by Russia. Yet half a century later, claims that genocide was committed to Armenia by Turks have become one of the important issues of international politics. In many countries, Armenian lobbies forced parliament to make decisions that recognized the so-called genocide. This process left Turkey in some difficult position. On the other hand, in 1992 and around Nagorno-Karabakh, Armenians committed the crime of genocide against Azeri Turks. In this respect, the necessary procedures have not been taken in the field of International Law. Approximately one million Azerbaijani Turks removed from their homelands. They need the state support and effective means of seeking their rights in order to receive their rights in international courts, especially in the ECHR. On the other hand, most of the Armenian administrators and soldiers who practiced the genocide against Azeris are alive. Not enough attempts have been made to punish them on national and international grounds.

Keywords: Hojaly Genocide, Armenian Genocide Allegations, European Court of Human Rights, International Tribunal Court, Nagorno Karabakh

Giriş

1915 Tehcir Kararnamesi'nden yarım asır sonra diaspora Ermeni kuruluşlarınca, önce terör eylemleri ardından diplomatik zeminlerde soykırım iddialarını tanıma faaliyetleri başlatılmıştır. Geçen süre zarfında birçok ülke ve uluslararası örgüt parlamentoları tarafından soykırım iddialarını tanıma kararları alınmıştır. Her ne kadar siyasi organ durumundaki parlamentoların aldıkları kararların, hukuki bir konu olan soykırım iddiaları açısından anlamı yoksa da bu kararlar siyaseten Türkiye'yi sıkıntıya sokmuştur. Bununla beraber, Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi'nin gereği olarak gerek Ermenistan gerekse soykırım iddialarını kabul eden ülkeler, uluslararası yargı yoluna gitmemişlerdir. Bu süreçte Türkiye'nin politikası, karar alma sürecinde siyasi yollarla böyle bir kararın alınmasını engellemek, karar alındıktan sonra da büyükelçileri görüşmelerde bulunmak üzere geçici olarak ülkeye çağırarak

şeklinde olmuştur. Bunun yanında parlamentoların aldığı kararların hukuksal bağlayıcı olmadığı da her fırsatta dile getirilmiştir.

Daha Sovyetler Birliği Dağılmadan Dağlık Karabağ konusunda yaşanan anlaşmazlıklar, Ermenistan-Azerbaycan savaşına dönüşmüştür. Başta Şubat 1992’de Hocalı olmak üzere Rusya ordusunun desteği ile Ermeni güçleri Karabağ ve civarında soykırım tanımına giren katliamlar icra etmiştir. Soykırımı maruz kalanlar yanında yaklaşık bir milyon Azeri topraklarından çıkarılmış ve kaçkın (muhacir) durumuna gelmiştir. Azerbaycan’ın bu katliamı dünyaya duyurma, uluslararası mahkemeler aracılığı ile mağdur durumundaki vatandaşların haklarını arama, soykırımı icra eden suçluların ulusal ve uluslararası mahkemeler önünde mahkum edilmesi konusunda sorunları bulunmaktadır. Buna karşın Hocalı Soykırımı’nın tanınması yolundaki girişimlerinin sonucu, bazı ülkeler nezdinde başarılı olabilmektedir.

Öte yandan “Bir millet – iki devlet” olarak tanımlanan Azerbaycan ve Türkiye arasında “Hocalı Soykırımı Tanıma” konusunda sıkıntı sözkonusudur. Ankara, Ermeni soykırım iddialarına karşı parlamentoların soykırımı tanımasını hükümsüz kabul ederken Hocalı Soykırımı’nı tanımayı da gereksiz, en azından stratejik bakımdan yanlış görmüştür. Azerbaycan ise böyle bir acıyı, hiç değilse Türkiye’nin de parlamentosu kararı aracılığı ile hafifletmeyi beklemektedir.

Bu bölümde, 2017 başı itibariyle Ermeni soykırım iddiaları konusunda ulusal ve uluslararası mahkeme kararlarına değinilmekte, parlamento kararları konusu da bu bağlamda ele alınmaktadır. Öte yandan mağdur durumundaki Azeri Türklerinin başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) olmak üzere uluslararası zeminlerde haklarını elde etme odaklı mücadele ve girişim yollarına işaret edilmektedir. Öte yandan soykırım sözleşmesine göre bu suçu işlediği sabit olan Ermeni ve Rus asker, komutan ve yöneticilerin başta Azerbaycan yargısı olmak üzere diğer ulusal ve uluslararası zeminlerde cezalanması için gerekli girişimlerde bulunmanın, bunun için her türlü masrafa katlanarak uluslararası hukukçular istihdam etmenin önemi üzerinde durulmaktadır.

Soykırım Konusunda Hukuksal Düzenlemeler

Soykırımın yasaklanması ve cezalandırılması konusunda gerek ulusal gerekse uluslararası düzenlemeler, hukuksal kazanım açısından önemli bir seviyeye gelmiştir. Bu anlamda 1948 Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi soykırım konusunda bir bakıma uluslararası ceza yasası niteliğinde olup Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluş ve işleyişini belirleyen düzenlemeler ise bir yönüyle Ceza Muhakeme Usulü Kanunu'na tekabül etmektedir.

1948 Sözleşmesi, soykırım suçunu tanımlamış ve bu kapsamda cezalandırılması gereken eylemleri de saymıştır. Soykırım suçunu işleyenlerin öncelikle işlendiği ülke mahkemelerince yargılanmasını, bunun yanında ilgili ülkelerce tanınan uluslararası mahkemelerce yargılanması gerektiğini yazmıştır. Sözleşmenin 6. Maddesine göre:

“Soykırım fiilini veya üçüncü maddede belirtilen fiillerden birini işlediğine dair hakkında suç isnadı bulunan kişiler, suçun işlendiği Devletin yetkili bir mahkemesi veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeci Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır.”²

Konu ile ilgili siyasi uyuşmazlıklar durumunda uluslararası yargı yolu açık olup dokuzuncu maddeye göre:

“Sözleşmeci devletler arasında bu Sözleşmenin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve ayrıca soykırım fiillerinden veya Üçüncü maddede belirtilen fiillerin her hangi birinden bir Devletin sorumluluğu ile ilgili olarak çıkan uyuşmazlıklar, uyuşmazlığın taraflarından birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı'na götürülür.”³

Bu düzenlemelerde açıkça görüldüğü üzere soykırım suçunu işlemiş olan Ermenilerin öncelikle Azerbaycan'ın yetkili mahkemelerinde yargılanması gerekmektedir. Bu yargılama Azerbaycan yönetiminin görevi durumundadır. Bunun yanında her ne kadar Azerbaycan'ın mahkemenin yetkisi açısından gerekli hukuksal

²Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/33-36.pdf>

³Aynı yer.

altyapısı uygun değilse de konuyu örneğin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne götürmenin de yolları sözkonusudur. Bu aşamada Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi üyesi olarak çıkarabileceği engellere karşın Azerbaycan'ın tek başına Uluslararası Adalet Divanı'na başvurusu da mümkündür. Uluslararası mahkemelerde dava açabilmek için iki tarafın da rızası gerektiği halde soykırım konusundaki uyuşmazlıklardan dolayı taraflardan birinin Uluslararası Adalet Divanı'na başvurabileceğinin belirtilmiş olması önemli bir imkândır. Bunu öncelikle Azerbaycan yönetimi, gerektiğinde Ermenistan veya Rusya Federasyonu'na karşı kullanabilmeli, bu konuda hazırlıklı olmalıdır.

1915 Tehciri ile ilgili Ermeni soykırım iddiaları konusunda da sözleşmenin dokuzuncu maddesindeki düzenleme son derece önemlidir. Buna göre, Türkiye'nin soykırım iddialarının gerçek dışı olduğu beyanlarına karşı Ermenistan'ın veya diğer ülkelerin Uluslararası Adalet Divanı'na gitmeleri gerekmektedir. Ancak Ermenistan ve soykırımcı lobi, iddia ettikleri soykırımın olmadığını çok iyi bildikleri için böyle bir yargı yoluna başvurmaktan kaçınmışlardır.

Ermeni Soykırım İddiaları ile Hocalı Soykırımını Tanıma Konusunda Uluslararası Hukuk Sorunu

1915 Tehcir Kararnamesi'nden yarım asır sonra gündeme gelen Ermeni soykırım iddiaları, Ermeni diasporasının etkili olduğu ülkelerde parlamento kararları halinde tanınma yoluna gidilmiştir. Ermeni kuruluşlar ve işbirlikçileri politikalarını siyaset, medya, propaganda ile kamuoyu oluşturma ve yönlendirme şeklinde yoğunlaştırmışlardır. Halbuki 1948 Soykırım Sözleşmesi, yukarıda belirtildiği gibi soykırım ile ilgili kararın mahkemelere ait olduğunu, iki ülke arasında bu konuda ihtilaf çıkması durumunda taraflardan birinin Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmasının yeterli olduğunu belirtir. Buna karşın başta Ermenistan olmak üzere soykırımı tanıyan diğer soykırımcı lobi etkisindeki ülkeler, uluslararası yargı yoluna başvurmamışlardır. Bunun yerine politik organ durumundaki parlamento kararlarıyla Türkiye'ye baskı yapmayı tercih etmişlerdir. Buna karşın Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), Avrupa

Birliği Parlamentosu'nun bu konudaki kararıyla ilgili olarak "parlamentoların siyasi bir organ olduğundan aldıkları kararların hukuken kıymeti olmadığına" hükmetmiştir.⁴

Soykırım iddialarını araştırmadan, genellikle Hıristiyan taasubu veya Türkofobi yahut İslamofobi saikiyle, aleyhine parlamentolarca alınan kararlara karşın, Türkiye, ABAD'ın kararında olduğu gibi parlamento kararlarının bu açıdan anlamsız olduğu, konunun öncelikle tarihçiler ve uzmanlar, gerekirse mahkeme yoluyla çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada Azerbaycan yönetimi ve sivil toplum kuruluşları, Hocalı Soykırımı'nın daha fazla devlet tarafından tanınması konusunda kulis faaliyetleri yürütmektedir. Doğal olarak dost ülke veya "bir millet - iki devlet"ten biri olarak Türkiye'nin bunu öncelikle tanınması beklenmektedir. Bununla beraber Ermeni soykırım iddialarındaki politikasından dolayı TBMM "Hocalı Soykırımı'nı Tanıma" kararı almamayı tercih etmektedir. Sorun, Hocalı Soykırımı konusundaki bir tereddüt olmadığı halde parlamentoların bu konuda aldıkları kararların önemi olmadığı şeklindeki duruşuyla ilgilidir.

TBMM'nin Ermeni soykırım iddialarıyla ilgili olarak parlamento kararlarının geçersizliğini ileri sürmesi yukarıda belirtilen gerekçeler ışığında tutarlı bir politikadır. Buna karşın, Hocalı soykırımının daha fazla ülke tarafından tanınması, kınanması, daha fazla ülke kamuoyuna mal olması gereklidir. Buna karşın Azerbaycan tarafından beklendiği şekliyle TBMM'nin üzerine düşen görevi yerine getirmesi, yani Hocalı Soykırımı'nı tanıma kararı alması, çelişkiye yol açacaktır. Benzer durum örneğin Boşnaklara karşı işlenen Srebrenitsa Soykırımı için de geçerlidir.

Hocalı Soykırımı Konusunda Hak Arama ve Suçluları Cezalandırma Yolları

Genel olarak Dağlık Karabağ ve çevre rayonlarda işlenen soykırım, evlerinden çıkarma, insancıl hukuk ve insan haklarına aykırı eylemler ve suçlar

⁴ T-346/03 – Krikorian and Others v Parliament and Others, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=T-346/03>; Alaeddin Yalçınkaya, "Soykırım İddialarına Karşı AB Adalet Divanı Kararlarının Önemi ve Tahlili", Yeni Türkiye Ermeni Meselesi Özel Sayısı, C. IV, Eylül-Aralık 2014, ss.3044-3055. <http://haypedia.com/makale/Osmanl%C4%B1%20Tarihi/2e484cce-1e59-498e-bc5a-c288a49a3196.pdf>

hakkında, özel olarak Hocalı Soykırımı hakkında hukuksal sorunları, şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- Soykırım suçunu bizzat işleyen resmi veya sivil Ermeni ve Ruslar ile onlara destek veren, yardımcı olan, ihmali bulunanların cezalandırılması;
- Yaklaşık çeyrek asırdır evlerinden, yurtlarında kovulmuş insanların mağduriyetlerinin giderilmesi; öncelikle bu insanların kendi evine, işine, köyüne, dükkanına dönüşünün sağlanması; bunların malına, eşyasına, canına verilen zararın geçen süre zarfındaki ilave mağduriyetlerle birlikte telafisi;
- Soykırımı uğrayanların veya insancıl hukuk kapsamında mağdur edilenlerin yakınlarının maddi ve manevi zararlarının tazmini.

Bu maddeler, savaş suçları, insan hakları, insancıl hukuk veya gerek Azerbaycan'ın gerekse Ermenistan ve Rusya Federasyonu'nun da imzaladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamında çok daha ayrıntılı olarak artırılabilir. Ancak izlenecek hukuki süreçler açısından konuları, bu başlıklar halinde tasnif etmek mümkündür.

Yukarıda belirtildiği gibi, 1948 Sözleşmesi, soykırım suçunu işleyenlerin öncelikle suçun işlendiği ülkede yargılanmasını öngörmektedir. Dağlık Karabağ ve civarındaki rayonlar, ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarında da vurgulandığı gibi halen Azerbaycan toprağıdır. Minsk Süreci veya bu toprakların işgal altında bulunması, Uluslararası Hukuk açısından Azerbaycan'ın ülke bütünlüğüne hanel getiremez. Bu durumda, soykırımı işleyen, yardımcı olan, destekleyen Ermeni ve Rusların bir an önce Azerbaycan mahkemelerinde yargılanması gerekmektedir.

Minsk Süreci'nin devam etmesi yukarıda sayılan hukuk yollarının işlemesine engel değildir. Esasen çeyrek asra yaklaşan bu sürecin hukuken anlamsız kaldığı açıktır. AİHS'nin adil yargılama konusunu düzenleyen 6. Maddesi ile bu konudaki birçok AİHM kararı kısaca "geciken adaletin, adalet olmadığı" anlamına gelebilecek kararları sözkonusudur. Bu bağlamda on yılları aşan Minsk Süreci'nin soykırım suçu işlemiş olanların yargılanmasına engel olmadığı, gerek evrensel ceza hukuku ilkelerinde gerekse AİHM içtihatlarında açıkça görülebilir.

Çeyrek asır önce bu suçu işleyenlerden bir kısmı bugün hayatta değildir. Her geçen yıl bunların bir kısmı daha öbür dünyaya gidecektir. O halde vakit geçirmeden işlenen facianın mahkeme sürecinde ele alınması, bundan sonraki siyasi, diplomatik ve idari işlemler açısından son derece önemlidir. Ayrıca dünya kamuoyunu bilgilendirme, yönlendirme, desteğini alma açısından da yargı sürecinin kullanılması, bu süreçteki her aşamanın dünya kamuoyun önünde paylaşılması önemlidir.

Hocalı soykırımını bizzat icra edenler ile buna bir şekilde iştirak edenlerin, destekçilerinin, ihmali bulunanların bugüne kadar gıyabında dahi olsa bağımsız Azerbaycan mahkemelerinde, yargılanmamış olması önemli bir eksiklik. Çeyrek asır sonra Minsk Süreci'ndeki durum dikkate alınarak Azerbaycan yönetiminin bu alanda yeni bir girişim başlatması son derece önemlidir. Konuyla ilgili uluslararası birikim ve deneyim sahibi hukukçular, diplomatlar ve uzmanlar istihdam edilmelidir. Bu süreçte aşama aşama özellikle Azerbaycan ve Türkiye'den uzman kadroların yetiştirilmesi de sağlanmalıdır.⁵

Soykırım suçlarının Azerbaycan yargısının dışında, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile gerektiğinde diğer mahkemelerde yargılanmak üzere girişimlerde bulunulabilir. Her birinin ayrı usulü ve şartları bulunmaktadır. Ancak bu konuda Azerbaycan yönetiminin uluslararası hukukçularla işbirliği halinde atacağı adımların, yukarıda işaret edildiği üzere hukuksal görev yanında siyasal sonuçları da alınabilecektir. Ayrıca bu girişimlerin dünya kamuoyuna mal edilmesinin çok farklı sonuçları olacaktır.

Halen yurtlarından kovulmuş olan başlangıçta bir milyon civarındaki kaçkının haklarıyla ilgili öncelikle AİHM'de sadece Ermenistan'a karşı değil fakat Rusya Federasyonu'na karşı da onbinlerce dava açılması gerekmektedir. Bu konuda Güney

⁵Örneğin Avukat Kemal Kerinçsiz, bu konuda ayrıntılı bir dosya hazırlamış ve bazı girişimlerde bulunmuştur. Dava açma aşamasında daha sonra FETÖ'cü bir kumpas olduğu ortaya çıkan Ergenekon davası kapsamında tutuklanmış ve yıllarca hapis yatmıştır.

http://www.haber10.com/siyaset/kerincsiz_hocali_katlami_ile_sahnedede-114247_24.02.17. Ermeni soykırım yalanlarına karşı İsviçre yargı yolunu tüketerek AİHM'de Türkiye lehine karar çıkartma başarısını gösteren Doğu Perinçek ve başta Rus arşivleri olmak üzere birçok alanda önemli araştırmalar ve girişimlerde bulunan oğlu Mehmet Perinçek'in de aynı dava kapsamında tutuklanmış ve yıllarca hapis yatmış olması son derece önemlidir. FETÖ kumpasının Ermeni soykırım yalanlarını ortaya çıkarana karşı kullanılması da dikkatle değerlendirilmelidir.

Kıbrıs Rum kesiminden bayan Louzido'nun Türkiye'ye karşı açtığı ve kazandığı dava son derece önemlidir.⁶

Azerbaycan'dan altı kişinin başvurusu üzerine AIHM Büyük Dairesi, Ermenistan'ın Azerbaycanlı göçmenlerin evlerine dönmesini engelleyerek AIHS'ni ihlal ettiği yönündeki kararı da son derece önemlidir.⁷ Azerbaycan'da aynı durumda olan bir milyondan fazla mağdur bulunduğu dikkate alındığında bu başarı çok daha anlamlı hale gelmektedir. Söz konusu dava, bir milyonu aşkın Azeri Türkünün haklarını elde etmesi açısından sonuna kadar değerlendirilmelidir. bu aşamada Azerbaycan ve Türkiye ile sivil toplum kuruluşları mağdurlara hukuki destek yolunda kurumlar ve rehberlik hizmetleri oluşturmalıdır.

Sonuç

Türkiye, 1960'lardan itibaren 1915 Tehcir Kararnamesi kapsamından Ermeni soykırım iddialarına karşı uluslararası zeminlerde savunma politikası izlemektedir. Konuyla ilgili herhangi bir mahkeme kararı olmadığı halde Ermeni diasporası, Ermenistan, diğer bazı devletler ile uluslararası örgütlerin siyasi kararları, Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Bu kararların hukuki bir sonucu olmadığı halde değişik vesilelerle dayatılan soykırımı tanıma taleplerinin arkasından tazminat ve toprak isteği olduğu bilinmektedir. Buna karşın iddiaların tarihi açıdan incelenmesi, gerektiğinde mahkemelere başvurulması yönünde Türkiye'nin talepleri Ermenistan tarafından kabul edilmemiştir.

Konuyla ilgili İngiliz Kraliye Başsavcılığı tarafından Malta'da Türk yönetici ve komutanlara karşı açılan soruşturmada iddianame dahi hazırlanmamış ve tutuklular serbest bırakılmıştır. Malta sürgününde yaşananlar, Ermeni soykırım iddiaları açısından son derece aydınlatıcı olup, günümüzdeki bütün aksine iddiaları çürüten süreçtir.⁸ Bunun yanında Fransa'daki bir Ermeni kuruluşu ile iki Ermeni'nin ABAD'nda, AB

⁶ Konuyu inceleyen bir lisansüstü tez çalışması için bkz.: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Karabağ Sorunu,

<http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/11186/226819.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁷ Azerbaijani refugees' rights violated by lack of access to their property located in district controlled by Armenia, hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/ 25.02.17

⁸ Uluç Gürkan, "İngiliz Belgeleri Işığında Malta Yargılaması", Ermeni Soykırım İddiaları ve Uluslararası Hukuk, (ed.: Alaeddin Yalçınkaya), Ankara, Astana, 2016; ss. 397-425.

Komisyonu'na karşı açtıkları davaya Türkiye doğal olarak taraf olamamış ancak bu davada da Ermeni soykırım iddialarını çürüten tarzda bir karar çıkmıştır. Öte yandan Soykırım iddialarını inkârı suç sayan bir kanun çıkaran İsviçre'ye karşı Doğu Perinçek'in AİHM'de açtığı davada başta Ermenistan olmak üzere soykırımcı lobiler kaybetmişlerdir. Aynı şekilde Fransa meclisinin soykırımın inkarını suç sayan yasa tasarısı iki defa Fransa Anayasa Mahkemesi'nden dönmüştür. Bu ve benzeri kararlar, parlamentoların aldığı kararların hukuksal niteliği olmadığı, Ermeni soykırım iddialarının temelsiz olduğu yönünde önemli açıklama ve hukuksal mütalaaları içermektedir.⁹

1992'de işlenen Hocalı soykırımı ile Dağlık Karabağ civarında halen işgal altında bulunan Azerbaycan topraklarında, Ermenistan ve Rusya'nın insan haklarını ihlallerine karşı Azerbaycan'ın ilgili sözleşmeler gereği ulusal ve uluslararası yargı yoluna gitmesi gerekmektedir. Soykırım suçunun Azerbaycan ülkesinde işlendiği dikkate alındığında öncelikle Azerbaycan mahkemelerinin halen hayatta olan soykırım suçlularını, gıyabında da olsa yargılaması beklenmektedir. Bunun yanında ilgili süreçler işletilerek Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve diğer yargı yollarına başvurulmalıdır. Bunun yanında, 1990'larda bir milyon civarında olan Dağlık Karabağ ve civarı rayonlarından Azerbaycan'ın diğer şehirlerine göç etmek zorunda kalmış kaçkınların hakları ile ilgili başta AİHM olmak üzere uluslararası mahkemelerde ve siyasi zeminlerde hak arama süreci yoğun ve destekli olarak yürütülmelidir. Bu aşamada Minsk Süreci, gerek soykırım suçlularının yargılanması ve cezalandırılması gerekse kaçkınların haklarının iadesi konusunda engel olmamalıdır.

⁹Bu gibi davalar konusunda bkz.: Alaeddin Yalçınkaya, Ermeni Soykırım İddiaları ve Uluslararası Hukuk, Ankara, Astana, 2016.

KAYNAKÇA

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Karabağ Sorunu, <http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/11186/226819.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Azerbaijani refugees' rights violated by lack of access to their property located in district controlled by Armenia, hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/25.02.17

Gürkan, Uluç, "İngiliz Belgeleri Işığında Malta Yargılaması", *Ermeni Soykırım İddiaları ve Uluslararası Hukuk*, (ed.: Alaeddin Yalçinkaya), Ankara, Astana, 2016; ss. 397-425.

Kerincsiz Hocalı Katliamı ile Sahnede", <http://www.haber10.com/siyaset/kerincsiz-hocali-katliami-ile-sahnedede-114247> 24.02.17.

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/33-36.pdf> 24.02.17

T-346/03 - Krikorian and Others v Parliament and Others, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=T-346/03>

Yalçinkaya, Alaeddin (ed), *Ermeni Soykırım İddiaları ve Uluslararası Hukuk*, Ankara, Astana, 2016.

Yalçinkaya, Alaeddin, "Soykırım İddialarına Karşı AB Adalet Divanı Kararlarının Önemi ve Tahlili", *Yeni Türkiye*, Ermeni Meselesi Özel Sayısı, C. IV, Eylül-Aralık 2014, ss.3044-3055. <http://haypedia.com/makale/Osman%C4%B1%20Tarihi/2e484cce-1e59-498e-bc5a-c288a49a3196.pdf>

HOCALI SOYKIRIMI: YANKILARI VE ETKİLERİ

Doç. Dr. Rövşen ALİZADE*

Özet

Hocalı Soykırımı XX. yüzyılın sonlarına doğru Azerbaycan Türklerine karşı yapılmış olan bir soykırımdır. Ve aslında bu soykırım olayı yer kürede bulunan tüm Türk topluluklarına karşı yapılmış olan bir vahşet niteliğindedir. Çünkü Azerbaycan Türkleri büyük Türk Dünyasının en önemli bir parçası olmakla, aynı zamanda bütün Türk toplumları ile soy, gen ve kan bağıyla bağlı olan bir topluluktur. Bizzat bu gerçeğe önem vererek demekteyiz ki, Hocalı Soykırımı Güney ve Kuzey Kafkasya'dan Türkiye'ye, Türkiye'den Orta ve Doğu Asya'ya, bu mekandan da Balkanlara kadar uzanan büyük Türk coğrafyasında her yıl anılıp önemsetilmeli, bu soykırımı türetmiş olan Ermeni ırkçuları ciddi bir şekilde kınanmalı ve bu soykırımı destekleyen dönemin Rus şovenist siyasetçi ve askerleri de ifşa edilmelidir.

Net bir şekilde görülmektedir ki, XX. yüzyılın sonunda Azerbaycan Türklerine karşı Hocalı soykırımını türetmiş olan ermeni-rus birliklerinin insanlık dışı bu amelinin başlıca nedeni bugünkü Avrupa Hristiyan devlet dairelerinde de görülen ve *Türkefobi* kavramıyla tanımlanan bir Türk düşmanlığıdır.

Bu bildirimizde Hocalı olayının Türk toplumuna karşı yapılmış bir soykırım niteliğinde olduğunu bazı resmi belgelerdeki (1948 yılında imzalanmış sözleşmenin maddesi) maddelere istinaden de tanımlana bileceği, bu soykırım olayının Azerbaycan, Türkiye ve diğer ülke medyalarına nasıl yansıtıldığı ve bu yansımaların sonuç ve etkileri ele alınmakla, 21. yüzyıl dünyasında Hocalı soykırımının gerçek yönlerinin bilinmesi yönünde yürütülmesi gereken misyon ve görevler üzerine de değinilecektir.

* İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: rovsenali@aydin.edu.tr

Anahtar kelimeler: Hocalı Soykırımı, Azerbaycan Türkleri, Türk Dünyası, Medya.

Hocalı Soykırımı XX. yüzyılın sonlarına doğru Azerbaycan Türklerine karşı yapılmış olan bir soykırımdır. Ve aslında bu soykırım olayı yer kürede bulunan tüm Türk topluluklarına karşı yapılmış olan bir vahşet niteliğindedir. Çünkü Azerbaycan Türkleri büyük Türk Dünyasının en önemli bir parçası olmakla, aynı zamanda bütün Türk toplulukları ile soy, gen ve kan bağıyla bağlı olan bir topluluktur. Bizzat bu gerçeğe önem vererek demekteyiz ki, Hocalı Soykırımı Güney ve Kuzey Kafkasya'dan Türkiye'ye, Türkiye'den Orta ve Doğu Asya'ya, bu mekandan da Balkanlara kadar uzanan büyük Türk coğrafyasında her yıl anılıp önemsetilmeli, bu soykırımı türetmiş olan Ermeni ırkçıları ciddi bir şekilde kınanmalı ve bu soykırımı destekleyen dönemin Rus şovenist siyasetçi ve askerleri de ifşa edilmelidir.

Net bir şekilde görülmektedir ki, XX. yüzyılın sonunda Azerbaycan Türklerine karşı Hocalı soykırımını türetmiş olan ermeni-rus birliklerinin insanlık dışı bu amelinin başlıca nedeni bugünkü Avrupa Hristiyan devlet dairelerinde de görülen ve *Türkefobi* kavramıyla tanımlanan bir Türk düşmanlığıdır.

Konumuz gereği kaydedelim ki, 1992 yılında 25 Şubatı 26 Şubat'a bağlayan gecede 366. Rus Motorize ve Zırhlı Birlikleri ile Hava Kuvvetlerine bağlı uçak ve helikopterlerin fiilen desteğindeki Ermeni kuvvetleri, Hocalı kentinde 3000 Azerbaycan Türkünü acımasızca katletmişlerdir. Ve bu katliam sırf soykırım olarak tanımlanabilmektedir. Bilindiği gibi soykırım konusunun 1948 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde hukuksal bir tanımı da vardır. Sözleşmenin 2. maddesinde soykırım "ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir grubun bütününün ya da bir bölümünün yok edilmesi niyetiyle girişilen şu eylemlerden herhangi biridir: grubun üyelerinin öldürülmesi, grubun üyelerine ciddi bedensel ya da zihinsel hasar verilmesi; grubun yaşam koşullarının bunun grubun bütününe ya da bir kısmına getireceği fiziksel yıkım hesaplanarak kasti olarak bozulması; grup içinde doğumları engelleyecek yöntemlerin uygulanması; çocukların zorla bir gruptan alınıp bir diğerine verilmesi"¹⁰ şeklinde yorumlanmaktadır.

¹⁰ Uluslararası Hukuk Açısından Hocalı, s. 16/ "Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948.", <http://legal.un.org/avl/ha/cppcg/cppcg.html>.
<https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/87/hocali-katliami-baski.pdf>, erişim tarihi: 14.02.2017.

Yukarıda kaydedilen sözleşmenin maddesinde geçen bütün hususları, bizzat Hocalıda Azerbaycan Türklerinin katledilmesi olayıyla ilgili rahatlıkla söyleyebiliriz. Hocalı ilinin sakinlerinden 1000'den fazla kişinin kasıtlı olarak katledilmesi, 1275 kişinin rehin olarak alınması, 155'den fazla kişinin kaderinin bilinmemesi, öldürülen kişilerin arasında kadın, çocuk ve ihtiyarların da bulunması ve öldürülen kişilerden 56'sının özel gaddarlıkla katledilmesi (diri diri yakılması, kafalarının derilerinin soyulması, başlarının kesilmesi, gözlerinin çıkarılması, hamile kadınların karınlarının süngü ile delinip karınlarındaki bebelerin öldürülmesi) gibi kanıtlar, değindiğimiz hususa denk gelen vahşet niteliğindeki gerçeklerdir.

Hocalı Soykırımının İç ve Dış Medyadaki Yankısı

Azerbaycan basınında Hocalı'da Azerbaycan Türklerinin soykırımı maruz kalması haberini ilk olarak, "Seher" gazetesinden gazeteci Şamil Sabiroğlu yayınladığı yazı ile duyurmuştur. Bu acı haberden sonra Dağlık Karabağ'da müthiş bir katliamın yaşandığı bilgisini alan tanınan medya organlarının yönetimi kendi muhabirlerini bölgeye göndermiştir. 1990'lı yıllarda Azerbaycan bir ülke olarak Rusya destekli Ermenistan'ın ilan edilmemiş saldırısına maruz kaldığı için net bilgiler edinme konusunda da bir nevi ablukası ortamında bulunmuştur. Yani bu dönemde Dağlık Karabağ'da yaşanan olaylar hakkında net, hızlı ve gerçeği yansıtan bilgileri Azerbaycan gazetecilerinin (birkaç istisna hariç) hemen uluslararası kamuoyuna ulaştırmak imkânlarının olmadığı görülmektedir. Tüm olan gerçekleri ise bölgede görev yapan yabancı muhabirlerin-stringerlerin yardımıyla ulaştırmak mümkün olmuştur. Olayı daha geniş aydınlatmak ve onun baş vermesinin ayrıntılarını öğrenmek için Azerbaycan'a gelen gazeteciler arasında Türkiye, ABD, İngiltere, Rusya, Fransa ve diğer ülkelerin saygın yayın organlarının muhabirleri yer almıştır.¹¹

Azerbaycan'ın tanınan televizyon operatörlerinden Seyidağa Mövsümlü ve Cengiz Mustafayev ilk kez Hocalı soykırımını kamerayla çekmiş kişiler olarak bilinirler. S. Mövsümlü'nün Hocalı soykırımı sonrası ilk kez çekmiş olduğu video-görüntülere Devlet Televizyonu bu veya diğer nedenlerden dolayı izin vermemiş ve Azerbaycan halkı

¹¹ Şamil Sabiroğlu, Efsane Bayramkızı, Bir Kış Günü Vahşeti..., Ankara, 2012, s. 94.
/file:///C:/Users/rovsenali/Desktop/Giresun%20Sempozyum/Bir%20Kış%20Günü%20Hocalı%20pdf.pdf. Erişim tarihi: 15.02.2017.

o soykırım olayını ilk kez Cengiz Mustafayev`in çekimleriyle seyretmiştir. Daha sonra Mövsümlü, çekmiş olduğu video görüntüleri bir belgesele dönüştürmüş ve bu filmi çoğaltarak, Alman ve Türkiye şirketlerinin yardımıyla yurtdışına gönderilmesini sağlamıştır.

“Times” gazetesinin olaylara bakışı

İngiltere`de yayınlanan “Times” gazetesinin mart sayılarının birinde “Karabağ ovası boyunca her yerde ceset vardı” başlıklı yazı geçti. İngiltere gazetecisi Anatole Leven`in yazarı olduğu röportajda Hocalı katliamından, ormanda katledilmiş sivil insanların sonucundan akıbetinden detaylı söz ediliyordu. Burda ayrıca yabancı gazetecilerin hangi tehlikeli koşullarda olay yerine bakış geçirmesi de yer bulmuştu: “Biz uçarak Dağlık Karabağ`ın karlı tepelerine yaklaşıncaya tüm bölgede serilmiş cesetler gördük. Belliydi ki, bu, soykırım sırasında kurşunlanmış kaçkınlardı. Bunu foto filimler aracılığıyla kanıtlan. Biz Azerbaycan`ın askeri helikopterinde oturarak çatışmalar olan bölgesi üzerinde uçuyorduk. Ansızın helikopterimize atılmış füzenin sesi duyuldu. Füzeler helikopterimize dokundu ve o, titredi. Biz geri döndük. Bu, Ermeni Zenit bekçisi idi.”

Violetta Parvanova adlı başka bir yabancı muhabirse sadece bir cümle ile Ermeni vahşetini şöyle değerlendirmişti: “Hocalı – İnsanlığın faciası”.

Azerbaycan tarihine insanlık trajedisi ve Azerbaycan Türklerine karşı soykırım eylemi olarak yazılmış Hocalı katliamı hakkında biraz da olsa, uluslararası medya aracılığıyla dünya kamuoyuna bilgiler verildi. Fakat bunu o dönem için yeterli saymak olmazdı. Ermeni lobisinin, onları savunan medya ve güçlerin sayesinde Azerbaycan tarafının “işgalci”, Ermeni tarafınınsa “işgale uğrayan” taraf olarak dünyaya tanıtımı muharebenin mahiyeti, sorunun kökleri hakkında yanlış fikirler oluşturmuştu. Ancak çatışma bölgesine gelip her şeyi canlı olarak gözlemlemek ve röportaj yapmaya heves gösteren askeri muhabirler, özellikle de Avrupa ve ABD muhabirleri bambaşka gerçeklerle yüzyüze kalıyorlardı. Onlar asılsız Ermeni propagandasıyla aldatıldıklarını idrak ediyor, Azerbaycan`ın bu savaşa zorla sürüklendiğini dahil edildiğini, işgale maruz bırakıldığını idrak ediyorlardı. Hocalı soykırımına tanık olmuş Fransız gazetecisi Jan İv Yunet`in Azerbaycanlı meslektaşısı ile sohbetinde söylediği fikirler de bunu teyit etmektedir: “Buraya gelmeden önce benim Azerbaycan hakkında çok az bilgim vardı. Fransa`nın gazete ve dergilerinde Azerbaycan işgalci, Ermenileri “kendi topraklarından”

kovmak isteyen bir ülke gibi taktim olunuyor. Ülkeme döndükten sonra halkıma buradaki gerçekleri ulaştıracam".

Muhabirlerin soykırımın işlendiği bölgeye götürülmesi için helikopter ayrılmış ve onları Hocalı soykırımının yaşandığı bölgeyi doğrudan kendi gözleriyle gördüler. Gördükleri manzara her birinde acınacak bir izlenim uyandırmıştı. **Fransız gazetecisi** Jan İv Yunet olay yerinden Ağdam`a döndüğünde gördüğü manzarayla ilgili görüşlerini Azerbaycanlı meslektaşları ile paylaşmıştı:

“Biz Hocalı faciasına tanık olduk, yüzlerce katledilmiş sivil insanın cesedini gördük –kadın, çocuk, ihtiyar ve Hocalı’yı savunan askerlerinin cesetlerini. Bize helikopter verdiler, kuş uçuşu yüksekliğinden Hocalı çevresinde gördüklerimizin hepsini kayd ediyor duk. Ama Ermeniler helikopterimize ateş etmeğe başladılar ve biz çekimlerimizi sona kadar yapamadık. Bu, korkunç manzaraydı. Ben savaşla, faşistlerin gaddarlığıyla alakalı çok şey duydum. Ama 5–6 yaşındaki çocukları, sivil halkı öldüren Ermeniler onları geçtiler bile. Biz hastanelerde, vagonlarda, hatta çocuk bahçesi ve okul binalarında çok yaralı gördük.”

“**Front Line news**” TV`nin mensubu Rori Patriks de gördüklerinden sarsılmış: “Dünya kamuoyunun gözünde Hocalı’daki suçlara hiçbir şeyle beraat kazandırmak olmaz. Gaze-tecilerin helikopterle güçlkle götürüldüğü Nahçıvanik köyünün yakınlarında ben onlarla çirkin hale düşürülmüş ceset gördüm. Bunlar, Hocalı’yı savunan askeri birliklerden değillerdi, bunlar Hocalı’nın nüfusu – Ermeni silahlı birliklerinin güçlü ateşi altından çıkararak Ağdam`a ulaşmaya çalışan ve yakın mesafeden kurşunlanmış çocuklar, kadınlar, yaşlılardı...”¹²

Türkiye Medyası

Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin Azerbaycan’a askeri saldırısı sırasında ortak tarihe, dile ve kültüre sahip olan kardeş Türkiye de çeşitli düzeylerde işgal siyasetine karşı çıkmış, masum insanların öz yurtlarından hunharca çıkarılması, “etnik temizleme” operasyonunu kınayarak Ermenistan yönetimini askeri operasyonları

¹²Şamil Sabiroğlu, Efsane Bayramkızı, a.g.e., s. 95.

/file:///C:/Users/rovsenal/Desktop/Giresun%20Sempozyum/Bir%20Kış%20Günü%20Hocalı%20pdf.pdf. Erişim tarihi: 15.02.2017.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

durdurmaya çağırdı. Fakat Ermenistan tarafı buna önem vermeyince, bu ülke ile olan sınırları onun yüzüne kapattı.

Savaş döneminde yabancı gazeteciler arasında Türkiye’den bölgeye giden muhabirler de oldu. Halklarımızın dili ve kültürü aynı olduğundan onların diğer meslektaşlarından farklı olarak, çevirmenlere ihtiyaçları yoktu. İnsanlarla rahat konuşa, görüş alışverişinde buluna biliyorlardı. Yunus Şen, Coşkun Aral, Mete Çubukçu ve diğerleri çatışma noktasında çalışan muhabirler arasında seçiliyordu. Basında 8 yıl çalıştıktan sonra Yunus Şen çalışmasını Star TV’de sürdürüyordu. Askeri muhabir olarak ilk kez Ermenistan–Azerbaycan savaşını, Dağlık Karabağ’da yaşanan savaşları o, aydınlattı. Onun bu savaştan hazırladığı röportajlar daha çok Hocalı soykırımına aitti. Sonraları Yunus Şen’in askeri muhabir olarak Karabağ savaşında kazandığı tecrübe ona Çeçenistan, Filistin ve Bosna’da yaşanan savaşları daha profesyonel aydınlatmasına yardım etti. Yıllar sonra savaş anılarından söz açan Yunus bey kurşunların insanların kafalarının üzerinden vızır vızır geçtiği bir ortamda röportaj hazırlamanın zorluğunu itiraf etti...

“Karabağ’da sıcak anlar: hayat kısa hikayedir” başlıklı yazıda: “Biz Karabağ’da Azerbaycan tarafta Ermenilerden 75 metre uzaklıkta idik. Çalışıyorduk ki, gördüklerimizi eğilerek çekelim, çünkü atılan kurşunlar başımızın üstünden vıyıldyarak geçiyordu, anonsu ilan edemiyorduk. Bir Azerbaycan askeri bize bakarak dedi: “kardeş, ses duyduğunda korkma, eğer duymasan, o zaman kork.” – Bize gülümsedi. Savaşın dehşetleri fikirlerini, bakış açısını da değiştirdi: “Olayların tanığı oldukça daha hoşgörülü olmaya başlıyorsun. Sonuçta sen hayatı bir hikaye olarak görüyorsun” – Yunus Şen söyleşilerinden birinde böyle söylemiş.

Türkiye’nin tanınan askeri muhabirlerinden olan Mete Çubukçu da Karabağ savaşı sırasında bölgeden röportajlar hazırladı. 1992 yılından başlayarak, Kanal 6, ATV, Star TV ve diğer medya kuruluşlarında çalıştı. Onun 2005 yılında kaleme aldığı “Kurşun altında gazetecilik” kitabında yazarın aydınlattığı çeşitli savaşlar – Irak, Kosova, Çeçenistan, Afganistan, ayrıca Karabağ savaşı ile ilgili anılar var. Hocalı soykırımı hakkında haber yanıltıldıktan hemen sonra Türkiye medyasında otoritesine göre seçilen Milliyet Gazetesi’nin özel muhabiri Başbuğ Beşiroğlu hemen Azerbaycan’a gelmiş, bölgedeki durumla detaylı bir şekilde tanışmıştır. Onun Ermenilerin yaptığı soykırımı

ilişkin geniş röportajı ve foto çekimleri Türk kamuoyunun olayları daha detaylı bilmesini sağlamıştır. Bundan sonra Türkiye'nin diğer yayınları da makaleler yayınlamıştır.¹³

Rusya Medyası

Dağlık Karabağ'da yaşanan gelişmelere ilk dönemlerden başlayarak, Rusya medyası da yer ayırıyordu. Savaşın başlamasıyla bölgeye akışan Rus gazetecilerin sayısı artmaya başladı. Rusya basınının savaş devrinde yayınladığı yazı ve röportajların çoğunluğu bile kanaata gelmeğe neden oluyor ki, Rus gazeteciler Karabağ Savaşını ışıktandırırken, daha çok taraflı davranmışlar. Onların genellikle Ermeni tarafının desteklemesi yaptıkları röportajlarda yanlışlıklara, objektifliyin bozulmasına, gerçeğin yerini “yalan”ın tutmasına yol açıyordu.

Ancak bununla birlikte, Rusya medyasında Karabağ gerçeklerinin, özellikle de insanlık trajedisi ve suçu sayılan Hocalı soykırımının ışıktandırılmasında bazı yayın organlarının objektif bilgilerine rastlamak da mümkün:

“Krasnaya Zvezda” (“Kızıl Yıldız”) gazetesinin 1992 yılı 11 Mart tarihli sayısında basılan “Karabah: voyna do pobednogo kontsa” makalesinde itiraf olunuyor ki, 366. Alayın askerleri Hocalı'nın işgalinde Ermenilerle beraber yer almış ve alayın askeri araçlarını Ermeni çetelerine teslim etmişlerdir.

“Svoboda” (“Özgürlük”, 12 Haziran 1992): “Ağdam`a dört gün içinde yaklaşık 200 ceset getirilmiş, Ağdam`da tren vagonunda yerleşmiş hastanede doktorlar kafa derisi soyulmuş dört ceset kaydettiler, birinin ise kafası yoktu... başka birinin ise diri diri, baş derisinin soyulması olayı kayda alınmıştı...”

“İzvestiya” (4 Mart 1992): “Kamera kulakları kesilmiş çocukları gösterdi. Bir ihtiyar kadının yüzünün bir tarafı kesilmişti. Erkeklerin kafa derileri soyulmuşdu.”

Rusyada yayınlanan prestijli “İzvestiya” gazetesi yazarı V.Belih Ağdam`da gördüğü manzaraları yazısında şöyle tarif etmiş: “Zaman–zaman Ağdam`a cesetler getiriliyordu. Tarihte böylesi vahşet hiç görülmedi. Cesetlerin gözleri çıkartılmış, kulakları ve başları kesilmişti. Birkaç cenaze zırhlı araçlara bağlanarak sürüklenmişti. İşkencelerin tarifimkansızdı.”

“İzvestiya” gazetesinin 13 Mart 1992 tarihli sayısında yayınlanmış makalede Rus subayı, binbaşı Leonid Kravets`in de bölgede – insanların toplu

¹³ “Hodjalı: hronika genotsida”, Baku, 1993, s. 121.

katledildiği ormanda gördüğü olayları olduğu gibi paylaşmış: “26 Şubat sonrası uçuş sırasında gözüme yerde kırmızı lekeler çarptı. Hızı azalttım, bu zaman helikopterde mekanik “yerde çocuklar ve kadınlar var” - bağırdı. Ben artık kendim tepelere yayılmış 200’e yakın ceset görüyordum. Onlar arasında eli silahlı adamlar gezişiyordu. Sonra biz cesetleri almak için helikopterle aynı yere gittik. Bizimle beraber Hocalı’dan olan polis yetkilisi de gitmişti, cesetlerin arasındaki dört yaşındaki oğlunu başı ezilmiş halde görünce delirdi. Bize ateş etmezden önce almağa imkân bulduğumuz başka bir çocuk cesedininse kafası yoktu. Ben her yanda kaddarlıkla öldürülmüş ve çirkin hale düşürülmüş kadın, çocuk ve ihtiyar cesetleri gördüm...”

Başka Yabancı Ülkelerin Medyası

Karabağ savaşını aydınlatmak için bölgeye gelen yabancı gazetecilerden biri de **Latviya`da** yayınlanan “Latviyas Layks” gazetesinin eski muhabiri Tatyana Çaladze`dir. Hocalı soykırımı hakkında duyan muhabir düşünmeden kanlı savaşların gittiği, insanların katledildiği bölgeye – Karabağ’a gelmeyi karara alıyor. Azerbaycan’a gelen muhabir Dağlık Karabağ’da çatışmaların gittiği bölgeleri geziyor, savaşı kendi gözleri ile görüyor. Daha sonra vatanına dönünce çalıştığı gazetede 1992 yılının Kasım sayısında Karabağ savaşının mahiyeti ve Hocalı katliamı hakkında makaleler yazarak Ermenilerin yalanlarını ifşa ediyordu.

Fransa medyasında Karabağ savaşı ve 366. Alayın Hocalı’da yaptığı katliam konusunda bir takım yayınlarda bilgiler yer aldı. 1992 yılı Mart’ın 2`sinde Fransa için sıradan günlerden biri, en önemlisi haftanın ilk günüydü. Ülkede yayınlanan Kanal 4`ün saat 19.00`a olan Haberler bloğunda birkaç gün önce Güney Kafkasya’da devam eden savaşla ilgili küçük bir bilgi sunuldu: “İki Fransız gazeteci 32 sivil giyimde olan erkek, kadın ve çocuk ceseti görmüş. Onların çoğu 1 metreden daha az mesafeden kafalarına açılan ateş sonucu öldürülmüş.”

“**Le Mond**” gazetesinin 14 Mart 1992 yıl tarihli sayısında verilen bilgi baş vermiş olayları faktlarla, yabancı gazetecilerin gözlemlerine göre iletmişti: “...Ağdam`da olan yabancı gazeteciler Hocalı’da öldürülmüş kadın ve çocuk cesetleri arasında kafa

derisi soyulmuş, tırnakları çıkartılmış üç ceset buldular. Bu Azerbaycan propagandası değil, realitedir...”

“Valer Aktuel” yayınının 14 Mart 1992 yıl tarihli sayısında verilen bilgiler Ermenistan’ın bu savaşa, işgalcilik planına nasıl hazırlanmasına dolayısıyla aydınlık getiriyor: “Bu özerk vilayette bulunan Ermeni kuvvetleri Orta Doğu’dan getirilmiş paralı askerlerle birlikte yeni teknolojiye, ayrıca, helikopterlere sahiplerdir. ASALA’nın Suriye’de askeri kampları ve silah depo ları bulunuyor. Ermeniler 100–den fazla Müslüman köyünde katliamlar yapmakla Karabağ`daki Azerbaycanlıları yoketmişlerdir.”

Paris’te yayınlanan Krua l’Eveneman dergisinin 25 Mart 1992 tarihindeki sayısında Ermeni silahlılarının Hocliya saldırısı konusunda bilgi yayınlandı: “Ermeniler Hocalı’ya saldırdı. Tüm dünya acımasızca katledilmiş cesetlere tanık oldu. Azerbaycanlılar binlerce insanın katledilmesinden söz ediyor...”

ABD Medyası

Karabağ savaşı ile ilgili bir dizi yazılarla konuşan uluslararası medyada ABD medyasının payı özellikle tercih ediliyor. Ülkenin bir numaralı gazetelerinden olan “Washington Post”, “New York Times”, “Wall Street Journal”, “Chicago Tribune”, “Times”, “Sunday Times”, “Associated Press” ve b. gerek Hocalı katliamı , gerekse savaşın gidişi, sorunun çözümü yönünde atılan adımları yansıtan ya yınlar arasında özellikle tercih ediliyor.

İşte “Washinton Post” gazetesi 27 Şubat 1992 tarihinde ilk defa Thomas Goltz`un imzası ile Amerika’dan çok uzakta, okyanüsün ötesinde Azerbaycan’ın Karabağ bölgesinde yaşanan katliam hakkında bilgi yayınladı. Bu bilginin yayın lanması pek kolay olmadı. Zira Ermenilerin her yerde olduğu gibi burada da “ezilmiş halk” karakteri yaratması, Azerbaycanlıların “işgalci olması” konusunda uluslararası kamuoyunu yanlış yönlendiren bilgiler içerisinde birdenbire Amerikalı muhabirin Azerbaycan’dan verdiği bu bilgiler gazete yönetimini düşündürdü. Fakat Goltz`un faktlarla konuşması ve profesyonelliği sayesinde gazete yönetimini Güney Kafkas ya’da yaşanan askeri gidişatlardan haberdar etmesi, olayın güncelliğini onlara inandırması haberin piyasaya girmesine yardımcı oldu. Bu, Hocalı katliamı hakkında dünya kamuoyuna verilen ilk doğru haberdi. Bir gün sonraysa Ağdam`a gelen gazeteci Hocalı’da sağ kalan insanlarla görüşmüş, onların hayat hikâyeleri ve o gece gördükleri olaylara tanık olmuştu. Karabağ

savaşı konusu ve diğer Azerbaycan sorunları sonraları onun gazeteci hayatında önemli yer edindi.

Karabağ savaşıyla ilgili makalelerin, “Azerbaycan günlüğü” eserinin, aynı zamanda çeşitli belgesel filimlerin yazarı olan Thomas Goltz Ağdamda olup–bitenleri ışıqlandırırken kendisinin ve arkadaşlarının geçirdiği duyguları kendi yazılarında olduğu gibi tasvir ediyor: “...Reuters`in muhabiri Elif Kaban hayretler içinde kalmıştı ...Fotoğrafçı Oleg Litvin öyle etkilenmişti ki, ben onu ...cesetler, mezarlar ve tırnaklarıyla yüzlerini yırtan, feryat eden kadınlara doğru götürdükten sonra resimleri çekmeği başardı. Evet, bunu öyle her mide kaldıramıyordu. Fakat çalışmak ve olayları anlatmak zamandı: kat liam gerçekleşmişti ve tüm dünya bunu bilmeliydi. Bazı cesetleri tanımağa çalıştım, ama yüzleri paramparça olanlar, tanınamayacak halde olanlar vardı. Bazılarının kafalarının derileri koparılmıştı.”

“Financial Times” gazetesi /14 Mayıs 1992: “General Polyakovun verilerine göre 366. Alayın 103 Ermeni askeri Dağlık Karabağ`da Ermenilerle birlikte savaşmak için kalmıştır.”

“Sunday Times” gazetesi / 8 Mart 1992: Thomas Goltz ilk olarak, Ermeni askerlerinin yaptığı katliam konusunda Ağdam`dan haber veriyor. “Hocalı boş dükkanlar ve ağaçsız kirli yolları ile sahipsiz Azerbaycan kentiydi. Henüz o daha mutlu dönemlerde, kaz sürüleri ve tarla işleriyle uğraşan binlerce Azerbaycanlı insanın yaşadığı bölgeydi. Geçen hafta o haritadan silinmiştir. Nefret Doğuran bilgiler Ağdam`a – Azerbaycan`ın olaylara en yakın olan şehrine sızdı ve cesetler morglara kaldırıldı.

Hiç kuşkusuz, Hocalı, onun etrafı, dağetekleri ve yarganlar Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra en korkunç katliam alanı olmuş. Ben Hocalı`ya yolculuk yapmış son Batılıydım. Bu Ocak ayında olmuştu ve insanlar hüzün dolu çehreleriyle kendilerinin kaderini önceden haber veriyorlardı...

Bura, Ermeni ön hattına yakındı, biz zaten oradan geçmek zorunda olduğumuzu biliyorduk. Orada bir yol vardı ve birinci grup halk kitlesi kaçmağa koyuldu. ... Her taraftan kurşun yağıyordu. Biz sadece onların tuzaklarına düşmüşüdk.

Azerbaycanlı askerlerin artık atacak kurşunları bile yoktu. Tanıklar o anki durmu şöyle özetliyorlardı: Ermeni birlikleri yarganlarda hareket eden herkese ateş ederek açarak, insafsızca bir katliama başladılar. Azerbaycanlı operatörün hüngür hüngür ağlayarak çektiği videodaki ce setler daha yüksek ormanlık alana dağılmış

ölümün sert izlerini gösteriyordu, “köylüler Ermenilerden kaçarak sığınacak bir yer arıyorlardı. Ermenilerse durmadan ateş ediyorlardı” – Ağdam`da hastanede yaralı yatan Ömer Veyselov söyledi... – “Eşim ve kızım yanımdaca yere yığıldı.”

Adamlar sevdikleri insanlardan bir haber için hastanenin koridorlarında seraser dolaşıyorlardı.

Bazıları öfkelerini yabancılara döküyordu: “Kızım, oğlum nerede?” – diye bir anne çılgılık attı.

- Tecavüze uğradı... – Öldürüldü... – Kayboldu...

The Sunday Times, 1 Mart 1992. Thomas Goltz, Ağdam, Azerbaycan

Ermeni Askerleri Kaçan Aileleri Takip Edip Katletmişlerdir

Sağ kalanlar anlatıyorlar ki, Ermeni askerleri 450'den fazla Azerbaycanlıyı kurşuna dizmişler, onların çoğu kadın ve çocuklardır. Yüzlerce, belki de binlerce insan uçurumlardan kayıp düşmüş ve korkudan ölmüştür. Saldıranlar, kadın ve çocukları savunan çoğu asker ve gönüllüleri şehit ettiler. Onlar sonra silahlarını dehşete gelmiş göçmenlere doğru çevirdiler. Olaylardan kurtulmağı başarmış birkaç kişi neler olduğunu anlattı: “Asıl katliam böyle başladı” – katliamdan sağ kurtulmağı başarmış Azer Hacıyev konuşmaya başladı: “Ermeniler her zaman konuşmalarında böyle tehdit ederek hep atıyorlardı. Sonra onlar gerçekten geldiler, bıçak ve süngülerle adamlarımızı ktır-ktır doğramağa başladılar.”

Ermenistan Medyasının Savaşa Yaklaşım Tarzı

Sovyet İmparatorluğu'nun giderek zayıflamasından yararlanan Ermeniler Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ'a iddialarını uzun süreden beridir gerçekleştirilmeye başladılar. Tarihin çeşitli dönemlerinde Dağlık Karabağ'a göçe zorlanan Ermenilerin şimdiki takipçileri öncelikle Azerbaycanlılara karşı protesto mitingleri düzenledi ve ardından da “bağımsızlık” sloganları durumu daha da kötüleştirmeğe neden oldu. Tüm bu olaylar – dünyadaki Ermeni lobbiesinin desteğıyle Ermenistan Askeri Kuvvetleri ve ona yardımcı olan dış ülkelerden gelerek savaşan Ermeni ve diğer milletlerden olan paralı askerlerin Azerbaycan köylerini ardarda işgal etmeleri, sivilleri katletmeleri Ermenistan basınında “milli özgürlük hareketi”, “kutsal

toprakların kurtarılması” gibi sunuluyor, “ışıklandırılıyordu”. Ancak bölgede yaşanan kanlı savaşın “Ermeni çıkarları”na uygun gösterilmesi, Azerbaycan’ın “işgalci taraf” gibi sunulması gerçeği perdelemek amacı güdüyordu. Dış iletişim ajanslarında çalışan Ermeni asıllı muhabirlerin ve Ermeni yanlısı bazı yayın organlarının Karabağ savaşını bu tür, tektarafli aydınlatması sorunun tarihsel köklerinden ve bölgede yaşanan sosyopolitik süreçlerden habersiz olan uluslararası kamuoyunda yanlış yorum oluşmasına hizmet ediyordu. Çatışma bölgesine gelen yabancı muhabirler gerçeğe tanıştıktan sonra Azerbaycan’ın işgale maruz kalmasına tanık oluyor, dünyaya yutturulan Ermeni yalanlarının üstü açılıyordu. Ancak Ermeni tarafı birçok hallerde bölgede çalışan yabancı gazetecilere gerçekleri yazmaya engel oluyorlardı: “Ayk gazetesinin eski muhabiri Alvard Barhudaryan kendi hatıralarında bu konuda yazıyor: “...Bir kez Hollandalı gazeteciler Stepanakert`te (Hankenti`nde) işgal altında olan bölgelere gitmek arzusunda olduklarını söylediler. ...Bize bir subay verildi, misafirleri Ermeni birliklerinin kontrolündeki Ağdam`a getirdik. Ağdam`a varınca “korkunç manzara`yı çekmek istediler. Alay komutanı Vitaliy Balasyan onlara ancak Karabağ savaşında dokunulmayan cami ve “Büyük Vatan Müharebesi”ne (2. Dünya savaşı`na) dikilmiş anıtı çekmeğe izin verdi. “Savaşta” diye komutan gülümsündü...” (“Jurnalisti na voyne Karabaha” (Gazeteciler Karabağ Savaşında) s. 38).

Karabağ savaşı sırasında anlaşıldı ki, Ermeni birlikleri içerisinde çeşitli ülkelerden gelmiş paralı askerler de Azerbaycan köylerinin işgaline katılmış. Bunu bir takım olgular, aynı zamanda tanık ifadeleri de onaylıyor. Her ne kadar Ermeni tarafı bunu inkar etmeye çalışsa bile, gerçekler asla değişmiyor. Hocalı’nın yerlebir edilmesinde ve sivil halkın toplu halde katledilmesinde yer almış 366. Alayın neferi Yuri Yahoviç’in itirafları işlenen soykırım karakterli katliamın mahiyetini anlamak için bizlere yardımcı oluyor: “Bize bizim de hıristiyan olduğumuzu ve Müslümanlara karşı savaşmalı olduğumuzu söylüyorlardı. Bizi insanlıkdışı koşullarda tutuyorlardı. Biz tüm bunlara tahammül edemedik ve alayı terk ederek Hocalı’ya kaçmak zorunda kaldık...”

1993 yılının Ağustosunda gazeteci Alvard Barhudaryan`ın Ağdam`a yolculuk yaparken görüştüğü Azerbaycanlı esir ve Ermeni tarafta çarpışan paralıyla sohbeti bu savaşta Ermenilerin paralı askerler kullanmasını tekrar teyit etmektedir: “...Azerbaycanlı askeri esir diyordu ki, o eve dönmeyecek, çünkü onu öldürecekler. Ancak Rus paralı

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

askeriyse Ermenilerle birlikte Azerbaycanlılara karşı savaşa gitmeye hazırды...”
 (“Jurnalisti na voyne Karabaha” / s.35)

Karabağ savaşı sırasında Karadağlı köyünün işgali zamanı işlenen toplu katliam Hocalı soykırımına giden yolun başlangıcı sayılabilir. Çünkü 1992 yılının Şubat’ında Ermeni militanlarının köye saldırısı sırasında köyün birçok sakini işkenceyle katledildi. Onların çoğu çeşitli işkence yöntemleriyle öldürüldü, silahsız insanlar diri diri kuyulara toplanarak yakıldı, kafaları kesildi, diğer köylülere rehin alındı. Karabağ savaşında gaddarlığıyla özellikle seçilen Monte Melkonyan’ın kardeşi Kaliforniya kökenli yazar Markar Melkonyan “Kardeşimin yolu” adlı kitabında Hocavend ilçesi Karadağlı köyünün nasıl işgal edilmesi ve kardeşinin bu operasyona katılımı konusunda da söz ediyor: “...Monte eşyalarını yeni kışlaya koydu, askeri dürbünüboynundan asarak, araziyle tanışmak için avluya çıktı. Stepanakert’teki Savunma Komitesi genellikle tahıl ekini yapan ve yaklaşık 1200 kişinin yaşadığı zengin Azerbaycan köyü Karadağlı’da “temizleme” yapmak istiyordu. Monte’nin yönetimi rica etti ki, köye saldırı planını hazırlasın...”

Dağlık Karabağ’da yaşayan Azerbaycanlı nüfusla birlikte, sade Ermeni nüfusu da savaşı istemiyordu, onlar bunun her iki tarafa zarar vereceğini biliyorlardı. Ancak zaman zaman olduğu gibi diğer halkların toprakları hesabına kendilerine devlet kurmak arzusunda olan, terörü temel hedef seçen ve bir takım güçler tarafından destek alan kafatasçı şovenist Ermeni Taşnak yöneticilerinin bu politikayı devam ettirmesi yeni savaşa yol açtı. Sivil halkın barış içinde yaşamasını desteklememesine Markar Melkonyan aşağıdaki bölümde değiniyor: “...Monte ve onun takımından olan birkaç kişi Ermeni köyü olan Hagorti’den karlı kaya ile aşağı – Karadağlı tarafa inerken Ermeni vatandaşlar onlara ateş ettiler. Grup aşağı inmeği durdurdu ve köylülerle tartışmaya başladı, köylüler askerlere şöyle dediler: “Gidiniz, bize burda savaş gerekmez ...”

Karadağlı köyünde sivil halka verilen işkence ve insanlıkdışı davranış tarzlarını Ermeni yazar “Kardeşimin yolu”nda böyle anlatıyor: “...48 Azerbaycanlı rehine kamyonun kasasına doğru sürüklendi. Rehineler Stepa nakert’e doğru yola çıktılar. Elliden fazla Azerbaycanlı rehine hayvan gibi katledildi ...

...Aramo ve Arabo’nun askerleri dün akşam öldürülmüş arkadaşının öcünü almak için rehinlere ateş açmaya ve bıçakla hepsini istisnasız olarak öldürüp sonuna çıkmaya başladılar. Aştarak’tan “Vatansever deste”den olan “Yara izi” Edo birkaç yaralı

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

askerin üzerine benzin döktü,tutuşdurduğu ateşi onların üzerine attı. Monte hendeğe varınca bir yığın parçaları kalmıştı...”

Hankenti’nde yerleşen 366. Alayın Hocalını işgal etmesi ve orada yaptıkları yabancı basınla birlikte, Ermeni muhabirlerinin, yazarlarının da dikkatinden yayınmadı. Özellikle yüksek düzeyde her türlü teknik donanımlı alayın Ermeni silahlılarından oluşan asker ve subaylarının Azerbaycan Türklerine karşı yaptıkları soykırım karakterli bu kitlesel katliam konusunda “kendine özgü” biçimde bilgiler yayıldı. Özel gaddarlıkla katledilmiş, çirkin hale düşürülmüş insanların cesetlerini yansıtan kareler “Azerbaycan’ın yalan propagandası” olarak değerlendirildi. Ancak o vahşeti yaşayıp bunu aktaranlar arasında bulunan Ermeni gazeteci Daud Hayriyan “Haçın hatırı için” isimli kitabında Hocalı katliamını şu sözlerle anlatıyordu: “...Gaflan denen ve ölülerin yakılmasıyla görevli Ermeni grup, 2 Mart günü Hocalı’nın 1 kilometre Batısına 100 Azerbaycanlı cesedini getirip yığdı. Son kamyonda 10 yaşında bir kız çocuğu gördüm. Başından ve elinden yaralıydı. Yüzü morarmıştı. Soğuğa, açlığa ve yaralarına rağmen hâlâ yaşıyordu. Çok az nefes alabiliyordu. Gözlerini ölüm korkusu kaplamıştı. O sırada Tigranyan soyisimli bir Ermeni asker onu tuttuğu gibi öteki cesetlerin üzerine fırlattı. Sonra tüm cesetleri yaktılar. O sırada sanki yanmakta olan ölü bedenler arasında bir çığlık işittim... Yapabileceğim bir şey yoktu. Ben Şuşa’ya döndüm, onlar Haç’ın hatırı için savaşa devam ettiler...”

“Frans Katolik – eklezia” dergisinin 12 Mart 1992 tarihli sayısında yayınlanmış yazıda diğer Ermeni yazarı Bercin Siracyan Ermeni militanlarının Hocalı’da yaptıkları katliamın korkunç manzarasının onu da dehşete getirdiğini şöyle doğru luyor ve bazı itiraflarda bulunuyor: “...Hocalı’yı gözlerimle gördüm. Her yerden kan kokusu duyuluyordu. Kar üzerinde buz kesmiş kimsesiz, sahipsiz cesetlerden korktum. Korktum ki, bu kan için Azerbaycan tarafı, yarınki nesiller susmasınlar... Bugün Ruslar bizimle, ya yarın? Biz her an yalnız bırakılabiliriz...”

Kitabında Hocalı katliamlarına da yer ayıran Markar Melkonyan Hocalı’nın işgalini her ne kadar hafif tarif etmeye çalışsa bile, bir takım detaylar, özellikle de “Arabo” lakaplı ve başı siyah örtüklü savaşçının faaliyetine dokunması okuyucunun olaylarda Ermenilerin rolünü doğru değerlendirmesine yardımcı olur: “26 Şubat günü o, Hocalı yakınlarında yamaçta durdu ...Savaş haberlerine cevap olarak, o, Hocalı’ya geldi, belki de onun gelişinden bir saat önce yaşanan katliama ilişkin olayın bölümlerini

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

birleştirmeye başladı. Akşam saat 11 civarında 2000 Ermeni savaşçısı halkı Doğu tarafta açık alana çıkarmaya mecbur etmekle Hocalı'ya üç taraftan yüksek otlukla ilerlediler. Şubat'ın 26'sı günün erken saatlerinden göçmenler 8 mil uzaklıkta bulunan Azerbaycan kenti Ağdam'a doğru dağeteğiyle yollarına devam ettiler. Dağlık Karabağ askerleriyse güvenlik içinde onları takip ettiler. "Onlar durmadan ateş ediyorlardı..." - göçmen kadın Reise Aslanova Human Rights Watch araştırmacısına şöyle ifade vermişti. Arabo'nun savaşçıları kemerlerinin üzerinde bulunan bıçaklarını kınından çıkardılar, öldürmeye başladılar. Şimdiye duyulan tek ses kuru otların üzerinden esen rüzgârın sesiydi. O cesetlerden gelen uzaklara götürmek için henüz erkendi..."

Hocalı'nın işgali sırasında rehin alınmış yüzlerce sivil halk, ayrıca Karabağ savaşı sırasında esir düşmüş Azerbaycanlılar tanıklık ediyor ki, rehinler arasında delikanlıların, çocukların, erkeklerin, özellikle de Milli Ordu askerlerinin kafalarını Ermeni mezarları önünde kesiyorlardı. İnsanlığa sığmayan bu işkence türünü kendi gözleriyle gören yüzlerce Azerbaycanlı göçmen rehinlikten kurtulduktan sonra stres ve manevi travma alarak hasta düşmüş, ya da bu işkencelere dayanamayıp psikolojik ve fiziksel sarsıntılar yüzünden erkenden hayatla vedalaşmışlardır.

Ermeni yazarı, eli binlerce Azerbaycan Türkü'nün kanına batmış M.Melkonyan'ın kardeşi Markar Melkonyan Ermeni nilerin Türkleri "kurban kesme" törenini özel olarak anlatıyor, buna dolayısıyla kendine özgü şekilde beraat kazandırmaya çalışıyor: "Geçit sınırında bulunan, köyde tanınmış genç Azerbaycanlı Halk Cephesi üyesini onun kırmızı "Jiguli" model arabasıyla beraber kaçırmıştı. Genç Azerbaycanlı Seyid Erivan'a yakın bulunan kottecin duvarına zincirle bağlı durumda bir ay geçirdi. 1991 Yeni Yıl öncesi Kel ve birkaç arkadaşı, yerel polis görevlisi ve onların dostu Ardag dahil esiri Erivan yakınlarında Yeraplurun doruklarına doğru sürüklediler. Onlar orada, ağaç altında, Harut adlı savaş arkadaşlarının mezarının yanında tekmeyle Seyidin dizlerine vurdular. Sonra üç çocuk babası Kel kesmeyen bıçakla Seyid'in boğazını kesmeye başladı. Öncelikle Seyid çığlık atarak bağırdı, ancak kulatırmalayan bağırtıdan sonra inilti ve hırlama sesi duyuldu. Sonda Ardag daha bu sese dayanamadı ve olaya son vermek için bıçağı Seyid'in göğsüne sapladı. Onlar Seyid'in kanını Harut'un mezarı başına akıttılar ve orayı terk ettiler. Bundan az süre sonra arkadaşı Kel'den kızının vaftiz babası olmasını istedi. Papazın sesi yükseldiğinde, Kel tüm kilise boyu yankılanan Seyid'in iniltisini duyuyordu. O, kendisini kaybederek töreni durdurdu.

“Acaba, Tanrı rövanş için köpeği öldürmüş insanı bağışlar mı?” – keşişten sordu. Papaz: “Bu, onun dört ayaklı, yoksa iki ayaklı köpek olmasına bağlıdır...” dedi.

Montana Üniversitesi profesörü, Hocalı soykırımı hakkında dizi yazıların yazarı Thomas Goltz Türk Dünyası aleyhine bir dizi terör düzenlemelerini hayata geçirmiş ASALA'nın üyesi, Hocalı katliamında yer almış bir teröristin dünya kamuoyuna “kahraman” gibi sunulmasını kalp ağrısıyla karşılıyor: “Ben o kitabı Ermeni internet sitesinden sipariş verdim. Bir ay ona el dokunduramadım. Ancak nasıl olduysa, sona kadar okudum. Amerikan Ermeni'sinin yazdığı bu kitap içimi ağrı ile doldurdu. Yazar Markar, Hocalı katliamını düzenlemiş kardeşi Monte'nin “kahramanlığı” nı tarif etti. Masum çok insanı katletmiş ve ASALA'nın üyesi gibi Türk diplomatlarına karşı terör eylemlerinde yer almış bir kişi kitapta kahraman gibi sunuluyor...”

Görüldüğü gibi, Ermeni yalanları ve Türkiye'ye karşı yalancı soykırım iddialarıyla konuşan Ermeniler 'in asıl işleri dönem geçtikçe uluslararası toplumu, dünyanın tanınmış aydınlarını, meseleyle tanışıp araştırma yapan araştırmacıları giderek daha çok dehşete getirmekte ve hayretlere düşürmektedir.

Hocalı soykırımının uluslararası suç gibi tevsifi için hukuki esaslara aşağıdakiler aittir:

1. BM Genel Kurulu'nun 1948 tarihli 260 sayılı kararı ile kabul edilmiş soykırım cinayetinin önlenmesi ve cezalandırılması hakkında sözleşme (1951 yılında yürürlüğe bindi);

2. Nürnberg Askeri Mahkemesinin Tüzüğü (burada doğrudan soykırım suçu gösterilmezse de, aynı suçu teşkil eden fiiller insanlık aleyhine suç ve savaş suçu olarak gösterilmiştir);

3. Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Tüzüğü (madde 4);

4. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin Tüzüğü (madde 1);

5. Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (madde 1);

6. Azerbaycan Cumhuriyeti Ceza Mecellesi (madde 103);

7. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın “Azerbaycanlıların soykırımı hakkında” 26 Mart 1998 tarihli fermanı.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Azerbaycan halkına karşı işlenmiş bu ağır suçlardan dolayı soruşturma yapılmasının ve onlara hukuki kıymet verilmesinin, bu cinayetlerin organize edilmesi ve işlenmesinde yer almış sorumlu kişilerin belirlenip mevcut yasalara göre suç sorumluluğuna celp olunması, ayrıca, uluslararası hukuk normlarının bilerekten ihlal edilmesiyle alakalı uluslararası kurumlar karşısında suç duyurusunda bulunulması amacıyla 2003 yılı 18 Aralık tarihinde Azerbaycan Başsavcısının, İçişleri ve Milli Tehlükesizlik bakanlarının emriyle beraber soruşturma operasyon grubu oluşturuldu.

Cesetlerin dış muayenesi, adli tıp referansları, kuşatmadan çıkmaya muvaffak olmuş Hocalı nüfusunun verdiği ifadelerle Ermenilerin ve 366. Alayın askeri mürettebatının Azerbaycanlılara karşı yaptıkları akılalmaz işkence, vahşet olguları: baş derisinin soyulması, kulak, burun, cinsiyet organlarının kesilmesi, gözlerinin çıkartılması, Ermeni mezarları üzerinde Azerbaycanlıların kafalarının “kurbanlık” olarak kesilmesi, kadınların göğüslerinin kesilmesi, ihtiyar ve çocuğa da fark gözetmeksizin gaddarlıkla işkence verilmesi belirlenmişti.

Adli uzmanın reyine göre Hocalı’da katledilmiş insanların cesetlerine bakış halinde kendilerine daha çok mermi, kurşun ve taş, sopa gibi araçlarla katledilmesi de belirlendi. Katliam kurbanlarının aldığı yaralar arasında kafa (40), göğüs (74), karın (17) ve diğer bölgelerde olması (11) tespit edildi. “Göz bebeklerinin çıkartılması, dişlerin kırılması, erkeklerin cinsiyet organlarının kesilmesi vakalarına da rastlanmıştır. Belirlenmiş 31 cesetteyse vücudun çeşitli bölgelerinde kurşun yarası, kesici, delici aletle yetirilmiş hasarlar tespit edilmiştir. Muayene edilen 13 kişide vücudun tüm yüzeyini kapsayan yanık yaraları belirlenmiştir. Aynı zamanda muayeneden geçen cesetlerden 10’unda kurşun yarasıyla birlikte onların üzerinden askeri araçların geçmesi belirtileri olmuştur...” (“Hocalı: Şehidler, şahidler”, s.38)

Soruşturma zamanı ayrıca şunlar da saptanmıştır: Ermeni askeri birlikleri ve Dağlık Karabağ’ın silahlı bölücü kuvvetlerinin eski SSCB’nin Hankenti’nde bulunan 366. Alayın askerleriyle birlikte yaptıkları bu soykırımın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun “Soykırım cinayetinin önlenmesi ve bu nedenle cezalandırma konusunda” 9 Aralık 1948 tarihli Sözleşmesi ve Azerbaycan CM’nin 103. mad desinde belirtilen soykırımı cinayetinin içeriği vardır. Ayrıca dava öğrenilirken belirlenmişti ki, Hocalı soykırımını gerçekleştiren Ermenistan askeri birlikleri, Dağlık Karabağ’daki silahlı bölücü birleşmeler ve Bileşik Devletler Topluluğu’nun Hankenti’nde yerleşen 366.

Alayının askerleri tarafından devletlerin kabul ettiği uluslararası hukuk kurallarına da uyulmadı, 12 Ağustos 1949 yılı tarihli “Savaşan silahlı kuvvetlerde yaralıların ve hastaların durumunun iyileştirilmesi konusunda”, “Askeri rehinlerle muamele hakkında” ve “Savaşta sivil halkın korunması hakkında” Cenevre Konvansiyonlarının uygun maddelerinde öngörülen – savaş operasyonlarında doğrudan yer almayan kişilere karşı onların hayatına ve kişiliğine zarar vermek, herhangi bir ortamda öldürmek, sakat bırakmak, gaddarcasına muamele ve işkence etmek, rehin almak, insanlık şerefini hiçe saymak, ayrıca kalleşce ve aşağılayıcı tarzda muamele edilmesi gibi talepler kaba biçimde bozulmuştur. Şu ana kadar aşağıda isimleri belirtilen 38 kişinin – 366. Alayın askerleri ve diğer kişilerin Hocalı soykırımına katılımı tam tespit edilmiş ve onların Azerbaycan Cumhuriyeti CM`nin soykırımı için sorumluluk öngören 103. maddesi, ayrıca barış ve insanlık aleyhine, savaş cinayetlerine göre sorumluluk öngören CM`nin 107 (halkı sınırdışı etme veya göçetmeğe zorlama), 113 (işkence), 115.4 (savaş yasalarını ve adetlerini ihlal), 116.0.17 (zorlama, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla sterilizasyon, zorunlu gebelik ve ayrıca cinsel şiddetle ilgili başka eylemler yapma) maddeleriyle öngörülen suçu işlemekte suçlanan kişi olarak takip altına alınmalarıyla ilgili kararlar çıkarılmış, haklarında mahkemelerce hapis önlemi seçilmiş ve uluslararası aramalarının yapılması için gerekli belgeler İnterpol`ün Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Bürosuna gönderilmiştir.

Hakkında Uluslararası Arama İlan Edilmiş Soykırımcıların

Listesi:

- 1. Zarvigorov Yuri Yuriyeviç – BDT`ye ait 366. Alayın komutanı**
- 2. Çitçyan Valeri İsaakoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. taburunun komutanı**
- 3. Ayriyan Vaçagan Grigoryeviç – BDT`ye ait 366. Alayın istihbarat şefi**
- 4. Akopyan Movses Grantoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. taburunun 2. rotasının komutanı**
- 5. Abramyan Pokos Garnuşeviç – Hankenti`nde 11. Alayın komutanı**

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

6. Kisebekyan Grigoriy Akopoviç - BDT`ye ait 366. Alayın iletişim rotasının komutanı

7. Arutyunyan Slavik Vadimoviç - BDT`ye ait 366. Alayın 5. bölük komutanı

8. İşhanyan Andrey Artuşeviç - BDT`ye ait 366. Alayın 1. rota donanım takımının komutanı

9. Beglaryan Sergey Yurikoviç - BDT`ye ait 366. Alayın 2. batalyon, takım komutanı

10. Arutyunyan Kamo Rafaeloviç - BDT`ye ait 366. Alayın tamir rotasının takım komutanı

11. Danielyan Armen Borikoviç - BDT`ye ait 366. Alayın tamir rotasının takım komutanı

12. Garmaş Viktor Anatolyeviç - BDT`ye ait 366. Alayın subayı

13. Smagin Aleksandr Vladimiroviç - BDT`ye ait 366. Alayın subayı

14. Balyazin Oleg Viktoroviç - BDT`ye ait 366. Alayın subayı 15. Beglaryan Armen Volodiyeviç - BDT`ye ait 366. Alayın 1. rotasının baş teknisyeni

16. Ayrapetyan Aleksandr Aleksandroviç - BDT`ye ait 366. Alayın giziri

17. Mirzoyan Vaçik Grantoviç - BDT`ye ait 366. Alayın 2. rotasının baş çavuşu

18. Ayrapetyan Vaçik Gurgenoviç - BDT`ye ait 366. Alayın 3. rotasının baş çavuşu

19. Abramyan Armo Aramoviç - Hankenti şehir İçişleri Şubesi`nin reisi

20. Kukasyan Mavra Araratoviç - Askeran İl İçişleri Şubesi`nin reisi

21. Ağacanyan Karlen Levonoviç - Askeran İl İçişleri Şubesi`nin eski reisi

22. Barsegyan Şagen Semyonoviç - Askeran İl İçişleri Şubesi`nin reis yardımcısı

23. Petrosyan Karo Vaniyeviç - Askeran İl İçişleri Şubesi`nin Yangın Güvenliği Bölümü`nün müdürü

24. Koçaryan Serj Sumbatoviç - Hankenti şehir hapishanesinin müdürü

25. Ayriyan Samvel Samurkayeviç - Askeran İl İçişleri Şubesi`nde müfettiş

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

- 26. Grigoryan Edik Emirvaroviç - Askeran İl İçişleri Şubesi'nin mensubu**
- 27. Grigoryan Ararat Rantikoviç - Askeran İl İçişleri Şubesi'nin mensubu**
- 28. Akopyan Oleg Nikolayeviç - Hesenabad köy sakini**
- 29. Tumasyan Seyran Aprakoviç - Hask köy sakini, sürücü**
- 30. Babayan Georgi Ginikoroviç - Hesenabad köy sakini, sürücü**
- 31. Grigoryan Valeri Sergeyeviç - Hesenabad köy sakini**
- 32. Balasanyan Vitaliy Mihayloviç - "Dağlık Karabağ Ermeni Halk Cephesi"nin Başkanı**
- 33. Mirzoyan Maksim Mihayloviç - Hankenti şehir, 2718 sayılı ototamir biriminin reisi**
- 34. Babayan Bahadır Ginigoroviç - önceleri Hocalı'da yaşamıştır**
- 35. Mangasaryan Artik Gurgeniç - Askeran ili, Daşçeşme köy sakini**
- 36. Kahramanyan Hamlet Asriyeviç - Askeran ili, Daşçeşme köy sakini**
- 37. Grigoryan Canpolad Hanlaroviç - önceleri Hocalı'da yaşamıştır**
- 38. İşhanyan Yura Georgiyeviç - Askeran ilinde lokanta müdürü olarak çalışmış.**

Sonuç

Hocalı Soykırımını kapsamlı bir şekilde ele alıp adaletli bir kararın ortaya konulması istikametinde her hangi bir Uluslararası Mahkemenin düzenlenmesi kaçınılmazdır. Bu meselenin gerçekleşmesi yolunda bütün Azerbaycan ve Türkiye kamuoyunun seferber olması ve bu amaç için ciddi çabaların gösterilmesi şarttır. Düzenlenecek Uluslararası Mahkemenin İstanbul gibi toleranslığın olduğu bir kentte geçirilmesine çalışmakla, böyle bir Uluslararası mahkemenin aynı zamanda uluslararası kamuoyuna da açık olarak adaletli bir mahkeme durumunda kararlar alabileceğine her hangi bir şüphe edilememektedir.

1990 yılının Şubat ayında Ermeniler tarafından türetilmiş olan Hocalı Soykırımının suçluları söz konusu Uluslararası Mahkemece yargılanıp cezalandırılmayacağı takdirde Güney Kafkasya'da yeni ve şiddetli bir savaşın başlama

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

ihtimallerini göz önünde bulundurmakla, adı geçen bölgenin huzur ve istikrarını sağlamak amacıyla işgal edilmiş Azerbaycan topraklarının kurtarılması namına gereken siyasi kararların alınmasına da ciddi bir şekilde ihtiyacın olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bir Kış Günü Vahşeti, Ş. Sabiroğlu, E. Bayramkızı. Eko Avrasya. Ankara, 2012.

Kahan Onur Arslan, s: 27,

<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2010-1/4.pdf>

22. Yıldönümünde Hocalı Katliamı, İnsani Yardım Vakfı. Şubat, 2014.
file:///C:/Users/rovsenali/Desktop/Giresun%20Sempozyum/İnsani%20Yardım%20Vakfı%202014%20pdf.pdf.

TARİH, DERS ALMAYANLAR İÇİN TEKERRÜRDEN İBARETTİR

Dr. Salih UÇAK

ÖZET

Tarih, sadece olay ve olguları değil; bazen kaleme alınamayacak, dile getirilemeyecek kadar ağır ve trajik olan vahşetleri de kaydeder. Ermeni Vandalizm'inin geldiği son noktayı betimleyen “Hocalı Soykırımı”, bu bağlamda dikkatle okunması gereken bir vakadır. Unutulmamalıdır ki *“Tarih, ders almayanlar için tekerrürden ibarettir.”*

Hocalı Soykırımı, temelde I. Dünya Savaşı ile birlikte ortaya çıkan ‘Dağlık Karabağ Sorunu’ ve ‘Ermeni Meselesi’ne dayanır. Hocalı Soykırımı, Azerbaycan’ın 90’lı yıllarda bağımsızlık mücadelesine girdiği yıllarda planlı ve programlı olarak Rusların desteği ile Ermeniler tarafından yapılmış bir vahşettir. Ermenilerin “denizden denize planı”nın bir parçası olarak da okunabilen bu soykırım; daima hatırdan tutulmalı, ders çıkarılacak boyutlarıyla yeniden ele alınmalıdır.

Ciddi bir arşiv araştırması ile “Hocalı Soykırımı”nı ele alan Azerbaycanlı akademisyen Boran Aziz, “bu hadisenin uzun yıllar boyunca dikkatle hazırlanmış ciddi siyasi ve mali destekleri olan bir vaka” olarak değerlendirir. Soykırım hadisesinin bağımsızlık mücadelesinde bilinçli çıkarılan bir engel olduğu konusunda şüphe yoktur. İlginç olan şudur: Soykırım yapan Ermenilerin dünya kamuoyunda ‘soykırımı uğradık’ yalanıyla seslerinin daha çok çıkmasıdır.

Vakanın kökenlerine inildiğinde saldırıların ilk olarak 1905-1906 yıllarında, daha sonra sistematik bir şekilde 1917-1918 ve 1986-1992’de olduğu görülecektir.

Tarih 26 Şubat 1992... İnsanlık, gayri insanî bir vandalizm’e, vahşete tanıklık eder. Ermeni çeteleri, silahsızlaştırılan ve uzunca bir süre muhasara altında kalan Hocalı’da eşine az rastlanan bir soykırım yapar. Bir gecede 613 masum insan katledilir.

Bunların 63'ü çocuk, 160'ı kadın, 70'i eli ayağı tutmayan yaşlılardır. Bununla yetinmeyen Ermeniler, 1275 Azerbaycanlıyı rehin alır.

Bu çalışma, akademisyen Boran Aziz ile Harp Uzmanı ve Stratejist Derya Yıldız Özkahraman'ın eserlerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Çalışmada olayın tarihsel boyutunu ilgilendiren başlıklar ile vakanın sebep ve sonuçları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hocalı, Soykırım, Vandalizm, Ermeni, Azerbaycan

1. GİRİŞ

Dağlık Karabağ sorunu, çok boyutlu ve tarihi derinliği olan bir meseledir. Osmanlı'nın Kafkaslardan çekilmesi ile beraber Rusya ve İran başta olmak üzere farklı ülkelerin bölgede hâkimiyet kurma mücadelesine giriştikleri görülür. Mesele çok boyutlu olduğundan çoğulcu bir bakış açısı ile konuya yaklaşmak gerekir.

1918'de ilan edilen Wilson ilkelerinde yer alan "her halk kendi kaderini tayin etme hakkına sahiptir" maddesi, coğrafyadaki etnik çatışmayı körükleyen başlıca sebeplerden biri olmuştur. Ermenilerin "tarihi topraklar" olarak baktığı Karabağ, bu dönemde şiddet sarmalına girer. Kızıl Ordu'nun 1920'de Kafkasya'yı ele geçirmesiyle sorun uzun bir süre "dondurulmuş" olur. Karabağ, bu dönemde muhtariyet olarak Azerbaycan'a bağlanır. Ermeniler bunu hiçbir zaman kabul etmeseler de herhangi bir fiili durum meydana getiremezler.

Sovyet Rusya'nın dağılmasına bağlı olarak 1989'da bölge genelinde etnik çatışmaların yeniden başladığı görülür. Bu dönemde mesele uluslararası bir boyut kazanmaya başlar. Hocalı'ya soykırımına giden süreç, Ermenilerin "vazgeçemedikleri emelleri" emelleri olmuştur. Hocalı'yı anlamak için konuya biraz daha yakından bakmak gerekir.

2. Stratejik Bölge: Hocalı

Hocalı, Dağlık Karabağ Garçar, İlis ve Hocalı ırmaklarının kavşak noktasında stratejik önemi olan bir konumda bulunmaktadır. Dağlık Karabağ coğrafyasında bulunan tek havaalanının Hocalı'da olması, buranın önemini bir kat daha artırmaktadır.

Tarih kaynaklarında Hocalı - Gedebey olarak anılan bu coğrafya, müdafaası kolay tepeler üzerine kurulmuş bir kasabadır (Aziz, 2014: 13-15).

Hocalı, Dağlık Karabağ için büyük stratejik öneme sahiptir. Bu şehir, Karabağ dağ silsilesinde; Ağdam- Şuşa, Eskeran-Hankendi yolları üzerinde bulunmaktadır. Yine bölgedeki demiryolları da buradan geçmektedir.

Hocalı, aynı zamanda Azerbaycan, İran ve Ermenistan üçgeninde yer alan ve zengin yer altı kaynaklarına sahip olan bir yerdir. Aşağıdaki haritada da görüleceği gibi Hocalı, Dağlık Karabağ'ın kalbi konumundadır. Bölge, jeo-strateji bakımından Ermenilerin kolay kolay vazgeçebileceği bir yer değildir. Dolayısıyla Ermeniler, bilinçli olarak bu coğrafyaya yönelmiş, emelleri doğrultusunda burayı ilhak etmiştir. Ermeniler, 'Büyük Ermenistan' hayaline giden yolda Hocalı, mutlaka ellerinde olması gereken bir toprak parçası olarak düşünülmüş, Rusya'nın desteği ile belli bir plan çerçevesinde "sorunlu bölgede" varlığını sağlamlaştırmak istemiştir. Yaşanan facia, bu emel ve planın bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır.

Harita 1. Ermenistan, Rusya ve İran üçgenindeki Hocalı

3. Ermeni Meselesi

Ermeni meselesinin hukuki temelleri 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na dayanır. Ermenilerin Osmanlı himayesine girmeleri ve bu himaye altında nasıl bir yaşam sürdürdükleri konusundaki tarihsel gelişim, 'Ermeni Meselesi'ni daha iyi anlamak için gereklidir.

Ermeni meselesi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti üzerinde emperyalist amaçları bulunan Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından

oluşturulan suni bir sorundur. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan itibaren dış güçlerin etkisinde kalan Ermeniler, kendilerini Rus Çar'ının tebaası olarak görmeye başlarlar (Özkaraman, 2015: 31). Berlin konferansına kadar Osmanlı Ermenileri, her açıdan Rus Ermenilerine göre daha rahat şartlarda yaşamış, refah ve yaşam koşulları daha iyi olmuştur.

Osmanlı İdaresi, Ermeni meselesinin çok boyutlu sorun haline gelmemesi için 1839'da Tanzimat, 1856'da Islahat fermanlarını imzalamış, akabinde 1863'te Ermeni toplumuna geniş haklar sağlayan "Ermeni Milleti Nizamnamesi" ilan edilmiştir. Osmanlı tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilecek bu nizamname ile Ermeniler; eğitim, kültür, din ve cemaat işlerinde neredeyse tamamen serbest bırakılmışlardır (Özkaraman, 2015: 39).

Ne var ki Osmanlı İdaresi'nin sunduğu bu olanaklar, yapıcı olmaktan çok yıkıcı olmuş, sağlanan imtiyazlar Ermeni toplumunu ayrıcalıklı bir statüye taşımıştır. Ermeni meselesinin uluslararası bir boyut taşımaya başladığı Berlin Konferansı, sorunun başka bir boyuta geçtiği dönemdir. Konferans'ta "Doğu Anadolu'da Ermeni azınlığın bulunduğu bölgelerde ıslahat yapılacaktır" maddesi, başta Rusya olmak üzere İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, Osmanlı'nın içişlerine karışma fırsatı yakalamıştır.

Süreç, Ermenileri bağımsızlık fikri etrafında örgütlemeye götürmüş, özellikle 1860-80 yılları arasında pek çok legal ve illegal Ermeni dernek ve örgütün kurulmasına neden olmuştur. Bu örgütlerin hemen hepsinin ortak özelliği; ülke genelinde huzur bozucu olmaları ve ihtilalci komitacılarla bölücülük faaliyeti sürdürmüş olmalarıdır.

Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesi ile Lozan Anlaşması'nın 88. ve 89. maddeleri 'Osmanlı Devleti'nin Ermenistan'ı bağımsız bir devlet' olarak tanınması gerektiği yönünde zorlayıcı yaptırımlar içerir. Ermeniler için Sevr anlaşması, 'Büyük Ermenistan' hayali için ciddi bir umut olmuştur (Özkaraman, 2015: 63,89).

Açık olan şudur: Ermeni meselesi, ortaya çıktığı ilk günden bugüne kadar emperyalist devletlerin sürekli kullandıkları bir argüman olmuş, realitede hiçbir kazancı olmayan Ermeniler, bu oyuna gönüllü olarak alet olmuşlardır.

Ermeniler, 1915 Sevk ve İskan Kanunu'nu Osmanlı Devleti'nin uyguladığı "sistemik soykırım" görmüş, böyle tanımlamış ve diaspora vasıtasıyla bunu sürekli kullanmıştır. Bu, Ermenistan'ın resmi devlet görüşü haline gelmiş, 1965'ten itibaren de 24 Nisan "Ermeni Soykırımı Anma Günü" olarak ilan edilmiştir. Bu sözde soykırım

iddiası maalesef Ermeni diasporası ve onun destekçisi devletler tarafından tanınmış, bugün bile Türkiye aleyhine kullanılan bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkaraman, 2015: 135).

Günümüzde Ermenistan sözde soykırımı bir “rant”a dönüştürmüş durumdadır. Batılı ülkeler nezdinde geçer akçe olarak kullanılan bu iddia, iç ve dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır.

Ermeni meselesinin fiili bitimi, Yeni Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı’ndan zaferle çıkmasıdır. Lozan Konferans’ındaki en önemli tartışma konusu Ermeni meselesi olmuş ancak uzun aradan sonra Ermeniler, uluslararası diplomasiin öznesi olmaktan çıkıp nesnesi konumuna geri dönmüştür.

3.1. Rusya’nın Kafkasya Politikası

Çar ve Sovyet Rusya’sı ‘parçala yönet’ siyasetiyle bütün Kafkaslar’da etkili olmayı genel bir politika olarak benimsemiştir. Bu siyasetten en çok etkilenen ülke Azerbaycan olmuştur. Özellikle işgal altındaki Dağlık Karabağ topraklarından dolayı adımlarını daima takip altına almak istemiştir.(kaynak verelim hocam)

Rusya’nın kadim Kafkas politikası, hiçbir zaman değişmemiştir. Sıcak denizlere inme ve genel anlamda Karadeniz coğrafyasını kontrol altında tutmak için daima aktif bir politika izlemiştir. Rusya’nın Ermeni meselesindeki stratejisi bu aktif politikasıyla uyuşmakta ve buna göre tavır almaktadır.

1877-78 Osmanlı – Rus savaşında Osmanlı Devleti’nin aldığı yenilgiden hemen sonra Ermeniler Rusya’danbağımsızlık talebinde bulunmuş ve konuyla ilgili olarak yardım istemiştir. Bu talep, Ermenilerin başka bir devletten yardım talep ederek bağımsızlık mücadelesine girdikleri ilk adımdır. Ruslar, bağımsızlık mücadelesine giren Ermenilere doğrudan veya dolaylı –legal veya illegal- olarak destek vermiş, onları bu nokta cesaretlendirmişlerdir (Özkaraman, 2015: 47).

Rus-Ermeni ilişkileri tarih boyunca basit bir “çıkar politikasına dayanmaktadır. Çarlık Rusya’sı “Hıristiyanların koruması” bahanesiyle kendini Ermenilerin hamisi olarak görmüş, Sovyet Rusya döneminde bu Kafkas politikasının bir devamı olarak sürmüştür. Ermeniler de “büyük emelleri” için Rusya’nın yanında olmayı veya himayesinde görünmeyi faydalı görmüştür.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dengelerde Rusya'nın Azerbaycan ve Gürcistan'a karşı Ermeni yanlısı bir politika izlediği görülür. Bu bağlamda Rusya'nın Ermeni politikası genel çizgileriyle hemen hemen hep aynı şekilde devam etmiştir.

Rusya, farklı nedenlerden ötürü Kafkasya'ya yönelmiş, bu coğrafyayı daima kontrolü altında tutmak istemiştir. Sıcak denizlere inme politikası, Hindistan'a doğru genişleme ve Transkafkasya geçidi gibi nedenler Rusya için hep önemli olmuştur (Özkaraman, 2015: 91).

Rusya, özellikle Osmanlı'nın Kafkasya'dan çekilmesi ile burada "Ruslaştırma" politikalarına hız vermiş, yerleşik halkı milli kimliğinden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Asimilasyon programının en önemli ayağı olarak egemen olduğu bütün alanlarda Rusça resmi ve zorunlu dil olmuştur.

Rusya'nın Kafkasya politikalarında etkili olan diğer önemli bir parametresi, inançtır. Bu bağlamda Müslüman topluluklar ile Hıristiyan Ermeni toplumuna öngörülen politika daima farklı olmuştur. Ermeni toplumu, bütün politik sahalarda imtiyazlı olurken Azerbaycan halkı çoğunlukla baskı altına alınmıştır (Özkaraman, 2015: 98).

Rusya, hâkimiyeti altında bulunan Kafkas bölgesinin kırılgan yapısının kendine vereceği zararlardan korunmak için farklı stratejik yöntemler izlemeyi bilmiştir. Bu stratejiler içinde en ilgi çekici olanı, bölge halkları üzerinde izlediği "çatışmacı politika"dır. İstikrarsız ve çatışmacı politika ile halklar arasında yaşanabilecek olası meseleleri kendini "müdahale gücü" olarak görüp hâkimiyetini sağlamlaştırmayı amaç edinmiştir. Dağlık Karabağ meselesini de böyle okumak ve görmek gerekir.

4. Ermeni Katliamları

Ermeniler, Anadolu topraklarında giriştikleri terör olayları nedeniyle Kafkasya'ya göç ettirilmiş, Taşnaklar burada kalıcı ve bağımsız bir devlet kurmak üzere faaliyete geçmişlerdir. Anadolu'daki gelişmeleri yeteri kadar takip edemeyen Azeri Türkleri gafil avlanmış, Ermenilerin saldırı ve tecavüzlerine karşı hazırlıksız yakalanmışlardır.

Ermeni komitacılar ilk olarak 1905-06 yılları arasında Bakü, Nahçıvan, Tiflis, Gence Karabağ, Zengezur ve Şuşa'da katliamlar yapmıştır. Bu katliamların temel nedeni, yerel halkı yok etmek yada göçe zorlayarak buraları Ermenistan topraklarına katmaktır. Bu coğrafyalardan özellikle Bakü'nün hedef olması biraz da "petrol" sahası

olmasındandır (Özkaraman, 2015: 162-163). Bu dönemde kendi imkânlarıyla savunma grupları kuran yerel halkın başarılı olduğu söylenemez.

İkinci büyük katliam girişimleri, 1918-20 yılları arasında olmuştur. Ermeni komitacılar, Moskova'daki Bolşevik Devrimi'ni kendi idealleri için bir fırsat olarak görmüştür. Rusya'nın çekilirken geride bıraktığı silah ve mühimmat Ermeniler için ciddi bir ganimet olmuş, bu ganimeti Azerbaycan halkına karşı katliamlarda kullanılmışlardır. Rusya'nın bu tarihlerde Azerbaycan'da Müsavat Partisi'nin güçlenmesinden rahatsız olduğu aşikârdır. Bu nedenle Ermeniler lehine yaşananlara göz yumduğu söylenebilir.

1918 Mart'ında Ermeniler sistemli ve planlı saldırılar başlatmış, acımasız bir kıyıma girişmiştir. Resmi rakamlara göre Bakü'de üç gün içinde 10.000'den fazla insan öldürülmüştür. Batı, her zamanki gibi katliama sessiz kalmış, hatta İngiliz Dışişleri Bakanlığı, olayın basında yer almasından bile rahatsız olmuştur (Özkaraman, 2015: 168).

1919 Ağustos'unda Ermeni birlikleri Nahçıvan ve Şerür bölgelerine saldırmış, burada Müslüman halka karşı acımasız katliamlara girişmiştir. 1920'li yıllara gelindiğinde Ermenilerin "imha politikası" açıktan açığa konuşulmaya başlanmış, Nisan-Haziran 1920 tarihlerinde Zengezur, Ordubad ve Gence başta olmak üzere pek çok yerde katliamlar yapılmıştır.

Ermeni katliamlarına bakıldığında özellikle Taşnak komitacıların öne çıktığı görülür. Komitacıların Müslüman halktan ve Gürcülerden nefret ettikleri, bu nefretin bir sonucu olarak kendi emelleri için engel gördükleri bölgelerde "makrelsrbel" (bölgeyi temizle) veya "kaytsel" yani yok et, küle çevir politikası izlemişlerdir (Perinçek, 2007: 80).

Azerbaycan Milli Hükümeti, I. Dünya Savaşı boyunca Ermenilerin Güney Kafkasya'da gerçekleştirdiği katliamları incelemek üzere 15 Haziran 1918'de aldığı kararla Olağanüstü Tahkikat Komisyon'u kurmuştur. Komisyonun yaptığı incelemelerde Ermenilerin binlerce Türk'ü insanlık dışı metotlarla öldürdüğü, yerleşim bölgelerini yakıp yıktığı tespit edilmiştir.

5. Hocalı Soykırımı

5.1. Sebepler, Kuşatma ve Soykırım

XX. yüzyılın başından itibaren Dağlık Karabağ topraklarının kendilerine ait olduğunu iddia ederek burayı ilhak eden Ermeniler, bölgede artan Türk nüfusundan rahatsızlık duymaktadır. Dağlık Karabağ savaşının sürdüğü yıllarda Hocalı'nın coğrafi-stratejik konumu Ermenilerin silahlı birlikleri için önemliydi (Özkaraman, 2015: 232).

Dağlık Karabağ bölgesinin “Türksüzleştirme” politikası, Ermenilerin üzerinden önemle durdukları bir konu olmuştur. Bölgeyle fiziki bağlantının kurulabilmesi, “büyük idealler” için bu bölgenin bir şekilde elde tutulması Ermeniler için vazgeçilmez bir davadır. Bu bakımdan aşağıda verilen harita incelendiğinde bölgenin onlar için ne ifade ettiği daha çok anlaşılacaktır.

Harita 2. İşgal altındaki topraklar

Hocalı soykırımının esas nedenlerinden biri hiç şüphe yok ki “Büyük Ermenistan” idealidir. İkinci önemli neden ise “kendilerinin soykırımı uğradığı” fikri ile hareket etmeleridir. Ermeniler, tarihi toprakları olduğunu iddia ettikleri Karabağ'ı ele geçirmek için her türlü insanlık dışı muameleyi mubah görmüştür.

Boran Aziz'e göre “bu hadise aslında birden bire değil, uzun yıllar boyunca dikkatle hazırlanmış, ciddi siyasi ve mali destek alan bir olay, Sovyet organları tarafından himaye edilen bir adım olmuştur. Bu bağlamda Hocalı faciası, Rusya'nın şark politikası ve Müslüman Türk dünyasına karşı yürüttüğü siyasetin bir neticesidir (Aziz, 2014: 27).

“Hocalı soykırımı, tesadüfi bir hadise değildir. Hocalı soykırımını gerçekleştiren Ermeniler; halkı korkutmak, mücadele azmini kırmak, halkı tarihi topraklardan koparmak gibi bir amaç gütmüştür”(Aziz, 2014: 21).

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Ermeniler, 'denizden denize Ermenistan' planlarını hayata geçirmek için Karabağ, Kars gibi Müslüman yerleşim yerlerinde provakatif hareketlere girişmiş, Avrupa'nın dikkatini çekecek eylemlerde bulunmuşlardır. Ermenilerin 'toprak iddiası' sürekli gündemde olmuş, gerek iç politika gerekse hamisi olan ülkeler nezdinde bu argümanı kullanmaktan çekinmemiştir (Aziz, 2014: 22).

Daha da ilginç olanı ise Ermenilerin soykırım yaptığı halde soykırımı uğradığını her yerde yüksek sesle dile getirmeleridir. Ne yazık ki bu, batılı ülkeler nezdinde karşılık bulmuştur.

80'li yıllarda dünya genelinde baş gösteren iktisadî sorunlar, başta siyasi gelişmeleri etkilemiş özelde ise Sovyet Rusya gibi sosyalist rejimlerin sonunu hazırlamıştır. Bu bağlamda o tarihlerde milli kurtuluş hareketi başlatan Azerbaycan'ın önünün kesilmesi, bağımsızlığa giden yolda Moskova ve Erivan lobisinin karşı atakları Hocalı soykırımına sebep olan bir başka faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hocalı'da sonun başlangıcı 1986 ortalarında Dağlık Karabağ Ermenilerinin kendilerini bu coğrafyanın tek sahibi olarak görmeleri ile başlar. Erivan ve diaspora yardımıyla yeniden bağımsızlık hareketine girişen Ermeniler, Dağlık Karabağ bölgesinde muhtariyet olarak yaşadıkları topraklarda kendi geleceklerini tayin etmek için harekete geçmiş, tabi olmaları gereken yasal zeminden uzaklaşarak kabul edilemez girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimlerde Rusya ve Erivan buradaki Ermenilerin savunucuları olarak görünmüş, istedikleri cesaret ve teşviki vermişlerdir (Aziz, 2014: 30).

1991'de Hocalı Sovyet ve Ermeni askerler tarafından kuşatılmış, kasabanın dünya ile irtibatı neredeyse tamamen kesilmiştir. Şubat 1992'den itibaren kuşatmayla beraber kasabayı ateş altına almalar başlamıştır. Bu süreçte Bakü, yeteri kadar Hocalı'ya destek olamamış bir bakıma bölgeyi kendi kaderine terk etmiştir. Coğrafyanın stratejik özelliği dikkate alınarak çok önceden buraya savunma hattı oluşturulabileceği, gerekli önlemleri önceden alabileceği konusunda Bakü eleştirilmiştir (Özkaraman, 2015: 237).

Ermenistan silahlı kuvvetleri, 1992 yılının 25 Şubat'ı 26 Şubat'a bağlayan gece, daha önce kuşattığı Hocalı kasabasına helikopter, ağır zırhlı ve 'alazan' tipi zenit toplarıyla saldırıya geçmiş, sabaha doğru şehre üç koldan girerek bütün şehri zapt etmiştir. Kendini savunma imkânı bulamayan halk, kaçmaya çalışsa da bütün yollar önceden tutulduğu için kaçamamışlardır. Ermeni kuvvetleri, kaçan halkı yakalayıp kurşuna dizmiş, vahşi yöntemlerle soykırım yapmıştır (Özkaraman, 2015: 238-

239).Savaş hukukunda dokunulmaması gereken ihtiyar, kadın ve çocuklar dâhil olmak üzere nerdeyse bütün Hocalı halkı, Ermeni askerleri tarafından işkenceye maruz kalmış, vahşi katliamlarla halk soykırımı uğramıştır.

Azerbaycan resmi kayıtlarına göre 106'sı kadın, 83'ü çocuk olmak üzere toplam 613 kişi bu elim vakada katledilmiş, 1275 kişi rehin alınmış, 150 kişi kaybolmuş, 457 kişi ise yaralanmıştır.

Hocalı bölgesinde 24 Mayıs 1994'te ateşkes sağlanmıştır. Meselenin tarihsel kökenlerine inildiğinde bu ateşkesin “pamuk ipliğine” bağlı olduğu, “Büyük Ermenistan” ideali peşinde koşan Ermenilerin bunu tekrar ihlal edebileceği ortadadır.

5.2. Tepkiler, Alınan Kararlar, Çözüm Önerileri

Hocalı'da yaşanan vahşet karşısında dünya toplumu hemen hemen hiçbir tepki vermezken Ermenistan bundan aldığı cesaretle işgal bölgelerini genişletmiş, 8 Mayıs 1992'de Şuşa, 18 Mayıs'ta ise Lâçin bölgelerini işgal etmiştir. Bu son işgallerle Ermenistan, Dağlık Karabağ'la istediği fiziksel yakınlığı kurmuştur(Özkaraman, 2015: 265).

Hocalı katliamından iki gün sonra dünya basınından gazeteciler bölgeye gelip incelemelerde bulunmuştur. Yapılan soykırım o kadar vahşicedir ki normal şartlarda “suskun kalan dünya basını” bu vahşeti “Nazi” soykırımına benzetmiş, vicdani taraf az da olsa dile gelmiştir. Konu ile ilgili gazete, dergi ve televizyonlarda aşağıda birkaç örneğini verdiğimiz haberler yapılmıştır. Özkaraman'ın kitabına taşıdığı bazı haberler şöyledir:

İngiltere'de yayımlanan Sunday Times 1 Mart 1992 tarihli sayısında: “Ermeni askerleri, kaçan ailelerin yüzlercesi katletti” başlığıyla vahşeti haberleştirirken Fransa'da yayımlanan Le Monde “Hocalı'da öldürülmüş ve kafa derileri soyulmuş kadın ve çocuk cesetleri” haberiyle çıkmıştır.

Moskova'da yayımlanan Time gazetesi “Hocalı şehrinde, görülmemiş dehşetli bir olay yaşandı. Ölenlerin sayısı belli değil...” haberiyle çıkar. Yine Londra merkezli Times gazetesi vahşetin boyutunu gözler önüne sererken “birçok insan çirkin hale getirilmiş, bazılarının sadece kafası kalmıştır” ifadeleriyle haber yapmıştır.

Türkiye'de Milliyet gazetesi, “Katliamı Gördüm: Ermeniler kana doymuyor... Karınları deşilmiş bebekler, Süngülenmiş kadınlar... Gözleri oyulmuş, kulakları burunları kesilmiş erkekler... Cesetler... Cesetler...” haberi ile okurlarının karşısında çıkmıştır.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Bulgaristan'da yayımlanan Nie, "Hocalı, insanlığın faciasıdır" diyebilme erdemini göstermiş ender gazetelerden biri olmuştur.

Bütün bu vahşet ortadayken Ermenistan, Hocalı soykırımının sorumlusu askerlerini bugüne kadar yargılama yoluna gitmemiş, uluslararası hukuk normlarına göre haklarında işlem yapmamış, aksine vahşete komuta eden askerlerini kahraman ilan etmiştir.

Azerbaycan, soykırım sonrası Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde girişimlerde bulunmuş olmasına rağmen bu girişimler yeterli olmamıştır. 1992-1995 yılları arasında yapılan çalışmalar ise uluslararası hukuk bakımından belli prosedürler taşıyan başarısız girişimlerdir.

Azerbaycan 1996 yılında ilk somut adım atılarak Hocalı vahşetini anlatan bir bildiri BM Genel Kurulu'na sunulmuştur. 25 Ekim'de sunulan bu bildiri Ermenilerin etnik temizlik yaptığına dair bulgular, kronolojik olarak dile getirilmiştir.

Türkiye;Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK), Minsk Grubu ve BM Güvenlik Konseyi gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar nezdinde "soykırım" konusunda girişimlerde bulunmuş, Dağlık Karabağ sorunun çözümü için 6 maddeden oluşan bir çözüm önerisi sunmuştur.

1994'te Bişkek Protokolü ile çatışma konumundan siyasi konuma geçmiş, taraflar çatışma zemininden uzaklaşmıştır. 2007'de Minsk Grubu'nun girişimleriyle imzalanan Madrid Kriterleri meselenin çözümü için umut vadeden en son gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak 25 yıldır uluslararası hukuk bütün delillere rağmen bu vandalizmin hiçbir faili hakkında girişimde bulunmamış, bir cezalandırmaya gitmemiştir.

6. Sonuç

Bölgeyi önemli ve vazgeçilmez yapan unsurlar öncelikle; jeopolitik konumu ile sahip olduğu enerji kaynakları ve yeraltı zenginlikleri, tarihî, çok kültürlülüğü, etnik ve dil çeşitliliğidir.

Karabağ problemi ve çözümünün Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik kalkınma stratejisinde de önemi büyüktür.Türkiye ise Karabağ sorununda, başından beri Azerbaycan ile aynı görüşleri paylaşan bölgedeki tek ülkedir. Türkiye, Azerbaycan gibi

barışçıl yollarla problemin çözümünü istemektedir. Karabağ sorununda Batı, -her zaman olduğu gibi- çifte standart uygulamaktadır.

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü prensibi içerisinde ve adaletle hareket ederek, Dağlık Karabağ'ın Ermeni işgalinden en kısa sürede kurtulması bu amaçla dikkatli bir politika izlemesi elzemdir.

Rusya'nın bölgede varlığını ve etkinliğini devam ettirme mücadelesi, çözümsüzlük nedenlerinden biri olarak karşımızda durmaktadır. Samimi olmayan her çaba, yapmacıktır. Bu nedenle gerçek çözüm içermeyen girişimler sonuçsuz kalmaya devam etmektedir.

Azerbaycan ve Türkiye bu ihtiyatla ama birlikte hareket etmeli, uluslararası platformlarda "ortak duruş" meselenin çözümü konusunda önemli mesafeler alınmasında etkili olacaktır.

Peki Barış?

Azerbaycan ile Ermenistan arasında sağlanamayan barışın sorumlusu kimdir sorusu, her şeyden önce ön yargısız cevaplanması gereken bir soru olarak cevaplanmalıdır. "Acının küreselleşmesi" bakış açısıyla meseleye yaklaşım çatışmadan çok çözüme odaklanmanın erdemi ile samimi olma arasında yaşanan belirsizlik bu konudaki en büyük engellerden biri olarak okunabilir.

Çözümsüzlük süreci göstermektedir ki Ermenistan fiili durumu bir şekilde sürdürmek için bir oyalama politikası gütmekte, çözüm için gerçekte çaba sarf etmemektedir. Uluslararası camianın lideri konumundaki ülkeler ve Minsk Grubunun eş başkanları Ermenistan'ın bu tutumuna, en iyimser tabirle sabır göstermektedirler. Ermenistan batının şımarık çocuğu olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Aziz, B. (2014). Hocalı Soykırımı, (Çev. Sebahattin Şimşir).İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Özkaraman, Y. D. (2015). Hocalı Soykırımı.İstanbul: Togan Yay.

Perincek, M. B. (2007). Sovyet Arşiv Işığında Türk - Ermeni İlişkileri(1915-1923). Yayımlanmamış YL Tezi, İÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enst., İstanbul.

Şarlı, A.(2005). Hocalı'da Türk Soykırımı. (Çev. Gökmen Kılıçoğlu). İstanbul: Asef Yay.

<http://3.bp.blogspot.com/->

[N7SUfIW_aeg/T0iSQxxjDLI/AAAAAAAAACYk/3TJw-2Mzg6M/s1600/HOCAL%C4%B0.jpg](http://3.bp.blogspot.com/-N7SUfIW_aeg/T0iSQxxjDLI/AAAAAAAAACYk/3TJw-2Mzg6M/s1600/HOCAL%C4%B0.jpg)

(Harita 1)

<http://4.bp.blogspot.com> (Harita 2)

BƏŞƏRİ HİSSLƏRİN MƏHVİNƏ HESABLANMIŞ CİNAYƏT XOCALI SOYQIRIMI

Xatirə QULİYEVA*

Bu günlər “bir millət iki dövlət” qardaş Türkiyə Cümhuriyyəti də daxil olmaqla dünyanın bir çox ölkələrində 1992-ci ilin fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə Erməni qəsbkarlarının Azərbaycanın Xocalı şəhərində törətdikləri insanlığa sığmayan soyqırımında dünyasını dəyişən şəhidlərin ruhuna hörmət əlaməti olaraq anım tədbirləri keçirilir.

Mən çıxışımı Azərbaycan'ın siyasi öndəri Heydər Əliyevin böyük diqqət ayırdığı milli soyqırım hadisəsi olan Xocalı faciəsi haqqındakı fikirləri ilə başlamaq istəyirəm: "Bütövlükdə Azərbaycan xalqına qarşı yönəldilmiş Xocalı soyqırımı öz ağılasığmaz qəddarlığı və qeyri-insani cəza üsulları ilə bəşər tarixində bir vəhşilik aktıdır. Bu soyqırım, eyni zamanda, bütün bəşəriyyətə qarşı tarixi bir cinayətdir." Xocalı faciəsini H. Əliyevin qiymətləndirməsi, törədilmiş bəşəri cinayətin hüquqi fəlsəfi mahiyyətini dolğun və əsaslı surətdə ifadə edir.

Bəli qışın oğlan çağında –saxtalı boranlı fevral ayında həm də gecə saatlarından başlayaraq böyük bir insan toplumuna divan tutuldu. 63-ü uşaq, 70-i ağsaqqal-ağbirçəyimiz, 106 qadın olmaqla 613 vətəndaşımız vəhşicəsinə öldürüldü. 8 ailə tamamilə məhv edildi. 1275 insanımız əsir götürüldü. 487 dinc sakin yaralandı. Onlardan 76-sı uşaq idi. Əsir götürülənlərdən 150 nəfərin o cümlədən 68 qadın, 26 uşağın taleyi bu günə kimi bəlli deyil.

Bəli o dəhşətlər yaşanan gün Türk olduqları üçün böyük bir insan kütləsinin rus-sovet ordusunun Xankəndində yeləşən 366cı monoatıcı alayının texnikası

* Doç. Dr. Azərbaycan Milli İlimlər Akademiyası Fəlsəfə İnstitutu

25. YILINDA XOCALI SOYQIRIMI E-KİTABI

və heyətinin köməyi ilə nəəşlərindən tərəciklər yaradıldı. Bu nəəşləri üzərində bəlkə vəhşi heyvanların edə biləcəyi qeyri-insanı vəhşəliklər tördildi. Başlar bədənlərdən ayrıldı. Gözlər çıxarıldı. Dərilər soyuldu. Bədənlər üzərində yandıqılmaqla işarələr cızıldı. Bu edilənlərin bir adı vardı: vandalizm və bu vandalizmin müəllifi erməni adanan bir xalq, bir millət idi.

Bəli! Biz artıq 25 ildir ki, bu faciəmizi yaddaşımızın ən ali səhifəsi kimi yada salır, acımızı, milli kədərimizi yaşayır, yaşamaqla yaşadırıq. Xocalı hadisəsini rəsmiləşməsi hadisəsi də Ulu öndərimizin adı ilə bağlıdır. O dəhşət saçan gün yer üzərindən silinmiş Xocalı şəhərimizin vəhşətlərlə məhv edilən sakinlərinin ruhuna hörmət əlaməti olaraq 1993-cü il fevralın 26-sı tarixi Xocalı soyqırımını günü kimi qəbul olunmuşdur. Həmçinin Heydər Əliyevin 25 fevral 1997-ci il tarixində verdiyi N 498 qərarla, hər il fevral ayının 26-sı saat 17.00-da Azərbaycan Respublikasının ərazisində Xocalı soyqırımını qurbanlarının xatirəsinə ehtiram əlaməti olaraq sükut dəqiqəsi elan olunmuşdur.

Tarix baxımından çağdaş illərin hadisəsi olan Xocalı faciəmizi törədən erməni xalqı indi ciddi-cəhdlə günahı öz üzrəindən atmağa, dünyadan iç üzünü gizlətməyə çalışır. Lakin sadə bir baxışla onların bu hiyləgərliklə qaçmağa çalışdıqları cinayətin qaynaqları üzə çıxır. Belə ki, Xocalı onların tarixi 2 yüz il əvvələ gedib çıxan mənfur “Böyük ermənistan” planlarının bir hissəsi olmaqla düşünülmüş, sistemli şəkildə həyata keçirilmişdi.

Hələ 1813-cü ildə bağlanmış Gülüstan müqaviləsi, ondan 15 il sonra imzalanmış Türkmənçay müqaviləsi nəticəsində Ermənistan vilayəti-ermənistan dövlətinin Azərbaycanın tarixi torpaqları İrəvan və Naxçıvan üzərində yaranması ilə onların “Böyük ermənistan” xülyaları da yaramış və onlar addım-addım Qarabağ xanlığında məskunlaşıb möhkəmlənməklə düşmən xislətlərindən doğan xainlikləri, qəddarlıqları nümayiş etdirmişlər.

1905-1907 Erməni-Müsəlman davaları, daha sonra 1918-20, daha sonra 1947-53 münaqişələri və deportasiyalar və 1988-ci ildən başlayaraq həmvətənlərimizin

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Xocalıda törədilən soyqırım hadisəsi əzəli torpaqlarından çıxarılmasının yeni mərhələsinin Erməni qəsbkarlarının planlı böyük Ermənistan və Türk soyqırımı niyyətlərinin tərkib hissəsidir.

1987-ci ildə Avropa Şurası erməni soyqırımını tanıdı. Bu o vaxt idi ki, Heydər Əliyev Sovetlər Birliyində yüksək postundan istefa verərək kənarlaşmışdı və bununla da ermənilərin artıq əl-qolu açılmışdı. Onlar bu iki əsas amildən istifadə edərək Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılması və torpaqlarımızın ələ keçirilməsi məqsədi ilə aşkar formada hərəkətə keçməyə başladılar. 1988-ci ildən mitnqlər başladı. Digər tərəfdən əhalinin siyahıya alınması kimi mühim iş dayandırıldı. Qarabağda yaşayan minlərlə vətəndaşımız qeydiyyatına alınmadı. Bu isə statistikanın saxtalaşdırılması ilə nəticələndi.

Beləki 16 min azərbaycanlının yaşamasını göstərdilər ki, bu yalan idi. Çünki Dağlıqlıq Qarabağda ən azı 25 min əhali yaşayırdı. Ermənilər Azərbaycanlılarla daimi olaraq sünni münaqişələr yaradır nəticədə təxribatlara səbəb olan dava-dalaş salırdılar. Məsələn, Onlar bu niyyətlərinə çatmaq üçün 1991-ci ilin oktyabrından Xocalını blokada vəziyyətinə salmışdılar. Şəhərlə nəqliyyat vasitələrinin gediş-gəlişi kəsildikdə ümid vertalyotla əlaqəyə qalmışdı.

Lakin noyabrın 20-də Xocavənd rayonu ərazisində Qarakənddə xalqımızın ən dəyərli simalarının olduqları Mi-8 mülki vertalyotunun və son olaraq 1992-ci ilin yanvarın 28-də içərisində 41 mülki vətəndaşın və əksəriyyətlə qadınların və uşaqların olduğu ekipajla birlikdə 44 vətəndaşımızı Şuşaya aparan vertalyotun partladılması Xocalı ilə əlaqəni tamam kəsmişdi. Bundan başqa erməni daşnakları Xocalı şəhərinə elektrik enerjisinin, poçt-teleqraf əlaqələrinin tamamilə dayandırılmasına nail olmuşdular.

Belə bir maddi və mənəvi sarsıntı, tam olaraq blokada vəziyyətində olan Xocalıda düşmən tərəfdən gözlənilən hər cür təxribata qarşı kişilərlə bərabər qadınlar da növbəliklə keşik çəkirdilər. Amma onlar böyük əksəriyyətlə silahsız adamlar idilər.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Düşmən isə kütləvi surətdə silahlanmışdı. Üstəlik onun arxalandığı 366-cı hərbi briqada vardı.

Həmin gün 25 -i fevraldan 26-ına keçən gecə yağdı düşmən blokadanın yaşatdığı acıları yaşayan, səksəkə içrisində mərkəzdən, ölkə rəhbərliyindən hərbi müdafiə, maddi yardım, mənəvi dəstək gözləyən və cavabsızlığın əzabında əzilib zəifləmiş insanların üzərinə hücumu keçdi.

Əvvəl kənd kişiləri bütün qadınları, qocaları, uşaqları əvvəlcədən hər ehtimala qarşı planlaşdırdıqları kimi zirzəmilərə yerləşdirib əllərində olan silahlarla düşmən qarşısına çıxdılar. Sonra qüvvənin qeyri-bərabərliyində məhv olacaqlarını aydın başa düşən Xocalılar toplum halında kənddən mərkəzə doğru baş götür getdilər.

Fevral ayının balta kimi kəsən şaxtası, gecənin bir aləmi. Uşaqlar, qocalar, xəstələr, qadınlar, qızlar çiyinlərində ən vacib qidaları, gözləri yurd-yuvada, mal-heyvalarında, etibarlı köpəklərində qala-qala tərək etdilər ana yurdu. Tonqal da çala bilmədi günahsız, əli yalın insanlar. Çünki, düşmən işıq görəni kimi atəşə tuturdu.

Bir günə böyük çətinliklərlə şəhər mərkəzinə, daha dəqiq desək poçt məntəqəsinə yetişən əhali burada da bağlı qapılar görüb meşələrə dağılaşmalı olur. Məqsədləri qarlı meşələrdə sıx ağacların arasında düşməndən gizlənmək idi. Lakin nə qədər etsən qədərdən qaçmaq olmaz, deyiblər. İblis xilqətli vəhşi heyvanlardan fərqi olmayan ermənilər və havadarları onların-zəifləyib əldən düşmüş insanların qarşısını kəsib onlara divan tutdular. İstədikləri insanı güllələdilər, istədikləri insanı qul kimi əsir götürdülər. İstədikləri insanı od vurub yandırdılar. Baş kəsdilər, dəri soydular, köməksiz insanları təzavüzə məruz qoydular. Gözlər çıxarıldı, diri-diri insanların dərisi soyuldu. Bir neçə saata insan meyidlərindən təcavüzə məruz erməni vəhşilərin törətdikləri vəhşətlər özləri də bilmədən xalq, millət adlarına tarixi vandallıq aktı kimi müdhiş bir alçaqlıq həkk etdi. Bunlar az imiş kimi ermənilər əsir düşən türklərin bir qismini özləri kimi qaniçən həmmillətləri ilə dəyişməyi qərarlaşdırsalar da dəyişdikləri adamlarımızı da istirablara, təzavüzə məruz qoyub geri qaytardılar. Bu soyqırım idi. Beynəlxalq hüququn təsdiqləyəcəyi soyqırım.

25. YILINDA HOCALI SOYQIRIMI E-KİTABI

Bu yerdə Ölkə başçımız cənab İlham Əliyevin 2014-cü ildə Xocalı faciəsinin 22-ci ildönümündə söylədiyi fikirlər yerinə düşür: "Xocalı faciəsi iki yüz ilə yaxın bir müddət ərzində erməni millətçilərinin və onların havadarlarının xalqımıza qarşı apardığı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin davamı və qanlı səhifəsidir". Lakin bu dəhşətli soyqırımı siyasəti – yüzlərlə insanımızın həyatlarına son qoysa da, yüzlərlə əsirimiz, yaralı qazımız olsa da, bu bəşərin müasir tarix kəsimində ən dəhşətli faciəsi olsa da xalqımızın, millətiizin həyata, gələcəyə, ədalətli hökmlərə, dünyanın səsizə səs verməsi məqsədinə yetmək inamını, ümumlikdə milli ruhu qıra bilmdi.

Minillər tarixi olan millilik hissimiz, adət-ənənələrimiz, dini əxlaqımız bizi hadisənin baş verdiyi ilk gündən yumruq kimi birləşdirdi və biz kütləvi olaraq Xocalıdan çıxmağa müvəqqəf olmuş, düşmən cəngindən qurtularkən don vurmuş insanlarımızı böyük diqqət və qayğımızla əhatələdik. Tarixə qanlı soyqırım kimi əlavə olunmuş bu milli faciəmizi artıq dünyanın onlarla ölkəsi, minlərlə sülhsevər insanı tanıyıb qəbul edir. Çünki XOCALI HADİSƏLƏRİNİN BEYNƏLXALQ İCTRİMİYYƏT TƏRƏFİNDƏN SOYQIRIM CİNAYƏTİ AKTI KİMİ TANINMASININ HÜQUQİ ƏSASLARI VARDIR VƏ Aşağıdakı sənədlər Xocalı hadisələrini beynəlxalq hüquq əsasında soyqırım cinayəti aktı kimi tövsif etməyə imkan verir:

1. BMT Baş Assambleyası tərəfindən 260 A (III) sayılı qətnamə ilə qəbul edilmiş 9 dekabr 1948-ci il tarixli "Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və ona görə cəzalar" Konvensiyası.

2. Nürnberq Hərbi Tribunalının Nizamnaməsi (hərçənd Nizamnamədə soyqırım cinayətinə birbaşa isnad edilməsə də, soyqırımı təşkil edən hərəkətlər onda bəşəriyyətə qarşı cinayətlər və hərbi cinayətlər kimi tövsif olunur).

3. Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Yuqoslaviya üzrə Nizamnaməsi (maddə 4).

4. Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Ruanda üzrə Nizamnaməsi (maddə 1).

5. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin statusu (maddə 6).

6. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (maddə 103).

7. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" 26 mart 1998-ci il tarixli Fərmanı.

Xalqımız ötən 25 ildə bir gün də bu dəhşətli milli soyqırım hadisəsini unutmamışdır. "Xocalı faciəsi beynəlxalq cinayət olaraq - Ermənistan Respublikasının Azərbaycan xalqına qarşı məqsədyönlü siyasətinin tərkib hissəsidir" başlıqlı və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İnsan Haqları İnstitutunun Ekspert Şurası tərəfindən qəbul edilmiş sənəd Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə, Türkiyə, Gürcüstan, Rusiya və digər dövlətlərin parlamentlərinə, BMT İnsan Haqları üzrə Ali Komissarlığı, Avropa Şurasının Parlament Assambleyası, Avropa Şurasının İnsan Haqları üzrə Baş Direktoratı, ATƏT-in Parlament Assambleyası, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Haqları Bürosu kimi beynəlxalq təşkilatlara, eləcə də insan haqları üzrə milli və beynəlxalq təşkilatlara, xarici ölkələrdəki Azərbaycan diasporu mərkəzlərinə göndərilmişdir.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının Azərbaycan Respublikası ərazilərinin Ermənistan ordusu tərəfindən işğalı ilə bağlı 1993-ci ilin aprelində qəbul etdiyi 822 sayılı, iyulda qəbul etdiyi 853 sayılı, oktyabrda qəbul etdiyi 874 sayılı və noyabrda qəbul etdiyi 884 sayılı qətnamələrə Ermənistan dövləti tam etinasızlıq göstərmiş və bununla da beynəlxalq birliyin sözünə məhəl qoymamışdır.

Qarabağ probleminin ədalətli həlli uğrunda Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi ardıcıl, prinsipial və qətiyyətli siyasi xətt, Azərbaycan Respublikasının konstruktiv mövqeyi dünya dövlətlərinə yaxşı bəllidir. Lakin Problemin sülh və danışıqlar yolu ilə həllinin əsas istiqamətləri 1996-cı ilin dekabrında ATƏT-in Lissabon Sammitində dünyanın 53 dövləti tərəfindən bəyənilmiş və dəstəklənmişdir.

Kanada, Meksika, Peru, Pakistan, Serbiya, Bosniya və Herseqovina, Rumıniya, Çexiya, İordaniya, Sudan, Panama və Honduras parlamentləri, ABŞ-ın 20-dən çox ştatının qanunverici orqanları, habelə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, bu günlərdə Şotlandiya və İndiada da Xocalıda soyqırımı faktını tanımışlar. 2009-cu ildən başlayaraq Heydər Əliyev fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva "Xocalıya ədalət" kampaniyası təşəbbüsü ilə çıxış edib və Kampaniya çərçivəsində artıq 700 mindən çox imza toplanıb.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

“Xocalıya ədalət” kampaniyasını dünyanın 115 təşkilat və 120 mindən çox adam dəstəkləyir. Leyla Əliyevanın “Xocalıya ədalət” kampaniyası ən yüksək beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən BMT-yə və Haaqa Beynəlxalq Məhkəməsinə pətisiyalar təşkil edir. Təşkilatın səsi dünyanın ən mühüm konfrans və forumlarında eşidilir. Türkiyənin bir neçə şəhərində, eləcə də Avropada – Hollandiyada, Almaniya, Meksikada, Bosniyanın paytaxtı Sarayevoda Xocalı qurbanlarının xatirəsinə abidə ucaldılıb. Bu dəhşətli faciə barədə filmlər çəkilib, kitablar çap edilib. “Sonsuz dəhliz” və Xocalı filmləri belə filmlərdəndir. Artıq uzun illərdir ki, dünyanın bir çox ölkələrində Xocalıya həsr olunmuş konfrans, sərgi və seminarlar keçirilir.

Türk iradəsi, Türk ruhu ölməzdir! Türkün qələbə əzmi onu yaşadır və inşallah haqq səsimiz bir gün tam qələbəmizlə tamamlanar.

Diqqətinizə görə minnətdaram və bir daha Azərbaycanın Xocalı şəhərində 25 il əvvəl 1992-ci ilin 25 Fevral’dan 26-nas keçən gecə baş vermiş Milli Soyqırım faciəmizi unudulmağa qoymadığınız üçün bu Uluslararası Simpoziumun təşkilatçılarna dərin təşəkkürümü bildirirəm.

AZERBAYCAN ve TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASI: REAKSİYONER DIŞ POLİTİKADAN PROAKTİF DIŞ POLİTİKAYA GEÇİŞ

GİRAYALP KARAKUŞ

ÖZET

Ağustos 2008 Rus-Gürcü savaşının yarattığı sonuçlar sadece Kafkasları değil, neredeyse tüm küresel dengeleri derinden etkilemiştir. Savaşın başlattığı olaylar zincirinin, son dönemde bölgesel bir güç olarak içinde yer aldığı coğrafyalarda aktif bir dış politika izleme iddiasındaki Türkiye'ye etkisi doğrudandır. Gelişmelere gösterilen tepkiler ve şekillendirilmeye çalışılan “yeni” bakış açısı, çevresinde istikrarı sağlamaya ve sorunlara çözüm üretmeye çalışan bölgesel bir aktör olarak konumlanan Türkiye'nin politikalarının tartışılmasına neden olmuştur. Kafkaslar, “komşularla sıfır sorun”, “sorun değil çözüm üreten ülke” ve “ritmik diplomasi” gibi bir takım yeni söylemlerle, yeni ve etkin bir dış politika çizgisi oluşturmaya çalışan Türkiye'nin, dış politika süreçleri ve etkinliğinin izlenebileceği ilgi çekici örneklerden biri haline gelmiştir. Kafkasya'da yaşanan gelişmelere yönelik olarak Türkiye'nin izlediği politikalar, genel olarak Türk dış politikasının seyrini, hedeflerini ve dış politika yapım süreçlerini anlamada yardımcı olacaktır. Bu çalışma, Türkiye'nin Ağustos 2008 sonrası dönemde Kafkaslarda izlediği dış politikanın kapsamlı bir değerlendirmesini yapmaktadır.

ABSTRACT

The consequences of the August 2008 Russian-Georgian War have deeply influenced not only the Caucasus but overall global stability as well. Turkey, as a regional actor which claims to follow active diplomacy in her region, has also been directly affected. Currently, Turkey has positioned itself as a regional actor with a 'new' political perspective and has responded to developments in order to give the events shape and to

ensure stability in the region. This attitude has caused controversies. The Caucasus became an interesting example to monitor Turkish foreign policy implementations with mottos such as 'zero problems with neighbors,' 'problem-solving country' and 'rhythmic diplomacy.' Turkey's policies and reactions to developments taking place in the Caucasus will help us to analyze and understand foreign policy objectives, policy-making processes and the overall course of Turkish foreign policy. This study makes a comprehensive assessment of Turkey's foreign policy in the Caucasus before and after August 2008.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren genel olarak Türk Dış Politikasının iki temel özelliği ön plana çıkmaktadır: 1) Statükoculuk, 2) Batıcılık. Türk dış politikasının söz konusu iki özelliğinden birincisi olan statükoculuk, mevcut sınırları sürdürme ve kurulu dengeleri muhafaza etme olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ Kısaca Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan düzenin muhafaza edilmesi ilk amaç olarak kendini göstermektedir. Türk Dış Politikasının ikinci özelliği olan Batıcılık ise bir coğrafi alanı ifade etmemekte, Batının ekonomisini, bilimini ve uygarlığını vurgulamaktadır.

Yeni Cumhuriyetin kurucuları kuruluşun ilk yıllarında sadece dış güvenlik konularıyla değil, aynı zamanda ülke içinde yeni rejimin yerleşmesi için çaba içine girdiler. Bu yüzden özellikle yeni devlet için sorun yaratacak bölgelerden elden geldiği kadar uzak durma politikasını takip etmeye çalıştılar. Bu dönemde siyasi coğrafyası tam oturmamış olan Kafkasya'nın sorunlarına karışmama politikası yeni devletin kurucuları tarafından uygun görüldü. Fakat 1923'ten sonra her ne kadar Kafkasya sorunlarından uzak durma politikası takip etmeye çalışsa da, bu mümkün olmadı. Türkiye'nin, kuruluşundan 2000'li yıllara kadar Kafkasya ile ilişkileri nerdeyse tamamen "güvenlik" ve "savunma" gibi konulardan oluştu.

Ağustos 2008 Rus-Gürcü savaşının sonuçları sadece Kafkasları değil, küresel dengeleri de etkilemiştir. Savaşın başlattığı olaylar zincirinin, son dönemde bölgesel bir güç olarak içinde yer aldığı coğrafyada aktif bir dış politika izleme iddiasındaki Türkiye'ye ve Azerbaycan'a etkisi doğrudandır. Gelişmelere verilen tepkiler

¹⁴ Baskın Oran, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. 1, B. 16, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 46.

ve şekillendirilmeye çalışılan “yeni” bakış açısı, çevresinde istikrarı sağlamaya ve sorunlara çözüm üretmeye çalışan bölgesel bir aktör olarak konumlanan Türkiye’nin politikalarının tartışılmasına neden olmuştur. Kafkaslar, “komşularla sıfır sorun”, “sorun değil çözüm üreten ülke” ve “ritmik diplomasi”¹⁵ gibi bir takım yeni söylemlerle, yeni ve etkin bir dış politika çizgisi oluşturmaya çalışan Türkiye’nin, dış politika süreçleri ve etkinliğinin izlenebileceği ilgi çekici örneklerden biri haline gelmiştir. Kafkasya’da yaşanan gelişmelere yönelik olarak Türkiye’nin izlediği politikalar, genel olarak Türk dış politikasının seyrini, hedeflerini ve dış politika yapım süreçlerini anlamada yardımcı olacaktır. Bu türde bir analiz, Türkiye’nin bölgesel bir güç olarak etkinliğini değerlendirmede de yol göstericidir.

Azerbaycan ve Türkiye Ritmik Diplomasisi

1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve bu süreç sonunda SSCB’nin Aralık 1991’de kendini feshetmesi dünya politikasında önemli değişimlere neden olmuştur. 1917’de kurulan SSCB’nin çöküşü yeni bağımsız devletlerin kurulmasıyla sonuçlanmış ve Avrasya haritası yeniden şekillenmiştir. Sovyetler’in dağılması ile Soğuk Savaş sona ermiş ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkması, ABD’nin küresel hegemon olacağı tek kutuplu bir uluslararası sistemin oluşmasına neden olmuştur. Ayrı ayrı uluslardan oluşan eski Sovyetler birliği 70 yıl boyunca “emredici planlama” ile Rusların egemen olduğu tek merkezden yönetilmiştir. Bu zaman içinde Rusya kendi doğal sınırları dışında olan ülkelerin hürriyetsizliğinin yanı sıra, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını olabildiğince sömürerek sanayileşme alanında büyük atılımlar yapmıştır.¹⁶ Rusya’nın bu tutumu Kafkasya’da olumlu karşılanmıyor ve artan Rus baskılarının önlemek için bağımsız olmuş bu devletler Amerika Birleşmiş Devletler (ABD) ve

Avrupa ile işbirliğine gitmek zorunda kalıyorlardı. Bu dönemde Türkiye’nin Güney Kafkasya’da güçlenmesini sağlayacak iki kale vardır. Birincisi Azerbaycan, ikincisiyse Gürcistandı. Azerbaycan Türkiye’yle etnik, dini, kültürel ve ortak tarih bakımından aynı hisleri paylaştığı için Türkiye burada o kadar da zorluklar yaşamamıştır. Soğuk Savaş dönemini sona ermesiyle birlikte Kafkasya enerji

¹⁵Bkz. “Davutoğlu’nun Ritmik Diplomasisi”, Sabah, 04.12.2009.

¹⁶Elnur Cemilli, ABD’nin Güney Kafkasya Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 9

kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması için rekabet ve coğrafi konumundan gelen stratejik önemi dolayısıyla, uluslararası politikadaki büyük oyuncuların etkili olmaya çalıştıkları bir bölge olmuştur.

1920'den itibaren 70 yıllık bir süreyle Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan Azerbaycan 1990'da Sovyetler'in dağılma sürecine girmesiyle bağımsızlık hareketlerine sahne olmuştur. Azerbaycan Halkının bağımsızlık isteği 19-20 Ocak 1990 tarihinde Sovyet ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılmışsa da, bağımsızlık hareketinin önüne geçilememiştir. Bu olaylardan sonra bağımsızlık hareketleri daha da hızlanmış, ülkede geniş bir taban desteği bulan Halk Cephesi

Hareketi'nin baskısıyla 30 Eylül 1991 tarihinde Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. 70 yıllık aradan sonra 7 Haziran 1992 tarihinde ilk defa yapılan demokratik Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Halk Cephesi Lideri Ebülfez Elçibey Cumhurbaşkanlığına getirilmiştir. Elçibey yönetimi bir taraftan Ermeniler'le devam eden Karabağ problemini çözmeye çalışırken diğer taraftan iç düzeni sağlamaya gayret göstermiş, Sovyetler Birliği döneminden kalma eski yapıyı süratle değiştirme yoluna gitmiştir. Ancak, devralınan ağır sosyal ve ekonomik problemler ve kadro yetersizliği bir çok reformun yapılmasına engel olmuştur. Bunun yanında tekrar Latin Alfabesine geçilmiş, Devlet Dili Anayasa'da "Türk Dili" olarak belirlenmiş, Azerbaycan'daki Rus ordusu çıkarılmış, ilk defa milli para "Manat" tedavüle çıkarılarak kullanılmaya başlanmış, uluslararası birçok kuruluşu üye olunmuş, başta Türkiye olmak üzere dünya ülkeleri ile ekonomik, sosyal, kültürel, diplomatik ilişkilere girilmiştir. Yine bu dönemde ilk defa toprak ve tarım reformu çalışmaları yapılmış, ordunun modernizasyonu sağlanmış, Türkiye ile karşılıklı öğrenci transferi başlatılmış, Azerbaycan'da Türk Dili ile eğitime itibar kazandırılmıştır. Başta Yabancı Sermaye Kanunu olmak üzere, Özelleştirme, Bankacılık, Sigortacılık gibi önemli yasalar çıkarılmıştır. Bakü - Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi ilk defa bu dönemde gündeme getirilmiştir. Yaklaşık 1 yıl süren Elçibey döneminde Kelbecer Ermeniler tarafından işgal edilmiş, bir yandan da Suret Hüseyinov Gence'de isyan hareketi başlatmıştır. Ağır problemler karşısında zor durumda kalan Elçibey Nahçıvan Milli Meclis Başkanı Haydar Aliyev'i göreve davet ederek kendisi Nahçıvan'a çekilmiştir.¹⁷ Yönetime gelen Haydar Aliyev önce Azerbaycan Milli Meclis

¹⁷ Ayrıntılı Bilgi için; Bkz.M.Vedat Gürbüz, Kafkasya'da Siyaset, Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler, 1.B, Kadim Yayınları, Ankara, 2012.

Başkanlığına getirilmiş, 3 Ekim 1993'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise 5 yıllığına Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁸

Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası konjonktürde Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'da izlediği dış politika da değişmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve beş Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlıklarını kazanması Türkiye'nin bölgeye bakış açısını ciddi şekilde değiştirmiştir. Türkiye'nin bu ülkelerle olan tarihsel ve kültürel bağları sebebiyle bu ülkelerle Batı arasında bir köprü rolü üstlenebileceği ve bölgesel güç niteliğini kuvvetlendirebileceği fikri savunulmuştur.¹⁹ İzlenen bu siyasetin belirli bir plan-program dahilinde gelişmemesi 1990'lar süresince Türkiye'yi bölge ülkeleri nezdinde zor duruma düşürdü. Özellikle Rusya ve İran, Türkiye'yi bu dönem boyunca Turancı politikalar peşinde olmakla suçladılar. Türkiye iç siyasetinde kendini göstermeye başlayan "Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Dünyası" ve 21. Yüzyılın "Türk Yüzyılı" olacağına dair söylemler, bu suçlamaları adeta destekler boyutlara ulaştı. Ancak kısa zaman sonra fark edildi ki Türkiye, Rusya'nın bölge üzerindeki etkinliğini hesaba katmadan bölge devletleriyle hiçbir alanda işbirliği süreçleri geliştiremezdi. Sovyet döneminden kalan ekonomik ve askeri bağımlılık, Rusya'yı bölge ülkeleri nezdinde en önemli aktör konumunu korumasını sağlamıştır. Ayrıca başta Kazakistan olmak üzere Türkiye'nin bölge ülkelerine "model" olma konusunda bu ülkelerin güvenini kazanamadığı da aşıkardır. Bunun en açık örneği 1992'de gerçekleşen "Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi" dir. Bu zirvede Türkiye'nin bölge için düşündüğü politikaların çoğunun daha baştan uygulanamaz olduğu anlaşıldı. Öncelikle gelen liderlerin çoğu Rusça konuşuyordu ve bölgede Türkiye'nin öngördüğü Rusya'yı dışarıda bırakan politikalara sertçe karşı çıktılar. Demirel'in bölge ekonomilerinin Rus Rublesi'nin etkisinden çıkmasına yönelik talepleri reddedildi. Özal'ın bölgenin zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının Rusya'yı dışarıda bırakacak şekilde Türkiye üzerinden dünya pazarına sunulması önerisi ise, Rusya'nın bölge devletlerine yönelik sert uyarıları doğrultusunda sonuçsuz kaldı. Ayrıca Türkiye'nin Türk dünyasının faaliyetlerini eş güdümlenecek ulusüstü bir mekanizmanın oluşturulmasına yönelik önerisi, bağımsızlıklarını yeni kazanan bu devletlerin tepkisiyle karşılandı. Bu zirvenin Türkiye

¹⁸Elnur Hasan Mikail-Alper Tazegül, Türkiye ile Azerbaycan Siyasi Ekonomik İlişkileri (1990-2005), 1. B, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 24-25.

¹⁹Gökhan Özkan, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya Ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri Ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları", Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y: 2010, S:12, s. 120

için hayal kırıklığıyla sonuçlanmasının en önemli nedeni Türk yöneticilerin yanlış hesaplarıydı.²⁰

Bağımsızlıklarını kazandıkları süreçte Türkiye bu ülkelerde yaşanan gelişmeleri iyi tahlil edemedi. Öncelikle bölge genelinde her ülkede Rus azınlıkların oluşu ki Kazakistan nüfusunun %41 ini Ruslar oluşturur; bölge ülkelerinin izleyeceği dış politikayı belli bir çerçevede Rus dış politikasıyla uyumlaştırma eğilimine yöneltmiştir. Ayrıca Türkiye'nin sahip olduğu sınırlı ekonomik kaynakları fark eden yeni cumhuriyetler, Türkiye'nin kendilerine ne ekonomik ne de siyasi yönden model olamayacağını ve ikili ilişkilerin gelişme sürecinde verilen vaatlerin gerçekleştirilemeyeceğini anladılar.²¹

Azerbaycan dış politikası, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin hemen sonrasında, daha Ekim 1991'de oluşmaya başlamıştır. Bu dönem Azerbaycan dış politikasının yapılandırılmasının ilk evresi olarak adlandırılabilir. Ancak bu dönemdeki dış politika başarısız bir dönemdir. Zira bu dönemde ne devlet ne de toplum bağımsız dış politikanın gerçekleştirilmesine hazır değildi. Dış politikada karar verici ve uygulayıcı kurumlar tam olarak oluşmamış ve kurumsal yapılanmasını tamamlamıştır. Bu dönemde Azerbaycan yeni kazanılmış bağımsızlıktan sonraki rehabet dönemini yaşadığından, ülkenin bağımsızlığını tehdit eden tehlikeleri görmekten uzak kalmıştır Azerbaycan dış politikasının birinci dönemi tek yönlü dış politika ve Rusya'ya bağımlılıkla karakterize edilebilir. İkinci dönem, dış politika programının marjinalleştiği, Türkiye eğilimli bir siyasetin başladığı, Rusya ve İran'la ilişkilerin zora girdiği, Batılı ülkelerle yürütülen ilişkilerde strateji eksikliğinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Üçüncü dönemde, dış politikanın yeniden yapılandırıldığı ve uluslararası politikada etkin bir devlete dönüşme çabalarının görülmektedir. Dördüncü dönemde ise, bölgedeki etkin aktörler arasında denge politikası yürütülmüştür. Bu dönem politikası Denge Politikası olarak betimlenmiş ve bu politika Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü probleminin çözülmesi, diğer ülkelerle politik, ekonomik ve askeri işbirliği için uygun şartların oluşturulması, bölgesel ve uluslararası kurumlarla işbirliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Bu dönemde Azerbaycan'ın milli menfaatleri için denge politikalarının uygulanması kaçınılmaz idi. Bunun birinci sebebi, dünya toplumları arasında, ülkenin yeni durumu ve pozisyonu

²⁰ Emrah Denizhan, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya Politikaları ve Tika", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C: 2, s: 1, 2010, s. 20.

²¹Agm, s. 20-21.

hakkında doğru bir değerlendirme yapılması kaçınılmazdı. İkincisi, Azerbaycan'ın jeostratejik çıkarların kesiştiği yerde bulunması sebebiyle bölge ülkelerinin yanı sıra diğer kıtaların güçlü ülkelerinin de çıkarlarını göz önünde bulundurarak kendi dış politikasını düzenlemesi zaruridir.²²

Denge politikası ile Azerbaycan, kendi dış politikasını düzelterek Batı ve Doğu'nun genel çıkarlarını ve öncelikle de kendi milli çıkarlarını önde tutarak dış politikasını dengelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçları sağlayabilmek için Denge Politikasına evrensel çıktılar ve bu politikayı hedeflere taşıyabilecek öğeler etkin olmuştur. Bu kapsamda ekonomik, jeostratejik, politik ve kültürel öğeler ön plana çıkarak Azerbaycan dış politikasına daha önce hâkim olan etnik, tarihi ve din öğelerinin yerini almıştır. Böylelikle Azerbaycan daha evrensel, daha küresel politikalar uygulayabilmiş ve uluslararası entegrasyonu sağlayabilmiştir.

Azerbaycan politikasına yön veren ve onu travmatik etki altında bırakan olay ise Karabağ'ın Azerilerden koparılma hadisesiydi. Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı olan Ayaz Mütellibov dönemi Karabağ'ın işgali ve iç siyasette karışıklık dönemi olarak hatıralarda kalmıştır. SSCB'nin çöküşü ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı dönemde Rusya yanlısı Mutallibov'un yönetiminde bulunması, dolayısıyla Azerbaycan'ın dış politikasındaki en önemli aktör Rusya'ydı. Karabağ sorununun çözülmesinde de etkin rol Rusya'nın payındaydı. Sovyetlerin son döneminde, Birliğe üye iki devlet arasındaki bir iç sorun olarak kendini gösteren Karabağ problemi, devletlerin bağımsızlığa kavuşmasıyla birlikte tüm bölgeyi yakından etkileyen bölgesel bir sorun haline dönüşmüştür. Muttalibov yönetiminin başarısız yönetimi sonucunda büyüyen problem, global güçlerin de müdahalesiyle uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Muttalibov dönemi dış politikasının en önemli unsurunu oluşturan Karabağ sorununun çözülmesi ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, her türlü girişime karşın Ermenilerin gerçekleştirdiği yeni işgallerle sonuçsuz kalmıştır. Muttalibov'un büyük ümitler bağladığı Rusya, ikili davranarak, Ermenilere destek vermiş ve hatta Ermeni işgallerine Rus birliklerinin doğrudan katılması, işgalin büyümesini sağlayan en büyük etken olmuştur. Bu durum Muttalibov yönetiminde büyük hayal kırıklığı meydana getirmiş ve yeni çözüm arayışları başlamıştır. Muttalibov yönetimi ister istemez Batılı

²² Reha Yılmaz-Fatih Mehmet Sayın, "Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Y: 2013, S:1, s. 1.

kurumlara müracaat etmek zorunda kalmıştır. Ve Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi (AGİK) bir takım çalışmalar başlatmıştır. Öncelikle BM, eski ABD Dışişleri Bakanı Cyrup Vance'n başkanlığında bir inceleme heyeti oluşturarak Karabağ'a göndermiş ve bölgede incelemelerde bulunarak durum tespiti yapmıştır. Muttalibov'un dış politikadaki yeni hamlesi başarılı olmuş ve o güne kadar dünya kamuoyu tarafından pek bilinmeyen Karabağ problemi bir anda BM'nin dolayısıyla tüm dünyanın gündemine taşınmıştır.²³ Aslında bu girişimler 2005'de Avrupa Konseyi'nin Ermenistan'ı işgalci olarak tanınmasında bir merhaleydi.

Ermenistan-Azerbaycan çatışması ile ilgili çok şeyler yazılmış ve söylenmiş, çok sayıda konferansların, sempozyumların ve uluslararası toplantıların ana konusu olmuştur. Ermenistan tarafı ister bilimsel, isterse de resmi düzeyde yapılan bütün konferans ve uluslararası toplantılarda Azerbaycan tarafına yönelik çeşitli ithamlarda bulunmuş ve Azerbaycan "eski Ermeni topraklarına sahiplenmeleri" iddiasıyla suçlanmıştır. Azerbaycan tarafı da aynı tepkiyi göstererek karşı tarafı suçlamış, Ermenilerin işgal ettikleri topraklardan çekilmeleri ve yaptıkları katliamlar dolayısıyla yargılanmaları gerektiği konusunda şikayette ve taleplerde bulunmuştur. Çatışmanın başladığı tarihlerden itibaren her iki taraf arasında karşılıklı suçlamalar halen devam etmektedir. Bu bakımdan her iki ülkede karşılıklı olarak birbirilerine asla bir araya gelemeyecek düşman gözüyle bakılmaktadır. Böyle bir durumda çatışan taraflar arasında uzlaşmanın mümkün olamayacağı ve barışın sağlanamayacağı kanaati oluşmuştur. 1994 senesinde "Azerbaycan'ın toprak kayıpları ile sonuçlanan ateşkes" in sağlanmasına rağmen o tarihten itibaren her iki devlet arasında "ne savaş, ne de barış" gibi belirsiz bir durum söz konusudur. Ateşkesin ilanından sonra soruna AGİT'in Minsk Grubu'nun girişimiyle çözüm bulunma çabalarına hız verilmiş, fakat 20 seneye yakın devam eden barış görüşmeleri beklentileri hiçbir şekilde karşılayamamış ve sonuç vermemiştir.

Azerbaycan 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve kazanılan bağımsızlıktan sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemini yaşamaktaydı. A. Mütellibov ve E. Elçibey'in cumhurbaşkanlıkları dönemindeki yönetim zaafı, bir yandan Karabağ savaşı, öte yandan ağır ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarsızlık, Dağlık Karabağ sorunu ve etnik

²³Reha Yılmaz, "Azerbaycan'ın Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,Y :2010, S: 2, s. 73

bağlamda ayrılıkçı oluşumlar Azerbaycan'ı bir bunalıma doğru itmişti. Bütün bunlar ülkeyi bir kaos ortamına sürüklemişti. 1993 yılı ortalarında Aliyev'in iktidara gelmesiyle beraber Azerbaycan'ın dış politika stratejisi değişmeye başlamıştır. Aliyev, Azerbaycan ve dünya düzeninin gereklerini dikkate alarak yeni bir dış politikaya yönelmiştir. Bu politikanın temelinde Azerbaycan ve bölgede barış ve huzuru sağlayacak ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Aliyev'in sahip olduğu siyasi deneyim, bürokratik mekanizmaları yakından tanınması, Rus devlet geleneğini iyi bilmesi, ona etkin yaklaşımlar ve politikalar izlemesinde yardımcı olmuştur. 1993-2003 senesinde Azerbaycan devleti bölgesel ve uluslararası ilişkilerde Aliyev politikasının genel ilkeleri doğrultusunda hareket etmiştir. Haydar Aliyev Azerbaycan'ın dış politikasını dört önemli temel üzerine oturtarak oluşturdu:²⁴

Bağımsız Azerbaycan devletini dünyaya tanıtmak

Bağımsız Azerbaycan Devletinin demokratik blok içerisinde yer aldığını göstermek

Bağımsız Azerbaycanı önemli uluslar arası kuruluşlara üye yaparak etkinliğini artırmak

Ermeni sorununu adil bir şekilde çözmek

Bu 4 temel husus Haydar Aliyev döneminin dış politika esaslarını oluşturmuştur. Bağımsız Azerbaycan devletini ekonomik, kültürel, politik alanda tanıtılabilmek için girişimler başlatıldı ve ülke önemli uluslararası kuruluşlara üye yapıldı. BM teşkilatında daimi temsilcilik açıldı. AĞİT, KEİT, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Avrupa Birliği Şurası gibi uluslararası kuruluşlara üye olundu. Bu dış politikanın maksadı Azerbaycan'ı dünyaya tanıtmak, komşuları ve dünya halkları ile barış içinde dostane ilişkiler kurmaktır. Bunda büyük bir başarı elde edildi. Azerbaycan Ermenistan hariç tüm dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirdi. Azerbaycan dünya kamuoyuna BM esaslarına bağlı kalacağına, sorunları görüşmeler yoluyla çözmeye gayret edeceğini, diğer devletlerle dostça ilişkiler kuracağını gösterdi.

Azerbaycan dış politikasının en önemli unsurlarından biri olan doğal kaynakların işletilmesi ve bunların dünya pazarlarına çıkarılması Aliyev dönemini en önemli konularından biriydi. Elçibey döneminde iç istikrarsızlık sonucu yatırım

²⁴Vefa Babayeva, Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 40.

yapmaktan vazgeçen çok uluslu şirketler, H. Aliyev döneminde uygulanan başarılı iç siyaset ve lobicilikle sağlanan güvenle yeniden bölgeye yönelmiştir. Böylece, 24 Eylül 1994'te imzalanan "Asrın Anlaşması" ile birlikte enerji sektöründeki 6 büyük ülke Karabağ problemiyle doğrudan muhatap olmuştur.

H. Aliyev'e yönelik bu dönemde darbe girişimi de olmuştur, bazı Türk ve Azeri grupların hazırladıkları Mart 1995 olaylarıdır. Aliyev politik ustalığı ve halkın desteğiyle Azerbaycan Milli Ordusu ve darbeci *Omonlar*'dan birkaç kişinin öldüğü bu darbe girişimi başarıyla bastırılmıştır. Bu hadise Türk-Azeri ilişkilerini kısa süreli de olsa, son derece olumsuz etkilemiş ve bir güven bunalımı yaratmıştır. Bu olaydan sonra Cumhurbaşkanı Aliyev, Türk istihbaratını kendisine karşı darbe girişiminde bulunmakta itham etmesinin ardından ilişkilere bir dönem karşılıklı itimatsızlık hâkim olmuştur. Aslında ise bu güven bunalımı, Aliyev yönetimi ile dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in başkanlık ettiği Türk hükümeti arasında yaşanmaktaydı. Cumhurbaşkanı Aliyev'le Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel arasındaki temaslar gayet iyiydi. Zaten kendisine karşı yapılacak darbeyi Aliyev'e haber vererek önlenmesini sağlayanda Türkiye Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu olayların ardından Demirel devreye girerek, bu girişime katılan Türk vatandaşların geri dönmesini sağlamış ve yine cumhurbaşkanı Aliyev'e ve ülkesine yönelik Türkiye'nin dostça duygularını dile getirmiştir. Azerbaycan son yıllarda biri 4 Ekim 1994, diğeri 17 Mart 1995 tarihinde olmak üzere Aliyev yönetimine karşı iki darbe girişimine sahne olmuş, bunun sonucunda etkileri tüm alanlarda hissedilen siyasi toplumsal istikrarsızlık ve çalkantılar yaşanmıştır.²⁵

Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya'ya bakışında tartışmasız bir öncelik ve belirleyiciliğe sahiptir. Azerbaycan, Türkiye için, etnik ve kültürel bağların yanı sıra tarihsel geçmişin mirasını değerlendirme, bölgesel dengelerin belirlenmesi, Kafkasya ve Hazar civarındaki doğal kaynaklardan pay alabilme ve diğer bölge aktörleri üzerinde etkinlik kurabilme adına büyük önem arz etmiştir. Bu bağlamda Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkaslardaki stratejik ortağıdır. Azerbaycan'la ilintili her türlü iç ve dış politika konusu, Türkiye'nin kendi meselesi olarak görülmüştür. Azerbaycan'ın önceliklerinin, ikili ilişkilerin seyrine olduğu kadar Türkiye'nin bölgesel ve hatta küresel ilişkilerine de yansımaları söz konusudur. "Bir millet iki devlet" söylemi her iki ülke kamuoylarınınca da benimsenmiştir.

²⁵Agt, s. 46.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Yakın dönem Türkiye Azerbaycan ilişkileri Haydar Aliyevden sonra Cumhurbaşkanı seçilen İlham Aliyev dönemine denk gelmektedir. İlham Aliyev döneminde Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin parametreleri değişmemiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler son yıllarda yükselen hat üzere seyir etse de, bazı zamanlarda ilişkilerde sıkıntılı dönemler yaşanmıştır. Haydar Aliyev'in sağlık durumundaki belirsizliğin sürdüğü dönemde, 4 ağustos 2003'te oğlu İlham Aliyev Başbakanlığa getirmiştir. Olay Azerbaycan basını ve Türkiye basınının yanı sıra birçok uluslararası medya tarafından genelde olumsuz yorumlanmış ve monarşi benzetmeleri yapılmıştır. Ayrıca İlham Aliyev babası gibi usta bir devlet adamı olarak görülmemekte ve özel hayatı ile ilgili spekülasyonlar yoğun olarak tartışılmaktaydı. Azerilere göre, İlhan Aliyev "playboy", "kumarbaz" ve "tembel" birisiydi.

İlham Aliyev iktidarının başladığı dönemde ülke önemli gelişmeler kat etmiş ve BTC boru hattının tamamlanmasıyla ekonomik açıdan güçlenmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Türkiye ile Azerbaycan kardeş iki millet, iki dost ülkedir" olarak tanımladığı ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de "Dünyada Türkiye ve Azerbaycan arasındaki sıkı ilişki olan ikinci bir birliktelik bilmiyorum" sözleri ile anlattığı Türkiye-Azerbaycan ilişkileri her geçen gün daha da kuvvetlenmektedir. Enerji alanında imzalanan önemli anlaşmaların yanı sıra, karşılıklı yatırımlar da 10 milyar doları geçti. Ankara-Bakü arasında ticaret hacminin yakın dönemde 5 milyar dolara, karşılıklı yatırımların ise 20 milyar doların üzerine çıkması hedefleniyor.²⁶

İlham Aliyev döneminde iki ülke arasında özellikle ekonomik ilişkiler yüksek düzeyde gelişme göstermiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerinin önemli bir göstergesi, Türk iş adamlarının Azerbaycan'a yaptıkları yaklaşık 6 milyar dolarlık yatırımdır. Bunun 3 milyar doları petrol sektörüdedir ki bu da önemli bir rakamdır.³²⁶ 2007 yılının 6 Kasımında Bakü şehrinde imzalanmış olan "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında uzun müddetli ekonomik işbirliği Programı ve İcra planı'na esasen taraflar ekonomik işbirliğinde 8 öncelikle alan belirlemişler ki, bunlar da aşağıdakilerdir. Ticaret, bağımsız ekonomik bölge, sanayi, enerji, taşıma, turizm, rabite ve tarım.²⁷

²⁶"Kardeş ülke 21 yaşında", Sabah, 18.10.2012.

²⁷"Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin en büyük göstergesi, Cumhuriyet, 26.06.2009.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Öte yandan, bağımsızlıktan bu yana Azerbaycan ve Gürcistan, siyasal ve ekonomik anlamda Batı yanlısı bir dış politika izlemekte ve Batı sistemi ile entegre olmayı temel bir politika olarak tercih etmiş bulunmaktadır. Buna karşın Ermenistan ise, Güney Kafkasya'da ve hatta bütün bölgede Rusya Federasyonu'nun en sadık müttefiki olma konumunu hala sürdürmektedir. Tabii, bir taraftan da Batılı ülkelerle özellikle de önemli bir lobi gücüne sahip olduğu ABD ve Fransa ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışmaktadır. Elbette, bu durum, Güney Kafkasya'nın üç ülkesi için de farklı zorlukları, siyasal ve ekonomik tercihleri gündeme getirmekte, bölgedeki entegrasyonu zorlaştırmakta ya da eksik bırakmaktadır. Etnik sorunların ve genel olarak bölgedeki güvenlik sorunlarının tam olarak çözümünü de engellemektedir.²⁸

Aliyev'in ölümü sonrasında iktidara gelen İlham Aliyev öncelikle duraklama dönemine giren Dağlık Karabağ görüşmelerini yeniden başlatmıştır. İ. Aliyev sıfırdan başlama yerine Haydar Aliyev'in ulaştığı noktayı esas almış, tüm tarafların çıkarları dikkate alınarak, çözüme aşama aşama ulaşma yöntemini seçmiştir. İlham Aliyev, problemin uzamasından kaynaklanan sorunlardan kurtulmak için ülke çapında seferberlik ilan etmiştir. Bir yandan ülke ekonomisini iyileştirmek için kalkınma planı kabul edilip uygulamaya konulmuş, diğer yandan askeri bütçeyi artırarak neredeyse Ermenistanın toplam bütçesine yakın bir meblağa ulaştırmıştır. Diğer taraftan Karabağ konusundaki siyasette görünür oranda sertleşme meydana gelmiş ve gerekirse savaşa gidilebileceği mesajları verilmiştir. İ. Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikasında Dağlık Karabağ ile ilgili başarı olarak kabul edilebilecek gelişmeler olmuştur. Öncelikle, on yıl öncesi düşünüldüğünde Azerbaycan'ı destekleyen, Bakü'nün tezlerini kabul eden devlet sayısı artmıştır. 2008'de BM tarafından kabul edilen Dağlık Karabağ ile alakalı karar uluslararası kamuoyundaki başarıyı açık olarak göstermektedir. 14 Mart 2008'de BM Genel Kurulu'na Azerbaycan tarafından sunulmuş taslak metni, Rusya, ABD ve Fransa gibi ülkelerin karşı çıkmalarına rağmen, 39 oyla kabul edilmiştir. Karar, Dağlık Karabağ'daki durumu inceleyerek, Ermeni askeribirliklerinin Azerbaycan topraklarından çıkması gerektiğini ve Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içinde olduğunu belirtmiştir.²⁹

²⁸Fikret Elma, "Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu", The Journal of International Social Research, Winter 2009, Volume 2/6, s. 202

²⁹ <http://lib.aliyevheritage.org/tk/9646663.html> 14 Mart 2008 tarihinde BM 62.Genel Kurul toplantısının gündeminde 20.madde olarak belirtilen " Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarında durum" konusu ele

Sonuç

Azerbaycan ve Türkiye Uluslararası arenada ve tüm Milletlerarası toplantılarda bir birlerini desteklemektedirler. Türkiye'nin bir konuda çıkarı söz konusu olunca Azerbaycan Türkiye'nin yanında yer almaktadır. Aynı şekilde Türkiye Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan devletiyle hiçbir diplomatik ilişki kurmamaktadır. Bu da bir milletin iki devletinin her alanda işbirliğini somut şekilde ortaya koymaktadır. Maalesef iki devlet arasında ara sıra her ülkenin çizgisi farklı olduğu için bazı noktalarda ayrı düşebilmektedir. Fakat iki devlet tarihe bakıp dersler almalı, iki devlet arasını bozmaya çalışan üçüncü konjonktürlerin hayallerinin gerçekleşmemesi için sağduyulu olmalıdırlar.

İki ülke arasındaki ilişkilerin kurumsallaştırılmasına, öncelikle ortak yol haritasının çıkartılmasıyla başlanmalıdır. Daha sonraki aşamada yol haritasına uygun olarak ortak birimler kurulmalı ve ortak karar alma mekanizması oluşturulmalıdır. Ancak, iki ülke zaman zaman birbirlerinin politikalarına aşırı adapte olmakta, sonuçta aşırı etkilenme ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, iki ülke ilişkilerine özellikle dış politikada bağımsız alan bırakılmalıdır.

Ülkeler arasındaki ilişkilerin önemli unsurlarından birini enerji oluşturmaktadır. Zira enerji konusunda iki ülke birbirine muhtaçtır. Türkiye, bölgeye yönelik yeni siyasetini uygulayabilmek, Avrupa'nın enerji arz güvenliğini sağlamak adına üstlendiği yeni rolü yerine getirebilmek için Azerbaycan'a ihtiyaç duymaktadır. Azerbaycan'da enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırabilmek ve enerji kaynakları üzerinde Rus baskısından kurtulabilmek için Türkiye hattına muhtaçtır. Bu aşamada iki ülke bölge kaynaklarını dünyaya ulaştırma adına ortak enerji stratejisi ve siyaseti geliştirmek zorundadır.

alınmıştır. Görüşmede Azerbaycan'ın BM'deki daimi temsilcisi Akşin Mehdiyev bir konuşma yaparak BM üyesi devletlerin temsilcilerine Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik işgal politikasını anlatmış, delegasyonlara Azerbaycan'ın konuyla ilgili sunmuş olduğu karar tasarısını destekleme çağrısında bulunmuştur.

9 maddeden ibaret olan karar tasarısı BM Genel Kurulu'nun Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununa ilişkin tutumunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınan sınırlar içinde toprak bütünlüğünü destekliyor, işgal altındaki tüm bölgelerden Ermenistan güçlerinin hiçbir şart koşmadan ve derhal çıkarılmasını, zorunlu göçmen durumuna düşen Azerbaycanlıların kendi yerlerine dönmesi için uygun ortamın sağlanmasını talep ediyor.

Görüşmelerin sonunda yapılan oylamada 100 ülkenin çekimser kaldığı karar 7'ye karşı 39 oyla kabul edildi. Böylece, BM Genel Kurulu "Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında durum" başlıklı kararını onayladı.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

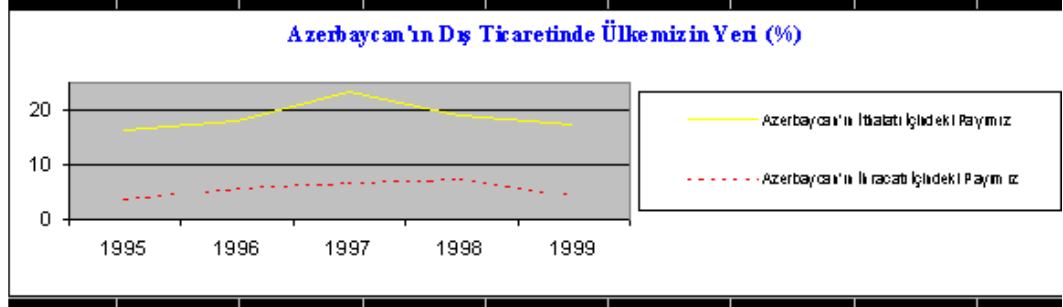
Kafkasya'daki karmaşık yapı ve statüko artık sürdürülemez hale gelmiştir. Bölgesel güç olmaya yönelik siyaset üreten ve uygulamaya koyan Türkiye, bu siyasetin istenilen neticeleri verebilmesi için bölge ülkelerinin güvenlik ve istikrar sorunlarını diyalog ve barışçı yollarla çözmek zorundadır. Hiç şüphe yok ki, Karabağ sorunu bu sorunların merkezinde yer almaktadır ve çözümü halinde bölgede birçok sorun ona bağlı olarak ortadan kalkacaktır. Bu aşamada Azerbaycan ve Türkiye sorunun çözümü için daha yakın diplomasi uygulamalı, global karar mekanizmalarının imkânlarından daha fazla istifade ermenin yollarını araştırmalıdır.

Güney Kafkasya'nın en güçlü ülkesi ve gelecek vadeden devleti olan Azerbaycan, Türkiye'nin bölgede artan önemi ve önemli bir karar alıcı haline geldiğini görmeli ve onunla birlikte global sistemde kendine yer aramalıdır. Bu da 2003'ten itibaren Türkiye tarafından uygulamaya konulan "Komşularla Sıfır Problem Politikası"nı iyi okumak ve bu çerçevede oluşturulacak barış kuşağında yerini almakta olacaktır. Bu nedenle Azerbaycan, Türkiye'nin Kafkasya'daki işbirliği ve istikrar arayışlarına destek vermelidir.

Son olarak 2012 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev İstanbul'da düzenlenen Karadeniz Ekonomi İşbirliği Teşkilatı'nın oluşturulmasının 20. Yıldönümü zirvesine katılmak üzere İstanbul'a gelmiştir. Sefer çerçevesinde Cumhurbaşkanları eşliğinde Azerbaycan gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak 7 milyar dolarlık Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi imzalanmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bu projenin Türkiye ve Azerbaycan'ın stratejik önemini daha da artıracığını bildirmiştir. TANAP Azerbaycan doğalgazını Hazar'daki Şahdeniz 2 alanından Avrupa'ya taşıyacak. Azerbaycan devlet petrol şirketi SOCAR'ın, Türkiye'den BOTAŞ ile TPAO'nun ortaklığı ile 26 Aralık 2011 tarihinde ön mutabakatı gerçekleştirilen TANAP projesi, 7 milyar dolar yatırımla hayata geçecek. Projenin ilk etabı 2018 yılında tamamlanacak. TANAP için oluşturulan konsorsiyumda SOCAR, BOTAŞ ve TPAO ilk ortaklar olarak yer alıyor. TANAP projesi kapsamında, Türkiye'nin BOTAŞ ve TPAO ile beraber bu konsorsiyum içerisindeki hissesi yüzde 20 olacak. Projenin yüzde 80'lik hissesi SOCAR'a ait olacak. Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı, gazın Azerbaycan'dan çıkarak, Gürcistan'dan geçip Türkiye üzerinden satılmasını ve iletilmesini öngörüyor. Şah Deniz 2 Konsorsiyumu'nun 16 milyar metreküplük gazının, 6

milyar metreküplük kısmı Türkiye'ye satılacak, 10 milyar metreküplük kısmı da TANAP ile Avrupa'ya Bulgaristan ve/veya Yunanistan sınırında teslim edilecek.³⁰

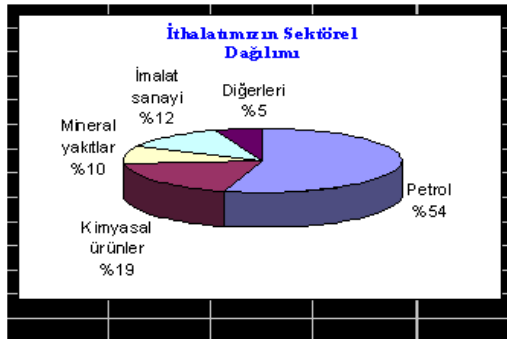
Azerbaycan'ın Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri³¹

Azerbaycan Haritası

Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı³²

³⁰“7 milyar dolarlık imza”, Milliyet, 27.06.2012.

³¹<http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ORTA%20ASYA-BDT/AZERBAYCAN/azerbaycan.htm> ; 2004-12-07

³² Bkz. Elnur Hasan Mikail-Alper Tazegül, Türkiye ile Azerbaycan Siyasi Ekonomik İlişkileri (1990-2005), 1. B, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2012.

KAYNAKÇA

Cemilli, Elnur, **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Gürbüz, M.Vedat, **Kafkasya'da Siyaset, Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler**, 1.B, Kadim Yayınları, Ankara, 2012.

Mikail, Elnur Hasan - Tazegül, Alper, **Türkiye ile Azerbaycan Siyasi Ekonomik İlişkileri (1990-2005)**, 1. B, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, B. 16, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

TEZLER

Vefa Babayeva, **Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 40.

MAKALELER

Emrah Denizhan, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya Politikaları ve Tika", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C: 2, s: 1, 2010, s. 20.

Fikret Elma, "Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu", **The Journal of International Social Research**, Winter 2009, Volume 2/6, s. 202

Gökhan Özkan, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya Ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri Ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları", **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y: 2010, S:12, s. 120

Reha Yılmaz, "Azerbaycan'ın Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi", **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Y :2010, S: 2, s. 73

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Reha Yılmaz-Fatih Mehmet Sayın, “Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y: 2013, S:1, s. 1.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://lib.aliyevheritage.org/tk/9646663.html> **Son Erişim Tarihi:**
06.11.2015.

<http://www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ORTA%20ASYA-BDT/AZERBAYCAN/> azerbaycan.htm ; 2004-12-07

GAZETELER

“7 milyar dolarlık imza”, **Milliyet**, 27.06.2012.

“Davutoğlu’nun Ritmik Diplomasisi”, **Sabah**, 04,12.2009.

“Kardeş ülke 21 yaşında”, **Sabah**, 18.10.2012.

“Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin en büyük göstergesi, **Cumhuriyet**,
26.06.2009.

ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA

HOCALI SOYKIRIMI

Ahmet Yavuz GÜRLER*

ÖZET

Uluslararası hukuk bağlamında soykırım, ırk, canlı türü, siyasal görüş, din, sosyal durum ya da başka herhangi bir ayırıcı özellikleri ile diğerlerinden ayırt edilebilen bir topluluk veya toplulukların bireylerinin, yok edicilerin çıkarları doğrultusunda, bir plan çerçevesinde ve özel bir kastla yok edilmeleri anlamına gelmektedir. İnsanlığa karşı işlenen suçlar bağlamında değerlendirilen bu soykırım suçunun en önemli olayı olarak kabul edilen şey Yahudilere uygulanan soykırımdır.

Bizim burada inceleyeceğimiz olay ise, Kafkasya bölgesi üzerinde Ermeniler tarafından gerçekleştirilen olaylardır. 1992 yılının 25'ini 26'sına bağlayan Şubat gecesi, Ermenistan silahlı birlikleri; Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki yerel Ermeni silahlı grupları ve eski SSCB(Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'nin, yeni BDT(Bağımsız Devletler Topluluğu)'nin 266. Motorize Alayının teçhizat ve askerlerinin katılımıyla, Hocalı'da tarihte benzeri trajik olayları aratmayacak şekilde bütün savaş norm ve kurallarını hiçe sayarak 613 sivil insanı katletmiştir.

Uluslararası hukuk alanında 20. yüzyılda BM kararıyla tanınan soykırım suçunun olması akabinde gerçekleşen Lidisa, Oradur, Hatın, Bosna, Ruanda gibi soykırım ve katliamları gibi insanlık tarihinin katliamları arasında yer alan bir hadise olmuştur Hocalı'da yaşananlar. Olayların üzerinden yıllar geçmesine rağmen Uluslararası Hukuk üzerinde konuya ilişkin alınan kararlar vb. olmasına rağmen hala çözümlenememiş,

* Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, ayg.1992@hotmail.com

hukuki bir mahiyet kazandırılmamış ve Kafkasya Bölgesinde yaşanan çözümsüz problemler olarak yer almaktadır(Veli, 2014: 2736).

Bu bağlamda Hocalı olaylarını incelerken; uluslararası hukuk açısından soykırımın içeriğini ele alacağız. Akabinde Hocalı'da yaşanan katliamın diğer yaşanan katliamlara olan benzerliğinin akabinde, uluslararası hukuk açısından gelinen sürece yönelik yorumda bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Soykırım, Hocalı

KHOJALY GENOCIDE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW

Abstract

In the context of international law, genocide means the destruction of genocide, race, species, political opinion, religion, social status, or any other group of individuals or societies that can be distinguished by others, in the context of the interests of the annihilators, in a plan and with a special intent. The most important event of this genocide crime, judged in the context of crimes against humanity, is the genocide of Jews.

The case we will examine here is the events carried out by the Armenians on the Caucasus region. February night, linking 25 of 1992 to 26, Armenian armed forces; With the participation of the local Armenian armed groups in the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan and the former USSR(United of Soviet Socialist Republics) with the equipment and soldiers of the 266th Motorize Regiment of the new CIS(Commonwealth of Independent States), did not search for similar tragic events in history at Khojaly.

In the 20th century in the field of international law, genocide committed by the UN has become an event that took place among the massacres of human history such as genocide and massacres such as Lidisa, Oradur, Hatın, Bosnia, Rwanda. Despite the fact that the events have passed for many years, It still can not be solved, legal nature has not been gained and it is taking place as the unsolved problems in the Caucasus region.

In examining the events of Khojaly in this context; We will consider the content of genocide in international law. In the wake of the similarity of the massacre in Khojaly to the other massacres, we will comment on the process of international law.

Keywords: International Law, Genocide, Khojaly

Giriş

Hocalı, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki önemli bir yerleşim merkezidir. Ağdam, Şuşa, Hankendi, Askeran yolları üzerinde yer alan ve Karabağ için önemli stratejik konuma sahip bir yerdir. Burada Türk tarihi ve kültürüne ait izler de bulunmaktadır. Bu bölgede Azerbaycan Türklerinin yanında, Ahıska Türkleri de yaşamaktadır. Hocalı Soykırımı, Karabağ savaşı esnasında 26 Şubat 1992'de Azerbaycan'daki Müslüman sivillerin toplu şekilde öldürülmesi olayıdır (Mustafayev, 2013: 41).

Soykırım yasaklanmasına zemin oluşturabilecek ilk arayışlara ve ipuçlarına, 19. yüzyılda gerçekleştirilen devletler hukuku kurallarını kodifiye amaçlı Lahey Konferanslarında da zaman zaman değinilmiştir. 1907'te savaşta sivil hakların korunmasına ilişkin kurallar geliştirilmeye çalışıldı. Lahey Kara Savaşlarının Önlenmesi Sözleşmesinin 46. maddesinde işgalci devletlere ele geçirdikleri bölgelerde yaşayanların onurlarına zarar vermemesi, dini ibadetlerine engel olunmaması, mallarının gereksiz yere ellerinden almaması yönünde hükümler yer almıştır.

Soykırım tanımına uyan, belli bir grubun topluca yok edilmesi şeklinde eylemler tarihin her döneminde görülmüştür. Moğol istilaları, Haçlıların Ortadoğu'da gerçekleştirdikleri seferler sırasında işledikleri katliamlar, Kızılderililerin yok edilmeleri, Ahıska Türklerinin, Çeçenlerin ve Kırım Tatar Türklerinin 1944'te sürgün edilmeleri sırasında toplu katliama ve yok edilmeye maruz kalmaları, bu konuda verilebilecek örneklerden sadece bazılarıdır.

Devletlerin egemenliğine duyulan aşırı saygı, insan haklarının bir ideolojiye dönüştüğü 18. ve 19. Yüzyılda soykırımı bir suç haline getirmeyi engelleyen unsurlardan

biri olmuştur. Unutmayalım ki devletler hukukunda “savaş suçu” ve “insan hakları” terimlerine bile ancak 20. yüzyılın başlarında rastlanır(Doğan, 2016: 265).

Tarihi anlamda belli aralıklarla gelen süreçte belirli aşamalar ve çeşitli olaylar görüldükten sonra belli bir soykırım tanımına karar verilmiştir. Soykırım, 09.12.1948 tarihli BM Genel Kurulu’nda kabul edilen Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile müstakil bir suç niteliği kazanmıştır(http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin1210.pdf, (Çevrimiçi), e.t.: 15.05.2017). Ancak belli olarak tanımlanmış sözleşmenin 2. maddesinde yer almaktadır. İlk madde tanımın altyapısını oluşturmaktadır. Sözleşmenin başlangıç kısmında soykırımın BM’nin ruhuna ve amaçlarına aykırı olduğu, uygar dünya tarafından lanetlendiği, tarihin her döneminde insanlık için büyük kayıplara yol açtığı, uluslararası hukuk açısından bir suç teşkil ettiği ve bu iğrenç suçtan insanlığın kurtarılması için uluslararası işbirliğinin gerekli olduğu belirtilmiştir.

Sözleşmenin başlangıç kısmı ve 1. maddesinde kastedilene göre, soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olarak kabul edildiği görülmektedir. Yalnızca devletler değil gerçek kişiler de soykırım suçundan sorumlu tutulabilmektedir. Bunun dışında devletlerin sorumluluğu da yalnızca soykırımın cezalandırılmasıyla sınırlı olmayıp aynı zamanda soykırımın önlenmesini de kapsamaktadır. Yani sözleşmeyle devletler, suçu önleme ve cezalandırma yükümlülüğü altına girmektedir. Ayrıca soykırım suçunun işlenebilmesi, sadece savaş zamanını değil, barış dönemini de içine almaktadır(Özarlan, 2014). Bu konuya ayrı bir başlıkta gireceğimiz için şimdilik bu giriş bilgilerini aktarabilmekteyiz.

Bu makalede öncelikle Uluslararası Hukuk Bağlamında Soykırım Suçu başlığı altında; soykırım suçunun uluslararası hukuk açısından suç olarak tanımlandığı 1948 yılında itibaren ele alınma biçimini ve bu konudaki gelişmeleri irdedeceğiz. Takip eden başlıkta Hocalı Olaylarına Benzeyen Olaylar başlığı altında; soykırım suçunun unsurlarını taşıyan ve Hocalı’nın soykırım olarak tanımlanması gerektiğini gösteren olaylardan bahsedeceğiz. Son başlıkta da Uluslararası Hukuk Açısından Gelenen Süreci ele alacağız.

1. Uluslararası Hukuk Bağlamında Soykırım Suçu

Soykırım(genocide), suçu, ülkemizin de çekincesiz olarak imzaladığı 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile tanımlanmıştır. Bundan başka, bazı uluslararası ceza mahkemeleri statülerinde de soykırım tanımlaması mevcuttur. Son olarak 2002 yılında Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Divanı'nın kurucu anlaşmasının 6. maddesinde bu suça yer verilmiştir. Ayrıca birçok ülkenin ceza hukuku düzenlemelerinde de uluslararası bir suç olarak yer almış olan "soykırım suçu"nun hemen hemen tüm tanımlamalarında ortak unsurlar bulunmaktadır. Buna göre soykırım suçunun tüm tanımlamalarında ortak unsurlar bulunmaktadır. Buna göre soykırım suçunun tüm tanımlamalarında ortak olan unsurlar şunlardır:

- Mağdur ya da belirli bir ulusal, etnik, ırki veya dinsel bir gruba mensup olması,
- Failin bu ulusal, etnik, ırki, dinsel grubu kısmen ya da tamamen yok etme saikiyle hareket etmesi,
- Fiilin sistematik olması yani bir planın icrası suretiyle işlenmesi.

Aşağıda sayılan fiiller, bu üç unsuru bir arada bulundurması nedeniyle gerek devletler arası özel hukukta gerekse uluslararası alanda soykırım suçu olarak değerlendirilebilecektir. Bu fiiller şunlardır:

- İlgili grup üyelerinin öldürülmesi
- İlgili grup üyelerinin ruhsal sağlıklarına ağır hasarlar verilmesi
- İlgili grup üyelerinin fiziki varlıklarının ortadan kalkmasına neden olacak koşullar altına konulması
- İlgili grupta doğumlara engel olacak önlemlerin alınması
- Bir grubun çocuklarının zorla başka bir gruba nakledilmesi

Bu eylemlerin savaş veya barış zamanının da gerçekleştirilmiş olması soykırım niteliğine etki etmemektedir. Yukarıda belirtilen nitelikteki eylemlerin birini bizzat gerçekleştiren, gerçekleştirilmesi için anlaşılan, doğrudan ve kamuya yönelik olarak bu

tür eylemleri özendiren, bu tür eylemlere niyet eden ya da suça katılan herkesin ister yönetici, isterse resmi görevli ya da görevli olmayan bir kişi olsun cezalandırılması gerekmektedir.

Hocalı'daki Azerbaycan Türkleri sırf aidiyetleri ile ilgili olarak bir harekete maruz kalmamış yok edilmek saiki ve bir planın icrası ile öldürülmüş, ruhsal sağlıklarına ağır hasarlar verilmiş, fiziki varlıklarının ortadan kalkmasına neden olacak koşullar altına konulmuşlardır. "Hocalı'da soykırım yapanların nefret duygularını açığa vuran konuşma ise Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan tarafından yapılmıştır. İngiliz gazeteci Thomas

de Vaal, dönemin Ermenistan Savunma Bakanı Serj Sarkisyan'a Hocalı Soykırımı'nın nedenlerini sorduğu zaman Sarkisyan aynen şu yanıtı vermiştir:

"Biz bu konuda yüksek sesle konuşmak istemiyoruz. Hocalı'ya kadar Azerbaycan bizim sivillere saldıramayacağımızı düşünüyordu fakat Hocalı'da biz bu klişeyi kırdık. Ayrıca Hocalı'ya saldıran birliklerimizin Bakü ve Sumgayıt'tan kaçan Ermenilerden oluştuğu gerçeğini de kabul etmemiz gerekiyor."

Polis şefi Valeri Babayan da, "Hocalı'ya saldıran birlik Azerbaycan'ın Sumgayıt ve diğer bölgelerinden gelenlerdi." derken Sarkisyan'ın dedikleri tasdiklenmiş oluyordu.

1988 yılında Ermenistan kendi topraklarında yaşayan Azerbaycan Türklerini trenlere doldurup Azerbaycan'a gönderince, Azerbaycan'ın Sumgayıt ve Bakü şehirlerinde de Ermeniler Ermenistan'a gönderildi. Fakat daha sonra özellikle Sumgayıt olaylarının Rusya istihbaratının kışkırtmasıyla meydana gelen bir provokasyon olduğu ortaya çıktı. Sonuçta olaylar sırasında Azerbaycan'ı terk eden Ermenilerde Azerbaycan Türklerine karşı bir nefret ve intikam duygusu vardı ve Hocalı'da bunu dışa vurmak için fırsat buldular. Sarkisyan'ın sözleri de Ermenilerin Hocalı halkına karşı Azerbaycan'dan göç eden Ermenilerden oluşan özel bir "İntikam Tugayı" oluşturduğunun ifadesidir.

Ayrıca Hocalı saldırısı uzun zamandır planlanmasına rağmen Sumgayıt olaylarının dördüncü yıl dönümüne denk gelmesi tesadüf olarak görülemez. İşte bu nedenlerle Hocalı'da yaşananların soykırım olduğu açıktır. Ancak sadece bizlerin yaşananları soykırım olarak tespit etmiş olması yeterli olmayacaktır. Olayların uluslararası boyutlarda da soykırım olarak tanınması için girişimlerde bulunmak gerekmektedir(Arslan, 2010: 24-25).

2. Hocalı Olaylarına Benzeyen Olaylar

Hocalı Olaylarının soykırım konusunda nitelendirilmesi bağlamında tarihi bağlamda birçok benzer olay gerçekleşmiştir. Bu olayların gelişme hali ve boyutu ile birlikte Hocalı Olaylarının yerine göre birebir aynısı olan vahşetlerden bahsedeceğiz. Bahsedeceğimiz bu olayların bazıları hakkında –soykırım- kararları alınmış ve mahkeme sürecinde yargılamalar olduğu gibi, bazılarının da bir sonuca ulaşmadığı ve bir netlik olmadığı ortaya çıkmıştır.

a) Lidisa Olayları

10 Haziran 1942'de, Alman kuvvetleri Prag'ın yakınındaki Lidice köyüne gecenin ilk saatlerinde girdiler. Küçük köyün tüm çıkışları kısa sürede kapatıldı. 173 erkek Horak çiftliğinin bahçesinde öldürüldü. Kadınlar ve çocuklar Kladno okuluna götürüldü. 3 gün sonra çocuklar annelerinden alındı, uygun görülen birkaç çocuk ve 1 yaşından küçük bebekler yeniden bir eğitim görerek Almanlaştırılmak üzere ayrıldı, diğerleri gaz kamplarına götürüldü. Köyün tamamı, kilise, evler, mezarlık bile yok edildi(<http://www.gazeteci.com.tr/dunya/iste-almanlarin-yuz-karasi-lidice-katliami-h2943.html>, (Çevrimiçi), e.t. : 17.05.2017).

b) Ruanda Olayları

"Bin Tepe Ülkesi" Ruanda, Burundi'yle birlikte 1897/99 tarihinden itibaren önce Alman sömürgesi oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin (1919) ve sonra yeni adıyla Birleşmiş Milletler'in (1946) kontrolüne geçti. 1 Temmuz 1962'de Ruanda bağımsızlığını kazandı. Başkent Kigali, ülkenin tam ortasında bulunuyor. Sömürge döneminde yaşanan yoğun misyonerlik faaliyetleri nedeniyle, 60'lı yıllarda Ruanda'nın 7 milyonluk nüfusunun yarısının Katolik olduğu kabul ediliyordu.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Nüfusun %85-90 kadarı Hutu, %10-15 kadar Tutsi, %1 kadar da Twa idi. Bu "kabileler" aynı dili (İkinyarwanda) konuşuyorlar ve birbirlerinden ayırt edilmeleri, karma evliliklerin sayısının çok olmasına da bağlı olarak, çok zor.

Hutular ile Tutsiler arasındaki anlaşmazlıklar, pek çok kez kanlı çatışmaların yaşanmasına neden oldu. Hutuların Tutsilere duyduğu nefret "Cumhuriyeti Savunma Komitesi" (CDR), "Radio-Télévision Libre des Mille Collines" kanalı ve 1973'de kansız bir darbeyle işbaşına gelerek, iki kabile arasında denge sağlamaya çalışan bir Hutu olan devlet başkanı Juvénal Habyarimana'nın (1937 - 1994) karısı Agathe'nin adamları tarafından körükleniyordu. Radikal Hutular, Tutsilere "hamamböceği" (inyenzi) diye hitap ediyor ve haşerelerin kökünün kazınması çağrılarını yapıyorlardı.

Juvénal Habyarimana, Burundi devlet başkanı Cyprien Ntaryamira'yla birlikte 6 Nisan 1994'de Darüsselam'daki bir zirveden geri dönerken, Kigali'ye inişi esnasında uçağı iki roketle vurularak düşürüldü. Ruanda devlet başkanının ölümü sanki bir işaret gibiydi: Uçağın düşmesinden hemen sonra, olayın bugüne dek aydınlatılmamış olmasına rağmen Hutular suikasttan Tutsileri sorumlu tuttular, Juvénal Habyarimana'nın özel muhafız kıtası aralarında başbakan Agathe Uwilingiyimana'nın da bulunduğu ılımlı politikacıları, Hutu olmalarına aldırış etmeksizin öldürmeye başladılar.

Tüfekler, palalar ve çivili sopalarla silahlanmış Hutu milisleri kurdukları barikatlarla yolları kestiler, Kigali'yi baştan sona taradılar, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere, yakaladıkları bütün Tutsileri öldürdüler. Öldürmeden önce kurbanlarına işkence ediyor, yorulunca kaçmamaları için kurbanların aşıl tendonlarını kesiyor, biraz dinlendikten sonra öldürmeye devam ediyorlardı. Parası olan Tutsiler kurşun parası vermek suretiyle çabuk bir ölümü satın alabiliyor, yoksullar ise ağır ve acılı bir ölüme tahammül etmek zorunda kalıyorlardı. Ne kiliseler, ne de hastaneler saldırganları durduramıyordu. Din adamları ve doktorlar, ölmek için kendilerine sığınan insanları katillerine teslim ediyorlardı. Katilleri yatıştırmaya çalışan ılımlı Hutular da hemen öldürülüyordu.

Ruanda'da konuşlanmış olan BM gözlemcileri (MINUAR), Tutsilerin katlini bir süre hiçbir şey yapmadan izledi. Hatta birkaç kez gözlemcilere de saldırı düzenlendi.

Mavi bereli askerler yabancılara ülkeyi terk etmelerinde yardım ettiler, fakat yerli halkı kaderlerinin eline bıraktılar. Birleşmiş Milletler, yaşananları soykırım diye adlandırmaktan kaçınarak, bunun bir iç savaş olduğunu ilan etti. Nihayet 23 Haziran'da BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla, Zaire'de bulunan bir Fransız askeri birliği olaylara müdahale etti.

Uganda'dan Ruanda'ya giren bir Tutsi gerilla ordusu ("Ruanda Yurtsever Cephesi", FPR) 4 Temmuz 1994'de Kigali'yi ele geçirdi ve savaşın bittiğini ilan etti. Nisan, Mayıs ve Haziran 1994'de yaklaşık 800.000 insan öldürüldü, bunların 50.000 kadarı Hutu'ydu. Tutsilerin %75-90 kadarı soykırımın kurbanı oldu. Tutsilerin intikam almasından korkan 2 milyon insan komşu devletlere kaçtı.

Tanzanya'nın Arusha şehrinde kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi, 18 Aralık 2008'de, 1996'da Kamerun'da yakalanmış olan Hutu Théoneste Bagosora'yı (doğ. 1941) Tutsi soykırımının azmettiricisi olarak Ruanda'da ömür boyu hapse mahkûm etti(<http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/4334/7-Nisan-1994-Ruandada-yasanan-soykirimi-BM-sadece-seyretti>, (Çevrimiçi), e.t.:17.05.2017).

c) Oradur Olayları

Fransa'nın Oradour-sur-Glane kasabası, kolay dile getirilemeyen bir dehşete sahne olmuş. İkinci Dünya Savaşı sırasında Silahlı SS Örgütü'ne mensup Alman askerlerinin, başkaldırdıkları için 642 kişiyi öldürdüğü kasaba, bu korkunç olayı aslında bir "hata" sonucunda yaşamış. Yakındaki Oradour-sur-Vayres Bölgesi'ni hedefleyen fakat yanlışlıkla kasabayı işgal eden askerlerin herkesi öldürdükten sonra yakıp yıktığı ve savaştan sonra katliamın gerçekleştiği bölgeden uzakta tekrar inşa edilen Oradour-sur-Glane, bugün 2.025 nüfuslu bir yerel yönetim. Eski köy ise ölenlerin anısına olduğu gibi korunuyor: Sahipleri buldukları binada yanarken duran ve tam o anı gösteren kol saatleri, evler yanarken aşırı sıcaktan eriyen cam ve çeşitli malzemelerden yapılmış eşyalar ile paralar da sergilenenler arasında(<http://v3.arkitera.com/h33189-hayalet-kent-hikayeleri.html>, (Çevrimiçi), e.t.:17.05.2017).

d) *Setif Olayları*

1939 yılında başlayan II. Dünya savaşında Fransa kısa sürede Almanlar tarafından işgal edilirken Cezayirli de Hitler'e karşı mücadele veren Fransa'nın yanında Fransız bayrağı altında savaştılar. Bunun sebebi savaş sonrasında bağımsızlık elde edeceklerine olan inançtı. 8 Mayıs 1945 tarihine gelindiğinde savaşın kazananı müttefik devletlerdi. Almanya savaştan çekilmişti. Savaşın bitişi Avrupa'da kutlanırken benzer bir kutlama Cezayir'in Setif şehrinde yapıldı. Binlerce Cezayirli Setif'te Cezayir bayrağı açarak, Yaşasın özgür ve bağımsız Cezayir yazılı pankartların arkasında bağımsızlık marşları söyleyerek yürüdü. Ancak Fransız Sömürge yönetiminin bu gösteriye tepkisi sert oldu. Fransa 1830'dan itibaren kurmuş oldukları düzeni devam ettirmek istiyordu. Cezayirlilerin taleplerini katliamlarla bastırıp korku yaymayı ve talepleri bastırmayı hedefleyen Fransa bu gösteriyi kanlı bir şekilde bastırdı. Kalabalığın üzerine makineli tüfeklerle ateş açan Fransız ordu birlikleri yüzlerce kişiyi öldürdü. Ardından Setif ve yakınlarındaki Guelma ve köylerinde hava kuvvetlerinin de dahil olduğu yoğun saldırılar yapıldı. Ülkede sıkıyönetim ilan edildi. Binlerce insan gözaltına alındı ve sorgusuz bir şekilde infaz edildi. 22 Mayıs'a kadar süren katliam ve tutuklamaların sonucunda Cezayir kaynaklarına göre 45 bin sivil Cezayirli öldürüldü(<http://www.dunyabulteni.net/haber/297494/cezayir-soykirimi-setif-katliami>, (Çevrimiçi), e.t.:17.05.2017).

e) *Holokost Olayları*

Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Partisi'nin yönettiği Nazi Almanya'sının işgal ettiği sınırları içerisinde, sayıları değişkenlik göstermekle birlikte, yaklaşık altı milyon Yahudi'nin sistemli bir şekilde öldürüldükleri soykırımdır. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ardından ortaya çıkan rakamlarla birlikte, yakın dönemdeki tahminler, 10-11 milyon civarında insanın Nazi rejimi tarafından öldürüldüğünü gösteriyor.

Özellikle günümüzde Alman Yetkililerin "**Holokost'u**"Nazilere indirgediği saklanmayan gerçektir. Almanya'yı yaşananların dışında tutarak, yapılanları Adolf Hitler ve Nazilerin gerçekleştirdiği olayarmış gibi sunmaları ise ayrı bir siyasi manevra ve günah çıkarmanın ötesinde değildir; Barack Obama'nın Hiroşima'yı ziyaret etmesi fakat"**özür dilememesi**"gibi. Benzer olayları tarihlerinde sıkça gördüğümüz günümüz

büyük devletleri bu gibi manevralarla günü kurtarmaya devam ediyorlar(http://www.haber10.com/dunya/almanya_nin_soykirim_tarihi-635808, (Çevrimiçi), e.t.:17.05.2017).

f) Bosna Olayları

1992-1995 yılları arasında Bosna Savaşı sırasında özellikle Sırp tarafında Boşnaklara karşı Bosna-Hersek Cumhuriyeti topraklarında yapılmış bir soykırımdır. Terim, hukuksal bir kavram olarak daha çok Srebrenitsa ve Jepa katliamları için kullanılmaktadır.

1993 yılında BM Srebrenitsa'yı Boşnaklar için "güvenli bölge" ilan etti. Bosnalı Sırp'ların iki yıl süren kuşatması sonrası Temmuz 1995'de Srebrenitsa düştü. Binlerce Boşnak erkek, kadın ve çocuk, Srebrenitsa'nın hemen dışındaki Potocari'de bulunan Hollandalı askerlerin denetimindeki BM Barışgücü karargahına sığındı.

Hollandalı askerler karargaha sığınanlara burada güvende olacaklarını söyledi. Ancak askerler Bosnalı Sırp güçlerin kampı kuşatması üzerine binlerce Boşnağı Sırp'lara teslim etti. Sırp güçler karargaha sığınanlar arasından ayırdıkları 300 erkeği kamyonlarla götürüp öldürdü. Kadın ve çocuklar da Bosna'nın diğer kesimlerine götürüldü. Kasabada 8 binden fazla Müslüman öldürüldü. Srebrenitsa'da hayatını kaybedenlerin büyük kısmı halen Bosna Hersek'in doğusundaki toplu mezarlarda yatıyor.

Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi, Bosnalı Sırp'ların eski lideri Radovan Karaciç'i Srebrenitsa'da yaşananlardan sorumlu tutmuş ve 40 yıl hapis cezasına çarptırmıştı. Mahkemenin savcıları, Srebrenitsa'da Müslümanların öldürülmesi emrini verdiğini belirttikleri eski Bosnalı Sırp General Ratko Mladiç'in de ömür boyu hapse mahkum edilmesini talep etmişlerdi(<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39266588>, (Çevrimiçi), e.t.: 17.05.2017).

3. Uluslararası Hukuk Açısından Geline Süreç

Hocalı Soykırımı, uluslararası hukukun temel belgelerine (Cenevre Sözleşmeleri, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Sivil ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi) aykırı olmakla beraber Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin 2. maddesinde yer alan “milli, etnik, ırki veya dini bir grubu kısmen veya tamamen imha etme” biçiminde tanımlanan “Soykırım” (*genocide*) kavramıyla tamamen örtüşmektedir. Sözleşmede “soykırım”ı tanımlayan 2. maddenin a) bendinde yer alan “bir grubun üyelerinin katledilmesi” ve b) bendinde yer alan “grup üyelerinin bedeni ve akli açıdan ciddi biçimde zarar verilmesi” koşulları Hocalı Soykırımı sırasında yaşananlar ile birebir uyuşmaktadır.

Sıkça karşılaşılan sorulardan birisi “Ermenistan ordusunun neden Hocalı’da bir soykırım” yapma ihtiyacı hissettiği” sorusudur. Öncelikle Hocalı’nın, Karabağ bölgesindeki tek havaalanına sahip olma özelliği ve demiryolunun da buradan geçmesi nedenleriyle stratejik öneme sahip olduğunu vurgulamakta yarar vardır. Ermenistan için soykırım gerçekleştirmenin psikolojik nedenleri de vardı. Psikolojik nedenler arasında Ermenilerin genellikle Türklere nefret duygularıyla yetiştirilmelerini de, acımasızca bir katliam gerçekleştirerek Azerbaycan Türkleri üzerinde psikolojik baskı oluşturma (her hangi bir kente saldırı sırasında gönüllü birliklerin askerleri toprakları savunmaktan daha çok eşlerini ve çocuklarını düşünmek zorunda kalsınlar ve hatta savaşmak yerine ailelerini savaş bölgesinden çıkarmaya çalışmakla uğraşsınlar) amacını da ifade edebiliriz. Nitekim yıllar sonra Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan (o sırada soykırım kararını alan ve yöneten kişilerden birisiydi) İngiliz gazeteci Thomas De Waal’a yaptığı açıklamada soykırım yapmakla amaçlarının Azerbaycanlıları daha da korkutmak olduğunu ifade etmişti...

Hocalı’da soykırım yapıldı ve Hocalı halen Ermenistan işgali altında. Kayıplardan ve esir alınanların bir kısmından halen haber yok. Azerbaycan resmi kurumlarının kayıtlarına göre 5 bine yakın sayıda Azerbaycan vatandaşı benzer durumda. Uluslararası hukuk açısından soykırım olduğu tartışma götürmeyecek biçimde ortada olan Hocalı’da yaşananlar için yapılacak çok iş var. Kuşkusuz ki, bunların en önemlisi adaletin tescili ve yerini bulmasıdır. Günümüze kadarki süreçte adaletin yerini bulması, Hocalı Soykırımı’nın tanınması, suçluların cezalandırılması, mağdurlarının mağduriyetlerini bir ölçüde de olsa giderecek siyasal ve hukuksal nitelikli kararların alınması için çabalar sarf edilmiştir.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Bunlar arasında Azerbaycan'da ve yurtdışında düzenlenen resmi etkinlikler, BM'in bazı ülkelerdeki temsilcilikleri önünde düzenlenen gösteriler, çeşitli ülkelerdeki öğrenci derneklerince düzenlenen yabancı ülkelerin kamuoylarını ve yetkililerini bilgilendirme girişimleri ve s. yer almaktadır. Son yıllarda ise etkinliklerin koordinasyonu ve belgelerle daha çok desteklenmesi süreci dikkat çekmektedir. Faaliyetler özellikle, İslam Konferansı Gençlik Forumu girişimiyle geliştirilen ve koordinasyonunda yürütülen "Hocalı İçin Adalet" uluslararası bilgilendirme kampanyası çerçevesinde daha da hızlanmıştır. Meksika, Macaristan, Pakistan, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Peru, Honduras, Romanya, Slovenya, ABD'nin çok sayıda eyaleti, çeşitli düzeylerde Hocalı Soykırımı'nı tanıdıklarına ilişkin kararlar almıştır. Türkiye, Almanya, İtalya, Ürdün, Letonya, İsrail ve diğer çok sayıda ülkenin parlamentolarında Hocalı Soykırımı görüşülmüş ya da bu ülkelerin yetkilileri BM dâhil uluslararası kuruluşlarda yaptıkları toplantılarda insanlık suçlarından bahsederken Hocalı Soykırımı'na da değinmiştir (<http://www.dolunaydergi.com/2016/02/27/hocali-soykirimi-ve-adalet-arayislari-2/>, (Çevrimiçi), e.t.: 17.05.2017).

Sonuç

Sonuç olarak aslında ifade etmek gerekir ki, Hocalı Olayları soykırım olarak tanımlanması gereken ve 20. yüzyılın sonlarında yaşanmış ve hala çoğu vicdanda ilk günkü kadar acı hissi veren bir trajedidir. Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi göz önüne alındığında, Hocalı katliamının adi suçlar sınıfına girmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Zira BM Güvenlik Konseyi kararlarında da belirtildiği üzere, Ermenistan devleti silahlı birlikleri ve Yukarı Karabağ'daki silahlı Ermeni unsurlar, 366. Motorize Alay'ın da desteğiyle sivil Türklere yönelik planlı ve sistematik bir eylem gerçekleştirmişlerdir. Hocalı katliamından yaklaşık beş ay önce başlayan bu uygulamalar, Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi çerçevesinde soykırım suçunun unsurlarını taşımaktadır. Bu bağlamda, Hocalı'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre soykırıma maruz kaldığını söylemek mümkündür. Öte yandan, Ermenistan devletinin Hocalı'da bahsi geçen eylemleri gerçekleştirenler üzerinde etkin denetime sahip olduğu bilindiğinden, eylemlerin faillerini engellemeye yönelik bir tedbir almaması ve irade

beyan etmemesi, gerçekleştirilen eylemlerden sonra faillerle ilgili kovuşturma yapmaması, Ermenistan'ın sözleşme çerçevesinde soykırımı önlenme ve cezalandırma yükümlülüğünü ihlâl ettiği sonucunu da doğurmaktadır.

Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 6. maddesine göre soykırım suçunu işlediği iddia edilen kimseler, suçun işlendiği yer mahkemesi tarafından yargılanabilir. Bu durumda, soykırım yaptığı iddia edilen kişiler, Azerbaycan tarafından soykırım gerçekleştirdikleri gerekçesiyle Azerbaycan'daki yetkili ve görevli yargı organlarının karşısına çıkarılabilir. Öte yandan Azerbaycan, 6. maddede belirtilen uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması yönünde de girişimlerde bulunabilir. Ermenistan'ın kabulüne bağlı olan bu seçeneğin gerçekleşme ihtimali düşük bir yüzdeye sahip olsa da Azerbaycan'ın uluslararası toplum nezdinde bu yönde de bir çaba göstermesi gereklidir. Ayrıca Azerbaycan'ın Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 9. maddesi uyarınca, Ermenistan resmî makamlarının Hocalı katliamındaki sorumluluğu sebebiyle konuyu, Uluslararası Adalet Divanı'na taşıma hakkı da bulunmaktadır. 9. maddeye göre her ne kadar Uluslararası Adalet Divanı, gerçek kişiler için bir yargılama mercii olmasa da sözleşme kapsamında, taraf olan devletlerarasındaki uyuşmazlıkları inceleme yetkisine sahip olması münasebetiyle önemli bir uluslararası yargı zeminidir. Bu sebeple Azerbaycan, soykırım suçunu işlemek, bu suçun işlenmesini önlemek ve failleri cezalandırmak yükümlülüklerini ihlâl ettiği gerekçesiyle Ermenistan aleyhine Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmalıdır.

Hocalı katliamıyla ilgili olarak işaret edilen hukukî boyutun yanında, Yukarı Karabağ sorununun uluslararası toplumun önemli oyuncularının gündeminde olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Uluslararası hukukun uluslararası ilişkilerin işleyişinden önemli ölçüde etkilendiği bilindiğinden, Azerbaycan'ın uluslararası hukuk zeminindeki girişimlerinde Hocalı katliamının ve Yukarı Karabağ sorununun siyasî yönünü göz ardı etmemesi gerekmektedir. Bu sebeple Azerbaycan'ın bir yandan da bu konu üzerinde ciddi bir kamuoyu oluşturması, ayrı bir zarurettir. Son yıllarda Azerbaycan'ın bu konuda adımlar atmaya başladığı gözlenmektedir. Bu adımların sıklaşması ve konunun bir an önce hukuk zeminine de çekilmesi, Yukarı Karabağ sorununun çözümünde Azerbaycan için ciddi bir koz olacaktır. Öte yandan Azerbaycan'ın attığı ve atacağı adımlarda, Türkiye'nin azamî destek vermesi şarttır. Sözde soykırım iddialarıyla sürekli başı

ağrıtılan Türkiye'nin bu konuda vereceği destek hem kendi dış politikasının bir gereği hem de resmî söylemlere yansıyan, Azerbaycan ile “iki devlet-tek millet” olmasının doğal bir sonucudur(Özarıslan, 2014: 209-210).

KAYNAKÇA

Arıslan, K. O. , “İkinci Binin Eşığında Bir İnsanlık Ayıbı: ‘Hocalı Soykırımı’, Hukuk Gündemi Dergisi, Ankara Barosu, Kış, 2010, 24-25.

Doğın, İ., Uluslararası Hukuk Boyutuyla 1915 Olayları, Astana Yayınları, Ankara, 2016.

Mustafayev, B., “26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt:IX, Sayı:2, Elazığ, 2013 (http://ortadogu.firat.edu.tr/wp-content/uploads/pdf/cilt_9_sayi_2.pdf, (Çevrimiçi), 15.05.2017).

Özarıslan, B. B. , “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Açısından Hocalı Katliamı”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(1), Ankara, 2014, 194.

Özarıslan, B. B. , “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Açısından Hocalı Katliamı”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(1), Ankara, 2014, 209-210.

Veli, T., “Uluslararası Hukuktaki Suç Kategorileri Açısından Hocalı Olayları”, Yeni Türkiye Dergisi, Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, Yıl:20, Sayı:63, Ankara, 2736.

<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39266588>, (Çevrimiçi), e.t.: 17.05.2017).

<http://www.dolunaydergi.com/2016/02/27/hocali-soykirimi-ve-adalet-arayislari-2/>, (Çevrimiçi), e.t.: 17.05.2017.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

<http://www.dunyabulteni.net/haber/297494/cezayir-soykirimi-setif-katlami>, (Çevrimiçi), e.t.:17.05.2017.

<http://www.gazeteci.com.tr/dunya/iste-almanlarin-yuz-karasi-lidice-katlami-h2943.html>, (Çevrimiçi), e.t. : 17.05.2017.

http://www.haber10.com/dunya/almanya_nin_soykirim_tarihi-635808, (Çevrimiçi), e.t.:17.05.2017.

<http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/4334/7-Nisan-1994-Ruandada-yasanan-soykirimi-BM-sadece-seyretti>, (Çevrimiçi), e.t.:17.05.2017

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin1210.pdf, (Çevrimiçi), e.t.: 15.05.2017.

<http://v3.arkitera.com/h33189-hayalet-kent-hikayeleri.html>, (Çevrimiçi), e.t.:17.05.2017.

KARABAĞ SORUNU VE ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK

ULUSLARARASI GİRİŞİMLER

Abbas KARAAĞAÇLI*

KAFKASYA BÖLGESİNDEKİ ETNİK KRİZLER

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği birçok iç sorun, yetersizlik ve dış müdahaleler sonucu dağılma sürecine girince güney Kafkasya da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Sovyetler birliği döneminde Cumhuriyetler arası sınırlar genel olarak etnik ve soy ağırlığa göre çizilmiştir. Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra Afrika'nın sömürgecilik sonrası yaşananların aksine sınır anlaşmazlıkları özellikle Kafkasya bölgesinde önemli siyasi krizlerin nedeni haline gelmiştir. Oysaki Afrika da genel olarak sömürgecilik döneminde çizilen sınırlar genel bir kabul görmüştür.(1)

Kavimcilik ve etnik ayrımcılık Kafkasya bölgesinin en önemli istikrarsızlık ve kriz nedenlerinden biridir. Etnik milliyetçilik yeni bir sosyal olgu olmayıp dünyanın farklı coğrafyalarında değişik zamanlarda kendini göstermektedir. Ve şuanda da devam etmektedir. Önü kesilmediği takdirde istikrarsızlığa ve çatışmaya neden olmaktadır. Kafkasya bölgesi etnik, köken, dil, din, mezhep ve siyasal düşünce açısından dünyanın en karmaşık coğrafyalarından biri konumundadır. Sovyetler Birliği zamanında bölgede var olan etnik anlaşmazlıklar ve çatışmalar her ne kadar zayıflatılmışsa da tam olarak ortadan kalkmamıştır. Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte bölgenin jeopolitik dengelerinin değişmesi, otorite boşluğu ve bağımsızlığını kazanan yeni devletlerin güvenlik zafiyetlerinden dolayı üst üste birikmiş etnik sorunlar kısa sürede nefret söylemi yaklaşımına bürünerek siyasal bir sorun haline gelmiştir.

Kuzey Kafkasya bölgesi Rusya Federasyonunun sınırları içerisinde farklı etnik

* Yrd. Doç., Dr. Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

kökenden gelen çeşitli dinlere mezheplere mensup halkların bir arada yaşadığı bir coğrafya olarak 1990 sonrası batılı istihbarat örgütlerinin de müdahalesi ile etnik çatışmalara sahne olmuştur. Siyaset bilimci Andre FONTAİNE göre Sovyetler birliğinde hiçbir bölge Kafkasya bölgesi gibi milliyetlerin ve mezheplerin böylesine iç içe geçtiği başka bir coğrafya yoktur. Bu iç içe yaşamının en büyük destekçisi çarlık Rusya ve komünist hâkimiyettir. Bölge balkanlar gibi güçlü bir hâkimiyet altında ancak barış içinde birlikte yaşamayı kabullenmişlerdir.(2) Kimi düşünceye göre ulus devletinin inşasında en önemli faktör, aynı etnik kökenden gelenlerin belirli bir coğrafyada yaşamasıdır. Buna karşılık bazen de aynı etnik kökene mensup halkın oluşturduğu uluslarında bazen milli güvenliklerini temin etmekte sorunlar yaşamaktadırlar. Oysaki kimi gelişmiş demokrasilerde birçok etnik kökene mensup insanlar yan yana huzur içinde yaşamaktadırlar. Kuşkusuz bu tür toplumlarda geriye dönüşe rastlamamaktayız. Oralar da kitleler kendi medeni hakları için ulus devletin milli kurumlarından medeni haklarını talep etmektedirler. Buna karşılık etnik talepleri söz konusu olmamaktadır.(3)

TARİH SÜRECİNDE KARABAĞ

1805 yılında İran da hüküm süren Kacar hanedanından Ağa Muhammed HAN Kacarın öldürülmesinin ardından Karabağ hâkimi İbrahim HAN ile Rus komutan Sisiyanof arasında imzalanan 1805 anlaşması ile Gence, Karabağ ve Doğu Ermenistan, İran hâkimiyetinden çıkarak Rus hâkimiyetine geçti. Esasen tarih boyunca bu bölge Aran ismi ile anılmaktaydı. Ama Müslüman Türklerin hâkimiyetinden sonra bölgenin adı Karabağ olarak değiştirildi. Sefevi hükümdarlığı döneminde Kafkas bölgesi hanlıklara bölünmüş ve Sefevi padişahları tarafından atanan hanlar tarafından idare edilmekteydi. Karabağ bölgesi uzun yıllar İran padişahları tarafından atanan Azerbaycan eyaleti hâkimleri tarafından idare edilmekteydi. Osmanlılar ile Sefeviler arasındaki savaşlar sonucunda bu iki Müslüman devletin zayıflaması ile çarlık Rusyası fırsatları değerlendirip önce 1805 de Genceyi ardından 1804-1813 yılları arasında yaşanan İran ve Rusya savaşları sonucunda İran'ın yenilmesi ile 1813 Gülistan anlaşması, 1828 de ise Türkmençay anlaşmasıyla birlikte Aras nehrinin kuzeyindeki bütün bölgeler İran dan ayrılarak Rusya hâkimiyetine girdi. 1829 da ise Osmanlı-Rus savaşı sonucunda Edirne anlaşmasıyla Osmanlılarında bölgedeki hâkimiyetine son verildi.

İran hâkimiyetindeyken Karabağ hanlık sistemi ile idare edilmekteydi. 1828 de Karabağ eyalete dönüştürüldü. 1840 ise Şuşa ile birlikte Kaspi eyaletinde yer aldı. 1868 de Gence ile birleşti. 1882 de ise Cenvaşir ve Cebrail olarak ikiye ayrıldı. Ekim 1917 kadar bu şekilde devam eden Karabağ, 1 Dünya Savaşında Osmanlılar, İngilizler ve Rusların askeri varlığına şahit oldu. 1 Dünya Savaşında Osmanlıların Almanların yanında saf tutmasıyla birlikte Azeri Türkleri bu cephede, Ermeniler ise müttefiklerin yanında yer aldılar. 1918 yılında İngilizler Ermenilerinde onayı alarak Karabağ bölgesini Azerbaycan'a bağladılar.(4) 1918-1920 yılları arasında Karabağ Osmanlı'nın desteği ile kurulan Musavat partisi başkanlığındaki Azerbaycan Cumhuriyeti hâkimiyeti altına girdi. 1920 de Kızıl ordunun Kafkasya bölgesine girmesi ile bölgede yeni dengeler meydana gelmeye başladı. Ardından Ermenistan'ın Sovyetlere bağlanması ile birlikte Karabağ, Zengezur ve Nahçıvan'ın bir kısmı Ermenistan'a bağlandı. Ekim 1920 Moskova'nın baskısıyla birlikte Azerbaycan komünist partisi liderliği de resmi olarak Ermenistan ile olan ihtilafı bölgelerden vazgeçtiğini beyan etti.(5)

Azerbaycan komünist partisinin beklenmedik bu yaklaşımı Moskova da çok büyük ses getirdi ve bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlandı. Aralık ayının başında Josef Sthalin komünist partisi yayın organı Pravda: Sovyet Azerbaycan'ı Ermenistan ile olan ihtilafı bölgeler hususundaki iddialarından vazgeçmiş Zengezur, Nahçıvan ve Karabağ bölgelerinin Azerbaycan'a bağlanmasını kabul etmiştir.(6) Nihayetinde 16 Mart 1921 yılında Türkiye ile Rusya arasında imzalanan anlaşma gereğince Ruslar Misakımilli sınırlarını resmen tanıdı. Kars ve Ardahan'ın Türkiye'ye bağlanması kabul edildi. Aynı anlaşmanın 3. Maddesi gereği Nahçıvan özerk bir Cumhuriyet konumuna gelirken Karabağ Azerbaycan'a, Zengezur bölgesi Ermenistan'a bağlandı.

Aynı anlaşmanın 14. Maddesi Sovyet devletinin söz konusu anlaşmanın uygulanmasını Sovyet Cumhuriyetlerine kabul ettirmesi şartınca onaylandı.(7) Temmuz 1921 de Karabağ ve Nahçıvan bölgeleri Azerbaycan'ın bir parçası olarak testil edilirken Ağustos 1922 yılında Şuşa şehrinde yapılan görüşmelerde Karabağ Ermenilerinin oluşturduğu temsilci heyeti Azerbaycan hükümetinin bölgeye hâkimiyeti anlaşmasını imzaladı.(8) O tarihten sonra dağlık Karabağ eyaleti Azerbaycan Cumhuriyeti

bünyesinde yer aldı. 1988 yılında Ermenilerin Karabağ bölgesinde yeni tahriklere ve oyunlara başvurmasıyla bölge tekrar Kafkasya'nın önemli bir kriz noktası haline geldi. Burada Michael GORBAÇOV'un oluşturduğu yeni siyasal ortamında etkisi vardı. Esasen 1923 den 1988 yılına kadar olan dönemde bölgede nisbi bir sükunetten söz edebiliriz. Esasen 1963 ve 1964 yıllarında Karabağ Ermenileri dönem dönem imzaladıkları itiraz dilekçelerini Moskova'ya göndermişlerdir. Ama Sovyet liderler ve hatta Sovyet lideri Nicola Hürşit SEF Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılmasına olumlu bir yaklaşım göstermemiştir.

1988 yılların sonlarına doğru Karabağ'ın merkezi (Stephan Krat) Azeriler ile Ermeniler arasında silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Nihayetinde iki taraflı saldırılar sonucunda 12 Haziran 1988 yılında Karabağ parlamentosu bölgenin Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan'a bağlanmasını oylayıp kabul etti. Bu karar Azerbaycan parlamentosu tarafından temelsiz ve yok hükmünde sayıldı. Ardından 15 Haziran da Ermenistan parlamentosu Dağlık Karabağ'ın kendilerine ait olduğu kararını kabul etti. Ermenistan hükümeti bu kararlarını Sovyetler Birliğinin Anayasasının 70. Maddesine dayandırmaktaydılar. O madde gereği özerk bölgeler gönüllü olarak herhangi bir cumhuriyete bağlanma hakkını tanımaktadır. Esasen bu maddenin geçerliliği aynı anayasanın 78. Maddesince reddedilmektedir.

Zira bu madde gereğince her türlü toprak değişimi ilgili Cumhuriyetlerin kararı ve Sovyetler birliğinin onayına bağlanmaktadır. 12 Ocak 1988 yılında taraflar arasında Moskova da gerçekleşen müzakereler sonucunda Karabağ yönetimi geçici olarak Azerbaycan alınıp oluşturulan özel kararname ile kurulan özel komisyonun yönetimine devir edildi. Komisyonun başkanlığını Rusya'dan Arkady Volsky üstlenmiş dört yardımcısından 3 ermeni 1 tanesi ise Azerbaycanlıydı.(9) Mart 1989 yılında Karabağ Ermenileri bölgede bir halk oylaması yapılması yönünde talepler ileri sürerken, Azerbaycan söz konusu referandumun Azerbaycan Cumhuriyeti bütünün yapılması tezini ileri sürdü. Nihayetinde olaylar bölgenin istikrarsız hale gelmesinin ortamını sağladı. 1991 yılında Ağustos ayında Moskova da askeri darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca 31 Ağustos da Azerbaycan bağımsızlığını ilan etti. 23 Eylül de ise Ermenistan bağımsızlığını ilan etti. İki Cumhuriyetin bağımsızlığını kazanmasından sonra Sovyetlerin hâkimiyeti sonlanınca Karabağ sorunu daha hat bir krize dönüştü.

Karabağ Sorununa Kısa Bir Bakış

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki anlaşmazlığın kökü çok eski dönemlere dayanmaktadır. İki toplumun birbirlerine karşı önyargıları ve güvensizlik duygularının varlığı en azından son yüzyılda bilinen bir gerçektir. Ermenilerin sözde Ermeni soykırımı söylemleri ve bu doğrultuda Azerbaycan'ı hasım olarak görmeleri konunun en temel ayaklarından birisidir. Sovyetler Birliği'nin otoriter rejiminin baskısı altında Azerbaycan ve Ermenistan ilişkileri normal bir süreç ve seyir izlerken, Sovyetlerin dağılma sürecine girmesiyle birlikte iki toplum da özellikle aşırı milliyetçilerin iktidara gelmesi veya iktidarı etkileyecek güce kavuşması neticesinde bölgede sular ısınmıştır. İki toplum arasında küllenmiş olan ateş tekrar alevlenerek etrafa yayılmaya başlamıştır.

Otorite boşluğu ile birlikte bu anlaşmazlıklar, söylemden öteye geçip fiili saldırıya dönüşünce, 1988 yılında Gorbaçov'un iki taraf arasındaki çatışmayı önlemeye yönelik çabaları yetersiz kalmıştır. 1989 yılında Bakü-Nahçıvan demiryolu hattında Ermenilerin gerçekleştirdiği terör saldırısıyla 1990'larda olaylar hız kazanmıştır. Eylül 1991'de Rus lider Boris Yeltsin ve Kazakistan lideri Nursultan Nazarbayev'in arabuluculuğuyla dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov ve dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma gereğince çatışmaların durması, bağımsız gözlemcilerin bölgeye gelmesi ve ateşkes öngörülmüştü, ama bu çabalar Ocak 1992 yılında gazetecileri taşıyan helikopterin düşmesiyle sonuçsuz kalmıştır.

Şubat 1992 yılında İran'ın girişimiyle Azerbaycan ve Ermenistan yetkilileri Tahran'da bir araya gelerek ateşkes antlaşması imzalamıştır. Anlaşmayı Azerbaycan cumhurbaşkanlığına vekâlet eden Yakup Mehmetov, Ermenistan'dan Ter Petrosyan, İran'dan ise cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani imzalamıştır. Fakat devlet başkanları ülkelerine döndüklerinde Rusya'nın tahrikiyle Ermenistan birliklerinin Şuşa, Laçın ve Nahçıvan bölgesindeki Sedrek bölgelerine saldırmasıyla ateşkes antlaşması akim kalmıştır.

25 Mart 1992'de ise ABD'nin de desteğini alan Ankara planı açıklanmıştır. Buna göre, Ermenistan; Karabağ ve Laçın koridoru karşılığında güneydeki Zengezur

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

bölgesini Azerbaycan'a bırakıyordu. Böylece İran'la Ermenistan'ın sınırı ortadan kalkarken Türkiye Azerbaycan ile komşu oluyordu. Bu plan da yürürlüğü giremeyince 1992 ve 1993 yıllarında Minsk(13) Planı gündeme geldi ve BM'nin girişimi ile mültecilerin durumu ve işgal altındaki toprakların boşaltılması doğrultusunda kararlar yayımlandı. Bu kararlar;

- BM Güvenlik Konseyi 822 sayılı kararı 30 Nisan 1993 yayımlandı. Buna göre, derhal ateşkes yapılmalı ve Ermeni birlikleri işgal ettikleri Azerbaycan topraklarını boşaltmalı.
- BM Güvenlik Konseyi 853 sayılı kararı 29 Haziran 1993 yılında yayımlandı. Minsk Grubu kararlarını açıkladı.
- BM Güvenlik Konseyi 874 sayılı kararı 14 Ekim 1993'te yayımlandı.
- BM Güvenlik Konseyi 884 sayılı kararı 12 Kasım 1993'te yayımlandı. Bu kararda Ermenistan ateşkesi ihlal etmekle suçlandı.

Nihayet Mayıs 1994 yılında Rusya'nın arabuluculuğuyla ateşkes yapıldı. O tarihten sonra pek çok barış planı devreye girdi. Bunların en önemlileri:

1) Gubl Barış Planı 1: Bu planda Laçın ve Karabağ'ın bir kısmının Ermenistan'a bırakılmasına karşılık, Ermenistan topraklarından geçen ve Nahçıvan'ı Azerbaycan ana karasına bağlayacak 15 km genişliğinde bir koridorun Bakü'ye bırakılması tavsiye edildi. Böylelikle Ermenistan'la İran'ın sınırı kesilecekti. Plan, Ermenistan tarafından reddedildi.

2) Gubl Barış Planı 2: Bu plana göre Bakü-Nahçıvan-Türkiye demiryolu onarılacak, bu bölgeden gaz ve petrol boru hatlarının transit geçişine izin verilecek, bölge Ermenistan hâkimiyetinde kalmasına rağmen NATO'nun denetiminde olacaktır. Ayrıca Ermenistan Azerbaycan'a ait Kelbecer, Füzuli'nin kuzeyi, Cebrailli, Gubatlı ve Zengilan'ın bir kısmını Azerbaycan'a bırakacaktı. Bu plan da Ermenistan Başbakanı Vazgen Serkisyan'ın öldürülmesinin ardından Erivan tarafından reddedildi.

3) Minsk Grubu Planları: Minsk grubu yani ABD, Fransa ve Rusya'nın dâhil olduğu devletler, 1996 yılında Lizbon'da Azerbaycan-Ermenistan müzakerelerini başlatıp, ardından Paris ve ABD'de devam ettirmiştir. Minsk Grubu devletleri nihayet 2001 yılında 3 aşamalı bir plan ortaya koymuştur. Bu plana göre:

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

- Aşamalı Plan: Karabağ bölgesi hariç Ermenilerce işgal edilmiş Azerbaycan'ın bütün topraklarının aşamalı olarak tahliye edilmesi, buna karşılık Azerbaycan hâkimiyeti altında Karabağ bölgesinin özerkliğinin Azerbaycan tarafından tanınması. Bu planın yürütülmesi NATO ve Rusya'ya bırakılmış, ancak plan Ermenilerce kabul görmemiştir.

- Genel Plan: Azerbaycan'ın işgal edilen bütün topraklarının aynı anda tahliye edilmesi karşılığında Azerbaycan devletinin Karabağ hükümetinin özerkliğini resmen tanınması ve Karabağ ile Ermenistan arasında karayolu irtibatına izin vermesi. Bu plan da Ermenistan tarafından reddedilmiştir.

- Ortak Devlet Planı: Bu plana göre Karabağ bölgesi Azerbaycan ve Ermenistan'ın ortak idaresine bırakılmalı, işgal altındaki topraklar boşaltılmalıdır. Bu plan Ermenilerce kabul görünce Azerbaycan tarafından kabul edilmemiştir.

4) Aland Planı (10): Aland modeli ilk kez Aralık 1993 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu öncülüğünde Rusya, Finlandiya, Azerbaycan, Ermenistan ve Dağlık Karabağ'ın temsilcilerinin Aland adasında katıldıkları bir sempozyumda ele alındı. Ermenistan ve Dağlık Karabağ bölgesinden gelen temsilciler Aland modelinin Karabağ'da uygulanmasına karşı çıktılar. Aland planı çerçevesinde ABD'li uzmanlar David D. Laitin ve Grigor Suny bir plan önermiştir. Bu plan gereğince:

- Karabağ, Azerbaycan hâkimiyetinde bırakılsın. Karabağ'da Azerbaycan bayrağı dalgalansın, buna karşılık Karabağ özerkliği tanınsın.

- Karabağ'da seçilen temsilciler Azerbaycan parlamentosunda görev yaparak parlamentodan çıkacak kararları önleme yetkisine sahip olsun.

- Azerbaycan yasaları çerçevesinde Karabağ'ın yerel parlamentosu oluşturulsun ayrıca Karabağ yerel hükümetinin güvenlik, kültür ve yatırımlar konusunda hukuki hâkimiyeti olsun.

- Azerbaycan hükümeti ve Karabağ yerel hükümeti anlaşamadıkları sürece birbirlerinin topraklarında askeri ve polis gücü konuşlandırılmasın

• Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin ve Azerbaycanlıların çifte vatandaşlıkları veya kendi vatandaşlıkları olsun. Bu plan da çeşitli nedenlerden dolayı yürürlüğe girmemiştir.(11)

5) Saharov Planı: 1988 yılında Andrey Saharov başkanlığındaki bir grup, Karabağ sorunu çerçevesinde Ermeniler ve Azerbaycanlıların yaşadıkları bölgelerin birbirinden ayrılması tezini ileri sürdü. Bu öneri çok fazla dikkate alınmadı. Aslında bu öneri ilk defa ABD’li siyasetçi Pol Goble tarafından “Karabağ Krizi Nasıl Çözülür?” adlı makalede gündeme getirilmişti. Goble’a göre Karabağ sorunu üç esas temelde çözülmelidir. Birincisi Karabağ bölgesindeki Ermenilerin bölgeyi terk etmeleri; ikincisi dış güçlerin birliklerinin konuşlandırılması, üçüncüsü bölgenin Ermenistan’a bırakılması.

(12) Bu planın uygulama imkânı olmadığı baştan belliydi. Zira insani, fiziki ve siyasal nedenlerden dolayı uygulanması mümkün görünmemektedir. Üstelik plan gereğince Azerbaycan’ın topraklarının bir kısmında hâkimiyeti yitirmesi kabul edilecek bir öneri değildir.

AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (AGİT) ARABULUCULUK GİRİŞİMİ

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın 30-31 Ocak 1992 Prag da yapılan ikinci zirvesinde Azerbaycan ve Ermenistan AGİT üyeliğine kabul edildiler. Bu zirvede Karabağ sorununun çözümü doğrultusunda ateşkes yapılması için bölgeye bir gözlemci heyeti gönderilmesi kararlaştırıldı. 12-18 Şubat tarihinde AGİT heyeti bölgeyi ziyaret etti. 24 Martta ise AGİT dışişleri bakanlığı Helsinki de gerçekleştirildi. Toplantı sonucunda Karabağ sorununun çözümü için beyaz Rusya’nın başkenti Minsk de uluslararası bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. Toplantıya Rusya, ABD, Finlandiya, İtalya ,Türkiye , Çek Cumhuriyeti, İsveç, Fransa ve Beyaz Rusya davet edildiler. Çıkan bazı anlaşmazlıklar üzerine bu zirve gerçekleştirilemedi ama söz konusu ülkelerin temsilcilerinin oluşturduğu heyetin adı Minsk grubu olarak adlandırıldı. Grubun

başkanlığına İtalyan diplomat Mario Rafaelli getirildi. Yapılan görüşmeler sonucunda Minsk grubunun ilk toplantısının Roma da yapılması ve ön rapor için bölgeye bir gözlemci barış heyeti yerleştirilmesi kararı alındı.

Ermenistan askerleri saldırılarını sürdürdü. 19 Mayıs'ta Azerbaycan hakimiyetinde bulunan Laçın bölgesini işgal ettiler. Bu işgal başta AGİT olmak üzere bölge ülkeleri ve uluslararası kuruluşlarca sert bir şekilde kınandı. Azerbaycan hükümeti yayınladığı bildiri ile Ermeni birliklerinin Laçın'ı terk etmedikleri sürece müzakerelere iştirak etmeyeceklerini bildirdiler. Böyle Minsk grubu görüşmeleri tıkanma noktasına geldi. Nihayetinde Azerbaycan askerlerinin Karabağ doğu bölgesinde bazı başarılar elde edince müzakereler Eylül'den itibaren Mario Rafaelli başkanlığında Roma da yeniden başladı ve sivillerin tahliyesi için çatışmaların durdurulması kararı alındı.

Müzakerelerin en önemli itilaf noktası ise Karabağ Ermenilerinin toplantılara hangi statüde katılacakları ortaya çıktı. Azerbaycan hükümeti Karabağ Ermenilerinin kendi temsil heyetlerinin çatısı altında toplantılara katılmalarını ısrarla talep etmekteydi.(14)

Minsk grubu ise söz konusu itilafı temsilcileri ayrı ayrı toplantıya çağırma yöntemini uyguladıysa da taraflar buna onay vermeyince itilaf çözülemedi. Karabağ bölgesinin temsilcilerinin toplantıya katılmadıklarından dolayı müzakereler sonuçsuz kaldı. Azerbaycan devleti ile Türkiye Cumhuriyeti, Karabağ temsilcileri ile aynı masada oturmayı reddedip karşılığında Ermenistan devletinin temsilcilerinin bulunmasını talep etmekteydiler. Ermenistan ise Krizin doğrudan doğruya içinde olmadığı tezini ileri sürse de görüşmeler boyunca Karabağ ve Ermenileri destek amacıyla müzakerelerde aktif bir şekilde yer almaktaydı. Azerbaycan tarafı müzakerelerin devamı için Şuşa ve Laçın bölgelerinin Ermenilerden tahliye edilmesini ön şart olarak ileri sürerken Ermeni makamları da Azerbaycan birliklerinin Karabağ'ın doğusunu terk etme şartını ileri sürmekteydiler. Anlaşmazlıklar bu noktada kitlenmiş görünmekteydi.

Çatışmaların hızlanması ve bazı Azerbaycan'ın bazı bölgelerinin Ermenilerin işgali altına girmesinin ardından AGİT bazı tedbirlere başvurdu. Bu tedbirler;

✓ 1992 yılının 26 Kasım dan 1 Aralık'a kadar Viyana da Karabağ sorunu için bir toplantı gerçekleştirildi.

✓ 3-4 Haziran 1993 Minsk grubu BM güvenlik konseyinin 822 numaralı kararının uygulanması için bir toplantı düzenledi.

✓ Temmuz ayının ortalarında Mario Rafaelli askeri ve mülki bakanlarla görüşmek ve Minsk grubunun siyasetlerini anlatmak için Bakü, Erevan ve Stephan Krat(Han kenti) ziyarette bulundu

✓ 21 Temmuz dan 12 Ağustosa kadar Minsk grubu ile AGİT temsilcileri BM güvenlik konseyinin 822 ve 853 kararının uygulanması için müzakereler yaptılar.

✓ 21-28 Eylül de Ermenilerin Hocalıyı işgal etmesinin ardından Paris de konuyla ilgili bir toplantı gerçekleştirdi.

✓ 18-21 Ekim de BM güvenlik konseyinin 874 numaralı kararının ardından Minsk grubu söz konusu kararın hayata geçirilmesi için müzakereler yaptı.

✓

Karabağ Sorununun Hukuksal ve Uluslararası Yönü

Azerbaycan devletine ait Karabağ'ın Ermenilerce işgalinin uluslararası ve hukuksal yönü araştırıldığında bu sorun kapsamında kendi kaderini tayin hakkı ve ülkelerin toprak bütünlüğünü koruma ilkelerinin çeliştiği görülmektedir. İki taraf da Karabağ sorunu bağlamında bu ilkeleri kendi lehine yorumlamaktadır. Uluslararası camiada konunun hukuksal ve uluslararası boyutunu incelerken 1997 yılında ABD'nin Maryland Üniversitesi tarafından yayımlanan Kafkasya'daki etnik sorunların kökleri ve çözüm yolları adlı eserde yayımlanan makalelere rastlanmaktadır:

- A. Gurbanov'un "Karabağ Çatışmasında Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Uluslararası Hukuk"
- A. İskenderyan'ın "Kominizm'den Sonra Etnik Azınlıklar Arasındaki Çatışmalar ve Uluslararası Hukuk"
- N. Ohanesiyan'ın "Dağlık Karabağ Sorunu ve Dağlık Karabağ Sorununun Çözümünde Değişken Parametreler"

25. YILINDA HOCALI SOĞUK SAVAŞI E-KİTABI

Kendi yönetimini tayin hakkı ve ülkenin toprak bütünlüğünün korunması meselesi hususlarında uluslararası camianın kesin ve nihai çözüm yolu gösterdiğine pek rastlanılmamıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ülkelerin toprak bütünlüğü konusu, kendi kaderini tayin hakkının önüne geçerek uluslararası dengelerin sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Ama Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte ABD ve Rusya bu konularda farklı tutumlar takınmaya başlamıştır.

Amerikalı düşünürler M. Halperin ve D. Sceffer, yeni durumu şöyle özetlemişlerdir: Soğuk Savaş'ın bitmesi uluslararası camiayı tahmin edilmeyen bir ortamla karşılaştırdı. Bu yeni koşullarda milletler çeşitli kalıplarda kendi yönetimlerini tayin etme hakkını ileri sürdü. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte sınırların aynı kalamayacağı fikri ortaya çıktı. Böylece toplulukların kendi idaresini belirleme hakkı ile devletlerin toprak bütünlüğü ilkeleri arasında bir tezat meydana geldi. (15)

Kendi yönetimini tayin hakkı ve ülkelerin toprak bütünlüğü meselesiyle ilgili farklı değerlendirmeler vardır. Bazı araştırmacılara göre bağımsızlık ve kendi kaderini tayin etme hakkı, BM'nin 1960 yılında yayımladığı beyanname esas alınarak gerçekleştirilmelidir. Çin'de Tibet, Hindistan'ın Pencap eyaletinde yaşayan Sihler, Rusya'da Çeçenler ve Fransa'da Korsika bu doğrultuda ele alınmalıdır.(16) Azerbaycanlı uzmanlar, kendi yönetimini belirleme hakkının Ermenistan tarafından istismar edildiğine işaret etmektedir. Azerbaycanlı uzmanlara göre Ermenistan tarafından öne sürülen kendi kaderini tayin hakkı tezi, Azerbaycan'ın Ermenilerce işgaline bahanedir. Nitekim Erivan hükümeti, uluslararası camiada kendi geleceğini tayin hakkını ileri sürerek fiili işgal durumuna meşruiyet kazandırmaya çaba göstermektedir.

Ermeniler, O. Luktherhandt adlı bir Alman hukukçunun Dağlık Karabağ'da bağımsız bir devletin

kurulması tezinin uluslararası hukuka uygun olduğu düşüncesini ileri sürmektedir. Luktherhandt'a göre kendi kaderini tayin hakkıyla merkezi devletin hâkimiyeti prensibi arasında tezat söz konusudur ve normal şartlarda ülkelerin toprak bütünlüğü ve ulusal hâkimiyet kendi kaderini tayin hakkının üzerindedir. Ama eğer azınlıklar ülke içinde zor şartlar altında ise kendi yönetimini tayin hakkı, toprak bütünlüğü ilkesinin önüne geçebilir.(17)

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Ermenilerin bir tezi de Dağlık Karabağ'ın bağımsızlık ilanının zamanlaması ile ilgilidir. Dağlık Karabağ sözde bağımsızlığını 1991 Eylül ayında Azerbaycan'ın bağımsızlık beyanından 3 ay önce ilan ettiği için Erivan, bu bağımsızlık ilanının Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ile bir ilgisi olmadığını iddia etmektedir. Azerbaycanlılar ise bu yaklaşımın Ermenistan'ın Azerbaycan toprakları üzerinde hâkimiyet kurma fikrinden ileri geldiğini belirtmekte, Karabağ meselesinin yalnızca BM tarafından onaylanan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Dağlık Karabağ bölgesinin bağımsızlığı hiçbir devlet ve uluslararası kuruluş tarafından tanınmış değildir. Azerbaycan tezlerine göre Ermenicilerce yapıldığı ileri sürülen Dağlık Karabağ'daki halk oylaması geçerli değildir. Nitekim oylama esnasında bölgedeki meskûn Azeriler zorla yerlerinden edilmiş, halk oylamasına katılımı engellenmiştir. Bu süreçte ve daha sonraki aşamalarda:

- Nisan 2001 yılında Ermenistan parlamentosu milletvekilleri oybirliğiyle her ne şekil ve yöntemle olursa olsun Ermenistan topraklarından bir kısmının Dağlık Karabağ karşılığında Azerbaycan'a verilmesine karşılık bir bildiri yayımladılar. Ermenistan'daki aşırı milliyetçi gruplar her türlü anlaşmaya karşı çıkmaktadır. Özellikle bu gruplardan Özgürleştirilmiş Arazilerin Savunma Örgütü lideri Ziyirayer Sefiliyan, Azerbaycan'a verilecek her türlü imtiyaza karşı çıkacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca Karabağ Ermenilerinin liderlerinden Arkada Gukasiyan, Los Angeles Times gazetesine verdiği bir demeçte şöyle demiştir: "Eğer Azerbaycan savaş istiyorsa cevabını alacaktır."(18)

- Ermenistan parlamentosunun kararına karşılık 2001 yılında Azerbaycan'da faaliyet gösteren siyasi partiler, devlet organları, sivil toplum örgütleri ve sayıları 600'ü bulan kişi, kuruluş ve gazete yöneticisi ortak bir bildiri yayımlayarak Azerbaycan Cumhurbaşkanı'na, Minsk Grubu'na ve uluslararası kuruluşlara 4 maddeyi içeren düşüncelerini iletmiştir. Bildiriye göre;

- Ülkenin toprak bütünlüğü sağlanmalı ve işgal altındaki arazilerin tamamı ülkeye geri verilmelidir.

- Başta Şuşa olmak üzere Dağlık Karabağ'dan göçe zorlanan bütün Azerilerin kendi topraklarına geri dönüşü gerçekleştirilmeli ve yaşamları güvence altına alınmalıdır.
- Azerbaycan hâkimiyetinde bulunmak şartıyla Dağlık Karabağ bölgesine öz yönetim hakkı verilmelidir.
- Eğer bu sorun barışçıl yoldan çözülmüyorsa, BM yasaları ve Güvenlik Konseyi'nin kararları gereğince Azerbaycan askeri güç kullanarak işgalcileri kendi topraklarından çıkarmalıdır.(19)

Sonuç:

Dağlık Karabağ meselesi ortaya çıktığı günden beri daha karmaşık bir hale dönüşerek varlığını sürdürmektedir. Bu sorundan kaynaklanan başka problemler ana sorun kadar bölgeyi etkilemektedir. Bunlardan en önemlisi, Ermenistan işgaliyle birlikte bu bölgelerde yaşayan yüz binlerce Azeri vatandaşının mülteci durumuna düşmeleri ve halen Azerbaycan'ın başkenti Bakü ve diğer büyük kentlerin banliyölerinde ilkel şartlarda yaşamlarını sürdürmeleridir. Sorunun diplomatik yollardan çözümlenmemesi her iki ülkede aşırı radikal grupların güçlenmesine neden olmaktadır.

Üstelik çatışmalar, istikrarsızlık ve göçmenlerin sorunlarından kaynaklanan problemler ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kuşkusuz 20 yılı bulan fiili işgal durumu gün geçtikçe problemi daha da girift ve içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Diğer devletlerin konuya dâhil olması ise sorunun çözümüne katkıdan ziyade, çıkar çatışmalarına yol açarak sorunu daha da karmaşıklştırmaktadır. Hâlihazırda, ülkelerinin bir bölümünün işgal altında bulunması Azerbaycan devletinin ve her Azerbaycan vatandaşının en önemli problemidir. Zengin yer altı kaynakları (petrol ve doğalgaz kaynakları) bu açıdan akılcı bir şekilde kullanılmalıdır.

Bu kaynaklardan elde edilen gelirler, ülkenin savunmasını gerçekleştirebilecek ve işgalci unsurları ülke topraklarından çıkarabilecek güçte modern

bir ordunun tesisinde harcanmalıdır. Azerbaycan, güçlü bir orduya sahip olduğu nispette Ermenistan, işgalci konumunu sorgulamaya başlayabilir.

Azerbaycan, yabancı işgaline karşı güvенеceği en büyük kaynağın halkının mukavemeti ve fedakârlığıdır. Bakü, Anadolu'nun müdafaasında Türk halkının tecrübesinden hareketle bu sermayeyi değerlendirmeye çaba sarf etmelidir. Batılı ülkelerin bölge siyasetine Ermenistan'ın menfaatleri istikametinde müdahalesi Dağlık Karabağ meselesinin çözümüne katkı sağlamamaktadır. Azerbaycan'ın İsrail'e yakınlaşması da uzun vadede bölgeye istikrarsızlıktan başka bir şey getirmeyecektir.

Güney Kafkasya bölgesini bölgedeki diğer aktörlere karşı kullanmaya gayret eden İsrail, Azerbaycan'ı kendi bölgesinde farklı problemlerle karşı karşıya bırakabilecek girişimlerde bulunmaktadır. Nitekim Türkiye-İsrail ilişkilerinin bozulduğu bir dönemde Tel-Aviv'in gerek Balkanlarda gerekse Güney Kafkasya'da ikili ilişkilerini güçlendirmeye çabalaması, bu ülkelerde askeri üsler elde etmeye girişmesi tesadüf değildir.

KAYNAKÇA

1. Behram Amir AHMEDİYAN, Kafkasya bölgesinde güvenlik tehditleri, Orta Asya ve Kafkasya araştırmaları dergisi, 5.yıl 2. dönem sayı 13, 1978 Tahran, İran, S.193
2. Andre FONTAİNE, Biri diğeri olmadan: yeni uluslararası düzen çev:Abdülrıza Huşeng MEHDEVİ, Fahte yayınları Tahran 1992, S.79
3. Ted Robert Gurr "People against States. Ethno-political Conflict and the Changing World System", International Studies Quarterly,(September 1994) Passim.
4. Kahve BEYAT Kafkasya Üzerinde Fırtına, İran Dışişleri Bakanlığı yayını Tahran 2001, S.240

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

5. Muhammed HAFIZZADE Karabağ, Nevidi İslam yayınları Tahran 2002, S.347
6. Academy of Sciences of the Armenian SSR, Artsakh, Mountainous Karabakh: Historical Background, (Yerevan:1998), p.28
7. Efsane ZAREVEND, Panturanizm, Bineş yayınları Tahran 1990, S.163
8. Anahit TERMİNASİAN ve Richard HOVANASİAN, Çağdaş Tarihte Kafkasya, Çev:Kahve BEYAT, Pervin yayınları 1992 Tahran, S.91
9. Veli VAHAP, Karabağ Krizi ve Gorbaçov'un Müslüman Ülkelerdeki Politikaları, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi 5.yıl sayı.13 İlkbahar 1996, S.239
10. Aland adaları, Baltık Denizi'nde 8000 küçük adadan oluşmaktadır. Eskiden İsveç dilinde konuşan Aland adaları sakinleri, 1808 yılında İsveç Krallığı hâkimiyeti altına girer. 1808-1809 yılları savaşlarından İsveç, bu adaları Rusya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. 1856 yılında askerden arındırılmış bir bölge olarak İsveç'ten ayrılmıştır. 1921 yılında uluslararası anlaşmalar gereği adaların hâkimiyeti Finlandiya'ya bırakılmıştır. Hukuk, para ve banka sistemi yönünden Finlandiya'ya bağlı olan bu adalardan yerel bir hükümet iş başındadır.
11. David D. Laitin and Grigor Suny, Armenia and Azerbaijan: Thinking a way out Karabakh, Middle East Policy, Volume 7, Number 1, October, 1999
12. P.Goble, Coping with the Nagorno-Karabakh Crisis, The Fletchers of Forum World Affairs, 5-6, No:2, Summer 1992
13. Minsk Grubu, Azerbaycan ve Ermenistan'ın taraf olduğu Dağlık Karabağ sorununa çözüm üretmek için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT/OSCE) çerçevesinde oluşturulan bir müzakere ekibidir. Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye, Almanya, İtalya, İsveç, Finlandiya ve Belarus'un daimi üye olduğu Minsk Grubu'nun eş başkanlığını Fransa, Rusya ve ABD yürütmektedir. Eş başkanlar, Azerbaycan ve Ermenistan temsilcileriyle üst düzey müzakereler yürütmek üzere bölgeye düzenli olarak ziyaretlerde bulunmak ve Minsk Grubu üyesi diğer ülkelerin

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

temsilcilerine gelişmeler hakkında bilgi vermekle vazifelidirler. Fransa Büyükelçisi Jacques Faure, Rusya Büyükelçisi Igor Popov ve ABD Büyükelçisi Robert Bradtke Minsk Grubu Eş Başkanları olarak görev yapıyorlar.

14. Kahve BEYAT, Kafkasya bölgesi kültürel ve tarihi kökleri, Neşri Dağneş (Bilimi yayma dergisi 8.yıl, no.1, 1992, S.16)
15. M.Halperin and D. Sceffer, Self-Determination in the New World Order, Washington D.C, 1996, p.46
16. Ali Abasov, Karabakh Conflict; İdeals & Realities, Çev. Sala Cavadi, Ebrar Uluslararası Araştırmalar Merkezi, Tahran, 2005, s.40
17. O. Lukhterhandt, Nagoro Karabakh's Right to Indepence According to International Law, Boston, 1993
18. Los Angeles Times, 28.03.2001
19. Ali Abasov, a.g.e., s.87

TARİHİN REHİN ALDIĞI BİR DEVLETİN SERENCAMI: ERMENİSTAN DIŞ POLİTİKASI'NA YÖN VEREN HUSUSLAR

Göktürk TÜYSÜZOĞLU*

Giriş

SSCB'den koparak bağımsızlığını ilan eden üç Güney Kafkas cumhuriyetinden biri olan Ermenistan, iç siyasal yapı ve dış politika anlamında “tarihin esiri” olmuş bir görünüm sergilemektedir. 1915'de, Osmanlı döneminde gerçekleşen “tehciri” soykırım olarak addeden ve bu konuda ortaya konan farklı tezleri reddeden Erivan, dış politikasını da soykırım olarak gördüğü bu gelişmeyi, tüm dünyaya ve özellikle de Türkiye'ye kabul ettirebilme çabası çerçevesinde şekillendirmektedir. Bu ülke, aynı zamanda, bağımsızlık süreci öncesinde başlayan ve 1993 yılı sonlarına dek süren bir savaş sonucunda işgal ettiği Dağlık Karabağ ve onu çevreleyen Azerbaycan topraklarını elinde tutabilmenin mücadelesini vermektedir. İrredentist bir görünüme haiz ve tarihin esiri olmuş bir ekseninde dış politika yürüten bir ülkenin, bu mücadeleyi yürütebilecek ekonomik ve askeri kaynaklara ve demografik görünüme entegre olması gerekmektedir. Ne var ki, Ermenistan, topraklarını işgal altında tuttuğu Azerbaycan karşısında ekonomik ve askeri anlamda çok geride olduğu gibi, sahip olduğu insan kaynağı ekseninde de ciddi bir yetersizlik içerisindedir.

Bu ülkenin siyasal yaşamına ve dış politikasına dair söylenmesi gereken bir başka husus, işgal altında tutulan Karabağ topraklarından gelmiş ve Azerbaycan ile yapılmış olan savaşta önemli yere sahip isimler ve yakınlarının ülke siyasetinde çok önemli bir pozisyona sahip olmasıdır. Bu isimler farklı siyasal partiler içerisinde yer alsalar ve birbirleriyle kişisel anlamda anlaşmazlık içerisine sürüklenseler de, Dağlık Karabağ ve çevresindeki işgal ile “soykırım” odaklı çatışmacı dış politika algısının devamlılığı noktasında birleşmektedirler. Aynı şekilde, özellikle ABD, Rusya ve Fransa'da ciddi bir siyasal ve ekonomik görünürlüğü/etkinliği olan diaspora Ermenileri,

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. E-mail: gktrkt@gmail.com

kendilerini “etnik kimlikleri”ne bağlayan en önemli “bağlantı nesnesi” haline gelmiş soykırım söylemini canlı tutabilmek amacıyla Ermenistan'ı kullanmak istemektedir. Bu bağlamda, diasporanın çeşitli siyasi parti, grup ve aktörler ile kurdukları temas ve ekonomik güçlerini kullanarak Ermenistan'ın siyasi görünümünü ve dış politikasını ciddi manada yönlendirdikleri ortadadır. Erivan'ın özellikle dış politika anlayışını şekillendirme hususunda en aktif olan aktör ise Rusya'dır. Yakın çevresindeki etkinliğini sürdürmek ve eski Sovyet coğrafyasını kendisine eklemeyerek çok kutupluluk yönünde ilerleyen sistemsel bağlam içerisinde “küresel aktör” düzeyinde söz sahibi olmak arzusu içerisinde olan Moskova, Güney Kafkasya'da Ermenistan'ı adeta “karakol” olarak kullanmaktadır.

Çalışmada, Ermenistan Dış Politikası'nın temel yönelimleri ve bu yönelimlerin iç politika ve bölgesel gelişmelere olan etkileri değerlendirilecektir. Ulaşılan ana fikir ise, bu ülkenin benimsemiş olduğu siyasal söylem nedeniyle komşularının büyük bölümü tarafından çatışmacı bir bağlamda değerlendirilmeye mahkum olduğudur. Bu durumun doğal olarak yarattığı güvenlikçi dış politika söylemi ise, Erivan'ı, genel itibarıyla Rusya'ya bağımlı bir bölgesel/siyasal görünüme eklemektedir.

Ermenistan Dış Politikası'nın Temel Yönelimleri

Erivan, dış politika oluştururken “güvenlikçi” bir anlayışa yaslanmaktadır.³³ Bunun en önemli nedeni, doğusu ve batısında yer alan Azerbaycan ve Türkiye ile yaşadığı anlaşmazlıktır. Bilindiği üzere, Ermenistan ile Azerbaycan “hukuken” hala savaş halindedir. Bunun nedeni ise Ermenistan'ın, Azerbaycan topraklarının %20'sini oluşturan Dağlık Karabağ ve çevresindeki toprakları işgal etmiş olması ve 1 milyondan fazla Azerbaycan Türkü'nün bölgeden zorla göç etmek zorunda bırakılmasıdır.³⁴ Hocalı'da yaşanan katliam da bu işgal esnasında yaşanmış en dramatik olaylardan biridir. İki ülke arasında “ateşkes” yapılmıştır. Ancak bu ateşkes sıklıkla ihlal edilmekte ve sorun AGİT Minsk Grubu üyeleri (Rusya, ABD ve Fransa) tarafından çözümlenmeye

33 Richard Giragossian, “Toward a New Concept of Armenian National Security”, *Armenian International Policy Research Group*, Working Paper No. 7, 2005.

34 Havva Memmedova, “Ermenistan Saldırganlığı Karşısında Birleşmiş Milletler'in Tutumu”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, No. 4, 2009, s. 25-33.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

çalışılmaktadır. Ne var ki, işgali sona erdirecek herhangi bir olumlu adım görülmüş değildir. Zira Erivan, Dağlık Karabağ ve çevresini “anavatan” toprağı olarak görmekte ve bu bölgeyi tarihsel bir bağlama sahip olan “Büyük Ermenistan” hayali ekseninde alınmış önemli bir mevzi olarak değerlendirmektedir.³⁵ Yani işgal edilen toprak parçası, Ermeni ulusal kimliği ile eşlenmekte ve kimliğin yabancı/düşman bir aktöre karşı savunulması çerçevesinde ele alınmaktadır. Dağlık Karabağ, SSCB döneminde Ermeni ve Türk halklarının birlikte yaşadığı bir bölgeydi. Yani ulusal kimlikler arasında “yatay” bir rekabet söz konusuydu. Ancak Dağlık Karabağ’ın dışında kalan ve işgal altında tutulan rayonlarla birlikte ele alındığında Karabağ topraklarında Türk nüfusun Ermeni nüfusundan fazla olduğu bilinmekteydi.³⁶ Dağlık Karabağ, geniş Karabağ coğrafyasının yalnızca bir bölümünü oluştursa da, Ermeni ulusçuları bölgeyi tamamen kendi kimliklerine eklemiş ve Ermenistan’ın güvenliği söylemiyle de bölgenin neredeyse tamamını işgal altına almışlardır. Erivan’ın Türkiye ile olan sorunu ise, bu ülkenin en önemli dış politika gündemi olarak bilinen “soykırım” söyleminin Ankara’ya yönelik sürekli olarak kullanılması, Ermenistan’ın bağımsızlık bildirgesinde iki ülke arasındaki sınırların tanınmadığına dair belli cümlelerin yer alması³⁷ ve Dağlık Karabağ ile çevresinde sürdürülen işgalden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere, Türkiye, Ermenistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biridir. Ancak bu ülkenin Türkiye’ye yönelik olarak sergilediği düşmanca tutum ve Karabağ’da sürdürdüğü işgal hareketliliği, Ankara’nın 1993 yılı içerisinde Ermenistan ile olan diplomatik ilişkileri kesmesiyle sonuçlanmıştır. O tarihten bu yana, iki ülke arasında çeşitli arabulucular vasıtasıyla görüşmeler yürütülse de “resmi” anlamda diplomatik bir ilişki yoktur.

Türkiye ve Azerbaycan ile yaşadığı büyük çaplı sorunlar nedeniyle bu ülkeler ile olan sınırları kapalı olan ve bu ülkelerce geliştirilen ticari, enerji odaklı ve ekonomik boyutu gelişkin projeler içerisinde yer alamayan Ermenistan, doğu ve batısından algıladığı bu tehdidi kuzey ve güneyinde yer alan ülkeler ile kurduğu/kuracağı ilişkiler çerçevesinde hafifletmek istemektedir. Denize kıyısı olmayan, dağlık ve engebeli bir ülke

35 Svante E.Cornell, “Undeclared War: The Nagorno Karabakh Conflict Reconsidered”, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Cilt 20, No. 4, 1997, s. 1-24.

36 “Rus İşgali Öncesinde Ermeniler Burada Asla Çoğunluğu Oluşturmadılar”, *1905.az*, 5 Mart 2015, <http://1905.az/tr/rus-ısgali-oncesinde-ermeniler-burada-asla-cogunlugu-olusturmadilar>, (Erişim tarihi 21 Şubat 2017).

37 Fatih Özbay, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, *BİLGESAM Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, No. 25, 2011, s. 3.

olduğu gibi, ekonomik değeri yüksek enerji kaynaklarına da sahip olmayan bu ülke, dünya ticaretine açılabilme ve enerji ihtiyacını giderebilmek için komşu ülkelere, özellikle de İran ve Gürcistan'ın lojistik desteğine muhtaçtır. Gürcistan, Ermenistan'ın ticari anlamda Karadeniz'e açılmasını ve dışarıdan mal alıp, satabilmesini sağlayan bir aktördür. Ayrıca Ermenistan, ekonomik, ticari, enerji tabanlı ve her şeyden önce güvenlik anlamında bağımlı olduğu Rusya ile temasını da Gürcistan'ı bir “koridor” olarak kullanarak gerçekleştirmektedir.³⁸ Bu nedenle, Türkiye ve Azerbaycan ile enerji, ticaret ve ulaştırma gibi hususlarda “bölgesel bir ortaklık” ilişkisi geliştirmiş olan ve Rusya ile çok ciddi sorunlar yaşayan Gürcistan ile iyi geçinmek zorundadır. Erivan, Gürcistan'ın güneybatısında konumlanmış ve Türkiye sınırında yer alan Cevaheti Bölgesi'nde (Ahıska) “Ermeni” kökenli Gürcistan vatandaşlarınca geliştirilmek istenen “siyasal ayrılıkçılık” fikrine de,³⁹ Tiflis'e olan ihtiyacından dolayı fazlaca destek vermemektedir. Ağustos 2008'de Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan kısa süreli savaş esnasında, Gürcistan bağlantısının kesilmesi, Ermenistan'ın dünya ile temasının iyice kopmasına yol açtığı için, Erivan, bu ülkenin kendisi için ne denli önemli olduğunu görmüştür ve Gürcistan'da istikrarın bozulmasına taraftar değildir. Rusya da Ermenistan ile olan ve “stratejik” bir önem atfettiği bağlantısını koruyabilmek için, iki ülke arasında herhangi bir gerginlik yaşanmasının önüne geçmeye çalışmakta ve gerektiği noktada her iki ülkeye de çeşitli yöntemlerle baskıda bulunmaktadır.

Ermenistan, güney komşusu İran ile de iyi ilişkiler içerisinde. Her şeyden önce, İran'ın, Dağlık Karabağ ve çevresinde gerçekleştirilen işgal esnasında Ermenistan'a yönelik ciddi bir eylemliliğe girişmediğini ve tutumuyla Ermenistan'ı rahatlattığını belirtmek gerekmektedir.⁴⁰ Bunun temel nedeni, İran'ın da, tıpkı Ermenistan gibi, Güney Kafkasya'da Türkiye ve Azerbaycan arasında oluşacak siyasal bir birliktelikten endişe etmesidir. Ayrıca, ülkenin kuzeyinde Tebriz ve çevresinde nüfusun neredeyse tamamının Azerbaycan Türkü olduğu ve bölgenin “Güney Azerbaycan” olarak

38 Sergey Minasyan, “Armenia and Georgia: A New Pivotal Relationship in the South Caucasus?”, *PONARS Eurasia*, Policy Memo No. 292, 2013.

39 Nika Chitadze, “Samtskhe-Javakheti As a Potential Flashpoint in Georgia: Ethnic-Confessional Composition and Integration Challenges”, *Caucasus International*, Cilt 5, No. 3, 2015, s. 101-115.

40 Zaur Shiriyev, “Nagorno-Karabakh Conflict in the Scope of Accelerating Iran-Armenian Relations”, *Political Reflection*, 2011.

adlandırıldığı bilinmektedir.⁴¹ Bu bölgede “Türk” kimliği özelinde kurgulanacak bir hareketlilik, İran'ı çok rahatsız etmektedir. Toprak bütünlüğüne ilişkin bir tehdit ile karşı karşıya olduğunu düşünen İran, bu bağlamda Azerbaycan'ın olabildiğince zayıf ve tehdit altında olmasını istemektedir. Ermenistan'ın bu ülke topraklarını işgali de Tahran'a aradığı ortamı sağlamıştır. İran, gerek işgal esnasında Ermenistan'ı rahatsız etmeyerek, gerekse de Azerbaycan ile yaşadığı ve genel itibarıyla Bakü'nün Türkiye, İsrail ve Batı Dünyası ile olan bağlarından rahatsız olan tutumuyla, Ermenistan'ın bölgede aradığı partner konumuna erişmiştir. Üstelik İran, Azerbaycan'ın Nahcivan ile olan kara bağlantısını sağladığı için Ermenistan açısından ayrıca önemli bir konumdadır. Nitekim zaman içerisinde iki ülke arasında bir hidroelektrik santrali, doğalgaz boru hattı, demiryolu ağı ve yeni yollar inşa edilmiş ve İran pazarı, Ermeni ihraç malları açısından önemli bir konuma geldiği gibi, Ermenistan, İran üzerinden Asya'ya ulaşma imkanı elde etmiştir.⁴² Yani İran, konumu ve izlediği politika itibarıyla, Ermenistan'ın ticaret, ulaştırma ve enerji bağlamında “nefes almasını” sağlayan iki ülkede biri olmuştur. Bu bağlamda, İran'ın nükleer programına ilişkin gelişmeler ve bu ülkeye uygulanan ya da uygulanabilecek kısıtlamalar, Ermenistan'ı da ciddi anlamda olumsuz etkileyebilecektir.

Ermenistan, Rusya ile oldukça yüksek düzeyli bir bağımlılık ilişkisi içerisinde. Nitekim bu ülkede 4500 civarında Rus askeri, Türkiye sınırında Gümrü'deki askeri üste ve Erivan'daki Erebusi havaalanında konuşlandırılmış durumdadır. Ayrıca S-300 hava savunma sistemi aracılığıyla Rusya tarafından korunan ülke, askeri anlamda neredeyse tamamen Moskova'ya bağımlı durumdadır.⁴³ Rusya'nın “yakın çevre” politikası ekseninde Güney Kafkasya özelindeki üssü olduğunu söyleyebileceğimiz Ermenistan, hem ülkede bulunan askeri üsler ve silah sistemleri hem de Moskova'nın eski Sovyet coğrafyasına kendi askeri etkinliğini/hegemonyasını yansıtabilmek amacıyla kurduğu Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)

41 Cemil Doğaç İpek, “Güney Azerbaycan Türklerinde Kimlik Sorunu”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, No. 1, 2012, s. 267-283.

42 “Iran, Armenia Make Series of Trade, Investment Deals”, AA, 8 Eylül 2015, <http://aa.com.tr/en/economy/iran-armenia-make-series-of-trade-investment-deals/13223>, (Erişim Tarihi 21 Şubat 2017).

43 “Rusya Ermenileri Azerbaycan'la Savaşa Hazırlıyor”, *KAFKASSAM*, 9 Aralık 2015, <http://www.kafkassam.com/rusya-ermenileri-azerbaycanla-savasa-hazirliyor.html>, (Erişim Tarihi 21 Şubat 2017).

aracılığıyla, bu ülkenin koruması altındadır.⁴⁴ Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve çevresinde sürdürdüğü işgalin devamlılığı da Moskova'nın verdiği desteğe bağlıdır. Zira Rusya, Ermenistan'dan desteğini çektiği takdirde, bu ülkenin askeri, ekonomik ve demografik gücünün çok daha ilerisinde olan Azerbaycan, kısa süre içerisinde işgal altında olan topraklarını geri alabilecek güce erişmiştir. Ne var ki, Rusya, bu sorunu kullanarak her iki ülkeyi de kendi istediği doğrultuda yönlendirebildiği için, Ermenistan'ın arkasında durmakta ve Azerbaycan topraklarındaki Ermeni işgali yıllardan bu yana sürmektedir. Yani Dağlık Karabağ sorunu, Rusya tarafından hem Ermenistan'a hem de Azerbaycan'a yönelik olarak kullanılan bir kozdur.⁴⁵ Moskova, sorunun çözülmesini ve her iki ülkenin de dış politikasını (hatta iç politikasını) rehin almış olan bu meselenin ortadan kalkmasıyla her iki ülkenin farklı dış politika seçeneklerine yönelmesini istememektedir. Rusya, yakın çevresi olarak gördüğü eski Sovyet coğrafyasının en önemli parçalarından biri olan Güney Kafkasya özelindeki etkinliğini sürdürebilmek için, bu ülkelerin Batı'ya olan yönelimlerini durdurması gerektiğinin farkındadır. Ne var ki, bunu durdurabilmek için enerji, silah sistemleri ve donmuş çatışma bölgelerinin istenilen yönde manipülasyonu gibi faktörler⁴⁶ dışında “yumuşak güç” bağlamında kullanabileceği bir kozu bulunmamaktadır.

Avrasya ekseninde ve kiblesi kendisine dönük bir bütünleşme girişimiyle sistemsel rolünü daha da kuvvetlendirebilmeyi ve çok kutuplu uluslararası sistem bağlamında etkin bir kutup olabilmeyi hedefleyen Moskova, bu amaçla Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü kurmuştur.⁴⁷ Rusya'nın AB benzeri bir bölgesel işbirliği kurumsallaşması ekseninde giriştiği ve esasen, yumuşak güç ve karşılıklı bağımlılık ekseninde kurgulanmaya çalıştığı bu örgüt, Güney Kafkasya özelinde de yayılmak istemektedir. Ne var ki, Gürcistan'ın Batı yönünde yaptığı tercih ve bu ülkeyle yaşanan silahlı çatışmanın ardından siyasal anlamda kopma noktasına gelen ilişkiler, Moskova'yı diğer iki Güney Kafkas cumhuriyetini kaybetmeme yönünde bir politika izlemeye

44 Elnur İsmayilov, “Ermenistan'daki Rus Askeri Üsleri: Bölgesel Güvenliğe Tehdit”, *BİLGESAM Analiz Rusya*, No. 1170, 2014.

45 Eugene Kogan, “The South Caucasus Countries and Their Security Dimension”, *CIES Neighbourhood Policy Paper*, No. 11, Mart 2013.

46 Franziska Smolnik ve Uwe Halbach, “The Nagorno-Karabakh Conflict in Light of the Crisis Over Ukraine”, *Not Frozen!*, Sabine Fischer (der.), (Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2016), s. 61-81.

47 Georgios L.Vousinas, “Eurasian Economic Community: Towards Integration Economic Challenges and Geostrategic Aspects”, *Modern Economy*, No. 5, 2014, s. 951-966.

itmiştir. Azerbaycan'ın Türkiye ve Gürcistan ile kurduğu bölgesel işbirliği ve enerji kuzu üzerinden Batılı ülkelerle yakın ilişki içerisine girmesi, Rusya'yı, bu ülkeyle ve Türkiye ile sorun yaşayan Ermenistan'ı her ne pahasına olursa olsun koruma stratejisine yöneltmiştir. Bu nedenle, Ermenistan, askeri, ekonomik ve hatta siyasal anlamda Rusya tarafından kontrol altına alınmıştır. Bu ilişki, Dağlık Karabağ'daki işgale verilen “üstü örtülü” destek ekseninde de ortaya konmaktadır. Ermeni Hükümetleri, ülkenin gerek işgalin devamlılığı, gerek Türkiye ve Azerbaycan'a karşı korunması, gerekse de enerji ihtiyacı ve ekonomik anlamda Rusya'ya bağımlı olduğunu bildiklerinden,⁴⁸ Moskova'nın stratejik yönelimleri ya da bölgesel politikaları dışında bir adım atmamaktadır. Nitekim 2013 yılı içerisinde AB ile bir “ortaklık antlaşması” imzalamak üzereyken, Rusya'nın tepkisi ile bundan vazgeçmesi ve Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne katılması, Erivan'ın dış politika ekseninde ne denli “kısıtlı” halde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁹ Rusya, gerek AGİT Minsk Grubu özelinde, gerekse de Bakü ile Erivan'ı bir araya getirdiği üçlü görüşmeler eliyle iki ülke üzerindeki etkisini tüm dünyaya göstermekte ve Güney Kafkasya'da kendi isteği dışında ciddi bir kırılmanın yaşanamayacağını kanıtlamaya çalışmaktadır. Rusya, Ermenistan'ın İran ile olan ilişkilerini “işbirliği” yönünde koordine etmesini kabullenirken, bu ülke üzerinde etkisini kaybetmesine yol açabilecek hamlelerin önünde durmakta ve Tahran'ın, kendisinin kabul edebileceği bir ölçüde Erivan ile temas halinde olması gerektiğini göstermeye çalışmaktadır. Ermenistan ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin kabul edilebilir bir işbirliği çerçevesinde yürütülmesi ise Moskova'nın özellikle arzuladığı bir durumdur. Zira Ermenistan ile kurduğu enerji, ticaret ve ulaştırma köprüsü Gürcistan aracılığıyla işlerlik kazanmaktadır. Bu bağlamda, Cevaheti özelinde Gürcistan'da çıkabilecek bir Ermeni ayrılıkçılığı girişiminin Erivan tarafından desteklenmesine “şimdilik” kaydıyla karşıdır.

Doğu Ortaklığı Programı çerçevesinde AB'den teknik, ekonomik ve siyasal destek alan Ermenistan, birlik ile kurduğu “iyi” ilişkilere ciddi bir önem atfetmektedir.⁵⁰ Zira ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasal anlamda modernleştirilmesi girişiminin

48 Gülay Mutlu, “Ermenistan-Rusya İlişkileri: Giderek Artan Bağımlılık”, *Yeni Türkiye*, No. 60, 2014, s. 1-9.

49 Richard Giragosian, “Armenia and the Eurasian Economic Union: The View From Yerevan”, *European Council on Foreign Relations*, Commentary, Ocak 2015.

50 “Visa Liberalization with Armenia on 2017 Eastern Partnership Summit Agenda”, *Asbarez*, 15 Temmuz 2016, <http://asbarez.com/152953/visa-liberalization-with-armenia-on-2017-eastern-partnership-summit-agenda>, (Erişim Tarihi 21 Şubat 2017).

AB'nin ifade ettiği Batılı değerler özelinde kurumsallaştırılabileceğinin farkındadır. Nitekim Brüksel, Erivan'a ciddi fon desteği de sağlamıştır. AB ile yakın ilişkiler kurmak isteyen Erivan, Tiflis'in aksine uzun vadede de olsa “üyelik” beklentisi içerisinde değildir. Mevcut koşullarda birliğin sağladığı imkanlardan azami ölçüde yararlanmak isteyen Ermenistan, “Doğu Ortaklığı” programından en fazla yararlanan ülkelerden biri olmuştur. Ne var ki, Brüksel'in dönüştürücü gücünün Erivan özelinde fazlaca etkili olduğu da söylenemez. Zira Moskova, Brüksel'in, Ermenistan özelindeki siyasal etkinliğini azaltıcı bir aktör olarak ortadadır. AB ile ortaklık antlaşması imzalama yönünde son aşamaya kadar gelen Ermenistan'ın, Rusya'nın tepkisi üzerine, Avrasya Ekonomik İşbirliği'ne katılıp, bu antlaşmayı imzalamayı reddetmesi, bunun açık bir kanıtıdır.

ABD ise “diaspora Ermenileri” nedeniyle Ermenistan ile ciddi bir sosyal/toplumsal bağı olan ve Erivan'a ciddi ekonomik destek sağlayan bir ülkedir. Ancak, gerek Rusya'nın bu ülke üzerindeki askeri/siyasal etkisi, gerekse de Erivan'ın, ABD'nin bölgede yakın ilişkiler kurduğu/kurmak istediği ülkeler ile yaşadığı sorunlar nedeniyle, ABD'nin Ermenistan ile olan ilişkilerinden kazançlı çıktığını söylemek mümkün değildir. Nitekim Washington, Batı'nın siyasal ve ekonomik etkinliğini enerji ve ulaştırma projeleri ve ticari ilişkiler eliyle Güney Kafkasya'ya yaymak isterken, Ermenistan'ın, ABD'nin bölgeyle ilgili ajandasında çok önemli bir yere sahip Azerbaycan ve Türkiye ile büyük çaplı sorunlar yaşıyor oluşu, Washington adına ciddi bir sorun yaratmaktadır.⁵¹ Zira Ermenistan'ın bu duruşu, Rusya'ya alan açmakta ve Moskova, Washington'un Güney Kafkasya stratejisininin gelişimine Erivan eliyle “dur” diyebilmektedir. Ayrıca ABD'de ciddi bir ekonomik ve sosyal ağırlığa sahip olan “diaspora Ermenileri”nin “soykırım” odaklı çabaları ve her yıl Kongre'ye sunulmasını sağladıkları “soykırım” odaklı tasarılar, Ermenistan'ın da desteğiyle, Washington-Ankara hattında ciddi krizlerin yaşanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, Ermenistan'ın, ABD için bir fırsat yaratmaktan çok bölgesel bir “yük” olduğu ifade edilebilir.

51 Elnur Hasan Mikail, “ABD'nin Kafkasya Politikası'nın Güvenlik Boyutu”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 4, No. 2, 2012, s. 87-97.

Ermenistan'da İç Politika-Dış Politika İlişkisi

Erivan'ın içerisine sürüklendiği bölgesel yalnızlık ve bunun sonucunda izlediği dış politika esas itibarıyla ülke yönetimine egemen olan siyasi parti ve aktörlerle de yakından ilişkilidir. Nitekim bağımsızlık sonrası dönemde, ülke yönetimine hakim olan siyasi aktörleri yakından incelediğimizde, güvenlik kaygısı, irredentizme yaslanan Ermeni ulusçuluğu ile otoriter anlayışın ön plana çıktığını görebiliyoruz. Her ne kadar, ülkede işleyen bir demokrasinin var olduğu ifade edilse de,⁵² gücü eline geçiren parti ve aktörlerin aynı güvenlikçi çizgiyi sürdürdüğü rahatlıkla söylenebilir.

Ermenistan'da siyasal işleyiş genel itibarıyla eski Sovyet cumhuriyetlerinde görülen nepotizm, yolsuzluk, rüşvet ve otoriter bağlam gibi olumsuz hususlara entegre bir görünüm arz etmektedir.⁵³ Seçimler düzenli bir şekilde yapılıyor ve birçok parti ya da aktör mecliste temsil edilme imkanı buluyorsa da, ülkenin gidişatı genel itibarıyla üç aktörlü bir yapı tarafından belirlenmektedir. Bu üç aktör de ülkenin dış politika anlayışını ve stratejilerini doğrudan etkileyen bir görünüme sahiptir. Bu aktörlerden birincisi, ülkenin bağımsızlığından bu yana başkanlık koltuğunu hiç kimseye bırakmayan ve genel olarak Ermenistan Cumhuriyetçi Partisi, Müreffeh Ermenistan ile Taşnaklar tarafından temsil edilse de aslında tüm siyasi parti ve kurumlar özelinde “hegemonya” kurduğu söylenebilecek “Karabağ Klanı”dır.⁵⁴ Genel itibarıyla Dağlık Karabağ ve işgal edilen diğer Azerbaycan topraklarında doğmuş olan bu isimler, kendi kimliklerini, işgal altında tutulan topraklar üzerinden anlamlandırdıkları için, Ermeni toplumu içerisinde Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı en sert tutum sergileyen isimler bu “klan” içerisinde çıkmaktadır. Hatta Ermenistan Ordusu ve genel itibarıyla güvenlik birimlerinin, Azerbaycan ile yaşanan savaş ve sonrasında yürütülen işgal esnasında Karabağ kökenli SSCB askerleri (Hocalı Soykırımı'nda rolleri vardır)⁵⁵ ve milis güçleri tarafından teşkilatlandırıldığını söylemek mümkündür. Ermenistan'ın bugüne değin

52 Ahmet Doğru, “Nationalism and Democratization Process in Armenia: Impacts of the Nagorno-Karabakh Issue”, *Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 16, 2015, s. 207-236.

53 “Corruption in Armenia”, *Policy Forum Armenia*, 2013, https://www.pf-armenia.org/sites/default/files/documents/files/PFA_Corruption_Report.pdf, (Erişim Tarihi 22 Şubat 2017).

54 Thomas De Waal, “Nagorny Karabakh: Closer to War than Peace” *Chatham House Russia and Eurasia Summary*, 25 Temmuz 2013, <https://www.files.ethz.ch/isn/168157/Nagorny%20Karabakh.pdf>, (Erişim Tarihi 22 Şubat 2017).

55 Cavid Veliev, “Bütün Yönleriyle Hocalı Soykırımı”, *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 24 Şubat 2012, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/azerbaycan/2012/02/24/6108/butun-yonleriyle-hocali-soykirimi>, (Erişim Tarihi 22 Şubat 2017).

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

cumhurbaşkanlığı yapan üç ismi de (Levon Ter Petrosyan, Robert Koçaryan ve Serj Sarkisyan) Karabağ kökenli ya da Karabağ'daki ayrılıkçı hareketi yönlendiren ve Hocalı dahil bölgede gerçekleştirilen katliamlarda payı olan isimlerdir.

Ülke siyasetine egemen olan aktörlerden diğeri ise “diaspora”dır. Öncesinde de belirttiğimiz üzere ABD, Rusya ve Fransa başta olmak üzere birçok Batılı ülkede ve Lübnan ve İran gibi Ortadoğu ülkelerinde ciddi bir Ermeni asıllı nüfus yaşamaktadır. Bu insanlara “Ermeni” olduklarını hatırlatan en önemli unsur ise nesilden nesile aktarılan “soykırım” söylemi ve SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan Ermenistan'dır. Diaspora Ermenileri, özellikle de ABD ve Fransa başta olmak üzere Batılı ülkelerde yaşayanlar ekonomik ve sosyal anlamda belli bir refaha erişmiş ve yaşadıkları ülke siyasetine etki etme kapasitesine erişmiş kesimlerdir. Grup kimliklerini ise yaşadıkları ülkelerde yürüttükleri “soykırım” odaklı faaliyetler ve bu faaliyetlerin siyasal alana yansımaları ile korumaya çalışmaktadırlar.⁵⁶ Ermenistan ise, onlar adına bu faaliyeti diplomatik ve siyasal anlamda yürütmesi gereken bir devlettir. Türkiye ve Azerbaycan arasında konumlanmış bir ülke olan Ermenistan'ın hem iki ülkenin politikalarına ve kuracakları ortaklığa zarar vermesini hem de Azerbaycan topraklarındaki işgali sürdürerek, 1915'in “intikamını” alması gerektiği düşüncesi diaspora içerisinde yaygındır. ABD ve Fransa başta olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde “Ermeni soykırımı” adı altında yapılan çalışmalar ve kabul edilen tasarılar genel olarak diasporanın etkinliğini yansıtmaktadır. Diaspora, Ermenistan'da gücü elinde bulunduran Karabağ Klanı ile yakın ilişki içerisinde. Ülkeye ekonomik anlamda yardımda bulunmanın yanı sıra, Ermenistan'ın menfaatlerini yaşadıkları ülkelerde “fahri” olarak savunma düşüncesi diaspora içerisinde egemendir. Ne var ki, yapılan ekonomik yardımın Ermenistan'ın ekonomik durumunu düzelttiği söylenemeyeceği gibi, Erivan, ülke dışında yaşayan ve ülkenin “gerçeklerinden” pek de haberdar olmayan bir grubun, kendi tarihleri ve kimlikleri ile bağını sağlayan bir “nesne” konumuna indirgenmektedir.

Ermenistan'ın iç siyasetinde etkili olan bir diğeri aktör ise Rusya'dır. Rusya, esasen “dışsal” bir aktör olarak görülebilecekse de, özellikle ülkenin mevcut

56 “Armenia-Diaspora Relations: 20 Years Since Independence”, *Policy Forum Armenia*, 2010, <https://www.pf-armenia.org/sites/default/files/documents/files/PFA%20Diaspora%20Report.pdf>, (Erişim Tarihi 22 Şubat 2017).

“çözumsuzlük” odaklı ve çatışmacı dış politikasının devamlılığını sağlayacak aktörlere ve hareketlere gizli ya da açık destek vererek ve gerektiğinde enerji, ticaret ve hatta savunma odaklı manipülatif girişimlerde bulunarak Erivan'daki siyasal gidişatı kendi istediği yönde şekillendirmektedir. Güney Kafkasya'daki “bölgesel üssü”nü kaybetmek istemeyen Moskova, bunun için Karabağ Klanı ve diaspora ile de yakın temas içerisinde. Zira üç aktörün de çıkarları aynı noktada buluşmaktadır.⁵⁷ Türkiye ile Azerbaycan'ın daha güçlü bir birlik oluşturmasının engellenmesi, Azerbaycan'ın Batı ile yakın temas kurmasının önlenmesi ve Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye hattında gerçekleşen ticaret, enerji ve ulaştırma projelerinin önüne geçilerek Rusya'nın “stratejik” olarak güçlendirilmesi ve Ermenistan'ın ise “izole” görünümünün biraz olsun aşılabilmesi, Rusya ile Ermenistan'ı yöneten aktörlerin ortaklaştığı hususlar olarak görülebilir. Nitekim Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın, AB'nin ülkesi özelindeki ekonomik ve siyasal dönüştürücü rolünün altını sürekli olarak çiziyor olmasına karşın,⁵⁸ AB ile “ortaklık” antlaşması yapmaktan vazgeçerek, Rusya'nın liderliğindeki Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne katılması da, ülke siyasetine hakim olan parti ve aktörlerin, Rusya'nın desteğine ve çıkarlarına ne denli entegre olduğunu kanıtlayan bir gelişmedir.

Ermenistan'da Batı ile yakın hareket etmek isteyen ve daha liberal bir anlayışa yaslanarak, Türkiye ve Azerbaycan ile mümkün olduğunca çabuk bir şekilde uzlaşmaya vararak Ermenistan'ı bölgesel denklemde hesaba katılan bir ülke haline getirerek Rusya'ya daha mesafeli yaklaşan Ermeni Ulusal Kongresi adlı siyasal partinin liderinin dahi eski devlet başkanı ve Karabağ Klanı'nın eski üyelerinden Levon Ter Petrosyan olması dahi, bu ülkede siyasal işleyişin nasıl bir “kısır döngünün” içerisinde olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç

Ermenistan, irredentizmin yarattığı güvenlik kaygıları ve ülkenin sahip olduğu güç ile uyumlaşmayan saldırgan dış politika retoriği nedeniyle, Güney Kafkasya

57 Gaidz Minassian, “Armenia, a Russian Outpost in the Caucasus?”, *IFRI Russia/NIS Center*, 2008.

58 “EU Will Continue to Invest in Armenia's Future Says EU Rep.”, *Asbarez*, 3 Şubat 2017, <http://asbarez.com/159810/eu-will-continue-to-invest-in-armenias-future-says-eu-rep>, (Erişim Tarihi 23 Şubat 2017).

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

cumhuriyetleri içerisinde farklı bir noktada duran ve bölgesel işbirliği projelerinden de genel itibarıyla dışlanan bir aktör konumundadır. Bu ülkenin dış politikasını şekillendiren en önemli husus ise, Hocalı Katliamı'nın da bir parçasını oluşturduğu Dağlık Karabağ ve çevresindeki işgaldir. Bölgeyi kendi kimliğine entegre eden ve SSCB döneminde belirlenen sınırları tanımayan Ermenistan, bu hareketiyle hem Azerbaycan'ı kendisine düşman etmiş hem de Türkiye'nin büyük tepkisini çekmiştir. Özellikle işgal eylemliliği esnasında yaşanan Hocalı ve benzeri katliamlar ise Ermeni ve Türk kimlikleri arasında Osmanlı dönemine değin uzanan tarihsel anlaşmazlıkların devamı olarak görülmektedir. Hatta Ermenistan'da, bu katliamları ve işgali, 1915'de yaşanan ve Ermenistan'ın “soykırım” olarak nitelediği süreçte hayatını kaybeden insanların “öcünün alınması” olarak niteleyenler dahi bulunmaktadır.

Dağlık Karabağ ve çevresindeki Azerbaycan topraklarında yürütülen işgalin yanı sıra, 1915'te gerçekleşen “tehciri” “soykırım” olarak tanıtabilmeyi ve bunu Türkiye'ye kabullendirmeyi dış politikasının ana eksenini ilan etmiş olan Erivan, bu çerçevede Türkiye ile de ciddi bir anlaşmazlık yaşamaktadır. Azerbaycan ve Türkiye aracılığıyla doğu ve batı sınırları kapalı olan Ermenistan, dünya ile olan iletişimini, ticaretini ve karayolu/demiryolu ulaştırmasını kuzeyde Gürcistan, güneyde ise İran üzerinden yapmaktadır. Ne var ki, her iki ülkenin de uluslararası çerçevede çok istikrarlı ya da güvenilen ülkeler olmaması Ermenistan için bir risk unsurudur. Bu çerçevede, Ermenistan hem güvenlik talebini hem de ekonomik/ticari işleyişini ve enerji ihtiyacını karşılayabilmek için Rusya ile stratejik bir ilişki içerisinde. Hatta bu ilişkinin her anlamda bir bağımlılık ilişkisine dönüştüğünü söylemek de mümkündür. Moskova, Güney Kafkasya'da etkinliğini sürdürebilmek ve Türkiye ile Batı'nın bu bölgedeki manevralarını yakından takip edebilmek için Ermenistan'ı bir “üs” olarak kullanmaktadır. Bu çerçevede, özellikle Azerbaycan'ın dış politika anlamında yapacağı manevraları manipüle edebilmek ve Türkiye ile olan bağına daha kırılğan hale getirebilmek için de (2009'da Ermenistan ile imzalanan Protokollerin ardından Türkiye ile Azerbaycan'ın ilişkilerinin gerilmesi örneğinde görüldüğü üzere) Dağlık Karabağ'daki işgalin devamlılığını sağlamaya ve bu sorunun çözümünü engellemeye çalışmaktadır. Nitekim sorun çözülmedikçe, Erivan'ın Moskova'ya olan bağımlılığı daim olacak, Bakü'nün istediği yönde adım atabilme yetisi de sakatlanmış olacaktır.

Ermenistan'ın mevcut dış politika anlayışı esasen ülkenin iç siyasi yapısında etkin olan üç önemli ve birbiriyle ilişkili aktörün hamlelerinin/anlayışının bir sonucudur. Türkiye ve Azerbaycan ile olan ilişkiler ekseninde irredentist, revizyonist ve çözümsüzlük odaklı bir anlayışa yaslanan Karabağ Klanı ile diaspora ve esasen dış politika ekseninde değerlendirilmesi gereken ancak Erivan'ın iç siyasi hamlelerine/gelişmelerine de çeşitli yollardan müdahil olan Rusya, bu çerçevede ele alınmalıdır. Bu üç aktör, Ermenistan'ın mevcut siyasi görünümünün ve dış politika anlayışının sebebi oldukları gibi aynı zamanda sonucunu da tayin etmektedir.

Bu bağlamda söylenebilir ki, Ermenistan, ihtiyaçları, kapasitesi ve bölgesel gerçekler doğrultusunda hareket etmektense, duygusal, reel politiği dışlayan, kendisini belli bir aktöre bağımlı hale getiren ve tarihin cenderesine sıkışmış bir çerçevede manevra yapmaya çalışmakta ve doğal olarak da büyük çaplı ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar ile sarmalanmaktadır. Böyle bir ülkenin, bölgesel işbirliği düzlemine entegre olması, askeri/siyasal tehditlerden azade olması ve ekonomik/ticari anlamda “kapalı” görünümünü aşabilmesi de mümkün olmayacak gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

Giragossian, Richard, “Toward a New Concept of Armenian National Security”, *Armenian International Policy Research Group*, Working Paper No. 7, 2005.

Memmedova, Havva, “Ermenistan Saldırganlığı Karşısında Birleşmiş Milletler'in Tutumu”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, No. 4, 2009, s. 25-33.

Cornell, Svante E., “Undeclared War: The Nagorno Karabakh Conflict Reconsidered”, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Cilt 20, No. 4, 1997, s. 1-24.

“Rus İşgali Öncesinde Ermeniler Burada Asla Çoğunluğu Oluşturmədılar”, *1905.az*, 5 Mart 2015, <http://1905.az/tr/rus-ısgali-oncesinde-ermeniler-burada-asla-cogunlugu-olusturmadilar>, (Erişim tarihi 21 Şubat 2017).

Özbay, Fatih, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, *BİLGESAM Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, No. 25, 2011.

Minasyan, Sergey, “Armenia and Georgia: A New Pivotal Relationship in the South Caucasus?”, *PONARS Eurasia*, Policy Memo No. 292, 2013.

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Chitadze, Nika, "Samtskhe-Javakheti As a Potential Flashpoint in Georgia: Ethnic-Confessional Composition and Integration Challenges", *Caucasus International*, Cilt 5, No. 3, 2015, s. 101-115.

Shiriyev, Zaur, "Nagorno-Karabakh Conflict in the Scope of Accelerating Iran-Armenian Relations", *Political Reflection*, 2011.

İpek, Cemil Doğaç, "Güney Azerbaycan Türklerinde Kimlik Sorunu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, No. 1, 2012, s. 267-283.

"Iran, Armenia Make Series of Trade, Investment Deals", *AA*, 8 Eylül 2015, <http://aa.com.tr/en/economy/iran-armenia-make-series-of-trade-investment-deals/13223>, (Erişim Tarihi 21 Şubat 2017).

"Rusya Ermenileri Azerbaycan'la Savaşa Hazırlıyor", *KAFKASSAM*, 9 Aralık 2015, <http://www.kafkassam.com/rusya-ermenileri-azerbaycanla-savasa-hazirliyor.html>, (Erişim Tarihi 21 Şubat 2017).

İsmayilov, Elnur, "Ermenistan'daki Rus Askeri Üsleri: Bölgesel Güvenliğe Tehdit", *BİLGESAM Analiz Rusya*, No. 1170, 2014.

Kogan, Eugene, "The South Caucasus Countries and Their Security Dimension", *CIES Neighbourhood Policy Paper*, No. 11, Mart 2013.

Smolnik, Franziska ve Halbach, Uwe, "The Nagorno-Karabakh Conflict in Light of the Crisis Over Ukraine", *Not Frozen!*, Sabine Fischer (der.), (Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2016), s. 61-81.

Vousinas, Georgios L., "Eurasian Economic Community: Towards Integration Economic Challenges and Geostrategic Aspects", *Modern Economy*, No. 5, 2014, s. 951-966.

Mutlu, Gülay, "Ermenistan-Rusya İlişkileri: Giderek Artan Bağımlılık", *Yeni Türkiye*, No. 60, 2014, s. 1-9.

Giragosian, Richard, "Armenia and the Eurasian Economic Union: The View From Yerevan", *European Council on Foreign Relations*, Commentary, Ocak 2015.

"Visa Liberalization with Armenia on 2017 Eastern Partnership Summit Agenda", *Asbarez*, 15 Temmuz 2016, <http://asbarez.com/152953/visa-liberalization-with-armenia-on-2017-eastern-partnership-summit-agenda>, (Erişim Tarihi 21 Şubat 2017).

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Mikail, Elnur Hasan, “ABD'nin Kafkasya Politikası'nın Güvenlik Boyutu”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 4, No. 2, 2012, s. 87-97.

Doğru, Ahmet, “Nationalism and Democratization Process in Armenia: Impacts of the Nagorno-Karabakh Issue”, *Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 16, 2015, s. 207-236.

“Corruption in Armenia”, *Policy Forum Armenia*, 2013, https://www.pf-armenia.org/sites/default/files/documents/files/PFA_Corruption_Report.pdf, (Erişim Tarihi 22 Şubat 2017).

De Waal, Thomas, “Nagorny Karabakh: Closer to War than Peace” *Chatham House Russia and Eurasia Summary*, 25 Temmuz 2013, <https://www.files.ethz.ch/isn/168157/Nagorny%20Karabakh.pdf>, (Erişim Tarihi 22 Şubat 2017).

Veliev, Cavid, “Bütün Yönleriyle Hocalı Soykırımı”, *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 24 Şubat 2012, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/azerbaycan/2012/02/24/6108/butun-yonleriyle-hocali-soykirimi>, (Erişim Tarihi 22 Şubat 2017).

“Armenia-Diaspora Relations: 20 Years Since Independence”, *Policy Forum Armenia*, 2010, <https://www.pf-armenia.org/sites/default/files/documents/files/PFA%20Diaspora%20Report.pdf>, (Erişim Tarihi 22 Şubat 2017).

Minassian, Gaidz, “Armenia, a Russian Outpost in the Caucasus?”, *IFRI Russia/NIS Center*, 2008.

“EU Will Continue to Invest in Armenia's Future Says EU Rep.”, *Asbarez*, 3 Şubat 2017, <http://asbarez.com/159810/eu-will-continue-to-invest-in-armenias-future-says-eu-rep>, (Erişim Tarihi 23 Şubat 2017).

GÜRCİSTAN'IN KARABAĞ MESELESİNE YAKLAŞIMI: AZINLIK MESELESİ VE STRATEJİK ORTAKLIĞIN ARASINDA

Keisuke WAKIZAKA*

Özet

Güney Osetya ve Abhazya meselelerinin olması, gittikçe pekiştirilen Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan stratejik işbirliği ve Ermeni-Gürcü anlaşmazlığı gibi sebeplerle Gürcistan dış politikada Karabağ meselesi konusunda sürekli Azerbaycan'ın yanında yer almaktadır. Diğer yandan Gürcistan içinde önemli sayıda Ermeniler ve Türkler yaşadığından dolayı Gürcistan onları entegre etmek için Karabağ Sorunu konusunda daha dengeli politikayı benimsemekte ve Karabağ Sorunu ile ilgili yurtiçindeki Türkler ve Ermenilerin faaliyetlerine fazla müdahale etmemektedir. Fakat uzun vadede Karabağ Sorunu Gürcistan'ı kargaşaya sokabilecek konu olduğundan dolayı Gürcistan eğitim ve medya gibi vasıtalarla kamuoyunu Karabağ Sorunu'ndan uzaklaştırmaya çalışmakta ve bu iki milleti kışkırtabilecek hareketlere karşı oldukça hassas davranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Karabağ Sorunu, Azınlık, Entegrasyon, Ulus-Devlet İnşası

Abstract

Georgia continuously supports Azerbaijan on Nagorno-Karabakh Issue in foreign policy due to the issues of South Ossetia and Abkhazia, controversy between Georgia and Armenia and Azerbaijan-Georgia-Turkey strategic cooperation. On the other hand, because of a number of Turks and Armenians in Georgia, Georgian government applies more balanced policy in respect of Nagorno-Karabakh Issue in internal policy and does not often interfere to activities of Armenians and Turks in Georgia. However,

* Dr., Antalya AKEV Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, kfkaslikeisuke85@gmail.com

Georgia is making efforts so that public opinions would get away from Nagorno-Karabakh Issue by means such as education and media and is very sensitive against movements which can provoke Armenians and Turks because Nagorno-Karabakh Issue can create chaos in Georgia in a long run.

Keywords: Georgia, Nagorno-Karabakh Issue, Minority, Integration, Nation-State Building

Giriş

Özellikle günümüzde Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan stratejik ortağının önemi hızla artmakta ve Gürcistan'ın kendi varlığını sürdürebilmesi için vazgeçilmez hale gelmiştir. Ama diğer yandan, Gürcistan içinde hem Ermeni nüfusu hem Türk nüfusu Gürcistan nüfusunun önemli kısmını oluşturmakta ve bu iki grubu Gürcistan'a entegre edip onlar arasında sükûneti sağlamak için Karabağ Meselesine yaklaşımı oldukça önemlidir. Ona rağmen, Gürcistan'ın Karabağ Meselesine yaklaşımı hakkındaki analizlere bakarsak, onların birçoğu ancak dış politikası ve strateji perspektifinden araştırılmış ve iç politika ve azınlık meselesine odaklanan araştırmalarının sayısı oldukça azdır. Bu çalışma Zviad Gamsakhurdia döneminden Günümüze kadar Gürcistan'ın Karabağ Meselesine yaklaşımının nasıl değiştiğini Gürcistan içindeki azınlık meselelerine odaklanarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Birinci bölümde dış politikada Gürcistan'ın Karabağ Meselesine karşı tutumu ve Gürcistan içinde yaşayan Ermeni ve Türk nüfusları hakkında kısa bilgi verilecektir. İkinci bölümde Gamsakhurdia döneminden Şevardnadze dönemine kadar Gürcistan içindeki Türkler ve Ermenilerin durumu ve Gürcistan hükümetinin bu iki topluma bakışı incelenecektir. Üçüncü bölümde ise Saakaşvili döneminden günümüze kadar Gürcistan hükümetinin bu iki toplum ve Karabağ Meselesin üzerindeki tutumu tartışılacaktır. Sonuç kısmında bu 3 bölüm özetlenerek Gürcistan'ın dış politikada Karabağ Meselesi konusunda Azerbaycan'ın yanında yer alırken iç politikada ise yurtiçindeki Ermeniler ve Türkleri entegre edip ikisi arasında sükuneti sağlamak açısından kamuoyunu Karabağ Meselesinden uzaklaştırmaya çalıştığı vurgulanacaktır.

1. Gürcistan Dış Politikasında Karabağ Sorunu

Gürcistan Karabağ Meselesi konusunda sorunun barışçıl şekilde çözülmesini istediğini sürekli dile getirmektedir. Mesela 2011 yılında dönemin Gürcistan Dışişleri Bakanı Grigol Vaşadze Azerbaycan ve Ermenistan arasında var olan Karabağ meselesinin bir an önce barışçıl yollarla ve uluslararası ilkeler çerçevesinde çözülmesi gerektiğini söylemektedir. Aynı zamanda bu açıklamada Vaşadze bu sorunun çözümünde aktif rol oynamaya hazır olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹

Diğer yandan, Gürcistan devamlı olarak toprak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmakta ve Azerbaycan'ın yanında yer almaktadır. 2015 yılında Karabağ'da seçim yapıldığında da Gürcistan sorunun barışçıl şekilde hallolmasından yana olduğunu dile getirirken Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve Karabağ üzerindeki hâkimiyetini destekleyerek Karabağ'daki sözde parlamento seçimlerini tanımadığını açıklamıştır.⁶⁰

Böylece Karabağ meselesi konusunda Gürcistan'ın Ermeniler gibi Hıristiyanlığı benimsemesine rağmen Azerbaycan'ın yanında yer alması bu sebeplerden kaynaklanmaktadır:

Gürcistan içinde de benzer şekilde etnik meselelerin olması. 1980'li yıllarda Karabağ'daki Ermeniler arasında etnik hareketi alevlendiği gibi Gürcistan içinde de bu dönemde Güney Osetya ve Abhazya Meselesi patlak vermiş ve günümüze kadar devam etmektedir. Gürcistan Karabağ'ın bağımsızlığını tanıdığı takdirde Gürcistan Abhazya ve Güney Osetya meseleleri konularında Azerbaycan, Türkiye ve uluslararası toplumun sert tepkiyle karşı karşıya kalabilir. Ayrıca Gürcistan içinde önemli sayıda Ermeniler ve Türkler gibi diğer azınlık grupları yaşamakta ve bu meselenin diğer etnik gruplara da sıçrama tehlikesi de mevcuttur. Bu yüzden Gürcistan etnik meseleler konusunda oldukça temkinli davranmakta ve Karabağ'ın bağımsızlığını tanımamaktadır.

⁵⁹ Fırat Küçükkömürçü, "Gürcistan, Karabağ Sınırında Hazır Kita", *Güney Türkistan*, <http://guneyturkistan.wordpress.com/2011/02/04/gurcistan-karabag-sinirinda-hazir-kita> [04. 02. 2011].

⁶⁰ Davit Kachkachishvili, "Gürcistan Yukarı Karabağ Seçimini Tanımıyor", *Anadolu Ajansı*, <http://www.aa.com.tr/gurcistan-yukari-karabag-secimini-tanimiyor/50884> [04.05. 2015].

Ayrıca Gürcistan Rusya'nın etkisinden çıkıp Batı'ya entegre olmak için hem enerji, hem güvenlik hem ekonomi, hem de siyaset açısından Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkileri güçlendirmektedir. Bu bağlamda bu 3 ülkeden Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı inşa edilmekte ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu'nun inşaatıyla 3 ülke arasındaki bağlantı oldukça sağlamlaştırılmıştır. Bu durum ilerledikçe Gürcistan hem ekonomi hem de enerji açısından yüksek derecede Azerbaycan ve Türkiye'ye bağımlı hale gelmiş ve artık Gürcistan hayatta kalabilmek için Azerbaycan ve Türkiye ile iyi ilişkilerden vazgeçemez. Böylece ister istemez Gürcistan Karabağ meselesi konusunda mecburen Azerbaycan ve Türkiye'nin yanında yer almaktadır.

Ayrıca Ermeniler ile Gürcüler aralarında tarihi ve dini sorunlar mevcuttur. Gürcüler Ortodoks kilisesine mensupken Ermenilerin çoğu ise Gregoryan kilisesine bağlıdır ve birbirini Hıristyan olarak kabul etmemektedir. Bu mesele Kadıköy konsiline kadar gider ve bu ayrılığın temeli Gürcülerin Bizans, Ermenilerin ise İran tarafını tutmalarına kadar dayanır.⁶¹ Dolayısıyla Gürcüler Ermenileri güvenmemekte ve onları potansiyel tehdit olarak değerlendirmektedir. Bu da Gürcistan'ın Azerbaycan ve Türkiye'ye yanaşmasına sebep olmaktadır.

2. Gürcistan'da Azınlık olarak Ermeniler ve Türkler

Diğer yandan, Gürcistan içinde ihmal edilemeyecek kadar büyük sayıda Ermeniler ve Türkler mevcuttur. Resmi rakama göre Türkler Gürcistan nüfusunun yaklaşık %6,5'ini oluştururken Ermeniler ise %5,7'sini teşkil etmektedir.⁶²

Özellikle Gürcistan'ın güneybatısında yer alan Cavahetya bölgesinin nüfusunun hemen hemen hepsi ve Tsalka rayonu nüfusunun yaklaşık %55'i Ermeni'dir.⁶³ Ayrıca Ahıska, Batum, Tiflis ve Borçalı bölgesinde de çok sayıda Ermeniler

⁶¹ Hasan Oktay, "Türkiye'nin Doğuya Açılan Kapısı Kafkasya'ya Stratejik Bakış". *Yeni Türkiye*, Sayı 56, 2014, s. 436.

⁶² "Gürcistan'ın Demografik Yapısı", *Devridünya*, <http://devridunya.blogspot.com.tr/2011/06/gurcistan-demografik-yaps.html> [26. 06. 2011].

⁶³ Jonathan Wheatley "The Integration of National Minorities in the Samtskhe-Javakheti and Kvemo-Kartli Provinces of Georgia", *ECMI Working Paper*, Sayı 44, 2009, s. 5.

yaşamaktadır. Türkler ise Borçalı nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturur.⁶⁴ Aynı zamanda Tiflis, Kaheti ve Şida-Kartli içinde de önemli sayıda Türk nüfusu mevcuttur.

Tarihte 19. yüzyıldan beri birbirleriyle çatışmakta olan bu iki grup önemli sayıda Gürcistan'da bir arada yaşamaktadır. Ayrıca bu iki gruptan birçok insanlar Karabağ Savaşı'na katılarak birbirleriyle çatışmıştır. Karabağ Savaşı'ndan sonra Gürcistan'da Gürcistan içindeki Ermeniler ve Türkler arasında gerginlik yaşamaya başlamış ve Karabağ Sorunu oldukça hassas konu olmuştur. Bu süreçte Karabağ Sorunu Gürcistan'ın azınlık politikası için önemli konulardan biri olmuştur.

3. Gürcistan'ın Karabağ Meselesine Yaklaşımı

3-1. Zviad Gamsakhurdia Dönemi

Sovyet rejimi komünizmin gerçekleştirebileceği ortamı oluşturmak için her etnik grubun milli kimliği ve milliyetçiliğini geliştirmeye çaba harcamıştır. Bu bağlamda her etnik grubun tarihi belirlenmiş ve "yerli millet" merkezli sınıf sistemi oluşturulmuştur. Bu yapı içinde, "yerli" Gürcülerin bütün siyasal, ekonomik ve toplumsal haklara sahip oldukları vurgulanmıştır. Diğer yandan yurtiçindeki Ermeniler ve Türkler gibi diğer gruplar "yabancı", "sonradan göç eden", "nankör konuk" ve "işgalci Rusya, İran ve Osmanlı yandaşı" olarak tanımlanmışlardır.⁶⁵ Zviad Gamsakhurdia da Gürcü milliyetçi olarak bu görüşü benimsemiş ve sadece Gürcülerden oluşan bir etnik devlet olarak Gürcistan'ı inşa etmeye yönelmiştir. Bu bağlamda Gürcistan içindeki azınlıklara baskıcı politikayı uygulamıştır.⁶⁶

Gerçekten de Hollandalı muhabir Laura Starink ile 1990 yılında yapılan mülakatta Gamsakhurdia Gürcistan içindeki Ermeniler ve Türkler hakkında şöyle söylemektedir:⁶⁷

⁶⁴ agm., s. 5.

⁶⁵ Laurence Broers, "Filling the Void: Ethnic Politics and Nationalities Policy in Post-Conflict Georgia", *Nationalities Papers*, Cilt 36, Sayı 2, 2008, ss. 285-286; Ronald Grigor Suny, "Elite Transformation in Late-Soviet and Post-Soviet Transcaucasia, or What Happens When the Ruling Class Can't Rule?", *Patterns in Post-Soviet Leadership*, Der. T. J. Colton ve diğ. (der.) London: Westview Press. 1995, s. 154.

⁶⁶ bkz: Oktay, s. 435.

⁶⁷ Laura Starink, "Bizim Yolumuz İç Savaştan Geçer: Gürcü Milliyetçisi Zviad Gamsakhurdia ile bir Röportaj", *Kafkasya Gerçeği*, Sayı 3, 1991, s. 12.

“Azerbaycan Halk Cephesi hoşuma gitmiyor, Gürcistan’a dış biliyorlar, bu toprakları kendi toprakları olarak görüyorlar. Pantürkizm teorisine göre Ermenistan ve Gürcistan diye ülke yok. Bu toprak Türklerin lebensraum’u. Azeriler için Ermenileri ve Gürcüleri ortadan kaldırmanın üç yolu var: Toptan yok etmek, topluca kovmak ya da Müslüman yapmak. Üçüncüsü imkânsız olduğu için ilk iki yolu uyguluyorlar. Ama Ermeniler de bizim topraklarımızı istiyorlar. Her yanımızdan düşmanlarla çevriliyiz. Ermeniler Tiflis’in Ermeni olduğunu ileri sürüyorlar. [...] Bunlarla anlaşmak imkânsız, çünkü hepsi saldırgan ve gözleri hiçbir şey görmeyen şovenistler.”

Yani Gamsakhurdia’ya göre hem Türkler hem de Ermeniler Gürcülerden devamlı olarak toprakları isteyen ve Gürcüleri yok etmeye çalışan açgözlü millettir ve Gürcülerin ebedi düşmanıdır. Gürcistan ve Gürcülere göre bu iki milletin tehdit olduğu açıktır. Bu açıdan Gamsakhurdia’ya göre Karabağ Sorunu “kendi düşmanları arasındaki mesele”ydi. Dolayısıyla Gamsakhurdia yönetimi Karabağ Sorunu’na fazla ilgilenmemiş ve görüşü açıkça belirtmemiştir.

3-2. Eduard Şevardnadze Dönemi

Eduard Şevardnadze Gürcü milliyetçiliğinin Gürcistan’daki şiddetli etnik çatışmalar ve kargaşaya yol açtığını bildiği için, Gürcü milliyetçiliğini vurgulamamaya ve etnik sorunlar konusunda mevcut durumu devam ettirmeye yönelmiştir. Gamsakhurdia dönemindeki milliyetçi politikaları değiştirilmiş ve Şevardnadze Gürcistan içindeki Türklere ve Ermenilere Gürcüce ve Gürcü kültürünü zorlamamıştır.

Shevardnadze, şiddetli etnik çatışmaların meydana gelmesi ve Gürcistan’ın parçalanmasından korktuğu için azınlıkların hakları ve entegrasyonu ile alakalı politikayı uygulamaktan kaçınmıştır. Onun tutumu bölgedeki Türklere ve Ermenilere belli bir seviyede sosyokültürel özgürlüğü sağlarken, onların Gürcistan’ın ekonomik, toplumsal ve siyasal sürecinden dışlanmasına da sebep olmuştur. onların Gürcüce ve Gürcü kültürünü yeterince bilmemesi onların banka ve polis gibi kamu kuruluşları ve şirketlerde çalışma fırsatını sifira düşürmüştür. Bu yüzden bölgedeki Türkler ve Ermenilerin işsizlik oranı oldukça yüksekti ve birçok insanlar Rusya, Azerbaycan ve Türkiye gibi ülkelere çalışmaya gitmişlerdir.⁶⁸ Bu açıdan onlar Gürcistan’dan apayrı sistem içinde yaşıyorlardı.

Eğitim konusunda Şevardnadze döneminde Borçalı ve Cavahetya’daki okullarda kullanılan ders kitaplar doğrudan Ermenistan ve Azerbaycan’dan ithal edilirdi ve Gürcistan’da hazırlanan ders kitaplar pek yaygın değildi.

⁶⁸ Wheatley, agm., s. 52.

Resim 1: Sovyet döneminden Şevardnadze Dönemine kadar Borçalı'da kullanılan ders kitabı⁶⁹

Medya konusunda da Borçalı'daki Türkler genel olarak Gürcü kanallardan ziyade Azerbaycan ve Türkiye kanallarını tercih ederken Cavahetya'daki Ermeniler ise daha çok Ermenistan ve Rusya kanallarını halen tercih etmektedir.⁷⁰ Bu durum Cavahetya'daki Ermeniler ve Borçalı'daki Türklerin kimliği ve zihniyetinin doğrudan Ermenistan ve Azerbaycan'ın yoğun etkisi altında kalması anlamına gelirdi ve Karabağ Meselesi konusunda da bu bölgelerdeki halkların görüşlerine önemli derecede Ermenistan ve Azerbaycan'ın görüşleri yansıtılmaktaydı.

3-3. Gül Devrimi'nden Sonra

2003 yılındaki Gül Devrimi'nde sonra Mihail Saakaşvili Gürcistan'ın yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve Şevardnadze istifa etmiştir. Saakaşvili'nin en önemli hedefi ulusal birlikteliği ve toprak bütünlüğünü sağlamak ve Gürcistan'ı sivil ulus-devlete dönüştürmektir. Amerika'da eğitim gören Saakaşvili, sivil ulus-devlet olan Amerika'nın yapısını bildiği için, Amerika gibi birçok etnik-dini grupları barındıran Gürcistan'ı Gürcü milliyetçiliğine dayanmayan sivil ulus-devlete dönüştürmek gerektiği kanaatindeydi. Başka deyişle, Saakaşvili Gürcistan sınırı içinde yaşayanları Gürcü olarak tanımlamak yerine "Gürcistanlı, Gürcistan vatandaşı" olarak nitelendirmeyi amaçlamıştır.

⁶⁹ Yazarın çektiği Fotoğraf, 09. 02. 2014.

⁷⁰ Tobias Akerlund, "National Minorities and the Media Situation in Georgia", *ECMI Working Paper*, Sayı 52, 2012, s. 18; 23.

Saakaşvili yurtiçindeki Ermeniler ve Türkleri Gürcistan'ın yapısına entegre etmek için çaba harcamış ve eğitim ve siyaset alanlarda büyük ölçekli reformları uygulamıştır. Mesela O, iktidara geldikten sonra Borçalı'daki Svanları tamamen kontrol altına almış ve bölgeye kalıcı istikrarı getirmiştir.⁷¹ Ayrıca onun yönetimi altında Gürcistan'ın siyasi, hukuki ve idari yapılarını Batı seviyesine kadar geliştirmek için büyük ölçekli reformlar yapılmış ve rüşvet ve yolsuzluk önemli derecede ortadan kaldırılmıştır. Böylece Gürcistan'ın durumu demokratik seçimlerin düzenlenebilecek kadar ilerlemiştir.⁷²

Bir de bu dönemde devlet kanalı olan Pirveli Arkhi (1. kanal) azınlıkların kültürel haklarını koruma amacıyla haber programı "Moambe"nin 10 dakikalık Ermenice, Azerbaycan Türkçesi, Abhazca, Osetçe ve Rusça çevirisini yayınlamaya başlamıştır.⁷³ (Daha sonra süre 20 dakikaya uzatılmıştır)

Eğitim ve bilim alanlarında, genellikle bağımsız medya ve STK'lara dayalı olup Batı ülkelerinin güçlü etkisi altında olan genç aydınların etkisi büyümeye başlamıştır.⁷⁴ Onlar geleneksel aydınların oluşturduğu ulusal kimlik, ideoloji, "adetler" ve bilimsel söylemlere eleştirel şekilde yaklaşmaktadırlar. Onların yaklaşımı genel olarak çoğulculuk, liberal demokrasi ve modern sivil ulusal kimlik algısına dayanmaktaydı ve Gürcü olmayan azınlıkların Gürcistan'ın yapısı içinde hareket etmesine daha kapsayıcı şekilde bakmaktaydı.⁷⁵ Gerçekten de tarih yazımı ve eğitimde Gürcistan'daki halkların birlikteliği ve her milletle barışı oluşturma gibi kavramlara değer verilmeye başladı ve azınlıklara karşı dışlayıcı ifadeler önemli derecede kaldırılmıştır.⁷⁶

Gürcistan tarihi ders kitaplarını hazırlarken de, Tiflis'te yaşayan Abhaz kökenli tarihçi Giorgi Ançabadze (Açba) gibi Gürcü olmayan akademisyenler katılmaya

⁷¹ Yazarın Rauf ile görüşmesi Kösali Köyü, Gardamani, 09. 02. 2014.

⁷² Oktay, agm., s. 437.

⁷³ Broers, agm., s. 286.

⁷⁴ Broers, agm., s. 286.

⁷⁵ agm., s. 286-287.

⁷⁶ bkz: Bejan Horava ve Zaza Tsurtsunia, "Rus İşgali ve Abhazların Göçü", *Pirosmani*, Sayı 6, 2008, ss. 25-28; Tsurtsunia, *Apkhazeti Ruset-Osmanletis Urtierbobaebshi* [Rusya-Osmanlı ilişkileri içinde Abhazya], Tbilisi: Meridiani, 2012.

başladı ve başka etnik gruplara karşı düşmanlığı yerleştiren ifadeler önemli derecede azalmıştır. Mesela, Türk-Müslüman devletleri hakkındaki olumsuz ifadeler ve terimler azalmış ve Gürcistan tarihi ders kitaplarındaki Türk-İslam imajı daha yumuşak ve objektif olmuştur.⁷⁷ Böylece Saakaşvili ve genç aydınlar Gürcüler ve diğer milletler arasındaki ilişkileri yumuşatmaya ve modern liberal demokrat devlet olarak Gürcistan'ın ulusal birliğini pekiştirmeye çaba harcamışlardır.

Aynı zamanda Gürcistan hükümeti Ermeniler ve Türkleri entegre edip Gürcistan'ın siyasal, toplumsal ve ekonomik sürecine katılmak için Borçalı ve Cavahetya içindeki Gürcüce eğitimini güçlendirmeye başlamıştır. 2004'te resmi okul sistemi ve dil eğitiminin reformu önerilmiştir. Genel eğitim hukuku önerisine göre, Gürcistan'ın devlet dili Gürcüceyken, azınlıkların dillerindeki eğitim ve bu dillerde eğitim veren sektörünü kurma hakları da tanınmaktadır. Bu bağlamda, siyasetçiler azınlıkların daha yüksek seviyedeki entegrasyonu için temel derslerin Gürcücede verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁸ Mayıs 2009'da Tolerans ve Sivil Entegrasyona dair Ulusal Görüş onaylanmıştır. Bu görüş azınlıklara yönelik okul-öncesi, genel ve yüksek eğitimler, Rusçanın yerine Gürcücenin ortak dil olarak yer alması, azınlıkların dillerinde eğitim hakkı ve azınlıklara yönelik meslek-yetişkin eğitimine odaklanmaktadır.⁷⁹

Eğitim reformu sürecinde, Gürcistan hükümeti hem Gürcü okullarının hem de Gürcü olmayanlara eğitim veren okullar ve sektörlerin sayısını azaltmış ve kalan okulların kalitesini yükseltmeye başlamıştır. Ayrıca 2006-2008 yılları arasında Cavahetya ve Borçalı'daki birçok Ermeni ve Türk okullarına Batı ülkelerinin desteğiyle tadilat yapılmıştır.⁸⁰

Gürcüce eğitim konusunda, Gürcistan Milli Eğitim ve Bilimler Bakanlığı Gürcü olmayan halklar için yeni ders kitapları hazırlamaya başlamıştır. 2005 yılında Gürcüce ders kitabı "Tavtavi" bu bakanlığın inisiyatifi ile hazırlanmış ve bu kitaplar 2006'dan itibaren 7., 8. Ve 9. sınıflara bedava olarak dağıtılmıştır.⁸¹ Daha sonra ise 12 seviyeden

⁷⁷ bkz: Giorgi Anchabadze, Gela Gamqvelidze ve diğ., *Sakartvelos Istoria IX Klasi*[Gürcistan Tarihi 9. Sınıf], Tbilisi: Logos Presi, 2008; Vaja Neidze, Mzia Surguladze ve diğ. *Sakartvelosa da Msoplios Istoria / Geograpia-VIII Klasi* [Gürcistan ve Dünya Tarihi / Coğrafya 8. Sınıf], Tbilisi: Logos Presi, 2007.

⁷⁸ Broers, agm., s. 296.

⁷⁹ Salome Mekhuzla ve Aideen Roche. "National Minorities and Educational Reform in Georgia", *ECMI Working Paper*, Sayı 46, 2009, s. 7.

⁸⁰ agm., s. 9-10.

⁸¹ agm., s. 12.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

oluşan ders kitabı “Kartli Ena” Cavahetya ve Borçalı’daki Ermeni ve Türk okullarında kullanılmaya başlamıştır. Tek dile dayalı yaklaşım sıkça eleştirilmesine rağmen, bu çaba azınlıkların Gürcüce yetenekleri ve Gürcüce eğitimini geliştirmek için önemli adım olarak değerlendirilebilir. Müfredat da dramatik şekilde değiştirilmiştir. Saakaşvili döneminden önce Borçalı ve Cavahetya’da haftada verilen Gürcüce dersinin saati kısarken Reformdan sonra ise Gürcüce dersi her sınıfta haftada 4-5 saat verilmeye başlamıştır. Rusça dersi ise günümüzde de hala kalmaktadır, fakat bu dersin önemi Şevardnadze dönemine göre azalmış durumdadır.⁸²

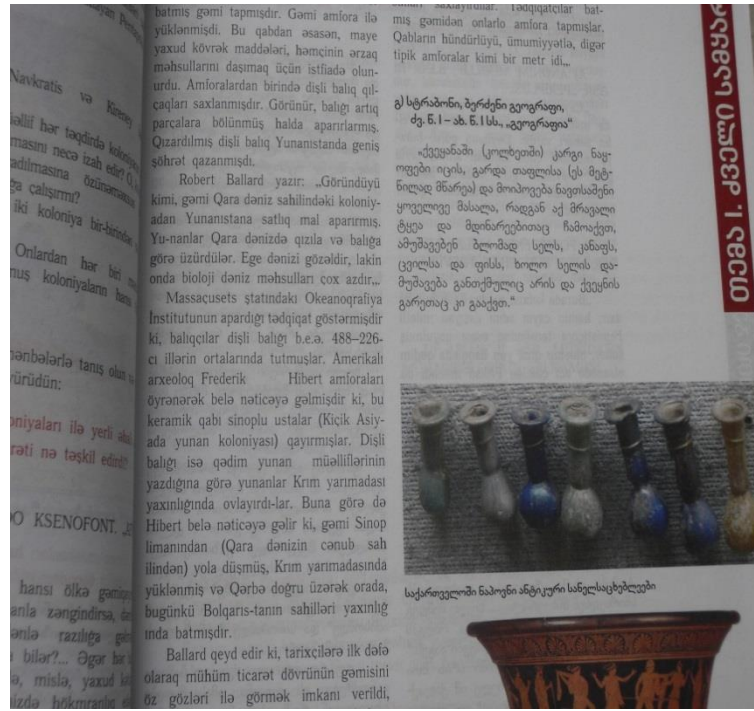
Ders kitapları konusunda, Cavahetya ve Borçalı’daki Ermeni ve Türk okullarında kullanılan ders kitaplarından sadece Azerbaycan Türkçesi / Ermenice, Azerbaycan / Ermeni edebiyatı ve incesanat ders kitapları Ermenistan ve Azerbaycan’dan ithal edilmektedir. Diğer ders kitapları ise günümüzde Tiflis’te basıldıktan sonra Azerbaycan Türkçesine / Ermeniceye çevrilmektedirler.(resim2;3)

Resim2. Borçalı’daki Türk okullarında kullanılan Tarih ders kitabı (11. sınıf)⁸³

⁸² Yazarın Memed ile görüşmesi, Kösalı Köyü, Gardabani, 06 02. 2014.

⁸³ Yazarın çektiği Fotoğraf, 09. 02. 2014.

Resim 2: Borçalı'daki Türk okullarında kullanılan Tarih ders kitabı iç sayfası (11. sınıf).⁸⁴

Öğrencilerin Gürcüce öğrenmelerini teşvik etmek için bazı paragrafları Gürcüce de yazılmaktadır.

Ayrıca 12. sınıf Gürcistan tarihi ders kitabının son kısmında Gürcü tarihinden başka Azerbaycan ve Ermenistan gibi komşu ülkeler ile ilgili bölüm yer almaktadır. Azerbaycan ve Ermenistan ile ilgili kısımda Ermeni Meselesi ve Karabağ Sorunu ile ilgili açıklamalar fazla yer almamakta⁸⁵ ve tarih yazımında da hem Ermeniler hem de Türklere özen göstermeye çalıştıkları görülmektedir. Mesela 1915 yılındaki Ermeni tehciri hakkında "Ermeni tarih yazımında Ermeni Soykırımı olarak tanınır" ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifadeyi kullanmakla "Ermeni Soykırımı" ifadesinin ancak Ermeniler tarafından benimsendiğini ima ettiği ve Gürcistan içindeki Türklere özen gösterdiği görülmektedir.⁸⁶

Ayrıca 2009'dan 2012'ye kadar Gürcistan devlet kanalı'nın Rusça kanalı Pervaya Kavkaza Gürcistan'ın görüşünü yurtiçindeki azınlıklar ve Kuzey Kafkasya'ya yaymak için faaliyet etmekteydi. Bu kanal kapanmadan önce bölgedeki hem Ermeniler

⁸⁴ Yazarın çektiği Fotoğraf, 09. 02. 2014.

⁸⁵ Nino Kighuradze, Revaz Gaçeçiladze ve Giorgi Sanikidze, *İstoria Me-12-e Klasi* [Tarih 12. Sınıf], Tbilisi: Bakur Sulakauri, 2012, ss. 284-290.

⁸⁶ age., s. 288.

hem Türkler tarafından yaygın şekilde izlenirdi ve Karabağ Sorunu konusunda Ermenistan ve Azerbaycan'ın etkisini önemli derecede engellerdi.⁸⁷

Diğer yandan, Gürcistan hükümeti Ermeniler ve Türkler arasında kavga ve çatışma çıkmadığı müddetçe yurtiçindeki Ermeniler ve Türklerin “Ermeni Meselesi” ve “Hocalı Katliamı” ile ilgili faaliyetlerine devlet müdahale etmiyor. Mesela hem 2015 yılında Ermenilerin düzenlediği “Ermeni Soykırımı” protestosuna ne de 2017 yılında Tiflis'te Türkler tarafından düzenlenen “Hocalı Soykırımı” ile ilgili faaliyetlere Gürcistan hükümeti göz yummuştur.⁸⁸

Gürcistan hükümeti dış politikada Karabağ Sorunu konusunda açıkça Azerbaycan'ın yanında yer alırken iç politikada ise azınlık politikalardan dolayı Ermeni-Türk arasında daha dengeli politikayı uygulamaktadır. Fakat uzun vadede Karabağ Sorunu'nun Gürcistan içindeki Türkler ve Ermenilere sıçramasını engellemek için bölgedeki halkların Azerbaycan ve Ermenistan ile ilişkilerini zayıflatarak kamuoyunu Karabağ Sorunu'ndan uzaklaştırma eğilimindedir. Gerçekten de Karabağ Azatlık Teşkilatı Başkanı Akif Nağı'nın Gürcistan'da faaliyet gösterilmesi ve Gürcistan'a girişine izin verilmemiş⁸⁹ ve bu olay Gürcistan'ın Karabağ Sorunu konusundaki tutumunu göstermektedir.

Sonuç

Gürcistan dış politikada Karabağ sorunu konusunda hem yurtiçindeki etnik meseleleri hem de Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan stratejik ilişkilerinden dolayı açıkça Azerbaycan'ın yanında yer almaktadır.

Diğer yandan Gürcistan içinde bu mesele konusunda tam zıt görüşü benimseyen Ermeniler ve Türkler bir arada önemli sayıda yaşamakta ve onları Gürcistan'ın yapısına entegre edip uyum içinde barındırmak Gürcistan hükümet için oldukça önemli konudur.

Bu bağlamda Gürcistan iç politikada Karabağ Meselesi konusunda yurtiçindeki Ermeniler ve Türkler arasında dengeli şekilde siyaset yapmayı

⁸⁷ Onnik James Krikorian, “Karabakh: the View From Georgia”, *Opendemocracy.net*, <https://www.opendemocracy.net/od-russia/onnik-james-krikorian/karabakh-view-from-georgia> [15. 04. 2016].

⁸⁸ Yazarın Rüstem ile görüşmesi, Tiflis, 31 Ekim 2016.

⁸⁹ “Akif Nağı GürcüstanaBıraxılmadı ve Türkiyeye Qaytarıldı”, *Müsavat*, http://musavat.com/news/son-xeber/akif-nagi-gurcustana-buraxilmadi-ve-turkiyeye-qaytarildi-ozel_198752.html [06. 06. 2014].

benimsemekte ve ikisi arasında çatışma çıkmadığı sürece hükümet bu konuyla ilgili faaliyetlere müdahale etmemektedir. Fakat uzun vadede Karabağ Meselesi Gürcistan içindeki Ermeniler ve Türkler arasındaki çatışmayı alevlendirip Gürcistan'ı kargaşaya sokabilecek konu olduğundan dolayı Gürcistan hükümeti eğitim ve medya gibi vasıtalarla kamuoyunu Karabağ Sorunu'ndan uzaklaştırmaya çalışmakta ve bu iki milleti kışkırtabilecek hareketlere karşı oldukça hassas davranmaktadır.

Kaynakça

Akerlund, Tobias, "National Minorities and the Media Situation in Georgia", *ECMI Working Paper*, Sayı 52, 2012.

"Akif Nağı Gürcüstana Bıraxılmadı ve Türkiyeye Qaytarıldı", *Müsavat*, http://musavat.com/news/son-xeber/akif-nagi-gurcustana-buraxilmadi-ve-turkiyeye-qaytarildi-ozel_198752.html [06. 06. 2014].

Anchabadze, Giorgi, Gela Gamqvelidze ve diğ., *Sakartvelos Istoria IX Klasi*[Gürcistan Tarihi 9. Sınıf], Tbilisi: Logos Presi, 2008.

Broers, Laurence, "Filling the Void: Ethnic Politics and Nationalities Policy in Post-Conflict Georgia". *Nationalities Papers*, Cilt 36, Sayı 2, 2008, ss. 275-304.

"Gürcistan'ın Demografik Yapısı", *Devridünya*, <http://devridunya.blogspot.com.tr/2011/06/gurcistann-demografik-yaps.html> [26. 06. 2011].

Horava, Bejan ve Zaza Tsurtsunia, "Rus İşgali ve Abhazların Göçü", *Pirosmani*, Sayı 6, 2008, ss. 25-28.

Kachkachishvili, Davit, "Gürcistan Yukarı Karabağ Seçimini Tanımıyor", *Anadolu Ajansı*, <http://www.aa.com.tr/gurcistan-yukari-karabag-secimini-tanimiyor/50884> [04.05. 2015].

Kighuradze, Nino, Revaz Gaçeçiladze ve Giorgi Sanikidze, *İstoria Me-12-e Klasi* [Tarih 12. Sınıf], Tbilisi: Bakur Sulakauri, 2012.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Krikorian, Onnik James, “Karabakh: the View From Georgia”, *Opendemocracy.net*, <https://www.opendemocracy.net/od-russia/onnik-james-krikorian/karabakh-view-from-georgia> [15. 04. 2016].

Küçükkömürcü, Fırat, “Gürcistan, Karabağ Sınırında Hazır Kita”, *Güney Türkistan*, <http://guneyturkistan.wordpress.com/2011/02/04/gurcistan-karabag-sinirinda-hazir-kita> [04. 02. 2011].

Mekhuzla, Salome ve Aideen Roche, “National Minorities and Educational Reform in Georgia”. *ECMI Working Paper*, Sayı 46, 2009.

Neidze, Vaja, Mzia Surguladze ve diğ. *Sakartvelosa da Msoplios Istoria / Geograpia-VIII Klasi [Gürcistan ve Dünya Tarihi / Coğrafya 8. Sınıf]*, Tbilisi: Logos Presi, 2007.

Oktay, Hasan, “Türkiye’nin Doğuya Açılan Kapısı Kafkasya’ya Stratejik Bakış”, *Yeni Türkiye*, Sayı 56, 2014, ss. 435-444.

Starink, Laura, “Bizim Yolumuz İç Savaştan Geçer: Gürcü Milliyetçisi Zviad Gamsakhurdia ile bir Röportaj”, *Kafkasya Gerçeği*, Sayı 3, 1991, ss. 8-13.

Suny, Ronald G. “Elite Transformation in Late-Soviet and Post-Soviet Transcaucasia, or What Happens When the Ruling Class Can’t Rule?”. *Patterns in Post-Soviet Leadership*. T. J. Colton ve diğ. (der.), London: Westview Press. 1995. s. 141-168.

Tsurtsunia, Zaza, *Apkhazeti Ruset-Osmanletis Urtierbobaebshi* [Rusya-Osmanlı İlişkileri içinde Abhazya], Tbilisi: Meridiani, 2012.

Wheatley, Jonathan , “The Integration of National Minorities in the Samtskhe-Javakheti and Kvemo-Kartli Provinces of Georgia”, *ECMI Working Paper*, Sayı 44, 2009.

MODERN ENGLISH POERTY KHOJALY GENOCIDE

Merziyye NECEFOVA*

Çağdaş Azərbaycan şiirinde Hocalı Soykırımı

XX yüzyılın 80'li yıllarının sonunda toplumumuzda yaşanan sosyo-politik süreçler, milli kendine dönüş, düşünce özgürlüğünde yenileşme, sanatsal edebiyata, şiire da etkisiz kalmadı. Her bir tefekkür sahibi, entelektüel kalem ehli hayatın her alanında olduğu gibi sanat edebiyat cephesinde de, cesaret, metanet, gayret gösterir, açık yazmaya, topluma hakkı nişan vermeye teşebbüs gösteriyordu.

Yüzyılın faciası olan Hocalı tarif konusu olarak, onlarca yazarlarımızın sanatında önemli yer tutmaktadır. Zelimhan Yakup, Nusret Kesemenlinin, Ələkbər Salahzadənin, Alemdar Quluzadenin, Nurəngiz Günün, Rıza Xələflinin yaratıcılığına Hocalı konusu akılda kalıyor. Zelimhan Yakup'un "Layla, Hocalı, Layla", "O kızın göz yaşları" eserleri özellikle farklıdır. Zelimhan Yakup'un "Layla, Hocalı, Layla" şiiri XX yüzyılın en büyük trajedilerinden olan Hocalı kentinin yerle -yeksan edilmesiyle ilgili şairin iç yaşantıları fonunda kaleme alınmıştır. Kırılğan, duygusal tarzda kaleme alınmış bu Layla'da şairin yaşanan facianın büyüklüğü, dünyanın Azərbaycanda baş verənlərə biganəliyidir, İnsanın insana qənim kesilmesi karşısında sarsıntıları ile ilgili tasarrufu yansıdır.

Modern epik-lirik eserler içerisinde oluşturulan düşman karakterine göre halk şairi Zelimhan Yakup "O kızın göz yaşları» şiiri da özel sanatsal-estetik değere ve

* Doç. Dr. Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi, Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

dolgun içeriğe sahiptir. Hocalı faciasının d h etl rin , ağrılarına adadığı bu poemada Z. Yaqub derdin portresini oluşturuyor, düşmana karşı kızgınlık ve acı duygusunu birlikte yansıtmaktadır.

Bir kan gölüne dönen Hocalı her Azerbaycanlının, her bir insanoğlunun faciası, kalp yarası olduğu gibi, Zelimhan Yakup'un da Şair yüreğini didib-parçalıyor. Fakat sanatçı yine de kendi gururunun kırılmadığını, halkının, milletinin, vatanının gayretli oğullarının bu kanı yerde qoymayacağını kesin olarak vurguluyor. Halkının gücüne, kudretine, merdliyiine, gayretine, sabrına, d z m ne inanmayan Şair, hiçbir zaman o halkın sevdiği Şair olamaz! Zelimhan Yakup da, milletinin er geç «gamı çiğneyip geçeceğine» emindir. Şaire göre "yeminini toprağa içen» milletin düşmanı yok etmeye her türlü gücü ve kudreti var

Eğer baştan sona siyah renge boyanmış işgal takvimi v r ql ns , esir düşmüş her bir Azerbaycan yurdunun nalesini hem de, poeziyamızda, üzüntü, öfke, çaresizlik duygularına belenmis Şiir metinlerini duymak olar.Lakin bu sıraya siyaha boyanmış daha bir gün-26 Şubat 1992'de Hocalı faciası dehŐetin miqayasına göre boyuta g lm zdir. Az rbaycan halkına karşı ermenilerin yaptığı soykırım olayı, on bin kişinin yaşadığı tüm bir Şehrin yeryüzünden silinmesi sadece yirminci yüzyılda faŐizmin işlediği milli katliamlarla karŐılaŐtırılabilir bil rdi. Xocalı faciası, Güzel Sanatlar, sanatta, belgesel ve kurgu filmlerde, sahnede ve eferde onlarca eserlerin oluşmasına neden olmuŐsa da, insanlığa karşı bu acımasız cinayetin yeterli cevabını vermekte Őairler, yazarlar, sanat söz ustaları bu güne kadar acizdirler.

Hocalı faciası Őiirde da komple bir takım tecessüm doğurmuştur. Yüzyılın faciası olan Hocalı tarif konusu olarak, onlarca yazarlarımızın sanatında önemli yer tutmaktadır. Zelimhan Yakup, X. R. Ulutürk, Sabir R stemhanlı, Nusret Kesemenli, Vaqif Bayatlı  nder,  l kb r Salahzad , Alemdar Quluzade, Nur ngiz Günün ve Rıza X l flinin yaratıcılığında Hocalı konusu yönlendirici oluyor. Zelimhan Yakup'un "Layla, Hocalı, Layla" Şiiri ise, XX yüzyılın en büyük trajedilerinden olan Hocalı Şehrinin yerle -yeksan edilmesiyle ilgili olarak, Şairin i yaŐantısı fonunda kaleme alınmıŐtur. Kırılğan, duygusal tarzda kaleme alınmış bu Layla'da, Şairin yaşanan facianın büyüklüğü, dünyanın Azerbaycan'da baş verenlere biganeliyidir, İnsanın insana q nim kesilmesi karşısında sarsıntıları ile ilgili tasarrufu yansıtmıŐtur.

Dünya dar mi acaba?

Kulak kâr mı acaba?

Allah duyar mı acaba?

Layla, Xocalım, Layla(1)

Modern epik-lirik eserler içerisinde oluşturulan düşman karakterine göre halk şairi Zelimhan Yakup "O kızın göz yaşları» şiiri da özel sanatsal-estetik değere ve dolgun içeriğe sahiptir.

Hocalı faciasının dehşetlerine, ağırlarına adadığı bu poemada Z.Yaqub derdin portresini oluşturuyor, düşmana öfke, nefret duygusu aşılacaktır

Soru da mendedi, cevap da bende,

Hocalı en büyük dərddi mi?

Dərddi!

Tersine çekilen düşman yaptın,

Deli tufanlardan sərtti mi?

Sərt! (2)

Eser boyunca Ermenilerin Hocalı'da yaptıkları cellatca emelleri, sinsi istekleri okuyucuya iletilir. Yazar "Karabağ tarihi açılırsa kat kat, Tarihe sığmayan üzüntü görürsün" - diye, dünyaya, uluslararası kurumlara Ermeni vandalizminin dehşetini iletiyor. Bu korkunç anlardan birini yansıtan şu epizoda dikkat edelim:

O gün kan üstünde açıldı sabah.

O gün Hocalı'da yer kırmızıydı.

Kırmızı-kırmızı üzümə durdu,

İblis görkəmində şer kırmızıydı.(2)

Savaşın nasıl büyük korku olduğunu, onun getirdiği trajediler, özellikle Ermeni faşistlerinin amansız ve gaddarlığını, Hocalı faciasının Azerbaycan halkı için ne demek olduğunu, Ermenistan'ın beşere karşı işlediği ağılasıgmaz ihanetleri daha derinden anlamak için Zelimhan Yakup söz konusu poemasından örnek getirdiğimiz bendi okumak, fikrimizce yeterlidir:

Genel açılmıyor dertten, yoldan, elemnden,

Dağ döner dağdan ağır Selemden.

Yazmak olmuyor, kan fışkırıyor kalemden,

Yazı kanlı, varaq kanlı, söz kanlı(2)

Eserin başında şair Hocalı faciasının dehşetlerinden, Ermeni işgalcilerinin düşünülemez terörizm, aynı zamanda, Azərbaycan halkının bu vahim dertlere metanetle göğüs gerip, tarihin bu acımasız sınavından da mağrur, gururla, üzüağ çıkacağına, kendi gücü-kudretiyle kisası düşməndə qoymayacağına inancından sohbet açırdısa, nihayet, poemanın doruk noktasına yakın-laşdıqca gerçək, somut olayların şiirsel yer veriyor. Şairin rövanş duygusu ile yanıp tutuşan kalbi bu rövanşı almak için güç, kuvvet kaynağını poemanın esas kahramanı olan kızın - henüz 8 yaşındaki çocuk iken babası gözleri önünde diri diri yakılan, şimdi 21 yaşında olan Xezengülün göz yaşlarında görüyor: ... Tek o kızın göz yaşları, bəsimdi, O Gözdeki yaşın gücü tükenmez.

Alemdar Quluzadenin "Şəhit Şehir" eseri de bu açıdan özellikləriylə fərqlidir.

Gülleledilər görevlisini qarışqasınadək,

Gülleledilər quzusunu, oğluna.

Gülleledilər annelerin çəpərlərə

takılıp kalmış saçını,

kardeşi, kız kardeşi.

Gülleledilər Babəkin kılıcını,

Koroğlu'nun atını.

Mermiləri qaytarmadı

Cavanşir'in kalkanı.

Ezdilər yıxılanı,

Vurdular kalkanı.

Hani bu yurdun

Nebi'si, Səttarhan'ı?(3)

Şair Halil Rıza Ulutürkün şiirində düşman karakteri daha sert, daha radikal boyalarla təsvir edilmişdir. Buna nədən düşmanın yaptıkları vəhşiliklərin çeşidinin, qəddarlığının ölçüleməz sayısının şairin şiirində sergilənməsi. Düşman ihtiyara, kadına, bebek çocuğa bilə yok sayar. Esir aldığı soydaşlarımıza qarşı tarixdə görülməmiş vəhşətlər, gaddar yönələrindən, işkəncələr göstərməkdədir. İnsanların diri diri derisini soyur, vücut üzvlərini kəsiyor, gözlərini açıyor. Azyaşlı kız uşaqlarının namusuna təcavüz ediyor. Halil Rıza Ulutürk halkına bu vəhşətli, korkunç vəhşətləri unutmamayı önerir:

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Süngülere geçirdiler, yüz çocuğu, bin kundağı,
Aksakalı, ağpürçəyi, ayyüzlüyü, güldodağı.
Odqarışiq küle döndü yün halının her saçağı,
Uçtu, kondu bulutlara yiğitlerin çal külahı.
Unutmazsan o kepi, Odlar yurdu, atəş toprağı(4)

Düşmanlar, yaptıkları vahşetleri inkar etmekte dünya halklarını doğma milletimizin aleyhine kaldırmaya ve kandırmaya çaba gösterirler; hatta kendilerinin bu akılsız, sivil beşeri, ama insanlık dışı eylemlerini destekleyen dünyayı, halkımızın aleyhine kandırarak, dünyanın sosyal fikrini yanlış yola sürüklemeye çalışmaktalar. Faşist Ermeniler, kimi milletlerden kendilerine taraftar da bulabiliyorlar. Halil Rıza Ulutürk haklı olarak bu faşist hisletli Ermenileri iftiracı, şer, hırsız adlandırır. Şair gösteriyor ki, yurdumuza da hırsız gibi karanlıkta saldırdılar onlar:

Karanlıkta hırsız gibi yurda gece girdi onlar,
Yıldızları vurdu gökten yere serdi onlar.
Beşiklərdən ter qönçeni, ilk çıkanı derdi onlar,
Çocuqlara emzik değıl, atəş namlusu verdi onlar.
Sıcak küle çevirdiler bar üstünde bin dalı.
Unutmazsan o alçağı, Odlar yurdu, atəş toprağı!(4)

Karabağ savaşının insan kaderine yansıyan sızıltısını, göynəyini yaratıcılığında hassasiyetle, duygusallıkla yansıtan yetenekli şairələrimizdən biri de Nurəngiz Gün'dür.

Karabağ savaşı şairenin yaratıcılığından kırmızı bir hatla geçmiştir. "Kerem ol sen, o güzelin Allah'ı" ve "Hocalı Simfonyası/Senfoni" eserleri özgüllük, fikrin eşsiz ifade tarzı ile 90'lı yıllar poeziyasına kövrəklik, zarafet, duygusallık getirmiştir. Savaş şiirinde şaireyi bir anne, bir kadın olarak en çok rahatsız eden husus körpələrimizin, çocuklarımızın gözyaşları, mərhumiyyətləri, babasını zamansız kaybetmeleri, aç, kimsesiz kalarak kurbanlara dönüşmesi oldu. Şaire "Kerem ol sen o güzelin Allah" şiirinde anne karnında körpələrimizin Faşist Ermeniler tarafından vahşice öldürölmesinden bahsediyor. Birbirini görüp tanımayan anne ve yavruyu birbiriyle şaire tanıştırıyor. N. Gün bu şeirilə, dünyada menfur Ermenilerin qan içənlərinin menfur hisletini temsil ediyor, insanlığa karşı işlenen ağır, ürək dağılayan cinayeti sanatsal soruların, şiirsel ifadelerin etki gücü ile okuyucuya ünvanlayır, Ermeni vahşetini ve

dehşetini ustalıkla şiire getirir. Doğmadan güllələnən bebeğe annesinin ona olan sevgisinden "bahsediyor", Ermeni Faşistin gülləsinə geldiğini anlatıyor. "Ana memesi aramayan o parmakların kan içinde olup, ana göğsünde gezebilmemesi dünyada en ağır tablo, satırlara sığmayan, sözle ifadesi mümkün olmayan musibettir.

Üzücü duygular silsilesini şaire "Hocalı Senfonisi" adlı eserinde de devam etirilir. Neredeyse masum bebeklerin işkenceyle öldürülmesini N. Gün dünyaya ulaştırmak için, hak sesini ucaldır ve bu çağrı savaş şiirinde, özgürlük, özgünlük ve özgüllük ile seçilir.

"Hocalı Semfonisi" eseri Hocalı'da şehit olmuş insanların anısına yapılan çok değerli bir şiir demetidir. Dünyaya yayılan hak sesidir, Hocalı soykırımının kurbanları adına yükseltelen muhteşem sanat abidesidir.

Bu eser, İlahi! sen onlara huzur ver ... nidası ile başlar. Eleştirmen Vaqif Yusifli çok haklı olarak N. Günün şiirlerini okunmuş bir duaya benzetiyor. Şaireye göre toprak altında dip diri ölümlere ancak konfor gerekdi. Onların ruhları ne kadar rahatsızdı, ezik ve yaralıydı, ama onlar ölməyiblər, ölməyə koymadık onları. O gün ölüm tutuklandı, dünyaya gelmeyen çocuklar annelerinin karnından süngüye geçirib çıkarıldı, kocaların başları kesilip, gözleri çıkarıldı, anneler diri diri yakılıp, yaşlılar kıtır kıtır doğrandılar. Ama ölməyə koymadık onları. Ölmediler. Eserde güçlü bir imge dikkati çeker. İşlenen cinayet anını, yaşanan trajediyi dünyaya duyurmak için hak sesini yükselten Kadın, Anne, Şaire karakteridir. Cesur, mağrur, bilge Azerbaycan kadınıdır! Bu kadın akıtılan masum kanlara göre, düşmanı itham etmeyi başaran, Ermeni meşrebini iyi bilen şairenin kendisidir. Bu özellik de eserin doğal ve güçlü olmasını olumlu etkileyen bir faktördür. Yazarın, rüzgârla sohbeti eserin etki gücünü artırır, şairenin ulaştığı kanaati açıklar, açmak istediği olayların çözümüne vardırır. Eserde yazar, her anlamda rüzgârdan güçlüdür ve onun görmediği, göremediği olayları analiz eder, ne yapar eder Ermeni vahşetini dünyaya iletir:

Yok, Rüzgar! O türlü esme sen!
Torpaqda-
toprağın altında
Dip diri ölümler var!
Dikinə olabilir Onlar-
Alt-üst etme toprağı, ey Rüzgar,

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Onlar zaten yazık!

Telef olmuştur, onlar!(5)

Yazar, rüzgârdan toprak altındaki dip diri insanların seslerini, feryatlarını duyup, duymadığını haber alır. Ama kesin emindir ki, ne rüzgâr ne de başkaları bu masum insanların sesini herkes eşidsin diye okudukları yüzyılın simfoniyasının /sefonisinin, ölümler himnini duymamıştır. Oysa işitmelidir dünya, bu günün, bu zamanın Hocalı senfonisini. İşte, eserin de, başlıca ana fikri budur.

Eserin farklı özelliklerinden biri de, müellifin olayları toprağın üstünde değil altında, dünyanın bu yüzünde değil öbür yüzünde baş vermesini yansıtmasıdır. Toprağın altında öle bilmeyen insanlar, özellikle bebekler, onların toprak altında havasız, anasız, zırlıtları, en temel ise emmek istedikleri ana memeleri ...

Ve varindisa - sen Allah, ey Rüzgar, fırça getir!

Ben bu küresel ahın şeklini çizecem!

Çizebilirim onu -

İnsanlık önündeki

Zulmün dev panosunu!(5)

Aslında şaire isteğine nail olup, Hocalı faciasının dehşetini fırça ile olmasa da, sözle, düşünce ile daha etkili biçimde çizmiştir! Canavar iştahlı savaş yırtıcıları "Hocalı Senfonisi"nde dip diri ölümlerin, anne karnında güllələdikleri bebeklerin nalesini, çığlıklarını duyup, en azından bir anlık olsun kan dökmekten dayanacaqlar mı, levhada kendi menfur karakterlerini görüp en azından bir damla utanç teri tükəcıklar mi? Maalesef inanmak ihtimali çok düşüktür.

Şaire, Faşist Ermenilere destek olan, mənfulara yardım gösterenlere yönelerek "Hiç rüyalarınıza giriyor mu lal bakan ləpirlər, sedye-sedyə ölümlər" - diye zalimləri, zülmkârları, savaş mäliklärini düşünmeye davet ediyor:

Bırakın! Kırın harbin belini!

Dağıtın təbilini onun!

Doğrayın savaş sözünü,

Siliniz lüğətlərdən! ...

İnsanı düşünün! Kalpsiz meliklər!

Dünya kələkbazları!

Dü şü-nün !!!(5)

N. Gün'ün "Hocalı Sinfonyası", zamanın heyecan senfonisi, tarihin şiirsel abidesidir. Ermeni gaddarlığını, vahşetini, Kan içənliyini, rəhmsizliyini, nanəcibliyini, hiylekerliyini, ihanetini, cinayetini vb. asla unutulmaya bırakmayacak!

Hocalı Soykırımı konusu yazılmaya devam ediyor. Bu anlamda Feride Hacıyeva'nın, Qezenfer Məsimoğlu'nun, Hüseyn Faxrali'nin, Elnur Gerilimi'nin, Habil Nebiyev'in, Taşkın Gülməmmədov'un, Merziyyə Səlahəddin'in yaratıcılığı da çox ilginçdir. Şu da kaydetmək yerinə düşər ki, Hocalı Soykırımı konusunda Azərbaycan'da, Türkiyə'de və dünyanın birçok ülkesinde konferanslar keçirilməklə birlikdə, ayrıca bu konuda şiir yarışmaları da düzenlenmektedir. Məruzəmin sonunda Hocalı bayatılarında çevrilmiş duyğularımı sizinlə paylaşmaq istiyorum:

Hocalı, sönmez dağım,
Cennət mekən oylağım.
Həsərətli yıllar oddu,
Çat-çat oldu toprağım.

Hocalı almaz qaşım,
Düşük oldu başım.
Qovuşa bilmedim ki,
Partiyə dönsün yasım(6)

Kaynaklar

- 1.Zelimxan Yaqub "Şair harayı" Bakı: Gənclik,1995.224 s.
- 2.Zelimxan Yaqub "Bir eli torpaqda,bir eli haqda" Bakı: Azərbaican, 1999 488 s.
3. Ələmdar Quluzadə "Şəhid Şəhər" Bakı: Ozan 1998 68 s.
- 4.Halil Rza Ulutürk "Seçilmiş əsərləri" 1ci cild. Bakı 2005 296 s.
- 5.Nurengiz Gün "Xocalı Simfoniyası" Bakı: Azərbaican qəzeti 2005 26 Fevral
6. Mərziyyə Səlahəddin "Susmayan Könlüm" Bakı: Ecoprint 2017 96

“HOCALI KATLIAMI”NA NEW YORK TIMES VE HÜRRIYET GAZETESİ’NİN BAKIŞI

İ. Cem FERİDUNOĞLU*

ÖZET

Uzun yıllardır çözüme kavuşturulamayan Karabağ sorunu, bir noktada kırılma noktasına ulaşmış ve Hocalı katliamı olarak nitelenen trajediye yol açmıştır. Olay, dünya kamuoyunda, bilimsel çevrelerde ve BM bünyesinde geniş yankı bulmuştur. Gazete manşetleri, gerçekleşen olayın vahşetini sürmanşetlerden aktarmışlardır. Ancak olay kısa sürede güncelliğini yitirmiş, tarihin karanlıklarındaki yerini almıştır.

Çalışmamızın konusu, bu olayın New York Times ve Hürriyet gazetelerinin manşetlerine yansımalarıdır. New York Times, olayı tarafsız bir bakış açısıyla ele almaya çalışırken; Hürriyet gazetesi, Azerbaycan’ın Türkiye ile kardeş ülke olması ve ayrıca yapılan vahşetin hangi ülkeden gelirse gelsin onaylanamaz bir davranış olduğu düşüncesinden hareketle, mazlum konumdaki grubun yanında yer almıştır.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan, Ermenistan, Hocalı Katliamı, New York Times, Hürriyet.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en ciddi ve en karmaşık konularından biri olan soykırım, Yunanca *genos* (ırk) ve Latince *cide* (öldürme) sözcüklerinin bileşiminden oluşan ve ‘ırk katliamı’ anlamına gelen *genocide* kavramının Türkçe karşılığıdır (Üngör, 2005: 1). Kısaca bir etnik ya da dinsel azınlığın sistemli olarak yok edilmesini içerir. TDK sözlüğünde ise, soykırım, ‘bir insan topluluğunu ulusal, dinsel vb. sebeplerle yok etme’; kırım ya da katliam ise, ‘savunmasız insanların veya tutsakların toplu olarak

* Yrd. Doç. Dr. Giresun üniversitesi, Tirebolu İletişim Fakültesi

öldürülmesi' olarak yer almaktadır. Bu ve benzeri tanımlamaların ortak bileşeni yok etme davranışı olarak ortaya çıkmaktadır. Konu, psikolojik açıdan ele alındığında; ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu, tümüyle ya da kısmen yok etmek olarak ortaya çıkmaktadır (Hamzayeva, 2013: 33).

Polonyalı Yahudi hukukçu Raphaël Lemkin, soykırımı ilk kez, Nazilerin II. Dünya Savaşı'nda uyguladıkları politikayı açıklamak için tanımlanmıştır (Lemkin, 1944: 79). Lemkin'e göre, soykırım iki aşamadan oluşuyordu:

- Haksızlığa uğramış grubun ulusallığını belirleyen özelliklerin sona erdirilmesi,
- Baskıcı grubun ulusallığını belirleyen özelliklerin benimsetilmesi.

Birleşmiş Milletler, Lemkin'in soykırımın uluslararası suç olarak tanınması önerisini dikkate alarak, 9 Aralık 1948 tarihinde Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi'nde (*Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*) soykırımı resmi olarak bir uluslararası insanlık suçu olarak tanımıştır. Bu anlaşma uyarınca, aşağıdaki beş grupta toplanan "ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu kısmen ya da tamamen yok etmek amacıyla" işlenen eylemler soykırım unsuru sayılmıştır:

- Grup üyelerinin öldürülmesi,
- Grup üyelerine önemli ölçüde bedensel ya da zihinsel zarar verilmesi,
- Grubun bütünüyle ya da kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı planlanarak, yaşam koşullarını bilinçli olarak değiştirmek,
- Grup içinde doğumları engellemek amacıyla önlemler almak,
- Grup üyelerinin çocuklarını zor kullanarak başka bir gruba nakletmek.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni (UCM) düzenleyen Roma Statüsü'nde belirtilen uluslararası insan hakları ihlallerinden biri olan (diğerleri: savaş suçları, barışa karşı işlenen suçlar, insanlığa karşı işlenen suçlar) soykırım suçu; siyasi, sosyal, kültürel ekonomik, biyolojik, fiziksel, dinsel ve ahlaki olarak çeşitli türlere ayrılmaktadır (Hamzayeva, 2013: 26-30).

Ağır suçlar grubuna giren soykırım, bir ülkenin sınırları içinde gerçekleşse bile, uluslararası barış ve güvenlik için tehdit unsuru olmaktadır. Soykırımın önlenmesi için; psikoloji, hukuk, felsefe, kriminoloji, ekonomi ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerin ortak çalışmalarında bulunması; soykırımın açıklanması konusunda tutarlı olunması, insan haklarının evrenselliğinin temel alınması ve şiddetin cezalandırılması gerekmektedir (Hamzayeva, 2013: 69).

1. Dağlık Karabağ Sorunu

Karabağ, coğrafi konumu nedeniyle tarihsel dönemlerden itibaren cazibe merkezi olan ve bu nedenle yabancı güçler tarafından sürekli işgale uğrayan Azerbaycan'da, Kürve Aras ırmakları ile bugünkü Ermenistan sınırları içerisinde yer alan Göyçe gölü arasındaki dağlık bölge ve yöresindeki ovalardan oluşan arazilerin adıdır. Stratejik bir konuma sahip olan bu bölge, Ermenistan ve İran'ı kontrol olanağına sahiptir.

Karabağ sorunu yaklaşık XVIII. yüzyılın başlarından itibaren günümüze dek varlığını sürdürmektedir (Yıldırım ve Özönder, 1991: 84). Bu sorun, yalnızca Azerbaycan ve Ermenistan'ı değil, tüm bölgeyi etkilen bir çatışmaya dönüşmüştür. Karabağ Hanlığı, tarihsel süreçte, Azerbaycan'ın siyasi ve kültürel birliğinde yer almış; dil, tarih ve kültürel birlik her alanda başarılı ürünler ortaya çıkarmıştır. Son dönemde, özellikle son üç yüzyılda Rusya'nın bölgedeki etkin siyasetiyle, Türk ve İslam unsurlarından arındırılıp, tampon bir bölge oluşturma gayretiyle Ermeniler bölgeye yerleştirilmiştir. Ermeniler de bölgede yerleşik konumdaki Türk-Müslüman unsurlara etnik temizlik uygulamış ve sonuçta bölgede Ermeni devlet egemenliği kurmayı başarmıştır. Bu zorlu süreç, Azerbaycan'ı olumsuz yönde etkilemiş; Karabağ sorunu Azerbaycan'ı maddi ve manevi çeşitli alanlarda büyük kayıplara uğratmıştır.

Günümüzde, her iki taraf da kendi tezlerini, küresel güçlerin bölgesel çıkarlarıyla özdeşleştirerek kazanç sağlamaya çalışmaktadır. Buna karşın, uluslararası güçler sorunun çözümü için gerekli olan siyasi yetiyi üstlenmemektedir. Bu durumu avantaja çeviren Ermenistan, Dağlık Karabağ'ı adım adım bir devlet gibi biçimlendirerek, ayrılık noktasına getirmiştir. Sorunun bu noktaya ulaşması karşısında, Azerbaycan sessiz kalamayacağını işaretlerini vermekte, Azerilerin intihar olarak

değerlendirilebilecek adımlar atmaktan geri kalmayacağı açık olarak görünmektedir. Dolayısıyla tüm Kafkasya'ya yayılabilecek bir savaş, kaçınılmaz görünmektedir.

Sorunun çözümü için, tarafların üzerinde uzlaşacağı yeni bir anlaşmanın gerekliliği açıklık kazanmaktadır. Ayrıca, günümüze dek girişimde bulunulan yöntemlerin yeniden gözden geçirilmesi ve şimdiye dek denenmemiş bir yolun aranması da kaçınılmazdır. Bu noktada, Karabağ Azeri ve Ermenilerini ortak paydada buluşturacak; resmi olmayan, toplumsal olaylarda tepkisini ve tavrını koyan örgütlerin oluşturulması ve geliştirilmesi denenmelidir. Çok-kültürlülük temelinde oluşturulacak bu çatının sağlanması için, Karabağ'ı yeniden inşa edecek olan Azerbaycan'ın hukuksal ve ekonomik açılımlarla (dil, din ve ekonomik bağışlıkların tanınması ve var olan düzenlemelerin geliştirilmesi, hatta pozitif ayrımcılığın kullanılması) karşılıklı güveni oluşturması gerekmektedir. Barışa yönelik olan tüm bu çabalar, yalnızca bölgenin sorununu çözmekle kalmayıp, küresel barış için de önemli bir adım olacaktır (Yılmaz, 2013: 72).

2. Hocalı Katliamı

Hocalı, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde, 1800 km² yüzölçümündeki Karabağ'ın yaklaşık olarak 4400 km²'lik kısmını oluşturan bölgenin merkezindeki bir kasabadır (Özdaşlı, 2015: 13). Hocalı'nın katliamdan önceki nüfusu 7000'den fazlaydı (Budaqov, 2003: 10).

Bölgedeki Ermeni saldırılarının temel nedenlerinden biri, Hocalı'nın stratejik konumudur. Bölgenin tek hava limanının yer aldığı Hocalı, aynı zamanda Karabağ'ın merkezi olan Hankendi'nin elektrik hattının ve Bakü-Hankendi Demiryolu ile Bakü-Şuşa karayolunun geçtiği bir yerleşim birimidir (Abbaslı, 2011: 21-23, 40-41).

1991 yılı Aralık ayında, Azerilerin yaşadığı Kerkicahan kasabasının alınmasının ardından, Hocalı ilçesi tamamen Ermeni ablukası altında kaldı. 20 Kasım 1991'de Hocavend'de Mi-8 helikopteri Ermeni kuvvetler tarafından vuruldu. Bunun sonucunda bir kaç Azerbaycan resmi devlet görevlisi, Rus ve Kazak gözlemciler dahil olmak üzere 20 kişi yaşamını yitirdi. Bu olayın ardından, Hocalı'nın hava ulaşımı da kesildi (Memmedov & Esedov, 1992: 31).

Hocalı'da, 2 Ocak 1992'den itibaren elektrik kesilmiş, Şubat sonuna doğru abluka yoğunlaşmış ve kent, her gün toplarla ve ağır silahlarla bombardımana

tutulmuştur. Azerbaycan devletinin herhangi bir yardım gönderemediği Hocalı, silahlı Ermeni birliklerinin kuşatması altında yiyecek, yakıt, vb. temel gereksinimlerinden yoksun bırakılmıştır (Özarıslan, 2014: 192).

'Hocalı Katliamı' olarak nitelenen olay, 25 Şubat gecesi başlamıştır. Karabağ Hanlığı tarafından XVIII. yüzyılda kurulmuş olan Hankendi'nde (Xankəndi / Han'ın Köyü) bulunan Ermeni silahlı birlikleri, SSCB döneminden kalma 366. Motorize Alay'a bağlı ve çoğunlukla Ermenilerden oluşan birliklerin desteğiyle, Hocalı ilçesinde yaşayan sivil halka saldırmışlardır. Ermeni birlikler, yerleşim yerinde bulunan ve ağır silahlardan yoksun gönüllü sivil birliklerin zayıf savunması karşısında, herhangi bir zorlukla karşılaşmadan katliama girişmişlerdir. 83 çocuk, 106 kadın, 70 yaşlı olarak, toplam 613 kişinin yaşamına son vermişlerdir. Sekiz aile tamamen yok edilmiştir. Saldırıların sonucunda 487 kişi sakat kalmış, 1275 kişi ise esir alınmış, 150 kişi ise kaybolmuştur. 26 çocuk tamamen, 130 çocuk ise kısmen öksüz kalmıştır" (Sevdimaliyev, 2005: 39).

Esir alınanların bir kısmı serbest bırakılmış, ancak önemli bir kesiminden herhangi bir haber alınamamıştır. Saldırıda öldürülen insanların cesetleri incelendiğinde cesetlerin birçoğunun yakıldığı, gözlerinin oyulduğu, değişik organlarının kesildiği anlaşılmıştır (Attar, 2005: 145).

Hocalı'dan kaçmayı başaran bazı mültecilerin İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne aktardığına göre, bazı durumlarda saldırılar açıkça sivil hedeflere yönlendirilmiştir (Halilov, 2000: 25). Kengerli'ye göre, "936 km'lik alana sahip, savaştan önce 2.605 aileden ibaret 11.356 kişinin yaşadığı Hocalı kasabası, nihayet 26 Şubat 1992 tarihinde yağmaya maruz kalmış ve kasaba tamamıyla yok edilmiştir. Hocalıdan uzun süre cesetleri almak bile mümkün olmamıştır" (Kengerli, 1996: 13).

Dünya tarihine son yüzyılın en büyük faciası olarak geçen Hocalı katliamında, Hocalı kasabası bir günde Ermeniler tarafından yerle bir edilmiş, yüzlerce masum insanın yaşamına feci şekilde son verilmiştir. Ermeniler, Ruslar ile birlikte 1905-1918 yılında yaşanan olayların benzerini bu kez Hocalı'da uygulamışlardır (Hamzayeva, 2013: 52).

3. Soykırım Suçu ve Ülkelerin Bakış Açıları

Bireylerin insan olarak haklara sahip olduğu ve bunları kendi devletlerinden talep edebilmeleri gerektiği düşüncesi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'yle

resmen kabul edilmiştir. İnsan hakları rejimleri, gerçek adalet düşüncesi ve insanlığın ortak değerleri ilişkiler örgüsünde, hangi isteklerde bulunabileceği ve insanlığa karşı hangi yükümler altında bulunduğu soruları üzerine şekillenmiştir. İnsan hakları, öncelikle bireyi ilgilendirmiştir. Daha sonra, yeni hak kesimlerinin ortaya çıkmasıyla, topluluk haklarına doğru evrilmiştir (Tangör, 2012: 60).

İnsan güvenliği kavramı temelinde üç farklı algı dikkat çekmektedir. İlk iki anlayış, temel insan hakları ve bunların yoksunluğuna ilişkindir; üçüncü anlayış ise, bu iki bakış açısından çok daha kapsamlıdır (Tangör, 2012: 72):

- İlki; doğal haklar veya hukuk devleti düşünüş biçiminde temellenen temel birey hak ve özgürlüklerinin uluslararası toplum tarafından korunması ve bu hakların gereğince kullanılmasının sağlanması anlayışıdır.

- İkincisi; insanların zarar görmesine yol açan silahların ve soykırım gibi politikaların, uluslararası hukuk tarafından yasaklanması ve hukuku yok sayanların cezalandırılmasını öngören insancıl anlayıştır. Bu anlayış, insancıl müdahale anlayışını kabul etmekte, silahlı çatışmalardan etkilenen sığınmacıların ve yerinden edilmiş insanların temel yaşam koşullarının iyileştirilmesine öncelik vermektedir. Ayrıca, soykırım gibi politikaları önleme amacıyla ve benzer insancıl gerekçelerle, temel insan haklarını ve onurunu yeniden oluşturmak üzere kuvvet kullanımını yasal bulmaktadır.

- Üçüncüsü; insan güvenliği, bireylerin iyi olma durumlarına ve yaşamına zarar veren sosyal, ekonomik, çevresel ve diğer boyutları da içermelidir. Bu kapsamda ele alınan insan güvenliği, bireyin yaşamını sürdürmesine ve sağlığına yönelik her türlü tehdidi dikkate almak zorundadır. Sosyal adalet bileşeni ile de ilgili olan bu anlayış, küresel ekonominin durumu, küreselleşmenin dinamikleri, çevrenin kirlenmesi ve çevre dengesinin korunması gibi konuları da bireyin güvenliğini etkilediği oranda insan güvenliği kapsamında ele almaktadır (Hampson, 2008: 230-231).

Politikacılar ve akademisyenler, insanlara güvenceli bir yaşam sağlanması ve korunması için uygulanacak politikalar ve araçlarının kullanılması konusunda görüş ayrılıkları yaşamaktadırlar. Bu nedenle, uluslararası toplumun insan güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar geliştirmesi ve yürütmesi zorlu bir süreç olmaktadır. Bu amaçla 1 Temmuz 2002 tarihinde kurulan ve merkezi Hollanda'nın Lahey kentinde olan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), günümüze dek insan güvenliği bağlamında uluslararası toplum tarafından yaşama geçirilen en etkin önlemlerden biri olarak

karşımıza çıkmaktadır. Duruşmaları herhangi bir yerde görülebilen mahkeme, uluslararası toplumu ilgilendiren en ciddi suçları işleyenler hakkında yargı yetkisine sahip olup, ulusal yargı gücünü tamamlayıcı sürekli bir kurumdur (Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Madde 1). Bu mahkemenin ulusal yargı yetkisini tamamlayıcı olması, ulusal mahkemelerin bu tür suçları soruşturma ya da izlemede isteksiz ya da yetersiz olması durumunda, yargı yetkisini kullanabileceği anlamına gelmektedir. UCM'nin yargı yetkisi kapsamında; soykırım suçu, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu bulunmaktadır (Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Madde 5/1). Ancak en son karar mekanizması olarak nitelenen UCM, saldırı suçu üzerindeki yargı yetkisini, saldırıya taraf olan devletlerin suçu tanımlayan ve bu suçla ilgili olarak UCM'nin hangi durumlarda bu yetkisini kullanacağını ortaya koyan bir yargı kabul edildikten sonra yerine getirecektir (Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Madde 5/2). Mahkeme, UCM'nin kuruluş belgesi olan Roma Statüsü'nün yürürlüğe girdiği 1 Temmuz 2002 tarihinde ve sonrasında işlenen suçlarda yargı yetkisine sahiptir (Tangör, 2012: 79-80).

Bugün Dağlık Karabağ çatışmasında tarafların haklı ya da haksızlığının belirlenmesi konusunda devletlerin ve uluslararası kurumların tutumu açık olarak saptanamamıştır. Dağlık Karabağ'ın işgalinin sonlandırılmasına yönelik, BM Güvenlik Kurulu'nda 822 (30 Nisan 1993), 853 (29 Temmuz 1993), 874 (14 Ekim 1993) ve 884 (11 Kasım 1993) sayılı kararlar alınmıştır. Bu kararlarda işgalci güçlerin işgal edilen bölgelerden çekilmesi talep edilse de, sorunu yaşayan devletlerin isimleri belirtilmemiş; karar yürürlüğe girmekle birlikte, işgalci taraf bu kararları uygulamamış, herhangi bir yaptırımla da karşılaşmamıştır. Sorunun bu şekilde yüzeysel olarak ele alınması ve uygulamanın da denetlenmemesi, işgalci Ermenileri daha da cesaretlendirmiştir (Aslanlı, 2003:104).

Dağlık Karabağ sorununu, günümüzde yalnızca "Ermenistan-Azerbaycan çatışması" bağlamında değerlendirmenin doğru olmadığı ifade edilir. Eğer temel sorun gerçekten "Ermenistan-Azerbaycan çatışması" olsaydı, Azerbaycan tarafı bu sorunu barış ya da savaş yolu ile bizzat kendisi çözebilirdi. Ancak, aslında çözüm Azerbaycan ve Ermenistan devletlerinin elinde değildir. Sorunun çözüme kavuşmasına engel olan faktörler arasında, Rusya faktörü, Batı'nın çifte standart politikaları, Ermenistan

Devleti'nin kendi işgal politikasını meşrulaştırması ve Rusya'ya olan bağımlılığı sayılmaktadır (Şihaliyev ve Yılmaz, 2015: 35-50).

Rusya ve Batılı devletlerin açık şekilde Ermeni yanlısı tutum sergilediği gözlemlenmektedir. Bu gözlemin en açık kanıtı da, BM Genel Kurulu'nun 14 Mart 2008 tarihli 62. oturumunda karara bağlanan "Azerbaycan'ın İşgal Edilmiş Bölgelerinde Durum" başlıklı kararına Batılı eş-başkanların gösterdikleri tepkidir. Batı'nın Ermeni yanlısı tutumu, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin kurulması ve sınır kapılarının açılması yönünde Ankara'ya yapılan baskılarda da kendini göstermiştir. Batılı devletler, 20 yıldan fazla süregelen işgal gerçeği karşısında Ermenistan'a baskıda bulunmamaktadırlar. Tam tersine, Ankara'ya baskı yaparak Türkiye-Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına çalışan ABD ve AB, Dağlık Karabağ çatışmasında arabuluculuk görevinde önceliği Rusya'ya bırakmış durumdadır (Şihaliyev, 2015: 41).

Ermenilerin Dağlık Karabağ'da gerçekleştirdikleri Hocalı Katliamı; Azerbaycan, Meksika, Pakistan, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Peru ve kurum olarak İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) tarafından soykırım olarak tanınmıştır. İİT Gençlik Forumu'nun 8 Mayıs 2008'de başlattığı "Hocalı için Adalet" başlıklı uluslararası kampanya, uluslararası kamuoyunu harekete geçirmeye yönelik çeşitli etkinliklerle sürmektedir (İHH, 2014).

Dağlık Karabağ sorununun Türkiye açısından önem kazanan noktalarından biri de, Rus stratejisti Aleksandr Dugin'in, Ermenilerin ve Ermenistan'ın Rusya açısından önemini vurgulayan şu değerlendirmesinde belirginlik kazanmaktadır: "Ermeniler Rusya ile jeopolitik bağlantılarını çok canlı idrak eden Hıristiyan bir halktır. Türkiye'den Azerbaycan'a ve Orta Asya'ya giden yolun Ermenistan ve Karabağ'dan geçmesi nedeniyle Ermeniler son derece stratejik önemdeki topraklarda bulunmaktadırlar. Erivan, Türkiye'yi kıta içi mekanlardan koparan önemli bir stratejik halka haline gelmiştir" (Dugin, 2004: 78). Günümüzde Batılı devletlerin Ermenistan-Azerbaycan çatışması konusundaki tutumları, Batı-Türk uygarlıkları arasındaki (görünen ve gizli) savaşın gerçek bir yansımasıdır. Ermeni sorunu, kökü tarihin derinliklerinde yatan Türk düşmanlığının çok önemli bir bölümüdür. Ulusal ve dinsel açıdan geçmişten miras kalan bu nefret psikolojisinin Azerbaycan'dan daha çok Türkiye'ye yönelik olduğu bir gerçektir, ancak görünür gerçek olarak "Ermeni sorunu" olduğundan, bu düşünce ve psikoloji Azerbaycan'ı da kapsamaktadır. Azerbaycan, Türk-İslam medeniyetinin

taşıyıcılarından biri; Ermenistan ise, Batı'nın çıkarları doğrultusunda hareket eden bir devlet haline gelmiştir. Bu nedenle Batılı devletler, Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında, dolaylı da olsa Ermenistan'a destek vermektedirler. Eğer çatışmada Azerbaycan'ın lehine kararlar kabul edilirse ya da Ermenistan'a baskılar uygulanırsa, o zaman Batı'nın "Ermeni kartı"nın çökebileceği ifade edilmektedir. Bu durum da, Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Asya Türkleriyle bağlantısını güçlendirecektir (Şihaliyev ve Yılmaz, 2015: 42).

4. New York Times'ın Haberlerinde Hocalı Katliamı

Karabağ Savaşı sırasında 25-26 Şubat 1992 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgesindeki Hocalı kasabasında yaşanan ve Azeri sivilinin Ermenistan'a bağlı kuvvetler tarafından toplu şekilde öldürülmesi olayı, uluslararası basın da dikkatini çekmiş ve bu katliamla ilgili birçok haber yapılmıştır. Bunlardan biri de Amerika'nın önde gelen gazetelerinden olan New York Times'dır.

27 Şubat 1992 - New York Times gazetesinin Hocalı katliamının yapıldığının hemen ertesinde yayınlanan "Armenians Gain in New Battle With Azerbaijanis" başlıklı haberinde, Ermeni güçlerinin, Güney Kafkasya bölgesindeki tartışmalı bölgede yaşanan yeni bir savaşta bir Azerbaycan kentini istila ettiği bildirilir. Milliyetçi Azerbaycan Halk Cephesi sözcüsünün İnterfax'a verdiği demeçte, Hocalı kentinin büyük kısmının "kül" olduğu, düzinelerce evin yıkıldığını ve birçok sivilin öldüğü veya yaralandığı belirtilir. Bağımsız haber ajanslarının, Ermeni savaşçıların bu saldırıyla birlikte, Azerbaycan'ın kontrolü altındaki Dağlık Karabağ ana havalimanındaki tutkularını da sağlamlaştırdıkları haberini aktarılır. Ermenistan Parlamentosu sözcüsünün, Ermenistan'ın başkenti Erivan'dan, "Ermeniler için büyük bir zafer" dediği belirtilir. Azerbaycan İçişleri Bakanı Tofik Kerimov'un, Hocalı savaşı sırasında yaklaşık 100 Azerbaycanlının öldürüldüğünü ve 250 kişinin yaralandığını söylediği habere yansıtılır. Ermeni yetkililerin ise çok daha düşük rakamlar verdiği, ancak kesin bir tahminde bulunulmadığı da vurgulanır. Bağımsız teyit mevcut olmadığı da bildirilir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, Ermeni merkezi olan Dağlık Karabağ'ın başkenti Stapanakert'e şiddetli bir roket saldırısı ile karşılık vererek, Hocalı'daki katliama tepki gösterdiği de okuyuculara aktarılır. Haber kaynaklarının "Azerbaycanlılar eski Sovyet Ordusu'ndan fırlatıcılar kullandı" ifadesi de habere eklenir (New York Times, 27.02.1992).

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

03 Mart 1992 tarihli New York Times gazetesinde, konu, “Massacre by Armenians Being Reported” başlığı ile yayınlanır. Dağlık Karabağ'da Ermeni militanları tarafından katledilen bir sivilin yeni kanıtlarının ortaya çıktığı; Ermenistan hükümetinin, Hocalı katliamını üstlenmediğini, ancak alana dağılmış düzinelerce cesedin Azerbaycan'ın katliam raporlarının güvenilirliğini doğruladığını; helikopterle bölgeye gelen Azerbaycan yetkililerinin ve gazetecilerin başlarının arkaları patlamış olan üç ölü çocuk getirdiğini; Ermenilerin silah çekmelerinin daha fazla ceset alınmasını engellediğini; Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Vali Yardımcısı Esad Faradzhev'in, *"Kadınlar ve çocukların kafa derileri yüzülmüştü. Cesetleri toplamaya başladığımızda, bize ateş etmeye başladılar"* ifadesini; Agdam'daki Azerbaycan milis şefi Raşid Mamedov'un tepkisini *"Vücutlar koyun sürüsü gibi orada yatıyor, faşistler bile böyle bir şey yapmadı"* sözleriyle ifade ettiğini; Dağlık Karabağ'ın dışındaki Agdam yakınlarında, Reuters fotoğrafçısı Frederique Lengaigne'in, Azerbaylılara ait cesetlerin bulunduğu iki kamyon gördüğünü, bu bazılarının kafaları kesilmiş ve birçoğunun yakılmış olduğunu, hepsi erkek ve birkaçının haki üniforma taşıdığı ifadesini okuyucuya aktarır.

04 Mart 1992 tarihli New York Times gazetesi, Hocalı katliamını “Armenians Block Exit By Former Soviet Army” başlığıyla gündeme getirir. Gazetenin haberine göre, Ermenistan'ın sivilleri ve silahlı kuvvetleri, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki dört yıllık mücadele artış göstermesi nedeniyle, eski Sovyet ordusunun son birliklerinin çekimser kaldıkları yerden çekilmesini engellemişlerdir. 366. makineli tüfekler alayının, Dağlık Karabağ'ın yerleşim başkenti Stapanakert'deki (Ermeniler işgalden sonra Dağlık Karabağ'ın merkezi Hankendi'ye, Stapanakert adını vermişlerdir) üssünün dışına çıkarılması emredildi, yoğun bombardıman üç askerin ölümüne sebep oldu ve tesisin büyük kısmı karanlıkta kaldı. Çekilme emri Cuma günü yayınlandı, aynı gün Ermeni milisler, Stapanakert yakınlarındaki Azeri nüfuslu Hocalı kasabasına saldırdı. Saldırı konusundaki karşılıklı suçlamalar ile raporlar birbirini tutmuyordu. Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye ulaşan Azerbaycanlı mülteciler, Ermeni güçlerinin Azeri nüfusunun yaşadığı kenti ele geçirdiklerini ve kaçmaya çalışan insanları öldürdüğünü ileri sürdüler. Azerbaycan yetkilileri tarafından yakındaki bir kente götürülen muhabirlere, Hocalı'dan çıkan yol boyunca kara dağılmış durumda, bazıları görünüşe göre parçalanmış olan, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere, cesetler gösterildi. Polis, 120 Azerbaycanlının cesedini alabildiklerini belirtti ve Associated Press'in bildirdiğine göre de, daha fazla ölü

çıkarmaları engellendi. Ermenistan saldırıyı inkar etmedi; ancak yetkililer, bu cinayetin Azerbaycanlıların söylediği kadar yüksek olduğunu reddetti. Ermeniler ayrıca yakınında bulunan Stapanakert'in Azerbaycan'ın sürekli bombardımanını durdurmak için ele geçirmek zorunda kaldıklarını belirttiler. Stapanakert raporları, bombardımanın aslında durdurulduğunu işaret etmektedir. Dağlık Karabağ'da çoğunlukla Ermeniler yaşamaktadır, ancak 1923'te Cumhuriyet idaresine geçen Azerbaycan sahiplenmiştir. Sorunun kaynağı aslında, Azerbaycanlılar çoğunlukla Müslüman, Ermeniler'in ise Hıristiyan olmasıdır. Mücadele siyasi gerginliklere de neden oldu. Bakü'de, Hocalı'dan gelen öfkeli mülteciler, Başkan Mutalibov'un halkını savunmak için başarısız olduğunu iddia ettiler. Dört yıllık mücadelede 1000'den fazla kişi öldürüldü. Fakat kavganın etkisi çok daha fazla olmuştur. Ermenistan, Azerbaycan'dan aldığı yakıtın kesilmesiyle zor durumda kalmış ve yüzlerce işletme kapanmıştır.

05 Mart 1992 tarihli New York Times gazetesi ise, "Former Soviet Troops Blamed in Ethnic Strife" başlığıyla katliam hakkındaki gelişmeleri okurlarına duyurdu. Habere göre, Azerbaycan, eski Sovyet birliklerini, sorunlu Dağlık Karabağ bölgesinde kuşatılmış bir kasabadan kaçmaya çalışan Azerbaycanlıları öldürmek için, Ermeni güçleriyle birleşmekle suçladı. Yetkililer, bir basın toplantısında, onlarca cesedi gösteren bir video-kaset gösterdiler. Azerbaycan cumhurbaşkanı sözcüsü Rasim Ağayev, bir hafta önce düzenlenen saldırıda, Hocalı'da en az 1000 kişinin yaşamını yitirdiğini söyledi. Ağayev, 25 ve 26 Şubat'ta bölgeden çekilmesi emredilen, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun denetiminde olan 366. Motorlu Tüfeklerin zırhlı personeli ve tanklarının Hocalı'yı kuşattığını söyledi. Federal ordunun bir sözcüsü olan Albay Ivan Skrylnyk ise, Azerbaycan'ın iddialarını reddetti.

5. Hürriyet'in Haberlerinde Hocalı Katliamı

Hocalı katliamını dünyaya duyuran Hürriyet gazetesi muhabiri İrfan Sapmaz, Sovyet mekanize birliğinin desteğiyle saldırıya geçen Ermenistan kuvvetlerinin, Azerbaycan birliklerinin kahramanca direnişine rağmen, Hocalı kasabasında katliamı gerçekleştirdiklerini haber vermektedir. 26 Şubat 1992 tarihli olay, gazete manşetine "İşte Olay, İşte Hürriyet – Karabağ'ın Hocalı Kenti Böyle Düştü – Karabağ, Cehennem" başlıklarıyla yansımıştır (Hürriyet, 26 Şubat 1992).

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Sapmaz, haberi yaparken olay yerinde yaşadıklarını, şu şekilde aktarmaktadır:

"Aslında Azerbaycan üzerindeki oyunlar çok eskilere dayanır. Ancak ben yakın tarihi ele alacağım. Stalin 1937 yılında bugünkü Ermenistan topraklarını Nahçıvan ile Azerbaycan arasına yerleştirirken tek bir amaç vardı. 'Kafkaslar'ın ve dolayısı ile Türk dünyasının bağlarını Türkiye ile koparmak." 1980'li yıllarda Gorbaçov'un başlattığı 'Glasnost' ve 'Prestroika' hareketi, en önemli oyununu Kafkaslar'da oynamaya başladı. Dağlık Karabağ'da Ermeniler "Tarihi Büyük Ermenistan" planlarını sahneye koymaya başladı. Tarihler 1988'i göstermeye başladığında Dağlık Karabağ'da bir çam ağacını kesen Ermeniler ile Azeri Türkleri arasında çatışmalar başladı. 1990 Ocak ayında Kızıl Ordu tankları Bakü'ye 'Bağımsızlık' ateşini söndürmek için girip ortalığı kan gölüne çevirdiğinde bir gazeteci olarak bölgede bulunuyordum. Ancak Azerbaycan artık geri dönmeyi düşünmüyordu. Ve Azerbaycan'ın her yerinde ayaklanmalar başlamış, Azadlık meydanında milyonlarca insan Kızıl Ordu tanklarına karşı mücadele veriyordu. Sokaklar kan gölüne dönmüş, yüzlerce şehit verilmişti. 1991 yılında şu anda işgal altında olan Laçın üzerinden Şuşa'ya gidip Dağlık Karabağ'ın o muhteşem kasabasını gördüğümde neden Dağlık Karabağ'ın Türkler için bu kadar önemli olduğunu anlamıştım. 26 Şubat 1992 tarihinde, yani bundan tam 11 yıl önce bugün, Akdam'da Halk Cephesinin karargahında Bakü'ye dönmeyi bekliyorum. Bir anda ortalık karıştı, telsizlerle 'Hocalı'da halkımızı kırmaya başladılar. Minlerle insan öldürülüp. Tecili (acele) yardım gerekir" anonsları kanımızı dondurdu. Aniden Halk Cephesinde bulunan bir grup asker ile Hocalı'ya doğru araçlarla gitmeye başladık. Ancak Hocalı'ya girmemiz mümkün değildi. Çünkü Ruslar'ın Karabağ'da bulunan askeri birlikleri tarafından kuşatmaya alınmış ve 26 Şubat gecesi köy tamamı ile yok edilmeye başlanmıştı. Hocalı'ya birkaç kilometre uzaklıktaki Askeran tepelerine gelip Hocalı'dan kaçmaya çalışanları kurtarma operasyonu başlamıştı. Azeri Türkleri'nin ellerinde sadece av tüfekleri, kazmalar, kürekler bulunuyordu. Bir çaresizlik sergileniyordu. Çatışmanın en sıcak noktasına kadar ilerlemeyi başarmıştık. Hocalı'dan kadınlar, çocuklar kışın o soğukunda hayatta kalmak için var güçleri ile Akdam istikametine doğru kaçıyorlardı. Bakü'den ise gelen en ufak bir yardım yoktu. Çünkü Ayaz Muttalibov yönetimi Ruslar'ın Ermeniler ile birleşip böyle bir katliam yapacağına inanmıyordu. Gün boyu sıcak çatışmanın tam ortasında bir taraftan fotoğraf çekiyor, diğer taraftan da elimdeki video kamerayla görüntü almaya çalışıyordum. Afganistan gibi bir

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

cehennemdeki savaşı izleyen savaş muhabiri olarak gördüklerim beni öylesine sarsmıştı ki, zaman zaman gözlerimden yaşlar aktığını hissediyordum. Bu gözyaşları insanlık adına akan gözyaşlarıydı. Çünkü vahşicesine kulakları kesilmiş, gözleri çıkartılmış, hamile kadınların karınlarındaki bebeler kesilerek öldürülmüş, Azeri Türklerine sadece 'Türk' oldukları için yaşama şansı verilmemişti. Gün boyu ne kadar yaralı ve şehit fotoğrafı çektiğimi hatırlamıyordum. Sonradan öğrendiğimizde 1200'e yakın Azeri Türkü öldürülmüş ve binlerce yaralı vardı. İstanbul'a dönüp fotoğrafları ve video görüntülerini bütün dünyaya dağıttığımızda Batı ve Amerika medyasından aldığımız tepki 'Takdire şayandı' (Sapmaz, 2003).

SONUÇ

İnsan gruplarının yok edilmesi uzun bir geçmişe sahiptir. Tarihsel süreçte, birçok kent sakini, büyük bir acımasızlıkla katledilmiş ve kentler düşmüştür. Yüzyılımız, yaşadığı iki tane Dünya Savaşı'na ek olarak, sömürge güçler ya da diktatoryal rejimler tarafından gerçekleştirilen toplu katliamlara sahne olmuştur. Bu durum günümüze dek süregelmiştir.

İnsanların nasıl olup da çok sayıda erkeği, kadını, çocuğu ve yaşlıyı öldürebildiği konusunda yapılan birçok araştırma olmasına, şiddeti önlemeye yönelik kuruluşlar ve yasalar olmasına rağmen nasıl bu tür şiddetin sürdüğü konusu beraberinde çok sayıda soru işaretini getirmektedir.

Çalışmamızın konusu olan Hocalı katliamı, insanların birbirine uyguladığı şiddetin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Katliam, 25-26 Şubat 1992 tarihinde birkaç saat içinde gerçekleşmiş; kadın, erkek, çocuk ve yaşlıların oluşturduğu gruptan yaklaşık 700 kişinin ölümüne, 500 kişinin sakat kalmasına, 1000'den fazla kişinin esir alınmasına yol açmıştır. Saldırıda öldürülen insanların cesetleri incelendiğinde, cesetlerin birçoğunun yakıldığı, gözlerinin oyulduğu, değişik organlarının kesildiği anlaşılmıştır. Uygarlığın ulaştığı bu noktada, vahşetin hala sürdürülmesi oldukça düşündürücüdür. Hocalı'da yaşayan insanların tek suçu, politik açıdan stratejik öneme sahip olan bir yerleşim yerinde oturmaları olmuştur. Stratejik önemi de, bölgenin tek hava limanına sahip olması, elektrik hattının demiryolunun ve karayolunun kesişim noktasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu stratejik önem, yine de vahşice ölümleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

KAYNAKÇA

Abbashi, N. (2011). *Yüzyılın Soykırımı Hocalı*. İstanbul: Bilge Karınca Yay.

Aliyarov, S. (1993). Dağlık Karabağ, Hayaller ve Gerçekler / Bergland Karabagh-Utopien and Wahrheiten. *Azerbaycan Kültür Dergisi*, 2(4), 35-50.

Aslanlı, A. (2003). Ermenistan'ın Azerbaycan Topraklarını İşgali Sorununun Hukuki Boyutu: Azerbaycan'ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor mu?. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 9, 94-117.

Attar, A. (2005). *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin Beyanatı, 3 Mart 1997, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi.

Budaqov, B. & Aliyev, C. (2003). *Türkiyeliler, Azerbaycanlılar, Ermeniler: Tarihi Hakikatın Soykırımı*. Azeri Neşriyyat.

Dugin, A. (2004). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*. İstanbul: Küre Yayınları.

Efendiyev, E. (1993). Muasir Rus Ziyalıları Azerbaycan-Ermenistan Münakaşası Hakkında. *Elturan Dergisi*, 4(1-2), 75-90.

Ekonomist Gazetesi, Hocalı, 7 Mart 1992.

Elçibey, E. (1997). *Bütöv Azerbaycan Yolunda*. Bakü Neşriyyat.

Halilov, A. (2000). *Genosit Protiv Müslümanaskogo Naseleniya Zakafkasya v İstoriceskih İstocnikah*. Bakü Neşriyyat.

Hampson, F.O. (2008). *Human Security*. İçinde: Paul Williams (der.), *Security Studies: An Introduction*, New York: Routledge.

Hamzayeva, F. (2013). İnsanlığa Karşı Suçlar Bağlamında Soykırım Örneği. *Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs*.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Haşımzade, A. (2007). *Azerbaycan Türklerinin Ermenistan'dan Zorunlu Göçü (1948-1956), Tarihi Gerçeklerle ve Bilimin Işığında Ermeni Sorunu*. Azeri Neşriyyatı.

İHH İnsani Yardım Vakfı. (2014). 22. Yıl Dönümünde Hocalı Katliamı. <https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/87/hocali-katliami-baski.pdf> (e.t. 11.02.2017)

Kengerli, M. (1996). *Azerbaycan'ın Karabağ Felaketi*. Azeri Neşriyat.

Lemkin, R. (1944). *Axis in Rule in Occupied Europ: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.

Memmedov, İ. & Esedov, S. (1992). *Ermenistan Azerbaycanlıları ve Onların Acı Taleyi*. Azerbaycan Neşriyat.

Memmedova, H. (2003). *Hocalı: Şehitler Şahitler*. Azeri Neşriyat.

Mir, Y. (1996). *Kafkazın Problemleri*. Azerbaycan Neşriyat.

New York Times. (27.02.1992). Armenians Gain in New Battle With Azerbaijanis. <http://www.nytimes.com/1992/02/27/world/armenians-gain-in-new-battle-with-azerbaijanis.html> (e.t. 11.02.2017).

New York Times. (03.03.1992). Massacre by Armenians Beign Reported. <http://www.nytimes.com/1992/03/03/world/massacre-by-armenians-being-reported.html> (e.t. 11.02.2017).

New York Times. (04.03.1992). Armenians Block Exit By Former Soviet Army. <http://www.nytimes.com/1992/03/04/world/armenians-block-exit-by-former-soviet-army.html> (e.t. 11.02.2017).

New York Times. (05.03.1992). Former Soviet Troops Blamed in Ethnic Strife. <http://www.nytimes.com/1992/03/05/world/former-soviet-troops-blamed-in-ethnic-strife.html> (e.t. 11.02.2017)

Özarslan, B.B. (2014). Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı. *Hacettepe HFD*, 4(1), 187-214.

Özdaşlı, E. (2015). Son Türk Soykırımı: Hocalı. *Ayrıntı Dergisi*, 3(24), 13-17.

Pompeyev, Y. (1996). *Karabağ Kan İçinde*. Azerbaycan Ensiklopedisi Neşri Poligrafi Birliği.

Sapmaz, İ. (2003). Hocalı katliamını Nasıl yaşadım? İşte O Günden Anılarım... <https://www.linkedin.com/pulse/hocalı-katliamını-nasıl-yaşadım-işte-o-günden-anılarım-irfan-sapmaz> (e.t. 11.02.2017)

Sevdimaliyev, R. (2005). *Terrörizm Kak Asnovnoy Atribut Vnutrenney Politiki v Armanii -I*. Qafqaz University Press.

Şihaliyev, E. & Yılmaz, R. (2015). Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları. *Bilge Strateji*, 7(13), 31-54.

Tangör, B. (2012). Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 8(30), 59-92.

Üngör, U.Ü. (2005). Soykırım: Suçların En Ağırı. <http://www.zazaki.de/turkce/makaleler/soykirimnedir.htm> (e.t. 10.02.2017)

Yıldırım, D. ve Özönder, C. (1991). *Karabağ Dosyası*. Ankara: Türk kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Yılmaz, R. (2013). Kafkasya'da Çözülemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya*

RESİMLER

Res. 1

Res. 2

25. YILINDA HOVALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Res. 3

Res. 4

Res. 5

Res. 6

Res. 7

Res. 8

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Res. 9

Res. 10

Res. 11

Res. 12

Res. 13

Res. 14

Res. 15

Res. 16

RESİMLER LİSTESİ:

1- Dağlık Karabağ Haritası. İHH İnsani Yardım Vakfı, 2014: 4.

2- Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı.

<http://www.tarihsinifi.com/6998/asyada-yeniden-yapilanma-2.html/bakü-tiflis-ceyhan-boru-hattu> (e.t. 12.07.2017)

3- Hocalı Katliamı. Özdaşlı, 2015: 16.

4- Hocalı Katliamı. İHH İnsani Yardım Vakfı, 2014: 6.

5- Hocalı Katliamı. İHH İnsani Yardım Vakfı, 2014: 7.

6- Hocalı Katliamı. İHH İnsani Yardım Vakfı, 2014: 8.

7- Hocalı Katliamı. Özdaşlı, 2015: 13.

8- Hocalı Katliamı. Özdaşlı, 2015: 13.

9- Hocalı Katliamı. Özdaşlı, 2015: 14.

10- Hocalı Katliamı. Özdaşlı, 2015: 15.

11- Hocalı Katliamı. Özdaşlı, 2015: 15.

12- Hocalı Katliamı. Özdaşlı, 2015: 16.

13- Hocalı Katliamı. Özdaşlı, 2015: 16.

14- Hocalı Katliamı. İHH İnsani Yardım Vakfı, 2014: 1.

15- Hocalı Katliamı. İHH İnsani Yardım Vakfı, 2014: 20.

16- Hocalı Katliamı. Hürriyet Gazetesi. 27.02.1992.

HOCALI SOYKIRIMININ KIRGIZİSTAN'DAKİ ETKİLERİ

Elvin IUSUBOV*

Özet

Hocalı Soykırımı 20. yüzyılda yaşanan en dramatik insan trajedilerinden biridir. Yüzyılın sonunda yapılmış bu soykırım sadece Azerbaycan halkına karşı değil, tüm insanlık aleyhine işlenen en kanlı cinayetlerden birisidir. 1992 yılının Şubat ayında Hocalı halkına karşı eşi görülmemiş soykırım uygulanmıştır. Hocalı Soykırımı olarak bilinen bu kanlı facia sonucunda binlerce Azerbaycanlı öldürüldü ve rehin alındı, şehir yerle bir edildi. Hocalı'da yüzlerce masumun hunharca katledilmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgesi topraklarında yaşanan silahlı çatışmalar sırasında işlenen en kanlı cinayetlerden birisiydi. 1992 yılının 25 Şubat'ı 26 Şubat'a bağlayan gece Ermenistan silahlı kuvvetleri ve yabancı askeri birlikler (eski SSCB 366. alayı) Hocalı'dan ve civar bölgelerden ayırlamamış insanların hemen hemen tamamını vahşice öldürdüler. Uluslararası sözleşmeler, evrensel ilkeler Hocalı soykırımı gibi trajedileri defalarca kınamış ve kabul edilemez olduğunu belirtmişlerdir. Ermenistan'ın Hocalı'da işlediği bu insanlık karşıtı suçtan dolayı uluslar arası, siyasal ve hukuksal açıdan hesap vermesi için, Azerbaycan bir çok uluslararası kuruluşlar ve dünya ülkelerinin parlamentolarında kararlı adımlar atmaktadır.

Söz konusu bildirimizde, Hocalı Soykırımının tanıtılmasında Azerbaycan'ın Kırgızistan'daki girişimlerini ele alarak soykırımın Kırgızistan'daki etkilerini değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Karabağ, Hocalı, Soykırım, Ermeniler.

* Yrd. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi, öğretim üyesi, elvin.iusubov@giresun.edu.tr

Summary

The Khojaly genocide is among the most tragic human tragedies of XX century. The tragedy happened at the end of the century was not only against the people of Azerbaijan, but it is one of the gravest crimes against humanity. In February 1992, an unprecedented genocide was committed against the Azerbaijani population in Khojaly. This bloody tragedy, which became known as the Khojaly genocide, involved the extermination or capture of the thousands of Azerbaijanis; the town was razed to the ground. Brutal annihilation of hundreds of blameless inhabitants of Khojaly was one of the most heinous crimes during the armed conflict in and around the Nagorno-Karabakh region of the Republic of Azerbaijan. Over the night from 25 to 26 February 1992 the Armenian armed forces and foreign military units (No. 366 of the former USSR) spared virtually none of those who had been unable to flee Khojaly and the surrounding area. International conventions adopted in the world, universal laws, repeatedly condemned tragedies like the tragedy of Khojaly genocide and stated its unacceptability. Azerbaijan has taken decisive steps in many international organizations, parliaments of the world for international political and legal assessment of this crime against humanity committed in Khojaly by Republic of Armenia.

In this declaration, we will try to evaluate the effects of Khojaly Genocide in Kyrgyzstan by taking the initiatives of Azerbaijan into the promotion of the genocide.

Keywords: Azerbaijan, Karabakh, Khojaly, Genocide, Armenians.

Giriş

Hocalı Soykırımı Ermeni siyasetinin gerçek ve vahşi yüzünü ortaya çıkarmıştır. Bu aslında ikiyüz yıldır devam eden Ermeni siyasetinin düzenli ve sistemli bir parçasıydı. Hocalı Soykırımını anlamak için, ilk önce tarihi geçmişe göz atmakta fayda vardır.

XIX. yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası (İran ve Rusya arasında Azerbaycan topraklarının parçalanmasıyla alakalı 1813 yılında Gülüstan ve 1828 yılında Türkmençay anlaşmaları imzalandıktan sonra) eski Azerbaycan topraklarında tampon bölge oluşturmak amacıyla "Ermeni devleti" kurma planını gerçekleştirmeğe başladı.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Bu amaçla İran ve Türkiye topraklarında yaşayan 300 bine yakın ermeni XIX. yüzyılın ilk yarısında Azerbaycan'a aktarılmış ve İrevan (şimdiki Erivan), Dağlık Karabağ, Nahçıvan, Zengezur, Dereleyez, Ordubad, Vedibasar ve diğer bölgelerde yerleştirilmiştir.

Bu topraklarda Ermenilerin çoğunluğunu sağlamak amacıyla Azerbaycanlılara karşı soykırım politikası uygulanmış, Ermeniler Çarlık Rusya'sı tarafından gizlice silahlandırılarak, askeri birlikler oluşturulmuştur. Şimdiki Ermenistan ve Dağlık Karabağ topraklarından Azerbaycanlıların toplu olarak göçe zorlanması, sivil halka karşı şiddet uygulanması Rusya devletinin desteğiyle XX. yüzyılın başlarında, özellikle 1905-1907 yılları arasında ciddi boyutlara ulaşmıştır (Halilova, 2014).

1918 yılının Mart ayında Rusya bolşeviklerinin lideri Vladimir Lenin Bolşevik Stepan Şaumyan'ı Kafkas olağanüstü komiseri olarak atayarak Bakü'ye gönderdi. 31 Mart'ta Bakü'de Azerbaycanlıların toplu katliamı yaşandı. Stepan Şaumyan'ın itirafına bakılırsa, sivil Azerilerin katliamına bolşeviklerin altı bin silahlı askeri, aynı zamanda "Taşnaksutyun" partisinin üç-dört bin kişilik silahlı birliği katılmıştı. Üç gün süren katliam sırasında Ermeni birlikleri Bolşeviklerin yardımıyla Azerbaycanlıların yaşadıkları mahallelere ansızın baskınlar yapmış, halkı çoluk-çocuk/büyük-küçük demeden şehit etmişlerdir. O dehşet anlarının canlı tanığı Kulner soyadlı bir Alman 1925 yılında Bakü olayları hakkında şunları yazmıştır: "Ermeniler Müslüman (Azerbaycanlı) mahallelerine girerek herkesi öldürüyor, kılıçla parçalıyor, delik deşik ediyorlardı. Katliamdan birkaç gün sonra bir çukurdan cesetleri çıkarılan 87 Azerbaycanlının kulakları, burunları kesilmiş, karınları yırtılmış, cinsiyet organları kesilmişti. Ermeniler çocuklara acımadıkları gibi, yaşlılara da acımıyorlardı." (Mahmudov, Şükürov, 2005).

Genel olarak, yirminci yüzyılın ilk yarısında Kafkasya'da yaşanan iki katliam sırasında (1905-1907 yılları, 1918-1920 yılları) binlerce Azerbaycanlı Ermeniler tarafından katledilmiş, kendi evlerinden zorla göçettirilmişdir.

Ayrıca, 1943 yılında Tahran'da düzenlenen toplantı sırasında Sovyet-İran ilişkileri tartışılırken, Ermeni diasporası SSCB Dışişleri Bakanı V. Molotov'dan İran'da yaşayan Ermenilerin SSCB'ye aktarılmasını istedi. Molotov Tahran'da meseleyi SSCB'nin Başkanı İ. Stalin'e iletti ve Ermenilerin aktarılmasına izin verildi.

Stalin'in izniyle 1948-1953 yılları arasında İran'dan göç ettirilen Ermeniler özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel yönden güçlü, stratejik ve önemli Azerbaycan topraklarına yerleştirilmiştir.

Azerbaycan Türklerinin 1988-1989 yıllarında Ermenistan'dan göçettirilmesi olayı, 1988 yılının Ocak ayından itibaren ermenilerin başlatmış oldukları "Türksüz Ermenistan" siyasetinin planlı bir şekilde hayata geçirilmesiydi. Etnik temizlik sonucunda Ermenistan'ın 185 yerleşim yeri boşaltılmış, 250 binden fazla Azerbaycanlı ve 18 bin Kürt kendi evlerinden zorla kovulmuş, 217 Azerbaycanlı Ermeniler tarafından katledilmiştir (Mahmudov, Şükürov, 2005).

A- Karabağ Savaşı ve Hocalı Soykırımı

Ermenistan - Azerbaycan sorununun mevcut aşaması 1987 yılının sonunda Hankendi ve Ermenistan'da Azerbaycanlı nüfusa karşı saldırılarla başladı. 20 Şubat 1988 tarihinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Halk Milletvekilleri Kurulu toplantısında bölgenin Ermeni topluluğunun temsilcileri DKÖB'nin Azerbaycan SSC'den ayrılıp Ermenistan SSC'ye birleşmesi hakkında Azerbaycan SSC ve Ermenistan SSC Yüksek Sovyetlerine başvurma kararı aldılar. 22 Şubat 1988 tarihinde Hankendi-Ağdam yolu üzerinde bulunan Askeran kasabasında yukarıda belirtilen karara itiraz eden sivil Azerbaycanlı göstericilere ateş açıldı. Ateş sonucunda ölen iki Azerbaycanlı genç Karabağ savaşının ilk kurbanları oldular.

26-28 Şubat 1988 tarihinde Azerbaycan'ın Sumgayıt şehrinde çıkan olaylarda yirmi altı Ermeni ve Azerbaycanlı öldürüldü. Belirtmek gerekir ki, bu olayların aktif katılımcılarından birisi, Ermenilere karşı uygulanan şiddette bizzat yer almış Sumgayıt şehrinin sakinlerinden Ermeni asıllı Eduard Grigoryan'dı. Azerbaycan SSC Yüksek Mahkemesi'nin 22 Aralık 1989 tarihli kararıyla Grigoryan 12 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Mahkeme Grigoryan'ın bozgunların ve katliamların organizatörlerinden birisi olduğuna karar verdi. Soruşturma esnasında, Grigoryan'da Ermenilerin oturduğu evlerin adreslerinin olduğu ve bu önceden planlanmış provokatif eylemin aslında Ermeni yönetimine Azerbaycan karşıtı yaptırımlara başlama ve Azerbaycan'a karşı saldırgan adımlara hak kazandırma aracı olduğu anlaşıldı.

1988-1989 yıllarında Azerbaycanlılar Ermenistan'dan göçe zorlandılar. Toplu sınırışı eylemi sırasında en az 216 Azerbaycanlı öldürüldü ve 1154 Azerbaycanlı

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

yaralandı. Ermenistan'dan yaklaşık 200.000 mülteci Azerbaycan'a gelmek zorunda kaldılar (Halilova, 2014).

1991 yılının sonu, 1992 yılının başlarında sorunun askeri müdahale aşaması başladı. Sovyetler Birliği'nin parçalanması ve Azerbaycan'da patlak veren iç çekişmeler sonucunda oluşmuş siyasi istikrarsızlıktan faydalanan Ermenistan, yabancı ülkelere askeri destek alarak Dağlık Karabağ'da askeri operasyonlara başladı.

1992 yılının Şubat ayında Hocalı kentinde şehir halkına karşı şimdiye kadar eşi benzeri görülmemiş katliam yapıldı. Hocalı Soykırımı olarak bilinen bu kanlı facia yüzlerce Azerbaycan Türkünün şehit edilmesi ve rehin alınmasıyla sonuçlanmış, şehir yerle bir edilmiştir. 26 Şubat 1992 tarihinde Ermeni silahlı kuvvetleri eski SSCB'nin 366. motorlu alayının yardımıyla Hocalı'yı işgal ettiler (Aliyev, 2005). Hocalı operasyonunun başında 366. alayın komutanı Sergey Ogonyan (daha sonra Ermenistan'ın Savunma Bakanı olarak görev yaptı) yer almaktaydı. Ayrıca, yerli halkın katliamında aktif olarak Valeriy Çitçyan, Slavik Artunyan, Andrey İşhanyan, Sergey Beglaryan, Movses Akopyan, Vaçik Mirzoyan, Vaçagan Ayriyan, Karo Petrosyan gibi söz konusu alayın subay ve askerleri de yer almışlardır.

O dehşet dolu gecede şehirde bulunan Hocalı halkı (yaklaşık 2.500 kişi) saldırı başladıktan sonra şehri terk etmeye çalıştılar, fakat onların bu gayretleri başarılı olamamıştır. İşgalciler Hocalı'yı yerlebir ederek şehir halkını işkenceyle katlettiler. Hocalı'nın yüzlerce masum halkına karşı acımasızca soykırım yapılması Ermenistan-Azerbaycan savaşı sırasında işlenen en vahim suçlardan birisiydi. Ermeni silahlı birlikleri ve ona destek veren diğer yabancı kuvvetler Hocalı'da ve civar bölgelerde bulunanlara, bölgeyi terkedemeyenlere hiç acımadılar. Sonuçta 106'sı kadın, 63'ü çocuk ve 70'i yaşlı olmak üzere toplam 613 kişi şehit edildi. 1275 kişi rehin alındı, 150 kişinin kaderiyse hala belli değildir. Soykırım sırasında 76'sı çocuk 487 kişi yaralandı veya sakat bırakıldı, 6 aile tamamen yok edildi, 26 çocuk ebeveynlerinin her ikisini, 130 çocuğa ebeveynlerinden birisini kaybetti. 56 kişi çok ağır işkencelerle öldürüldü, diri diri yakılmış, başının derisi saçlarıyla beraber soyulmuş, kafası koparılmış, gözleri oyulmuş cesetler ortada bırakılmıştı. Hamile kadınların karınları yarılarak bebekleri çıkarılmıştır (Halilova, 2014).

Hocalı katliamından kaçarak kurtulmuş olan Sariya Talibova o korkunç günlerde Ermenilerin yaptıkları vahşilikleri şu şekilde anlatıyor: "Benim gözlerim

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

önünde 4 Ahıska Türkünün ve 3 Azerbaycan Türkünün kafaları bir ermeni kabri üzerinde kesildi. Daha sonra iki Azerbaycanlı'nın gözleri oyularak çıkarıldı..." Hocalı'nın başka bir sakinlerinden olan Hicran Alekperova şöyle anlatmaktadır: "Hocalı'dan çıkararak Nahçıvan'a doğru ilerledik. Sabah saat dokuz olduğunda Nahçıvan yolu üzerinde bir tarlada yüze yakın ölü insanın cesedine rastladık. Ben hepsini sayamadım, çünkü beni orada karnımdan yaraladılar. Yanımdaki Gaciyeva Alife de yaralandı. Nereden ateş açıldığını görebiliyordum, daha yeni katledilmiş insan cesedlerinin arasında saklandım, sonra da kurtarıldım..." (Kuçera, 2013).

28 Şubat günü olay yerine ilk intikal eden Azeri gazeteci Cengiz Mustafayev ile Rus gazeteci Yuriy Romanov olmuştur. Romanov inişe geçen helikopterin penceresinden gördüklerini şu şekilde anlatmaktadır: "Pencereden dışarıya baktım, erimekte olan karların içinde ölmüş olan insan cesetlerini gördüm. Gözümün gördüğü alan hep insan cesetleriyle doluydu, aralarında kadın, erkek, yaşlı, çocuk ve hatta bebek cesetleri vardı..."

1 Mart günü Hocalı'ya giden Londra "The Times" gazetesi muhabiri Anatol Liven gördüklerini şöyle ifade etmiştir: "İki grup ölü insan gördüm, büyük ihtimalle bunlar iki aileydi. Kadınların kucaklarında bebekler vardı, ölülerin çoğunda korkunç yaralanmalar mevcuttu. Bazılarının kafatasları parçalanmış vaziyetteydi. Hayatta kalanlar Ermenilerin çok yakın mesafeden kadın çocuk demeden ateş ettiklerini söylediler..." (Kuçera, 2013).

Ermeni yetkilileriye duyarsızlıkla olayları çarpıtarak ve gerçeklikten uzak ve mantığa dayanmayan açıklamalar yaparak, Hocalı halkına karşı işledikleri katliam suçunu reddettiler. Ermenistan'ın bu soykırımdaki yeri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yargı ve yasama organlarının önemli bilgileriyle beraber, eşzamanlı bağımsız kaynaklar ve soykırımın tanıkları tarafından belgelenmiş ve soykırımı gerçekleştirenlerin doğrudan itiraflarıyla doğrulanmıştır.

"Black Garden: Armenia and Turkey through peace and war" ("Kara Bağ: savaş ve barış yoluyla Ermenistan ve Türkiye") kitabında İngiliz gazeteci Thomas de Waal Ermeni askerlerinin itiraflarına dayanarak şöyle yazmaktadır: "Bir Ermeni polis memuru, binbaşı Valeri Babayan yaptıklarının nedeni olarak kısası ileri sürdü. O, Amerikalı gazeteci Paul Kvinn-Cac'a Hocalı saldırısında yer almış savaşçıların büyük bir kısmının zamanında Sumgayıt ve civar yerlerden geldiğini söylemişti. Fakat en önemlisi

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Ermenistan'ın şimdiki Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın yaşanan olaylar hakkında söyledikleriydi: “Hocalı'dan önce Azerbaycanlılar bizimle şaka yapılabileceğine inanıyorlardı. Onlar Ermeniler'in sivil halkı kurşuna dizmeyeceğini düşünüyorlardı. Biz bu düşüncenin üstesinden gelmesini bildik. İşte, ne oldu. Şunu da unutmamalıyız, o insanların arasında Bakü'den ve Sumgayıt'tan olan göçmenler de vardı.” Sarkisyan'ın sözleri katliamların, en azından kısmen korku yaratma amacıyla kasten işlenen toplu soykırım eylemi olduğuna işaret ederek, Karabağ savaşının en korkunç katliamına farklı boyutta ışık tutmaktadır” (<http://www.virtualkarabakh.az>, 2017).

Hocalı'da halkın katliamında aktif olarak yer almış “Arabo” timinin lideri Monte Melkonyan, soykırımın Sumgayıt'ta yaşananların bir intikamı olduğunu dile getirmiştir. Melkonyan'ın bu itirafı kardeşi Markar Melkonyan'ın 2005 yılında kaleme aldığı “My Brother's Road: An American's Fateful Journey to Armenia” kitabında yer almıştır (<http://www.mfa.gov.az>, 2017).

1993 yılında Ermenistan silahlı birlikleri Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ çevresindeki altı bölgesini, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Cebrazil, Kubadlı ve Zengilan illerini işgal ettiler. 1993 tarihinde BM Güvenlik Konseyi Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarından tüm işgalci güçlerin derhal çıkarılmasını talep eden 822 sayılı kararı kabul etti. Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yaklaşık beşte biri işgal edilmiş, ülke genelinde yaklaşık her 8 kişiden biri göçmen durumuna düşmüş, 20.000 kişi ölmüş, 50.000 kişi yaralanmış veya sakat kalmış ve 5000 vatandaş kaybolmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'ne karşı yapılmış bu saldırı, ülkenin sosyo-ekonomik hayatında ciddi bir yıkım meydana getirmiştir (Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı Raporu, 2013). 12 Mayıs 1994 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde ateşkes imzalanmış, fakat Ermenistan bugün bile sürekli ateşkesi ihlal etmeye devam etmektedir.

B - “Hocalı'ya Adalet” Kampanyası ve Soykırımın Tanınması

Üye ülkelerin sayısına göre dünyanın ikinci en büyük uluslararası organizasyonu olan İslam Konferansı Örgütü (28 Haziran 2011 tarihinde kurumun ismi İslam İşbirliği Örgütü olarak değiştirilmişti) Ermenistan'ın Azerbaycan Cumhuriyeti'ne karşı giriştiği askeri saldırıları defalarca kınadı ve Ermenistan -Azerbaycan sorununda Azerbaycan halkıyla hep dayanışma içerisinde olduğunu sergiledi. 2004 yılında İslam

Konferansı Örgütü Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumunu oluşturdu. İİÖ Gençlik Forumunun Başkanlar Konseyi Nisan 2008'de Kuveyt'te düzenlenen VI. oturumunda Haydar Aliyev Vakfı Rusya Temsilciliği'nin başkanı Leyla Aliyeva Forumun Genel Sekreteri seçildi. Bu, Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının işgali olgusuna İİÖ Gençlik Forumunca dikkat çekilmesine katkıda bulundu. Aynı yılın 17 Mayıs tarihinde İİÖ organizasyonu kapsamında yetkili uzmanlar düzeyinde yapılan iki günlük toplantının sonucunda Leyla Aliyeva'nın girişimiyle gerçekleştirilen "Hocalı'ya Adalet - Karabağ'a Özgürlük" kampanyası İİÖ uzmanları tarafından desteklendi ve 26 Şubat İİÖ'ye üye ülkelerde "İnsani Facia Kurbanlarını Anma" günü olarak kutlanması kararlaştırıldı. Ayrıca, Hocalı Soykırımı'nın İslam ülkelerinde ders kitaplarında ders olarak okutulmasıyla ilgili önerinin İİÖ dışişleri bakanlarının toplantısına sunulmasına karar verildi (Priznaniye Hocalinskogo Genotsida, 2016).

8 Mayıs 2008 tarihinde "Hocalı'ya Adalet" uluslararası bilgilendirme kampanyası kapsamında ilk olarak İstanbul'da, Taksim metro istasyonunda Hocalı faciasıyla ilgili çocuklar tarafından çizilmiş resimler sergilendi.

2011 yılında İslam İşbirliği Örgütü Parlamento Birliği "Hocalı'ya Adalet" uluslararası bilgilendirme kampanyasını destekleyen bildiriye kabul etti. İİÖ Parlamenterler Konseyi Birleşik Arap Emirlikleri'nin başkenti Abu Dabi'de düzenlenen 13. oturumunda kabul edilen Abu Dabi Bildirgesi'nde Hocalı Soykırımının insanlık suçu olarak tanınmasıyla ilgili üye ülkelere başvurdu. Örgüte üye parlamentolara doğrudan çağrı yapıldı ve bu çağrı facianın milli düzeyde hukuki ve siyasi açıdan tanınmasını sağlayacak doğrultuydu (Priznaniye Hocalinskogo Genotsida, 2016).

2008 yılından bu güne "Hocalı'ya Adalet" kampanyası kapsamında Ermeni askeri birliklerince Hocalı kentinde 613 savunmasız sivil insanın hunharca katledilmesiyle sonuçlanan insanlık dışı katliamda şehit olan insanları anma etkinlikleri düzenlenmekte ve olayla ilgili dünyanın çeşitli ülkelerinde basın kuruluşları makaleler, programlar ve belgeseller yayınlamaktadır. Human Rights Watch/Helsinki Grubu örgütleri tarafından Ermeni askeri birliklerince çatışma bölgelerinde sivil halka karşı yaptıkları, insan haklarının ihlali olarak değerlendirildi.

İnsanlık suçu olarak kabul gören bu cinayeti çeşitli dünya devletleri de şiddetle kınadılar. Bunun sonucunda, bugün itibarıyla Bosna-Hersek, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Honduras, Ürdün, Meksika, Pakistan, Panama, Peru, Romanya, Sudan,

Cibuti, Guatemala ve Amerika'nın 21 eyaleti Hocalı'daki katliamı soykırım olarak tanımıştır. Azerbaycan topraklarının Ermenistan silahlı birliklerince gerçekleştirilen işgaline son verilmesi için çağrıda bulunan BM Güvenlik Konseyi'nin kararları şimdiye kadar uygulanmamıştır. BM Genel Kurulu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve AGİT Parlamenterler Asamblesi kendi kararlarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ'da egemenliğini kayıtsız ve koşulsuz desteklemektedir (Kuçera, 2013).

C - Hocalı Soykırımının Kırgızistan'daki Etkileri

İnsafsızca işlenmiş bu korkunç bu soykırım için Azerbaycan devleti yıllardır dünyanın her yerinde adaletin tecelli etmesi için maddi ve manevi çaba harcamaktadır. Bu meşakkatli yolda Azerbaycan Cumhuriyetinin ve Azerbaycan halkının yanında olan kardeş ülkeler bulunduğu gibi, tarafsız, ilgisiz ve açıkça karşı çıkan ülkeler de olmaktadır. Peki bu durum kardeş olan Türkiye Cumhuriyetlerinde nasıldır ve Hocalı Soykırımı ne derecede yankı ve etki bulmakta diye sorular akla gelmektedir. Bunları cevaplayabilmek için, Orta Asya'daki Türkiye Cumhuriyetlerinden olan Kırgızistan üzerinden bu durumu değerlendirmeye çalışacağız.

Öncelikli olarak, Kırgızistan'daki Azerbaycan Türklerinin varlığından bahsetmek gerekir. 2013 yılının Kırgız İstatistik Kurumunun verilerine göre, Kırgızistan'da 18 bin civarında Azerbaycan Türkü ikamet etmektedir. Bu sayı, ülke nüfusunun % 0,3'üne tekabül etmekte ve Kırgızistan'da yaşayan halklar arasında Azerbaycan Türklerini 10 sıraya taşımaktadır. Azerbaycan Türkleri yoğunlukla ülkenin kuzeyinde bulunan Çuy ilinde ve güneydeki Oş şehrinde oturmaktadırlar (Kırgız Millî Statistik Kurumu Ocak-Ekim Raporu, 2013).

Azerbaycan Türkleri Kırgız topraklarına ilk kez 1930'lu yıllarda Sovyet yönetimi tarafından zorla sürgün edilmiş diğer Kafkas müslüman halklarından birisidir. Sürgün edilenler genellikle Azerbaycan halkının ileri gelen, aydın ve zengin insanlarıydı. Sovyet rejimi bu insanların mallarını, mülklerini ve en değerli varlıkları olan vatanlarını ellerinden alarak, yük taşıyan tren vagonlarında Sibiryaya, Kazakistan ve Kırgızistan steplerine getirerek, kaderleriyle baş başa bırakmıştır. Ancak tüm bu zorluklara rağmen, Azerbaycan Türkleri kardeş Kırgız halkının misafirperverliği ve yardımıyla yılmamış, ayakta kalarak varlıklarını sürdürebilmişlerdir (Gasnov, 2008).

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Bugün Azerbaycan Türkleri Kırgızistan'ın kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasi hayatında aktif rol almaktadırlar. Onların içinde birçok öğretmen, doktor, avukat, mühendis ve iş adamı görmek mümkündür. Örneğin, veteriner hekim profesör A. Kemerli'yi, meşhur bir cerrah olan Z. Kemerli'yi, Kırgız-Türk "Manas" Üniversitesinde matematik bölümünde doçent doktor olarak görev yapan R. Rafatov'u, mühendis A. Halilov'u, Bişkek Diş Hastahanesi baş hekimi M. Beşirov'u, Kırgızistan'ın Azerbaycan'daki baş konsolosu Z. Guseynov'u, Çuy ilinin telefon merkezin müdürü R. Abasov'u, "Akasiya Elektroniks" şirketinin sahibi A. Asadov'u, ziraat mühendisi olan K. Allahverenov'u ve ikinci dünya savaşının gazisi olan "Manas" Üniversitesi, Uluslararası "Manas" Havalanı ve daha bir çok inşaat projesini yürüten Kırgızistan'ın meşhur inşaat mühendisi Esad Gasanov'u bu isimler arasında zikretmek mümkündür (Gasanov, 2008).

Ayrıca, 1992'den bu yana ülkede yaşayan Azerbaycan Türklerini bir araya getiren ve Kırgızistan Halklar Birliğinin üyesi olan "Azeri" derneği faaliyet göstermektedir. On altı yıl boyunca derneğin başkanlığını yürüten doktor Akif Allahverdov 26 Ocak 2013 tarihinde görevi avukat olan Azizağa Aliyev'a devretmiştir. Dernek, ana vatanından uzakta kalmış vatandaşların kimliklerinin korunması, milli kültür ve geleneğin unutulmaması ve gelişmesi, Azeri ve Kırgız dillerinin yaşatılması için yoğun emek sarfetmektedir. Dernekte, düzenli olarak herkesin katılımına açık şekilde Azerbaycan dili ve kültürünü öğreten kurslar düzenlenmektedir. Yine derneğin girişimiyle kardeş olan halkların bağlarını güçlendirmek ve birbirlerini daha yakından tanımalarına fırsat sağlamak için her sene düzenli olarak "Bişkek- Bakü" ve "Bişkek- Bakü-Ankara" televizyon bağlantıları yapılmaktadır. Bu bağlamda, 2008 yılında basılmış olan "Azerbaycantsı v Kırgızstane" (Kırgızistan'daki Azerbaycanlılar) adlı kitabı da zikretmek gerekir. Bunun yanısıra, ülkedeki Azerbaycan Türkleri Kırgızistan'da olup bitenlere duyarsız kalmadan aktif olarak her türlü çalışmalarda yer almaktadır. Buna somut örnek olarak, dernek tarafından 2010 yılında Oş bölgesinin Nur köyünde ve Narın bölgesinin Koçkor köyünde meydana gelen depremlerden mağdur olan yerlilere yapılan yardımlardır (Gasanov, 2008). Görüldüğü gibi, ülkede yaşayan Azerbaycanlılar kimliklerini ve geçmişlerini unutmadan, aktif bir şekilde hayatın her alanında yer alarak, kardeş olan Kırgız halkına desteklerini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Ülkede Azerbaycan'ın varlığı sadece mevcut olan diasporayla sınırlı değildir. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla iki bağımsız kardeş ülke arasındaki her yönlü

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

ilişkiler hızla gelişmeye devam etmektedir. Bu ilişkileri, siyasi, ekonomik ve kültürel çerçevede değerlendirmek mümkündür. Rusya'dan bağımsızlıklarını kazanan iki ülkenin ilk diplomatik ilişkileri 19 Ocak 1993 tarihinde başlamıştır. Her ne kadar ilk dönem siyasi ilişkiler uluslararası ve bölgesel platformlardaki çalışmalarla sınırlı kalmış olsa da, 1 Nisan 2002'de Kırgızistan'ın Azerbaycan'daki Başkonsolosluğunun, ardından da 16 Mayıs 2007'de Azerbaycan'ın Kırgızistan'daki Büyükelçiliğinin açılması bu ilişkilere yeni boyut kazandırmıştır (<http://bishkek.mfa.gov.az/content>, 2017).

28 Ağustos 1995 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Bişkek'e olan ilk resmi ziyareti esnasında, "Manas" destanının 1000. yıl kutlamalarında yaptığı konuşmasında: "Dinimiz bir, Dilimiz bir, Kökümüz de bir..." ifadelerini kullanarak, iki kardeş ülkenin arasındaki işbirliğinin önemini vurgulamıştır. Bunun ardından, Azerbaycan tarafının daveti üzerine 23 Nisan 1997 tarihinde Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Bakü'ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Karşılıklı resmi ziyaretler dışında, ister Türkçe Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi (TDİK) toplantıları kapsamında, ister diğer çeşitli platformlarda iki ülke yetkilileri her konuda olduğu gibi, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü, Karabağ savaşı ve Hocalı katliamı konusunda da hemfikir olduklarını vurgulamışlardır. 10 Aralık 2003 tarihinde Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in Karabağ meselesi ile ilgili yaptığı açıklamada: "Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekliyoruz, bu konudaki fikirlerimizi de değiştirmeyiz..." ifadelerini kullanması bu desteğin somut göstergesidir. Yine, 30-31 Mart 2012 tarihlerinde Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in Bakü'ye olan ziyareti kapsamında, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, her iki tarafta birbirlerinin yanında olduklarını, Müslüman ve Türk dünyasının geleceği, gücü ve varlığı, ancak birlik, beraberlik ve işbirliği esasına dayanmasıyla gerçekleşeceğini vurgulamışlardır (<http://bishkek.mfa.gov.az/content>, 2017).

Bunun yanısıra, birçok karşılıklı anlaşmaların ve sözleşmelerin imzalanmasına rağmen, ekonomik olarak iki ülkenin ticari işbirliği olması gerektiği seviyede değildir. 2012 yılının verilerine göre, Azerbaycan ve Kırgızistan Cumhuriyetleri arasındaki karşılıklı alış-veriş hacmi sadece 7,4 milyon dolara ulaşmıştır. Bu da, iki ülkenin hızlı bir şekilde ticari anlamda işbirliklerini ve ekonomilerine olan yatırımlarını artırmaları gerektiğini göstermektedir.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Azerbaycan ve Kırgız halkları, tüm diğer Türki halklar gibi, ortak kültürel mirası paylaşmaktadırlar. Kardeş olan bu ülkeler ortak miraslarını kaybetmeden, kültürel olarak işbirliklerini geliştirmektedirler. Kırgızistan'da düzenlenen "Manas" destanının 1000. yılı kutlamalarına ve Azerbaycan'da düzenlenen "Kitabı Dede Korkut" destanının 1300. yılı kutlamalarına karşılıklı olarak heyetlerin katılması bu ortak kültürel mirasa sahip çıkmanın birer örneğidir. Dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un 80. yaş günü vesilesiyle Bakü'de kutlamaların düzenlenmesi ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından kendisine "Drujba" (dostluk) nişanının takdim edilmesi, Azerbaycan şairi Nizami Gencevi'nin "Yedi Güzel" adlı eserinin Kırgız şairi Egemberdi Ermatov tarafından Kırgız diline tercüme edilmesi de bu kültürel mirasın yaşatılması için atılmış adımlardır (<http://bishkek.mfa.gov.az/content>, 2017).

Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliğinin Kırgızistan'da başarılı bir şekilde yürüttükleri faaliyet ve çalışmalarında, ülkede yaşayan Azerbaycan topluluğunun desteği önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan topluluğu, Büyükelçiliği ana vatanlarından kendilerine uzanan bir bağ ve emanet olarak görüp, Büyükelçiliği çalışmalarında yalnız bırakmamaktadırlar. Her konuda olduğu gibi, Hocalı Soykırımını da unutmamakta ve birlikte bununla ilgili her sene programlar düzenlemektedirler. Örnek olarak, 22 Şubat 2007 tarihinde Kırgızistan'daki Azerbaycan ve Ahıska Türkleri toplulukları beraber Hocalı Soykırımının 15. yılı nedeniyle anma programı organize ettiler. Bir çok katılımcının ve Kırgız yetkililerin iştirak ettiği bu programda, o günlerde yaşananlarla ilgili belgesel film gösterilmiş, bu katliamda ölen masum insanlara karşı işlenen askeri suçlar şiddetle kınanmıştır. Yine, Kırgızistan Azerbaycanlıları "Azeri" derneğinin de üye olduğu Orta Asya Azerbaycan Türkleri Birliği "Turan" tarafından Hocalı Soykırımının 18. yılı nedeniyle anma programları Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da düzenlendi. Hocalı Soykırımını anma programı kapsamında 11 Şubat 2013 tarihinde Bişkek'te Kırgız-Türk Manas Üniversitesinde, Bişkek Azerbaycan Büyükelçiliğinin organize ettiği Hocalı Soykırımını anlatan "Hoca" filmi gösterisi yapıldı, programa filmin yönetmeniyle oyuncular katıldı. Ayrıca, 22 Şubat 2017 tarihinde Başkent Bişkek'te Hocalı Soykırımının 25. yılı nedeniyle anma programı düzenlendi (<http://kabar.kg/news>, 2017). Katılımcılara Hocalı'da yaşanan gerçekleri tanıtan broşür ve kitapçıklar dağıtıldı. Bir dakikalık saygı duruşu ve Kur'an'ı Kerim okunmasıyla başlayan programda, açılış konuşmasını yapan Azerbaycan'ın Bişkek Büyükelçisi

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Hidayet Orudjev, uluslararası toplumun, Hocalı Katliamı'nda etnik temizlik yapanları kınamasını, Dağlık Karabağ sorununun çözümü ve ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması yönündeki çabalara destek vermesini beklediklerini dile getirdi. Programa katılan Türkiye'nin Bışkek Büyükelçisi Metin Kılıç da, "Bugün Hocalı'yı anarken, geçmişte olmuş bitmiş, çözülmüş, halledilmiş, katliamı anmıyoruz. Biz bugün devam eden ve yeni katliamlara sebep olabilecek bir saldırının parçasını anıyoruz." ifadesini kullandı. Kılıç, katliama rağmen yargılanmayan ve herhangi bir yaptırım uygulanmayan Ermenilerin, her an katliam yapma arzularının canlı olduğunu ifade etti. Ardından Kırgızistan Azerbaycan "Azeri" topluluğu başkanı Azizağa Aliyev konuştu. Kırgızistan'ın ünlü yazarı Mar Bayciyev, şair Omor Sultanov, başta Kırgız-Türk Manas Üniversitesi olmak üzere bir çok üniversite rektör ve akademisyenleri, sivil toplum kuruluşları üyeleri ve kırgız yetkilileri gibi seçkin bir topluluğu bir araya getiren anma programında, Hocalı'da hayatını kaybeden şehitlere Allah'tan rahmet dilendi ve adaletin tecelli etmesi için çağrıda bulunuldu (Press Reliz, 2017).

Söylemek gerekir ki, iki ülke arasındaki ilişkilerde geline bu seviyeye, yapılan etkinlik ve faaliyetlere rağmen, yapılacak daha çok şey vardır ve iki kardeş halk arasındaki ilişkilerin derinliği istenildiği ölçüde değildir. İİÖ Parlamenterler Konseyi Hocalı Soykırımının insanlık suçu olarak tanınmasıyla ilgili üye ülkelere çağrıda bulunmasına rağmen, Kırgızistan hem bu örgütün hem de TDİK'in üyesi olmasına rağmen, hala Hocalı Katliamını soykırım olarak nitelendirmemiş durumdadır. Bu durumun altında yatan siyasi nedenlere bakıldığında, halen Ermenistan'ın yandaşı Rusya'nın ciddi derecede Kırgız dış siyasetini etkilediğini ve Ermenistan'ın üye olduğu Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (ODKB) ve Avrasya Ekonomik Birliği (EVRAZES) gibi örgütlere Kırgızistan'ında üye olması hasebiyle hareket alanının sınırlı olduğunu görmek mümkündür.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, ekonomik olarak iki ülke arasında ticaret seviyesi çok yüksek değildir. Bunun sebebi de, ülkelerin coğrafik olarak yerleşimleri ve ekonomilerinin farklı pazarlara odaklanmış olmasıdır. Bilindiği gibi, siyasi işbirlik aynı zamanda yoğun ekonomik işbirlikten doğar. Bundan dolayı, iki ülke kendi iradelerini kullanarak birbirlerine doğru adımlar atmalı ve Azerbaycan daha aktif olarak Orta Asya pazarına girmelidir.

Her ne kadar Kırgız halkı Azerbaycanlılar için kardeş halk olsa da, özellikle Sovyetler'in dağılmasından sonra doğan ve bugün 25-27 yaş civarında olan genç kuşakların maalesef, Hocalı ve Karabağ hakkında çok yetersiz bilgiye sahip, hatta tamamen bilgisiz olduklarını söyleyebiliriz. Tabii ki, bu bilgi boşluğunu kapatmada Kırgız tarafına düşenler vardır. Örnek olarak, Kırgızistan İslam Konferansı'nın önerisi üzerine, okullarda tarih dersi müfredatına Hocalı Soykırımı ile İslam ve Türk dünyası için önemli olan diğer olaylarla ilgili konular ekleyebilir. Hatta dahası, İslam ve Türk tarihini okutan ayrı bir ders bile konulabilir. Bu konuda Kırgız tarafı da düşenler olduğu gibi, kültürel bilgisizliği gidermekte Azerbaycan tarafına da görev düşmektedir. Azerbaycan sıradan bir Kırgız vatandaşı için daha yakın ve bilinen bir ülke haline gelmelidir. Kırgızlar Azerbaycanı tanımalıdır. Bu tanıtımı sağlamak için, iki ülkede karşılıklı olarak kültür günleri düzenlenmeli, kermesler, konferanslar, ilgili literatür yayınlanmalı, parklar ve anıtlar yapılmalıdır. Bunun yanısıra, Azerbaycan daha aktif olarak ülkedeki Azerbaycan diasporasının potansiyelini kullanmalıdır. Birlik ve beraberliğin ancak ortak irade ve çabayla sağlanabileceğini vurgulamak gerekmektedir.

Sonuç

Ermenistan'ın 1988-1992 yılları arasında düzenli bir şekilde gerçekleştirdiği etnik temizlik siyaseti sonucunda, 250 bin Azerbaycanlı göçe zorlanmış ve Azerbaycan'a sığınmak zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda, 1988'den itibaren Azerbaycan'ın ayrılmaz parçası olan Dağlık Karabağ bölgesinde oturan Azerbaycanlılara karşı da zorunlu göç planı uygulanmıştır. İşte barbarca hayata geçirilen bu plan kapsamında, XX. yüzyılın en trajik ve insanlık dışı olaylarından birisi yaşanmış, Dağlık Karabağ'ın altı bine yakın nüfusu olan Hocalı kenti ermeni silahlı kuvvetlerince Sovyet birliklerinin desteğiyle bir gecede yerlebir edilmiş, 613 sivil vahşice, işkenceyle katledilmiş ve 150 kişi de kayıplara karışmıştır. 25-26 Şubat 1992 tarihinde, 1000 kişinin sakat bırakıldığı, aralarında ihtiyar, kadın ve çocukların bulunduğu 1275 kişinin de rehin alınarak korkunç işkenceler gördüğü bu kanlı gece, sadece Azerbaycan halkına karşı değil, bütün insanlığa karşı işlenmiş ağır bir cinayet olarak tarihe geçmiştir. 1988-1992 yılları arasında Ermenistan silahlı birliklerinin saldırısı sonucunda Azerbaycan topraklarının %20'sine tekabül eden Dağlık Karabağ ve 7 komşu bölge işgal edilerek, altı yüz binden fazla Azerbaycan Türkü zorunlu göçmen sıfatıyla kendi topraklarını terketmek zorunda

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

kalmış,20 bin kişi hayatını kaybetmiş, 100 bin kişi yaralanmış ve 50 bin kişiye sakat bırakılmıştır (<http://www.virtualkarabakh.az>, 2017). İşgal edilmiş topraklarda Azerbaycan'ın milli kültürel mirasına ermenilerin verdiği zararı net ölçmek mümkün değildir. Yıkılmış ve tahrip edilmiş maddi manevi değerler sadece Azerbaycan'ın değil, aynı zamanda tüm dünya uygarlığının eşsiz kültürel örneklerindedir.

Bu nedenle, Hocalı Soykırımını dünya kamuoyuna ulaştırmak, katliam kurbanları unutmamak, ermeni vahşiliğinin mahiyetini, onların gerçek yüzlerini ortaya çıkarmak, cinayet faillerini adalete teslim etmek ve işgalcilere hakettikleri cevabı vermek sadece Azerbaycan'ın yapabileceği iş değil, tüm İslam ve Türk dünyasının birlikte hareket etmesini gerektirmektedir. Hocalı katliamı gibi faciaların bir daha tekrarlanmaması, kardeş Türk halklarının güçlenmesi ve gelişmesi, ancak birlik, beraberlik ve ortaklıkla mümkündür. Asırlar boyunca Türk birliğini bozmaya ve parça parça bu medeniyeti yok etmeye çalışan Rusya, İngiltere ve onların uşakları olan Ermenilere ve diğer iç ve dış düşmanlara, geçmişimizi unutmadan, birliğimizi yaşatarak ve tarihten gereken dersleri çıkararak fırsat tanımamalıyız.

KAYNAKÇA

Aliyev, N. Nagorno-Karabahskiy Konflikt: Pravoviye Aspektı Uregulirovaniya, Tsentralnaya Aziya i Kavkaz, Jurnal sosialno-politiçeskih issledovaniy, №3, 2005, s.29-30.

Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, Mültecilere ve Zorunlu Göçmenlere Devlet Desteği 2003-2013 Raporu, Bakü, 2013.

Bagdasaryan, L. Diskurs Uregulirovaniya Karabahskogo Konflikta: Obrazi Vraga i Partnera, Tsentralnaya Aziya i Kavkaz, Jurnal sosialno-politiçeskih issledovaniy, №3, 2005, s. 35-41.

Bal, İ. Ermeniler 2015 için Hazırlanıyor, Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, Tasam Yay., İstanbul, 2014, s. 269-271.

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Gasanov, A. Azerbaycantsı v Kırgızstane, Salam Yay., Bişkek, 2008, s. 15-20.

Halilova, H. Ermenistan İşgali ve Azerbaycan, Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, Tasam Yay., İstanbul, 2014, s. 279.

Kuçera, D. Azerbaycan Naraşivayet Kampaniyu po Mejdunarodnomu Priznaniyu Hojalinskoy Tragediyi, <http://www.centrasia.ru/news.2013>, 07.03.2013

Mahmudov, Y., Şükürov, K. Karabah-realnaya istoriya, faktı i dokumentı, Bakü, 2005, s.30.

Otçet Nasionalnogo Statistiçeskogo Komiteta Kırgızskoy Respubliki za yanvar-oktyabr 2013 goda (Kırgız Millî Statistik Kurumu Ocak-Ekim Raporu), Bişkek, 2013, s. 116.

Press Reliz: Hodjalinskiy Genotsid, Posolstvo Azerbaycanskoy Respubliki ve Kırgızskoy Respublike, Bişkek, 2017, s. 2-5.

Priznaniye Hocalinskogo Genotsida, Upravleniye Delami Prezidenta Azerbaycanskoy Respubliki, Prezidentskaya Biblioteka, Bakü, 2016, s. 3-20.

Özey, R. Türk Dünyası'nın Jeopolitik Önemi ve Başlıca Sorunları, T.C. Başbakanlık TİKA, Avrasya Etüdüleri, Türk Dünyası Özel Sayısı, Ankara, sayı 20.

<http://aa.com.tr/tr/dunya/hocali-katliami-25-yilindakirgizistandaanildi/>

22.02.2017.

http://www.azerbaijan.az/portal/Karabakh/Tragedy/humanitarianTragedy_r.html.

Gosudarstvennyy komitet po delam bejentsev i vinujdennih pereselentsev, 15.02.2017

<http://bishkek.mfa.gov.az/content/posolstvo-azerbaycanskoy-respubliki-v-kirgizistane>, 15.02.2017.

15.02.2017.

<http://kabar.kg/news/posol-stvo-azerbaidzhana-v-bishkeke-organizovalo-priem-rekviem-v-pamiat-zhertv-khodzhalinskikh-sobytii/22.02.2017>.

15.02.2017.

<http://www.mfa.gov.az>. Hocalinskiy Genotsid, 15.02.2017.

<http://www.virtualkarabakh.az>. Genotsid i Deportasiya Azerbaycantsev,

15.02.2017.

SREBENİCA VE HOCALI: BENZERLİK VE FARKLILIKLARIYLA SOYKIRIMIN ÇİRKİN YÜZÜ

Nuray GÜNEY*

Giriş

Soykırım geçmişten gelen nefret, hayal kırıklıkları, düşmanlıklar, etnik ayrımlar ve dinsel farklılıklardan beslenen bir olgunlaşma evresi içerir. Soykırım, uluslararası insancıl hukuk kuralları içerisinde en ağır ihlal olarak bilinen bir eylemdir. Soykırım; ırka, dine, etnik kökene, siyasi görüş gibi bir takım nedenlere dayanarak, bilerek ve isteyerek, bir ulusun kültürel bağlarından koparılarak yaşam alanlarının yok edilmesidir. Kısacası bir grubu veya bir ulusun tamamını yok etmeyi amaçlayan eylemlerin her birine verilen addır. Yok etmek maksadı taşınması nedeniyle insanlara karşı işlenen diğer suçlardan ayrılır. Hocalı Katliamı ve Srebrenica Soykırımı'nın iç yüzünün ne kadar çirkin olduğunu, insanlığa karşı işlenen suçun ne denli acımasız bir şekilde yapıldığını biliyoruz. İki farklı ulusu benzer veya farklı yönleriyle ele aldığımızda, vahşetin acımasızlığı karşısında dünyanın seyirci kalmış olduğunu görüyoruz.

1. Srebrenica Soykırımı

Srebrenica, Bosna Hersek'in doğusunda, Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin içinde bulunan ve Sırbistan sınırına 10 km uzaklıkta yer alan bir Boşnak şehridir. Bu şehir, 11 Temmuz 1995'de soy ve inanç karşıtı olarak yapılmış en vahşi katliamlardan birine sahne olmuştur.

15 Ekim 1991'de Bosna Hersek Parlamentosu'nda Müslüman Demokratik Hareket Partisi (Stranka Demotratske Akcije) bağımsızlık kararı almıştır.⁹⁰ Bosna-Hersek'in, 1992 yılının Şubat ayında yapılan bir referandumun ardından bağımsızlığını

* Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Lisans Öğrencisi,
e-posta: nurayguney_5216@hotmail.com

90Büşranur Bekman, "Balkanlardan Yükselen Ağıt: Srebrenitsa Katliamı"

https://www.academia.edu/13944201/Balkanlardan_Y%C3%BCKselen_A%C4%9F%C4%B1t_Srebrenitsa_Katliam%C4%B1_Temmuz_2015 (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2017)

ilan etmesiyle birlikte bağımsızlık kararını tanımayan Sırlar, Saraybosna 'yı kuşatma altına almıştır. Sırların "Nacrtanija" yani "Büyük Sırbistan" hedefleri vardı ve bu yüzden Bosna Hersek 'i istiyorlardı. Aslında Bosna, Sırlar için hem siyasi hem de coğrafi konumu itibari ile önemlidir.⁹¹ O dönem koşullarını incelediğimizde BM, ABD nüfuzu altında, onun çıkarlarına uygun bir yönde şekillenmektedir. BM'nin uyguladığı silah ambargosu, güvenli bölgeler ilan edilmesi, insani yardımın örgütlenmesi gibi şiddet içermeyen girişimler Sırları yıldırma amaçlıdır. Sırp saldırılarından kaçan binlerce Boşnak, BM Güvenlik Konseyi tarafından "Güvenli Bölge" ilan edilen ve Hollandalı Barış Gücü Askerleri tarafından korunan bölge Srebrenica'ya sığınmışlardır. Savaş öncesi 26.000 olan Srebrenica'nın nüfusu, güvenli bölge ilan edildikten sonra 40.000'e kadar yükselmiştir.⁹² 1993 baharından 1995 yazına kadar güvenli bölge ilan edilmiş olan Srebrenica'ya çok ciddi bir saldırı olmamıştır.⁹³

6 Temmuz 1995'de, Ratko Mladic komutasındaki Bosna Sırp Ordusu, binlerce Boşnağın sığındığı Srebrenica'yı işgal etmiş ve dört gün süreyle bombardımana tabi tutmuştur. Hollandalı barış gücü askerleri ise karşılık vermediği gibi, engellemek için de çaba göstermemiştir. Sığınmacıların bir kısmı Srebrenica yakınlarında bulunan Potaçari köyünde olan bir akü fabrikasına yerleştirilmiştir. Fabrikada savunmasızhalde bulunan ve silahlarını BM askerlerine teslim eden Boşnaklar, Hollandalı askerler tarafından, 11 Temmuz 1995'te Ratko Mladiç komutasındaki Sırp güçlerine teslim edilmiştir.⁹⁴

11 Temmuz sabahı Ratko Mladic komutasındaki ordu hiçbir zorlukla karşılaşmadan Srebrenica'yı işgal etmiştir. Srebrenica'nın düşmesinin ardından ise Boşnaklar, Potaçari köyündeki BM kampına doğru kaçmaya başlamışlardır. İçlerinden belli bir kısmı kampa alınırken, bir kısmı da Tuzla'ya ulaşmak için dağlara kaçmışlardır. Srebrenica'dan kaçan insanların peşinden kampa gelen Mladiç, elindeki çikolataları kameralara göstererek dağıtmış ve "kimseye bir şey olmayacak" sözlerini sarf etmiştir. Mladiç, Albay Karremaris'le yaptığı toplantıda ise Boşnakların kendisine teslim edilmesi şartını koşmuştur. Teslim etmezlerse kampı bombalayacağına dair blöf de yapmıştır. Bunun üzerine, Hollandalı askerler, kampın içerisinde bulunan Boşnakları vermeye razı olmuştur. Kampta bulunan tüm Boşnaklar, Hollandalı BM askerleri tarafından silah

91 Aynı Eser.

92 Muzaffer Vatansever, "Zamanın Unutturamadığı Dram: Srebrenitsa"

93 M. Murat Taşar, "Srebrenitsa için Adalet İstiyorum"

94 TBMM kanun teklifi

<http://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-0950.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2017)

zoruyla dışarıya çıkarılmıştır. Boşnakların teslim edilmeleri halinde öldürüleceklerine dair feryat ve çığlıklarına rağmen teslim aşaması sonuçlandırılmıştır. Bunun ardından ise, Mladic komutasındaki Sırp güçleri, 11-17 Temmuz tarihleri arasında 8 binden fazla genç ve yetişkin Boşnak erkeği katletmişlerdir.⁹⁵

Potaçari kampından çıkarılıp zorla teslim edilen erkekler, ya kampın yakınlarında öldürülmüş ya da çukur kazılıp diri diri içine gömülmüştür. Yapılan katliam ortaya çıkmasın diye de cesetlerin üzerine kimyasal dökülmüş, ya da bir zaman sonra mezarların yerleri değiştirilmiştir. Ölenler kontrol edilip üzerlerine defalarca ateş açılmış, kıyafetleri ve ayakkabıları farklı yerlere gömülmüştür.⁹⁶

Dayton Antlaşması 14 Aralık 1995 tarihinde Amerika'nın Ohio eyaletinde Bosna Hersek Devlet Başkanı Alija İzzetbegoviç, Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç ve Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tudjman tarafından imzalanmıştır. Dayton Anlaşması ile 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaş ve katliamlar son bulmuştur.

Srebrenica'da yaşanan katliam, 26 Şubat 2007 tarihinde Lahey'de bulunan Uluslararası Adalet Divanı tarafından "Soykırım" olarak kabul edilmiş, ancak Sırbistan'ın devlet olarak sorumlu tutulamayacağına da karar verilmiştir. Her yıl 11 Temmuz'da düzenlenen anma törenleriyle Srebrenitsa'da katledilenler mezarlığa defnedilmektedir.⁹⁷

2. Hocalı Katliamı

Sovyetlerin Birliği'nin dağılma aşamasına girmesi ile birlikte Ermenistan, Azerbaycan sınırları içerisinde bulunan Dağlık Karabağ üzerinde hak iddia etmeye başlamıştır. 1988'de Azerbaycan ile Ermenistan arasında başlayan savaş, 1991-1992 yıllarında şiddetini daha da arttırmıştır.⁹⁸

1991 yılının Aralık ayında Hocalı kasabası Ermeni ablukası altına alınmıştır. Bölgeye karayolu ulaşımı kapandığı için havayolu ile ulaşım sağlanmaktaydı. 1991 Kasım ayında Ermeniler tarafından bir helikopter vurularak düşürülmüş ve içerisinde

⁹⁵ Ali Dikici, "10. Yılında Srebrenica Katliamı"

⁹⁶ Ali Dikici, "10. Yılında Srebrenica Katliamı"

⁹⁷ Muzaffer Vatansever, "Zamanın Unutturamadığı Dram: Srebrenitsa"

⁹⁸ Hariciye Dergisi, "İnsan Olmanın Unutulduğu An: Hocalı Soykırımı"

https://www.academia.edu/1280902/%C4%B0nsan_Olman%C4%B1n_Unutuldu%C4%9Fu_An_Hocal%C4%B1_Soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1 (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2017)

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Azerbaycan devlet yetkilileri ile Rus ve Kazak gözlemcilerin bulunduğu 20 kişi ölmüştür. Yaşanan bu olaydan sonra hava ulaşımı da sona ermiştir. Elektrik ve gaz bağlantısı da kesilen Hocalı, tamamen Ermeni ablukası altına girmiştir.⁹⁹

Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde coğrafi konumundan dolayı stratejik öneme sahip Hocalı kasabasında 26 Şubat 1992'de Ermeni birlikleri ve onlara yardım eden SSCB'ye ait 366.Motorize Piyade birliğinden askerler, kasabada yaşayan Türkleri katletmişlerdir. Hocalı'ya saldırılmasındaki önemli bir neden, Yukarı Karabağ'daki tek havalimanının Hocalı'da olmasıydı. 25 Şubat gecesi Hocalı'nın giriş ve çıkış yolları kapatılarak katliam için harekete geçilmiştir.¹⁰⁰ Hocalı, Ermeni kuvvetleri tarafından ateş altına alındıktan sonra, soykırımı başlanmıştır. Ermeni güçleri bir gecede acımasızca 613 kişiyi katletmişlerdir. Hocalı'dan Ağdam istikametine doğru kaçan insanlar Ermeni birlikleri tarafından ya esir alınmış ya da katledilmiştir.¹⁰¹

Yapılan katliamda insanların kafa derileri yüzülmüş, kol ve bacakları testere ile kesilmiş, kafaları vücutlarından koparılmış, hamile kadınların karınları kesilmiş, insanlar diri diri yakılmış, bebeklerin kafa derileri yüzülmüştür.¹⁰²

Yapılan bu vahşetin en önemli nedenlerinden biri, 1915 yılında yaşanan tehcir kararından adeta öç alınması girişimidir. Bir diğeri Hocalı'nın askeri ve lojistik anlamda stratejik bir noktada olmasıdır. Ayrıca insanların vahşi şekilde katledilerek, savaştan ve direnen diğer yerleşim birimlerinin psikolojik olarak çökertilmesi amaçlanmıştır.¹⁰³

Gerçekleştirilen katliam, uluslararası hukukun soykırım suçu, insanlığa karşı suç, saldırı suçu, barışa karşı suç gibi kurallarını çiğnemektedir. BM'nin soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılmasına ilişkin sözleşmesine göre de "soykırım" olarak adlandırılması gerekmektedir. Ermenistan da bu sözleşmeyi imzaladığı için hukuken sorumlu olmalıdır.¹⁰⁴

99İHH İnsani Yardım Vakfı, "20. Yıl Dönümünde Hocalı Katliamı"

<https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/87/hocali-katliami-baski.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2017)

100K. Onur Arslan, "İkinci Binin Eşiğinde Bir İnsanlık Ayıbı: Hocalı Soykırımı"

101İHH İnsani Yardım Vakfı, "20. Yıl Dönümünde Hocalı Katliamı"

<https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/87/hocali-katliami-baski.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2017)

102 İHH İnsani Yardım Vakfı, "20. Yıl Dönümünde Hocalı Katliamı"

<https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/87/hocali-katliami-baski.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2017)

103Sinan Oğan, "Türlere Karşı Yapılan Soykırımlar ve Hocalı Soykırımı"

104 K. Onur Arslan, "İkinci Binin Eşiğinde Bir İnsanlık Ayıbı: Hocalı Soykırımı"

Srebrenica ve Hocalı: Benzer Yönleriyle:

Hocalı Katliamı ve Srebrenica Soykırımı, insanların ulusal ve dini kimliklerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Sırp, Müslüman Boşnakları katlederken, kendilerince Osmanlı devletinden öç alıyorlardı. Hocalı'da ise Ermeniler, masum insanları katlederken, Ermeni Soykırımı'nın öcünü aldıklarını düşünüyorlardı. Hatta Bosna'da duvarlarda "Svi Turci u Turksku (Bütün Türkler Türkiye'ye)", "Bütün Türkleri Türkiye'ye göndereceğiz, "Türkleri istemiyoruz" yazıları yazılmıştır.

Hocalı ve Srebrenica'da insanlar aynı yöntemler kullanılarak vahşice katledilmiştir. Tüm dünyanın gözü önünde yapılan katliamlara Batı kamuoyu sessiz kalmıştır. Batı medyası Hocalı ve Srebrenica'da genel olarak kayıtsız bir tavır ortaya koymuştur.

Srebrenica ve Hocalı: Farklı Yönleriyle:

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 2,3,5,9 ve 17. Maddelerinin ihlal edildiği Hocalı Katliamı'ndan dolayı kimse yargılanmamıştır. Hatta katliam esnasında Ermeni güçlerinin genel komutanı olan ve katliamı meşrulaştırıcı bir röportajı da olan Serj Sarkisyan, bugün Ermenistan Devlet Başkanı'dır. Srebrenica Soykırımı'nın müsebbipleri, geç de olsa teker teker yakalanıp Uluslararası Mahkemenin huzuruna çıkarılmıştır.¹⁰⁵

Hocalı Katliamı, 9 Aralık 1948'de BM tarafından kabul edilen 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren BM'nin "Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına ilişkin Sözleşmesi"nin 2. Maddesinde yer alan " etnik, ırksal veya dini bir grubu kısmen veya tamamen imha etme" şeklinde tanımlanan soykırım (Jenosit) kavramı ile tamamen örtüşmektedir. Bu sözleşmeyi Türkiye de çekincesiz bir şekilde imzalamıştır. Ancak TBMM Hocalı katliamını, "soykırım" olarak resmen tanıyan bir

105Ali Asker, "Hocalı Soykırımı"

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/azerbaycan/2012/02/24/6106/hocali-soykirimi> (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2017)

karara imza atmamıştır. 2007 yılında Uluslararası Adalet Divanı Srebrenica'yı soykırım olarak kabul etmiştir ve Türkiye de bu katliamı soykırım olarak kabul etmektedir.¹⁰⁶

Srebrenica'da yaşananlar, geç de olsa uluslararası bir yankı uyandırmış olmasına karşın, Hocalı için aynı şey söylenememektedir. Srebrenica, Avrupa'da hukuki olarak belgelenmiş ilk soykırım olma açısından da önem taşımaktadır.¹⁰⁷

Sonuç:

Tüm dünyanın seyirci kaldığı ve aralarında kısa bir zaman dilimi olan iki ayrı vahşettir Hocalı ve Srebrenica. Batı medyasının gözünü kapatarak tanıklık etmekten kaçtığı insanlık dramlarıdır. Öç alma duygusunun hat safhada olduğu, tek suçlarının ulusal ve dini kimlikleri olan masum insanların katledildiği yerlerdir Hocalı ve Srebrenica. İnsanların diri diri gömüldüğü, hamile kadınların karnının deşildiği, kadınların tecavüze maruz kaldığı, erkeklerin kollarının ve bacaklarının kesildiği hatta ölü bedenlere dahi işkence yapılan katliamlardır her ikisi de.

Hocalı insanlık tarihine Ermenistan tarafından, Srebrenica ise insanlık tarihine Sırp eliyle yazılmış kara bir sayfadır. Her iki olay da Avrupa'nın gözünün kör, kulaklarının tıkalı olduğu gelişmelere işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Bekman, Büşranur , "Balkanlardan Yükselen Ağıt: Srebrenitsa Katliamı"

https://www.academia.edu/13944201/Balkanlardan_Y%C3%BCkselen_A%C4%9F%C4%B1t_Srebrenitsa_Katliam%C4%B1_Temmuz_2015 (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2017)

Vatansever, Muzaffer, "Zamanın Unutturamadığı Dram: Srebrenitsa"

106 Ali Asker, "Hocalı Soykırımı"

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/azerbaycan/2012/02/24/6106/hocali-soykirimi> (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2017)

107Hasan Sabri Kayaoğlu, "Srebrenitsa: Soykırımın Mavi Kelebekleri"

<http://www.hasansabrikayaoglu.com/srebrenitsa-soykirim-mavi-kelebekleri> (Erişim Tarihi: 26 Ocak 2017)

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Taşar , M.Murat, “Srebrenitsa için Adalet İstiyorum”

TBMM kanun teklifi

<http://www.tbmm.gov.tr/d26/2/2-0950.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Şubat 2017)

Dikici, Ali, “10. Yılında Srebrenica Katliamı”

Hariciye Dergisi, “İnsan Olmanın Unutulduğu An: Hocalı Soykırımı”

https://www.academia.edu/1280902/%C4%B0nsan_Olman%C4%B1n_Unutuldu%C4%9Fu_An_Hocal%C4%B1_Soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1 (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2017)

İHH İnsani Yardım Vakfı, “20. Yıl Dönümünde Hocalı Katliamı”

<https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/87/hocali-katliami-baski.pdf>

(Erişim Tarihi: 7 Şubat 2017)

Arslan, K. Onur, “İkinci Binin Eşiğinde Bir İnsanlık Ayıbı: Hocalı Soykırımı”

Oğan, Sinan, “Türklere Karşı Yapılan Soykırımlar ve Hocalı Soykırımı”

Asker, Ali “Hocalı Soykırımı”

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/azerbaycan/2012/02/24/6106/hocali-soykirimi> (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2017)

Kayaoğlu, Hasan Sabri, “Srebrenitsa: Soykırımın Mavi Kelebekleri”

<http://www.hasansabrikayaoglu.com/srebrenitsa-soykirim-mavi-kelebekleri> (Erişim Tarihi: 26 Ocak 2017)

**HOCALI SOYKIRIMI İÇİN,
HEM HUKUKSAL HEM SANATSAL MÜCADELE**

Meral BAHAR*

ÖZET

26 Şubat 1992'de Sovyetler'den kalan 366. Motorize Piyade Alayının desteğiyle Ermenistan tarafından yapılan Hocalı katliamında, Azerbaycan resmi kaynaklarının açıklamasına göre 106'sı kadın 83'ü çocuk,70'ten fazlası yaşlı olmak üzere toplam 613 Azerbaycan Türkü öldürüldü. Bu soykırım Azerbaycan Türkleri ve Ermeniler arasında birkaç yüzyıldan beri süregelen Karabağ sorununun bir uzantısıydı. Hocalı, Karabağ'ın en stratejik noktalarından biriydi ve beş ay süren bir Ermeni ablukasından sonra 25-26 Şubat 1992'de büyük bir vahşete sahne oldu. Bu tarihte yaşananlar, 1948'de imzalanan ve 1951'de yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde soykırım unsuru olarak kabul edilen fiilleri ziyadesiyle taşımaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukuki mücadelenin zemini mevcuttur. Diğer taraftan burada yaşanan vahşeti, insanlık ayıbını tüm dünyaya anlatmanın etkin bir aracı da sanattır. Geçen 25 yılda Hocalı Soykırımı ile ilgili sanat adına neler yapılmıştır? Bu araştırmada hem bu sorunun cevabı, hem de bundan sonra yapılabilecekler irdelenirken "Nazi Almanyasının Yahudi Soykırımını dünyaya sanatla anlatan Yahudiler" örneklemini kullanılacaktır. Sanat, sevinci de acıyı da haykırmanın en etkili yoludur ve Hocalı'da yaşanan acılar yüreğe sığacak türden değildir. Ve bu acıyı Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde hep biz bize anlatmakla dindiremeyiz. Dünyanın tüm dillerine çevirebilirsek; romana, hikayeye, senaryoya, şiire, resme, heykele, müziğe, yani sanata dönüştürebilirsek Hocalı Soykırımını görünür kılabiliriz

Anahtar Kelimeler: Hocalı Soykırımı, Hukuk Mücadelesi, Sanatsal Anlatım

BOTH JURIDICAL AND ARTISTIC CONTENTION FOR HOCALI GENOCIDE

ABSTRACT

* Bakü Türk Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Uzman Öğretmeni, meralerolbahar@gmail.com

According to the official sources of Azerbaijan; 106 women, 83 children and 70 elderly Azerbaijani Turk were killed during the Hocali Massacre that was carried out by Armenia with the support of 366th Motorized Infantry Regiment of the Soviets in February 26, 1992. This massacre was an extension of the Karabakh conflict that has been going on for several centuries between the Azerbaijani Turks and the Armenians. Hocali was one of the most strategic points of Karabakh and it confronted an incredible amount of brutality after five months of Armenian Siege. The incidents took place during these years involve genocidal elements that were indicated by The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, which was signed in 1948 and came into force in 1951. Therefore, there is a ground for international legal action. Furthermore, art is another effective way of showing to the rest of the world about the various awful things that were happened to these people in a level of becoming affronts to humanity. What was made in the name of art regarding the Hocali Massacre? This research is going to investigate the answer of this question and at the same time, give suggestions for what can be done in the future by using examples from “Jews explaining the Holocaust of Nazi Germany via artistic expression” Art is the most effective way of illustrating both joy and pain and the anguish of Hocali is not the kind that can be kept silent. We cannot obtund this tragedy by inculcating each other in Turkey’s Turkish and Azerbaijani Turkish. If we can translate it to all the world languages; if we can turn it into novels, stories, scenarios, poems, paintings, sculptures and music...then we can make Hocali Genocide visible.

Key Words: Hocali Genocide, Juridical Contention, Artistic Expression

GİRİŞ

Dilimizde “soykırım”, Yunanca, ırk ya da kabile anlamına gelen “*geno*” ve öldürmek anlamındaki Latince “*cide*” kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuş “*genocide*” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. İlk defa 1944’te, Avrupalı Yahudilerin imha edilmesi de dahil, sistematik cinayet içeren Nazi politikalarını tanımlamaya çalışan Raphael Lemkin isminde bir Polonyalı-Yahudi tarafından dillendirilmiş ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından 9 Aralık 1948’de kabul edilip 12 Ocak 1951’de yürürlüğe giren “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”nin 2. maddesinde soykırım suçu şu şekilde tanımlanmıştır:

Madde 2: Bu sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri soykırım suçunu oluşturur:

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- b) Grubun mensuplarına ciddi, bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek;
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler dayatmak;
- e) Gruba mensup çocukları bir başka gruba zorla nakletmek.¹⁰⁸

26 Şubat 1992'de Sovyetler'den kalan 366. Motorize Piyade Alayının desteğiyle Ermenistan tarafından yapılan Hocalı katliamında, Azerbaycan resmi kaynaklarının açıklamasına göre 106'sı kadın 83'ü çocuk,70'ten fazlası yaşlı olmak üzere toplam 613 Azerbaycan Türkü öldürüldü. Bu soykırım Azerbaycan Türkleri ve Ermeniler arasında birkaç yüzyıldan beri süregelen Karabağ sorununun bir uzantısıydı. Hocalı, Karabağ'ın en stratejik noktalarından biriydi ve beş ay süren bir Ermeni ablukasından sonra 25-26 Şubat 1992'de büyük bir vahşete sahne oldu. Bu vahim hadise yukarıda "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi" kapsamında "soykırım" olarak kabul edilen fiilleri ziyadesiyle taşımaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukuki mücadelenin zemini mevcuttur. Ama ne yazık ki çeyrek asır geçmesine rağmen hukiki mücadelede fazla mesafe katedilememiştir. KARABAĞ- Suallar ve Faktlar kitabında Yaqup MAHMUDOV ve Kerim ŞÜKÜROV bu husustaki üzüntü ve kaygılarını şu şekilde dile getirir:

"Ermenistan'ın Azerbaycanlılara yaptığı Hocalı soykırımının meqsedi, heyata keçirilmesi vasiteleri ve miqyasına göre nasistlerin İkinci dünya müharibesi illerinde törettikleri soyqırımlar ile bir sırada yer alır. Lakin onun 1992-ci ilde töredilmesi xususi diqqeti celp edir. Dünya siviliza-siyasına ermenilerin vurduğu sağalmaz yara kimi xarakterize olunur.

Teessüf hissi ile qeyd etmək lazımdır ki genosidin beynelxalq cinayet olmasına baxmayaraq, indiyedek Xocalı soyqırımını töredenler layiqli cezalarını almamışlar. Bu olduqca tehlükeli ve yolverilmez bir haldır. Bu cezasızlıq yeni-yeni facielere yol açabilir."(s.43)

¹⁰⁸ <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf>

Oysa işkencenin ve insanlık dışı muamelenin önlenmesi için imzalanmış birçok uluslararası sözleşme vardır. Mesela:

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 5. Maddesi der ki: “Hiç kimse işkence veya acımasız, insanlık dışı veya küçük düşürücü muamele ve cezaya tabi tutulamaz.”

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 3. Maddesi der ki: “Hiç kimse işkence veya insanlık dışı veya küçük düşürücü muameleye veya cezaya maruz bırakılmayacaktır.”

Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Roma Statüsü de 1998’de sivillere karşı kapsamlı veya sistemli bir saldırı unsuru olarak uygulanan işkencenin bir insanlık suçu olduğunu tespit eder.

İşkence, bir insanlık suçu olarak uluslararası hukukta yer bulmasına rağmen tüm dünyada uygulanmaya devam etmektedir. Hocalı’da topluca öldürülen, yakılan, akıl almaz işkencelere maruz bırakılan, esir alınıp hala akıbeti bilinmeyen insanların durumu için uluslararası hukuki mücadele kaçınılmazdır. O gecenin fotoğrafları, videoları aslında her şeyi anlatıyor. Vahşetten kurtulmayı başaranların dışında, “Kulakları kesilmiş çocukların video görüntülerini izledik. Bir kadının da yüzünün yarısı yoktu. Erkeklerin kafa derileri yüzülmüştü. (Moskova, 4 Mart 1992)” diyen İzvestiya gazetesi muhabiri V. Belıx gibi görgü tanıkları var. Ciddi, kararlı bir hukuk mücadelesi, kaybettiklerimizi geri getirmese de bu zulmü masum insanlara reva gören katillerin cezalandırılması yüreklere bir nebze su serpebilir. Ayrıca bu hukuki mücadele sadece Hocalı şehitleri için değil, hala Ermenistan işgali altında bulunan Azerbaycan toprakları için, hala verilmekte olan şehitler için yapılırsa kamu vicdanını rahatlatmak mümkün olabilir.

Hocalı Soykırımı için hukuksal mücadelenin yanında-belki hukuksal mücadeleyi de etkileyecek-bir sanatsal mücadeleye girişilebilir. Bazen büyük paralar harcanarak yürütülen kampanyaların, lobilerin araya girmesiyle bitip tükenmez bir hal alan hukuk mücadelelerinin yapamadığını bir sanat eseri tek başına yapabilir. Çünkü insanı ve hayatı merkez alan sanat, müthiş bir etki gücüne sahiptir.

SANATIN GÜCÜ

Her şey zıttıyla kaimdir ve sanat da sadece insanın ve hayatın güzelliklerini, yüceliklerini değil çirkinliklerini, vahşetini ve kötülüklerini de anlatmanın aracı olabilir.

Sanat, hayatı yoğunlaştırıp sanatçı duyarlılığı ve zekâsıyla birleştirerek eşsiz tecrübelere dönüştürebilir. Nitekim tarih boyunca sanatın büyüsunü pekiyi bilen iktidarlar, onu propaganda aracı olarak kullanırlar. Mesela, “1933’te, Nazilerin iktidarı ele geçirmesinin ardından, Hitler, Joseph Goebbels’in başkanlığını yaptığı, Kamu Aydınlanma ve Propaganda Devlet Bakanlığı’nı kurdu. Bakanlığın amacı, Nazi mesajının sanat, müzik, tiyatro, film, kitap, radyo, eğitim dokümanları ve basın tarafından başarılı bir şekilde iletilmesini garantilemekti.¹⁰⁹

Sanat, zaman zaman insanlığın maruz kaldığı şiddetin de anlatım aracı olmuştur. İspanyol ressam Francisco de Goya, “Üç Mayıs Katliamı”resminde, Fransız Devrimi sırasında Napolyon ordusunun İspanya’yı işgali nedeniyle ayaklanan vatansaverlerin kurşuna dizilişini anlatır.Goya, bu tarihsel gerçekliğe sanatçı duyarlılığını da ekleyerek tarihe tanıklık eder. İspanya iç savaşında faşist Franco ve Hitler’in yeni silahlarını denemek için bombaladıkları Guernica kasabasında yaklaşık üç bin insanın katledilmesi nedeniyle Picasso, üzerinde çok konuşulan ünlü “Guarnica” resmini yapar. Anselm Kiefer ise Nazi döneminde Yahudilerin yakıldığı fabrikaların bulunduğu Nürnberg adlı kenti konu alan “Nürnberg Alanı” resmiyle Yahudi soykırımını imgelerle örülü, simgesel bir anlatıma dönüştürür. Hocalı katliamı bu verdiğimiz örneklerden daha mı az vahimdir? Elbette değil. Sadece dünyanın dikkatini çekecek bir fırça darbesi bekliyor. Yapılmış olanların da daha geniş bir kitleye ulaşması gerekiyor.

“Sanat eserlerinde duygular, birtakım ölçülü ve belli kalıplara dökülerek daha derin ve daha zengin bir surette aydınlığa kavuşmuştur. Bir natürmort ressamı olmayanlar, masa üstünde bir kap içinde meyve görmüşlerdir.Ama bu karışık renk ve şekillerin bıraktığı intibaları, açık ve ahenkli bir bütün haline getirmek için bir Cezanne veya Vermeer ister.İnsan gururunun körlüğü veya aşkın verdiği sahip olma hırsını herkes tatmıştır. Ama birincisinin trajik anlatımını Oedipus gibi bir eserde göstermek için bir Sofokles, ikincisini Otello’da gözler önüne sermek için bir Shakespeare ister.”¹¹⁰ Hocalı Katliamı’nı görünür kılmak için çok güçlü sanatsal anlatımlara yönelmek faydalı olabilir. Roman, hikâye, tiyatro, senaryo yazarlarına; şairlere, müzisyenlere, heykeltıraşlara, ressamalara, kısaca sanata ve sanatçılara büyük iş düşüyor. Ayrıca bu sanatsal atılımın hükümetler, siyasetçiler, iş adamları ve sivil toplum kuruluşları gibi

¹⁰⁹ <https://www.usmmm.org/wlc/tr/article.php?ModuleId=10005202>

¹¹⁰ Irwin Edman, Sanat ve İnsan, MEB Yayınları, İstanbul,1991,s.31

aktörlerce desteklenmesi, ekonomik engellerin ortadan kalkması çok daha büyük projelere imza atılmasını sağlayabilir.

NAZİ ALMANYASI'NIN YAHUDİ SOYKIRIMI'NI DÜNYAYA SANATLA ANLATAN YAHUDİLER

Nazi Soykırımı yani Yahudi Soykırımı, Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Partisi'nin yönettiği Nazi Almanyası döneminde, işgal edilen sınırlar içerisindeki yaklaşık altı milyon Yahudi'nin (kaynaklara göre bu ölü sayısı değişir) sistemli bir şekilde öldürüldükleri hadisedir. 1933 yılında Yahudilerin haklarının azaltılması ile adım adım başlayan felaket, sonunda Nazi hükûmetinin eline geçirebildiği bütün Avrupa Yahudilerini katletmesi ile sona erer. Bu süreç kaba şekilde üç döneme ayrılabilir:

1.Yahudilerin haklarının ellerinden alınması ve yüksek görevlerden uzaklaştırılmaları.

2.Yahudilerin mallarının ve mülklerinin ellerinden alınması ve gettolarda yaşamaya zorlanmaları.

3."Nihai çözüm", toplanıp ölüm kamplarına götürülmeleri ve orada sistemli olarak büyük kapsamlı bir şekilde gaz odalarında veya farklı şekillerde öldürülüp cesetlerinin yakılması.

Yukarıda sözü edilen Yahudi Soykırımı Yahudiler tarafından unutulmadı ve unutturulmadı. 1948'de kurulan İsrail Devleti, çok iyi çalışan Yahudi lobileri ve en önemlisi Yahudi kökenli sanatçıların olayı sahiplenmesi, içselleştirerek sanata dönüştürmesi "Yahudi Soykırımı"nın sürekli gündemde tutulmasını sağladı ve sağlamaya devam ediyor. Politik sebeplerin yanında bu yoğun sanatsal mücadele o kadar etkili ki sık sık Hıristiyan Avrupa'nın kendini suçlu hissetmesine ve katliam maduru Yahudilerin Ortadoğu'da katliam yapmasını mazur görerek günah çıkarmasına yol açabiliyor...

"Nazi Almanyası'nınYahudi Soykırımı'nı dünyaya sanatla anlatan Yahudiler" örneğinde liste çok uzun. Aşağıda sadece yıllara göre en dikkat çekici sinema filmleri (ki bazıları romandan uyarlamadır)bir fikir vermesi amacıyla sıralanmıştır:

1. **Kapò (1960)**: 14 yaşında, hayat dolu bir küçük kızın, Yahudi Edith'in hikâyesi anlatılıyor.

2. **The Pawnbroker/Tefeci (1964)**: Sidney Lumet'in yönettiği ve holokosttan kurtulan ve Harlem'de tefecilik yapan Sol Nazerman'ın trajik hikâyesinin anlatıldığı film.

3. **Fiddler on the Roof/Damdaki Kemancı (1971)**: Norman Jewison'un yönettiği film 1905 yılında Rus Çarlığı topraklarında yer alan Yahudi köyü Anatevka'da yaşayan Tevye ve ailesi etrafında gelişen olaylar merkezinde geçmektedir.

4. **Mr. Klein (1976)**: 1942 yılında Paris'te, Yahudilerin sanat eserlerini kelepirci fiyata alan bir sanat simsarı olan Robert Klein'in resmi makamlara Yahudi olmadığını ispatlama çabasını konu alır.

5. **Holocaust (1978 Mini-Series)**: Almanya'da Yahudi bir ailenin yaşadıkları üzerinden soykırımın hikâyesini anlatılır.

6. **Playing for Time (1980)**: II. Dünya Savaşı sırasında, müzisyen ve kabare sanatçısı, Fransız Yahudi Fania Fenelon Goldstein'in toplama kampından Naziler için müzik yapmaya uzanan hikâyesi anlatılır.

7. **Sophie's Choice (1982)**: 1947'de Nazi kamplarından kurtulmuş ve Nathan'ın ile hayata bağlanmayı başarmış Sophie'nin hikâyesi, genç yazar Stingo'nun ağzından anlatılır.

8. **Enemies: A Love Story/Düşmanlar: Bir Aşk Hikâyesi (1989)**: Paul Mazursky yönettiği ve Bashevis Singer'in aynı adlı romanından uyarlanmış bir holokost filmi.

9. **Schindler's List/Schindler'in Listesi (1993)**: Steven Spielberg'in yönettiği film 7 dalda Oscar kazanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Naziler'in uygulamış olduğu soykırımdan binin üzerinde Polonya yahudisinin kurtarılmasında rolü olan Oskar Schindler'i ve bu kurtuluş öyküsünü anlatır. 321 milyon dolar gişe hasılatı elde etmiş¹¹¹ ve Akademi, Altın Küre, BAFTA ve Grammy ödülleri kazanmıştır. "Tüm zamanların en iyi filmleri" konulu çeşitli listelerde üst sıralarda bulunan film, Amerikan Film Enstitüsü'nün güncel listesinde 9. sırada yer almaktadır. "Schindler'in Listesi", 2004 yılında Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kütüphanesi tarafından

¹¹¹Bellafante, Ginia (1994). "Schindler: The Real Story". The New York Times. Archived from the original on 10 June 2012.

"kültürel, tarihi ve estetik olarak önemli" filmler arasına seçilerek ABD Ulusal Film Arşivi'nde muhafaza edilmesine karar verilmiştir.¹¹²

10. **Bent (1997):** Max bir gaydir ve Naziler tarafından Dachau çalışma kampına yollanır.

11. **Life is Beautiful/Hayat Güzeldir (1997):** Roberto Benigni'nin yönettiği 1997 yapımı İtalyan drama filmidir. II. Dünya Savaşı zamanında karısı ve oğlu ile birlikte Yahudi kamplarına götürülen Yahudi bir babanın ve peşinden giden İtalyan bir annenin, çocuğunu korumak için yaptığı sayısız özveriyi anlatıyor. 1999'da 7 dalda Oscar'a aday olan film, en iyi yabancı film, en iyi erkek oyuncu ve en iyi müzik dallarında bu ödülü kazandı.

12. **Train de vie (1998):** 1941'de Naziler'in gelmekte olduğu haberini alan Yahudilerle dolu bir köyün yaklaşan ölümden kurtulma çareleri arama hikayesi anlatılır. Köyün delisi Shlomo'nun ilginç bir fikri vardır.

13. **The Devil's Arithmetic/Şeytanın Aritmetiği (1999):** , Donna Deitch'in yönettiği film, Jane Yolen'in romanından uyarlanmıştır.Hannah'ın zamanda yolculuğu ve kendini bir anda 1940'lı yıllarda, Nazi Almanyası'nda, ölüm kamplarından birinde mahkûm olarak bulma hikayesi anlatılır.

14. **The Grey Zone (2001):** İkinci Dünya Savaşı, Auschwitz kampında kurulan gaz odalarında ölüme gönderilen Yahudilerin yaşadığı korkunç trajediye ek olarak onları ölüme göndermeleri için seçilen bir grup Yahudi'nin trajedisi de anlatılmaktadır.

15. **Secret Lives/Gizli Yaşamlar (2002):** Aviva Slesin'in yönettiği belgesel, ikinci dünya savaşı sırasında gizlenen yahudi çocukları ve onların kurtarıcılarını konu alıyor.

16. **The Pianist (2002):** . Polonya'lı ünlü piyanist Wladyslaw Szpilman'ın anılarını anlattığı aynı isimli kitaptan sinemaya uyarlanan film, Nazi işgali altındaki Polonya'da yaşamının imkânsızlaştırıldığı bir dönemde, bir şekilde esir kampına gitmekten kurtulan ünlü piyanistin Varşova'nın kenar mahallelerindeki hayatta kalma mücadelesine odaklanır. Roman Polanski'nin üç Oscar kazanan filmi İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan gerçek bir dramı konu alır.

¹¹²Hürriyet Haber 26 Şubat 2015 - 16:49:18

17. **Sorstalanság (2005):** Auschwitz kampına gönderilen Gyuri Köves adlı bir gencin hikâyesi anlatılır.
18. **Fugitive Pieces/Bölük Pörçük Yaşamlar(2007):** Yönetmen, Jeremy Podeswa. Polonya'da savaştan sağ olarak kurtulup, askerler tarafından Yunanistan'a götürülen bir çocuğun anlatıldığı film, Anne Michaels'ın ödüllü romanından uyarlanmış.
19. **Die Fälscher (2007):**Nazilerin Bernhard operasyonu ve tarihin en büyük kalpazanlık öyküsü.
20. **Valetina's Mother/Valetina'nın Annesi (2008):** İsraili yazar Savyon Liebrecht'in romanından uyarlanan, Matti Harari ve Arik Lubetzky'nin yönettiği filmde, holokosttan kurtulmuş olan yaşlı Paula ve Polonya göçmeni Valentina arasındaki karmaşık ilişki anlatılıyor.
21. **The Boy in the Striped Pyjamas Çizgili Pijamalı Çocuk (2008):** Mark Herman'ın yönetmenliğini yaptığı,II. Dünya Savaşı sırasında bir Alman askerinin 8 yaşındaki çocuğu ile toplama kampı Auschwitz'deki bir Yahudi çocuğun arkadaşlığını ele alan filmidir.
22. **Inglorius Basterds (2009):** II. Dünya Savaşı'nda Nazi işgalindeki Fransa'da, Yahudi ABD askerlerinin kurduğu bir grup, Nazi liderlerine karşı suikast hazırlığına girişir. Ailesi Naziler tarafından katledilen ve kimliğini saklayan genç bir Yahudi kadın da, Yahudi askerlerden habersiz bir şekilde, aynı planı gerçekleştirmeye çalışır.
23. **L'armée du crime (2009):** Şair Missak Manouchian, Nazi işgaline karşı, liderliğini yaptığı, gençlerden ve mültecilerden kurulu ordusuyla yeraltı savaşı vermektedir.
24. **IngLOURIOUS BASTERDS/Soysuzlar Çetesi (2009):** Quentin Tarantino'nun yönettiği II. Dünya Savaşı sırasında geçen filmde Avrupa'nın bir köşesinde Teğmen Aldo Raine (Brad Pitt), Yahudi askerler tarafından kurulan bir grubu düşmana karşı misilleme yapma amacıyla organize etmektedir. Raine'in grubu, Nazi Almanyasının önde gidenlerine zarar verme misyonunu üstlenmiştir.
25. **Sarah'ın Anahtarı (2010):**Tatiana De Rosnay'in öyküsüyle Gilles Paquet-Brenner'ın yönettiği film İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca olarak seslendirilmiş. 16 Temmuz 1942 yılında Fransız polisi tarafından gerçekleştirilen

Vélodrome d'Hiver temerküzü sırasında tutuklanan Sarah Starzynski, küçük kardeşini evlerindeki gizli bölmeye kilitleyip anahtarı cebine saklamıştır. Birkaç saat sonra geri döneceklerini düşünür.

26. **Numbered/Numaralı(2012):** Auschwitz ve alt kamplarda seri numaraları ile dövme yapılan ve bir kısmı halen hayatta olan 400.000 kişinin kendileri, aileleri ve toplum için bu numaraların anlamını araştıran belgeseli Dana Doron ve Uriel Sinai birlikte yönetiyor.

27. **The Book Thief/Kitap Hırsızı(2013):**Avustralyalı yazar Markus Zusak tarafından kaleme alınan ve 2005'te yayımlanan roman, Nazi Almanyası'nda geçmektedir. 2013'te Almanya-ABD ortak yapımı olarak beyaz perdeye aktarılmış ve müzikleri ile Oskar'a aday olmuştur.

28. **The Boy on the Wooden Box/Ahşap Sandık Üzerindeki Çocuk(2015):** Leon Leyson, Elisabeth B. Leyson ve Marilyn J. Harran'ın yazdığı kitapta evinden zorla koparılıp önce gettoya, sonra da toplama kampına gönderilen ve hayatta kalmayı başaran bir çocuğun anıları anlatılıyor.

29. **Arka Ev'den Hatıralar ve Hikayeler(2016):** Anne Frank'ın deneme, hikaye, türlerindeki yazılarına ve roman taslağına da yer verilen Nazizmin işgali altındaki Hollanda'da saklandıkları evden yazdığı hatıralarla örülü kitap.

30. **The Jews- They are Everywhere/Yahudiler - Her Yerdeler (2016):**İsrail doğumlu aktör Yvan Attal'ın yönetmenliğini yaptığı film, Fransa'daki köklü antisemitizmi parodiler halinde gözler önüne seren provokatif bir komedi.

Görüldüğü gibi "Yahudi Soykırımı"nın anısı, hikayesi, romanı, senaryosu yazılmış; filmi yapılmış. Sanatın etkileme gücü sonuna kadar kullanılmış. Kuşkusuz yaşananlar insanlık adına çok elim hadiseler. Ancak sanat, yoğun anlatımı, kurmaca dünyası, zengin imgelem ve sembolleriyle gerçeği başka bir boyuta taşıyarak görülmeyeni daha doğrusu görülmek istenmeyeni gün yüzüne çıkarıyor. Mesela, tüm dünyada hasılat rekorları kıran "Piyanist" filminde öldürme, kıyım, kan içeren sahneler kaplamıyor ekranı ama filmin sonunda izleyiciyi "katliam" kavramına ulaştırabiliyor. Bu da filmde sanatın estetik boyutu ve kurallarının ihmal edilmemesinden kaynaklanıyor.

Bu makale hazırlanırken yapılan araştırmada Holokost içerikli 329 filmin bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca Alman arşivlerinden derlenmiş 92 belgeselin de internet aracılığıyla insanların erişimine sunulduğu görülmüştür.

Mimari ve heykel aracılığıyla da Yahudi Soykırımı dile getirilmiştir. Örneğin Almanya'nın başkenti Berlin'de, ABD kökenli mimar Peter Eisenman ve İngiltere kökenli bir mühendislik firması olan Buro Happold tarafından tasarlanmış olan, 19.000 metrekarerlik bir alana yayılan 2.711 adet beton bloktan oluşan "Katledilen Avrupalı Yahudiler Anıtı"; Lublin şehrinde, müttefik devletler tarafından ilk keşfedilmiş kamp olan Majdanek'te, sanatçı Victor Tolkin'in eseri olan Mücadele Anıtı ve Mozole; 1996'da Bratislava'da Milan Lukac tarafından yapılmış olan Holokost Anıtı ¹¹³ gibi, pek çok manidar eserden söz etmek mümkün.

Bu anıtlar ne işe yarıyor?

Şiddet mağdurları ile yapılan bir anket çalışmasında, araştırmaya katılan mağdurların, maddi tazminattan sonra en çok önemsedikleri ikinci tazmin ve telafi biçiminin hafızalaştırma insiyatifleri olduğunu gösteriyor. Geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerinin tekrarlanmasını engellemeye yönelik anıt eser ve mekânlar, bizi sadece mağdurları hatırlamaya değil, aynı zamanda kendi içimize bakarak, toplumdaki ya da bizzat kendi içimizdeki hangi güçlerin, savaş, ırkçılık ve siyasal zulüm gibi kötülükleri tetiklediği üzerine eleştirel bir şekilde düşünmeye sevkederler. Bilinçli olarak bir açık forum şeklinde tasarlanan anıt eser ve mekanlar, vatandaşları, geçmişle yüzleşmelerine ve geçmişin bugün ve gelecekle ilişkisini anlamalarına olanak sağlayan bir diyoloğa girmeye teşvik ederler (Hatıralaştırma ve Demokrasi, s.7).¹¹⁴

"HOCALI SOYKIRIMI" NİN SANATSAL ANLATIMI

Hocalı Soykırımı yaşanalı çeyrek asır olmuş. Bu süre içinde Hocalı için sanat adına neler yapıldığını araştırırken malesef "Yahudi Soykırımı" meselesindeki kadar çok örnekle karşılaşamadık. Henüz Oscar'a aday bir film yapılmamış, dünyada en çok okunanlar listesine girmiş bir roman yazılmamış, herkesi düşündürecek bir resim çizilmemiş, dillere pelesenk olacak bir şiir oluşmamış, kulaklardan silinmeyecek bir beste yapılmamış... Belki de daha zamanı var...

Birçok gönüllünün katılımıyla dünya çapında "Hocalı Soykırımı" nı görünür kılmaya çalışan bir kampanyayla başlayarak umutları yüksek tutmakta fayda var:

¹¹³Vikipedi- Son Güncelleme 2 Mart 2017

¹¹⁴<http://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2015/01/Brett-Bickford>

“Hocalı’ya Adalet” Uluslararası Bilgilendirme Kampanyası, 2008 yılının Mayısında Diyalog ve İşbirliği Uğruna İslam Konferansı gençlik Forumu Medeniyetlerarası Diyalog Baş Koordinatörü Leyla Aliyeva tarafından başlatılmıştır. Otuzdan fazla ülkedeki yüzlerce gönüllünün katıldığı bu kampanyanın amacı, Ermeni bölücülüğünün bir sonucu olarak yaşanan “Hocalı Soykırımı” konusundaki bilgilerin dünyaya duyurulmasıdır. Kampanyanın, fotoğraf sergilerinin açılması, basın-yayın kurumlarında konuya ilişkin yazı ve makalelerin yayımlanması, kitapların basılması, aynı zamanda Ermenistan-Azerbaycan Yukarı Karabağ sorunu ve genel olarak savaş ve çatışmaların olduğu bölgelerde insan haklarının ihlali konularında konferans ve seminerler düzenlenmesi hedeflenmektedir.¹¹⁵

“Hocalı İçin Adalet” kampanyası sürüyor. Katliamın yıldönümü için konseptini Leyla Aliyeva’nın belirlediği ve video sahneleri mülteci kaplarında çekilen, Azerbaycan’ın ünlü rap gruplarından **Deyirman**’ın klipi, başta Moskova ve Washington olmak üzere 30 ülkede yayımlandı. Klip müslüman topluluklara 20. yüzyılda işlenmiş insan hakları ihlallerini ve trajedilerini ortak bir şekilde anma kararını hatırlatmayı amaçlayarak hazırlanmış.

Hocalı Faciası ile ilgili çok sayıda belgesel çekilmiş. Bunlardan biri; Litvanyalı Aleksandras Brokas’ın yönetmenliğini yaptığı, Hocalı Katliamı’nın perde arkasının, tanıkların anlatımı ile seyirciye aktarıldığı “Sonsuz Koridor” isimli belgesel. Brokas’ın: “Filmi çekmeye yedi sene önce başladık. Bu filmde objektif olmak çok önemliydi. Bu yüzden 15’den fazla tarafa olayın neden ve nasıl yapıldığını sormak istedik.” dediği belgesel, “Hocalı İçin Adalet” kampanyası kapsamında birçok ülkede gösterilmiş.

“Hocalı Soykırımı ile ilgili çok sayıda belgesel çekilmesine rağmen sinema filmlerinin sayısı çok değil “Bağımsız Azerbaycan’da savaş konusunda çekilen sanat filmlerinin ekseriyeti işgale ve toprakların kurtarılması uğrunda mücadeleye hasredilmiştir. Bu anlamda Karabağ konusunda film denilince akla ilk önce konu çizgisi, trajik hikayesi, aktör performansı ile “Feryad” gelmektedir. Çünkü sonradan konu defalarca beyaz perdeye yansısı da izleyici Karabağ Savaşı’nı ekranda çoğunlukla ilk olarak “Feryad”ın fonunda seyretmiştir. Karabağ Savaşı’nda esir düşen kahramanın

¹¹⁵Karabağ-Sorular ve Gerçekler, Erkam Matbaası, İstanbul, s.4

hayatını anlatan “Feryad” filminde cereyan eden olaylar gerçeği yansıtmaktadır ve imgeler de gerçektir.”¹¹⁶

1993 yılında Azerbaycan Kültür Bakanlığı’na bağlı Azerbaycan-Film tarafından yapılan “Haray”, Kur'an-ı Kerim-Fatiha Suresi ile başlar ve ölenlere rahmet edilir. Düşman kuşatmasından sağ kurtulmak için soğuk kış gününde ve zor şartlar altında kaçmaya çalışanbiri kız biri erkek iki çocuğun hikâyesi anlatılır. Ermenilerin, kendi annelerine ve başka insanlara yaptıkları işkencelere şahit olan iki çocuk, dağın tepesinden kendilerini atarak kurtuluşu seçerler.

Bu konuda ilk kayda değer çalışma ise 2013’te gösterime giren Vahid Mustafayev’in yaptığı *Xoca (Hoca)* filmi. Filmde, 25 Şubat 1992’de evlenecek olan Aliakbar ve Günel çiftinin hikayeleri anlatılıyor. Bir subay olan Aliakbar Dağlık-Karabağ sorunu giderek tırmanırken kendi memleketi olan Dağlık Karabağ’daki Hocalı’ya gitmek üzere görevlendiriliyor. Aliakbar Bakü’den ayrılmaya hazırlanırken Ermenilerin de Hocalı’yı işgal etmek üzere olduğunu öğreniyor ve onun da halkı korumak için orada kalması zorunlu bir hale geliyor. Filmde savaşın neden olduğu kaos ve karmaşanın yanı sıra Azerbaycan makamlarının ve ordunun mümkün olduğu kadar sivilin hayatını kurtarmak amacıyla gösterdiği üstün çaba açıkça gösteriliyor.

49. Uluslararası Antalya Altın Portakal Film Festivali’nin özel gösteriminde yer alan “Hoca” filmi, Londra, ABD, Kahire ve başka ülkelerde de gösterilmiş. Birkaç düşük bütçeli sinema filmi daha çekmiş ve Hocalı Soykırımı konulu sinema filmi bunlarla sınırlı.

Hocalı Soykırımı üzerine yazılmış kitaplar da var. Bu soykırımı yaşayan, işkenceye maruz kalan ve görgü tanığı sıfatında birçok kişi hala hayatta olduğu için yazılan kitaplarda anılar, tanıklıklar önemli bir yer tutuyor. Mesela, Gülsüm Adılgızı katliam hakkında: “*Vatan Çağırır - Hocalı’da Kesilen Başlar* kitabımı yazarken acı hatıralarla karşılaştık. Ağrılı, acılı bir dönemdi. Hocalı Katliamı’nda esir düşen Ahıskalı Türkler’le konuştuk. Maruz kaldıkları işkenceleri kitabımıza koyduk.” diyor. Azerbaycanlı

¹¹⁶ Samire RZAYEVA-Aktaran: Yrd. Doç. Dr. Gökmen KILIÇOĞLU, “Bağımsızlık Devri Azerbaycan Sinemasında İşgalcılığa ve Tecavüze Karşı Meydan Okumanın Sanatsal “Feryad”ı, Türk Dünyası Araştırmaları, Karabağ Özel Sayısı, Şubat 2017, Sayı: 226, s. 174

yazarlardan Ganire Paşayeva ve Havva Mahmudova'nın kaleme aldığı "Hocalı Soykırım" kitabı; Nazile Abbaslı'nın 2011 yılında yayınlanan inceleme kitabı "Yüzyılın Soykırımı Hocalı"; Kebuter Hakverdi'nin "Kar o gece kan rengindeydi ve kadınlar yapayalnızdılar..." dediği 2012 basımı "Kar Kan Rengiydi O Gece" kitabı; Yusuf Ziya Arpacık'ın "Kan Fırtınası" gibi anı-belgesel niteliğindeki kitaplar söz konusudur. Genel olarak Karabağ Savaşı ve Ermeni vahşeti, birçok yazarın romanın bir bölümünde ya da hikaye kitaplarının içinde yer almıştır. Mesela Elçin Hüseyinbeyli'nin Karabağ olayları ile bağlı hikâyelerini topladığı "Ağ Qara" eseri, kapağındaki "Ata! Bura haradır?" sorusuyla dikkat çekip yalın ve kıvrak anlatımıyla okuyucuyu sarıveren küçük hikâyeciliğin büyük eserlerinden biri.

2011 Eurovision birincisi Azerbaycanlı sanatçı Nigar Cemal'in Hocalı Katliamı'nın 23. yıl dönümünde seslendirdiği, Talihsiz Arzular (Broken Dreams) isimli şarkı sosyal medya üzerinden de paylaşılmıştır. Şarkı, Ankara'da düzenlenen ve ev sahipliğini "INDEX İnsan Sermayesinin Gelişimi Merkezi Başkanı Reşad Abdullayev'in yaptığı Empathy 2015" organizasyonunda, muhteşem bir görsel şölenle seslendirilmiştir. 4 ülkeden (Azerbaycan, Türkiye, İngiltere ve Rusya) 300 kişinin hazırladığı videonun amacı, Azerbaycan'daki Hocalı Katliamı'nda yaşanan acı gerçeklerin tüm dünyaya sanat yoluyla duyurulmaktır.¹¹⁷ "Unutsak da acıları, anılar veda etmez" diyen şarkı, teknolojinin imkanlarıyla sanat estetiğinin buluşturulduğu fevkalade bir çalışma olmuştur.

Hocalı Katliamı anısına Azerbaycan dışındaki ülkelerde de anıtlar dikilmiştir. İlk anıt Hollanda'nın başkenti Lahey'de inşa edildikten sonra, 2005'te Ankara Keçiören'de, 2008'de Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de, 2009'da Ankara Beypazarı'nda, 2012'de Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da, 2012'de Meksika'da dikilen anıtlarla Hocalı Katliamı hafızalaştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Türkiye Azerbaycan Dernekleri Federasyonu tarafından 2012'de "Hocalı Soykırımı Müzesi" inşa edilerek İzmit'te ziyarete açılmış.

Sanat çoğu zaman muhaliftir; çünkü dayatmayı ve tekdüzeliği sevmez. Ayrıca sanat hep daha iyinin, daha güzelin peşindedir. Sanat yetisiyle taçlandırılmış gerçek

¹¹⁷Hürriyet Haber 26 Şubat 2015 - 16:49:18

sanatçı, içinde yaşadığı dünyaya, ülkeye, insanlara sırtını dönemez. Haksızlıklar, zulümler karşısında en etkili söz, sanatın ve sanatçının eseridir. Mehmet Emin Yurdakul der ki:

*“Unutma ki şairleri haykırmayan bir millet
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir”*

Hocalı’da yaşanan zulme ilk ses verenlerden biri Cem Karaca’dır ve Cem Karaca’nın annesi Toto Karaca Ermeni asıllıdır. Bu durum 1992’de Hocalı Soykırımı’na karşı “Karabağ” şarkısını yapmasına engel olmamıştır:

*Karabağ'da talan var
Ak gerdana saldıran var
Demirsən, durun geldim
Gözü yolda kalan var¹¹⁸*

Cem Karaca bu şarkıyı bestelediği zaman televizyonda: “Bu Türki Cumhuriyetleri ile ilgili konulara solcular uzak duruyor, ama siz de solcu olduğunuz halde bu konuda şarkı bile yapmışsınız” diyen spikere: “Ben haksızlığın, zulmün karşısında; mazlumun, haklının yanındayım!”cevabını verir.

SONUÇ:

Hocalı Soykırımı için hukuksal mücadele kaçınılmazdır ve her türlü uluslararası aktör kullanılarak bu katliamın sorumlularının cezalandırılması, kamu vicdanının rahatlatılması için son derece önemlidir. Hocalı Soykırımı için sanatsal mücadelede de henüz pek mesafe katedilememiştir. Ancak bunu söylemekteki amaç yapılanları küçümsemek ya da eleştirmek değildir. Bilakis, Hocalı Soykırımı üzerine cansiperane çalışan tüm akademisyen ve sanatçılar, siyasetçiler, sivil toplum kuruluşları, hem milli-manevi değerler hem de beynelmilel normlar açısından fevkalade işlere gönüllü olmuş kadim yolculardır. Hocalı faciasının üstünden geçen 25 yıl, bir insan ömrü için uzun ama sanatsal yorumlama ve içselleştirme için kısa olabilir. Daha çok anı-inceleme-belgesel türünde eserlerin verilmesi de Hocalı’da işkenceye maruz kalmış,

¹¹⁸Karabağ şarkısı / Nerede Kalmıştık Albümü / A1 / Emre Plak / İstanbul – 1992

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

vahşete tanık olmuş birçok kişinin hayatta olması, travmanın devam etmesi ile izah edilebilir. Ancak sanatın gücünü kullanarak Hocalı Soykırımı hadisesinin hafızalaştırılması mümkün olabilir. Kan ve vahşet sahneleri karşısında insanlar çoğunlukla gözlerini kapamayı, kafalarını öbür yana çevirmeyi tercih ederler. İşte o kafaları Hocalı'ya çevirecek, gözlerini kırpmadan bakmalarını sağlayacak olan sanatın estetiği ve etkileme gücüdür. Nitekim gişe rekorları kıracak iyi sinema filmlerinin, tüm dünya dillerine çevrilecek etkili romanların, üzerine çok yorumlar yapılacak resimlerin, ziyaretçi akınına uğrayacak anıtların, dünyanın en büyük orkestralarının çalacağı bestelerin malzemesi, geçen çeyrek asırda oluşmuştur. "Hocalı" duyarlı, gerçek sanatçılar için bakir bir alan ve *"Şimdi "türkü" söylemenin işte tam zamanıdır/ İki gözüm bu işin yok sağı solu "*.

KAYNAKÇA:

1. Bellafante, Ginia (1994). "Schindler: The Real Story". The New York Times. Archived from the original on 10 June 2012.
2. Göka, Erol: "Ermeni Sorunu'nun (Gözden Kaçan) Psikolojik Boyutu" Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, Ankara 2001, s. 128-138.
3. Hürriyet Haber 26 Şubat 2015 - 16:49:18
4. Karabağ-Sorular ve Gerçekler, Erkam Matbaası,İstanbul,s.4
5. Karabağ şarkısı / Nerede Kalmıştık Albümü / A1 / Emre Plak / İstanbul - 1992
6. Lowry, Heath: "The U. S. Congress and Adolf Hitler on the Armenians" Institute of Turkish Studies, Volume 3, Number 2, Washington, D.C. 1985, p. 111-139.
7. Irwin Edman, Sanat ve İnsan, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s.31
8. <https://www.usmmm.org/wlc/tr/article.php?ModuleId=1000522>
9. <http://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2015/01/Brett-Bickford>

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-ĞİTABI

10. <http://www.turkishny.com/headline-news/2-headline-news/98603-meksikada-hocali-soykirimi-aniti-dikildi>
11. <http://tadef.org.tr/icerik-detay.aspx?ID=39>
12. <http://turkhaberajansi-tha.blogspot.com/>
13. <http://www.avlaremoz.com/2016/05/26/yahudiler-her-yerdeler/>
14. <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf>
15. The AFI's 100 Years...100 Movies CBS television special originally aired on June 16, 1998.
16. Tüm zamanların en çok gişe hasılatı eden filmleri listesi. IMDb.com. (Erişim: 06 Nisan 2010)
17. Türk Dünyası Araştırmaları, Karabağ Özel Sayısı, Şubat 2017, Sayı: 226, s. 174

HOCALI SOYKIRIMI BATI TANIKLARININ GÖZÜYLE

*Pervane ALİYEVA**

Hocalı soykırımını Azerbaycan tarihine en korkunç trajedi, insanlık tarihine en korkunç toplu terör eylemi olarak girmiştir. Yirminci yüzyılın sonunda gerçekleşen bu facia yalnız Azerbaycan halkına değil, tüm insanlığa, beşeriyete karşı yönelmiş en ağır cinayetlerdendir. Hocalı soykırımını yüzyılın Hatın, Hiroşima ve Nagazaki gibi dehşetli faciaları ile aynı sıradadır.

1992`de Şubat ayının 25-den 26-na geçen gece Hocalı'da sivil dünyanın gözü önünde yaşanan bu korkunç facianın asıl mahiyeti ortaya çıktı. Hocalı`da yaşanan kanlı olaylara bakıldığında sunulan olgular ve insanlığa karşı gerçekleştirilen suçların soykırım olduğuna dair hiçbir şüphe kalmadı, aksine bunun Ermeni vandalizmi olduğu anlaşıldı. Gazeteci Yuri Poleneyev "Karabağ kan girdabında" kitabında şöyle yazmaktadır: "Hocalı olayı Hitler faşizminin Hatın köyünde işlediği faciayla kıyaslandıkta daha korkunçtu. Ermeniler acımasız saldırıları ile vahşetlerini tüm dünyaya beyan ettiler. "Röyter`" sin muhabiri Elif Kaban gördüklerinden çok sarsılmış, sanki aklını kaybetmişti: "Dehşetli şeyler konuşuyorlardı. Cesetlerin başlarının derisi soyulmuş, azaları, kolları kesilmişdi. Dehşet idi". Hocalı'da yaşananlara tanıklık yapan İngiltere'nin "Fant Men News" telekanalının çalışanı R.Patrik daha sonra diyordu: "Hocalı'daki vahşetlere dünya kamuoyunun gözünde hiçbir şekilde hak verilemez". Lübnan`lı kameraman iyiraf ediyordu ki, ülkesinin zengin Ermeni Taşnak lobisi Karabağ'a silah ve asker göndermiştir(3).

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Genç Alimler Birliği Başkanı,
aliyeva1984@yahoo.com

Amerikalı yazar Thomas Golts hatıralarında şöyle yazmaktadır: "Hocalı'da öldürülenler bıldırcın avına benziyordu. Bin sivil şahıs onları savunan bir avuç savaşçı ile birlikte bıldırcın avındaki gibi kurşuna dizilmişti: "Cesetlerin çoğu ulaşılmaz yerlerde, ormanda, dağlarda kalmıştı. Hocalı insan barınağı değil, kargaların sakin olduğu mekâna benziyordu. Bir gecede bin ölü? Bu olamazdı, böyle şey imkânsızdı. Ama biraz inceledikten sonra gerçekten de ölenlerin sayısı ile tahminlerimizin doğru olduğu kanaatine ulaştık"(4) .

Paris'te çıkan "Le Mond" gazetesinin muhabiri, şehirden kaçan kadınlara ve çocuklara yakın mesafeden silahlardan ateş açıldığını, üç kişinin başının derisinin soyulduğunu, parmaklarının kesildiğini belirtir. Londra'da çıkan "Times" gazetesinin muhabiriye, onun gördüğü adamların çoğunun vahşice katledildiğini, küçük kızcağzın ise sadece kafasının kaldığını kaydeder. (3)

Fransız gazeteci Jean-İv Yunet: Biz Hocalı faciasının tanıkları olduk, orada yüzlerce sivil sakinin - kadınların, çocukların, yaşlıların, yanısıra Hocalı'yı savunanların cesetlerini gördük... Bu korkunç manzaraydı. Ben savaşlar ve Alman faşistlerinin gaddarlığı hakkında çok şey duymuştum. Fakat 5-6 yaşındaki çocukları, sivil halkı katleden Ermeniler, faşistleri geride bırakmışlardı ... (1).

Rusya'nın "İzvestiya" gazetesinin muhabiri V. Beliks: "Ağdam'a periyodik olarak cesetler getirilir. Ermeniler, ölü insanların cesetlerinin karşılığında karşı taraftan diri adamları rehin alırlar. Gecenin karanlığında bu insanların çıkarılmış gözlerini, kesilmiş kulaklarını, derisi soyulmuş, bedenden ayrılmış başlarını görünce insan dehşete geliyor. Birkaç cesedi halatla birbirine bağlayıp zırhlı transportlara koşarak sürümüşler. İşkencenin sınırı yoktur ... "(1).

Rusya'nın "Memorial" Hukuk Savunması Merkezi de teyit etmiştir ki, Ermeniler, ölümlere bile hakaret ediyorlardı. Bu Merkez bir Azeri'nin diri olarak baş derisinin soyulması olayını kayda almış ve Hocalıların ölüm nedenlerini belirlemek için adli-tıbbi uzmanlık yapmıştır. İngiliz gazeteci R. Patrik şöyle demiştir: "Hocalı'da yapılan menfur emeller dünya kamuoyunun nazarında hiçbir şekilde haklı olamaz". *Krua l'Eveneman* Dergisi (Paris): "Ermeniler Hocalı'ya saldırmışlar. Bütün dünya vahşice öldürülmüş cesetlere şahitlik etti. Facianın yaşandığı gün Hankendi'nde iş gezisinde olan Fransa'nın "Libardion" gazetesinin muhabiri Jül Gen Vayneri'n kayıtları özel ilgi uyandırmaktadır. Hocalı soykırımını korkulu uykuya benzeten Vayner, gazetecilik

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

yapdığı 25 yıl boyunca savaşların olduğu çok çeşitli ülkelerde bulunduğunu, ama Hocalı'daki gibi dehşetli ve korkunç manzaralara rastlamadığını yazmıştır. Gazeteci "Libardion" gazetesinde yayımladığı "Ermeni terörizminin canlı şahidi oldum" başlıklı yazıda, Hocalı'da yaşananların önceden çizilen senaryo olduğunu açıkça beyan etmiştir (1). Ona göre, bunda amaç bir bütün insanlığın gözünü korkutmak olmuştur. Ermeni terörizmi dünyayı bu yolla kendine "ram etmeye" çalışmıştır.

Fransız muhabir Hocalı katliamında yeralan Ermeni terör çetelerinin, nasıl acımasızlık yaptıklarının canlı şahidi olduğunu yazmıştır. Binbaşı Leonid Kravets`se Hocalı dehşetini şöyle anlatıyor: "26 Şubat'ta ben Azerbaycanlılara yardım için yaralıları taşırken 200'e kadar öldürülmüş ve dağınık insan cesetleri gördüm. Ölülerini almak istedik. Bizimle beraber Hocalı'lı bir kaptan da vardı, adını unuttum. O, cesetler arasındaki 4 yaşındaki oğlunu buldu. Çocuğun beyni dağılmıştı. Kaptan bayıldı. Biz Ermeni`lerin kurşunlarına hedef olmamak için aradan çıktık. Götüremediğimiz bir başka çocuğusa başını kesmişlerdi. Biz her yerde vahşice hakaret edilmiş kadın, çocuk, ihtiyar cesedleri görüyorduk "(2).

Bunlar sadece Azerbaycanlıların değil, aynı zamanda dünyanın farklı ülkelerinden olan insanların yazdıkları gerçeklerdir. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ordusu, Praq`nın 20. Kilometer ötesinde bulunan Lidice kasabasının 105 küçük yaşlardaki sakininden 82`sini gaz kamerasında boğarak öldürmüştü. Olayın üzerinden toplam 3 yıl geçtikten sonar, Lidice`de söz konusu facianın masum kurbanlarının anısına müze yapıldı. Bir süre sonra ise, katledilen çocukların anısına anıt yapıldı. Hocalı'da öldürülen 613 sivil halkın 63'ü çocuk olmuştur. 1988 5 Aralık'ta Ermeniler, Hamamlı (Spitak) şehrinde 17 küçük çocuğu iri çaplı bir metal boruya doldurarak her iki tarafını kaynak ettiler. Boruyu yüksek uçurumdan dereye atarak çocukları katlettiler. Aynı yılın kasım ayında Karakilse-Pembek yöresinde (Gukarkta) 70 kadar 5-12 yaşlarındaki çocuğu, yine boruya doldurarak her iki tarafını kapatmışlardır. Katliamın üstü 1988`de Aralık ayında ortaya çıkan deprem sırasında yardıma gelen Fransız itfaiyeciler tarafından açılmıştır. Bu gibi olayların pek çoğunu zikredebiliriz. Ne yazık ki, halen Karabağ'da katledilen masum bebeklerin anısına özel anıt yapılmamıştır. Elverir ki, başkentte veya ülkenin diğer yerleşim bölgelerinde Ermeni'lerin Karabağ'da hunharca katlettiği çocukların anısına anıt yapılsın. Kanaatimce, anıtların yapılması gibi sanatsal

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

işlerin yapılması, Azerbaycanlılara karşı Ermeni tecavüzünün ve tahribatının dünya kamuoyu karşısında ifşa olunmasına çok yardımcı olacaktır.

Son yıllarda Azerbaycan'ın bilişim politikası dinamik şekilde gelişmektedir. Bu olumlu gelişme, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dünya birliği ile sıkı ilişkiler kurmasını sağlamaktadır. Bu durumda Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun ülkemize vurduğu en büyük darbe, daha doğrusu Ermeni'lerin yirminci yüzyılın sonunda Azerbaycan'lılara karşı uyguladığı etnik temizleme politikasının soykırımla sonuçlanmasının siyasi ve hukuki yandan tanıtma işi de hayli kolaylaşmış durumdadır. Bu Azerbaycan'ın milli çıkarlarına cevap veren tüm konularda, ayrıca Hocalı gerçeklerinin siyasi-hukuki açıdan düzgün tanıtılması yönünden de uygun ortam oluştuğunu göstermektedir.

Sonda Hocalı faciasının tarihi, siyasi ve hukuku yönlerinin değerlendirilmeğe alınarak, varılan sonuçları şıklar halinde göstermeği uygun buluyoruz:

-Hocalı'da katledilen insanlar Azerbaycanlı ve asıl Türk oldukları için, yani dini ve etnik özelliklerine göre Ermeni'ler tarafından vahşice soykırıma maruz kalmıştır;

-Hocalı'da Azerbaycan'ın antik kültür örneklerinden olan Hocalı-Gedebey kültürünün izleri silinmiş, çeşitli maddi kültür anıtları tahrip edilmiş, şehrin tüm altyapısı tahrip edilmiş, konaklama tesisleri, kültür ve sanat merkezleri yerle bir edilmiştir.

Not. Bu çalışma, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yanında, Bilimin Gelişmesi Vakfı'nın mali yardımı ile gerçekleştirilmiştir.

Qrant № EİF/GAM-3-2014-6(21)-24/21/5

KAYNAKÇA

1. Aşırılı A. Türk`ün Hocalı Soykırımı. Bakü: Nurlan, 2005, 152 s.
2. Ahmedov A. İslam Emektaşlığı Teşkilatı ve “Hocalı`ya adalet – Karabağ azadlık” Uluslararası kampanya / “Soykırım ve terrör ermeni ideolojisinin esas amilleri gimi” Uluslararası Sempozyumun Bildiriler kitabı. Bakü: “Apostrof” yayınları, 2013.
3. Hocalı`da katle yetirdikleri 100 kişini yan yana dizerek köprü yaptılar. Halk cebhesi gazetesi. 29 ocak, 2015, s. 11
4. Yagublu N. Hocalı kırğını. Bakü: Azerbaycan Yayınları, 1992, 128 s.

20.YÜZYILIN İNSANLIK SUÇU- HOCALI SOYKIRIMI: HUKUKİ VE SİYASİ DÜZEYDE DEĞERLENDİRME

Murteza HASANOĞLU*

Rauf ALİYEV**

Özet

28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan Azerbaycan Cumhuriyeti 1920 Sovyet İşgali ile 70 yıllık esaret dönemi yaşamış ve *Sovyetler Birliği'nin* dağılmasıyla birlikte 1991 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. Siyasi-iktisadi istikrarsızlık, bazı Sovyet devletlerinin bağımsızlık mücadelesi Sovyetler Birliğinin sonunu getiriyordu. Tüm bunları gören Sovyet hakimiyeti ve Gorbaçov çıkış yolu olarak güç kullanmayı seçti. Balkanlar, Orta Asya, Kuzey ve Güney Kafkas katliamların merkezi oldu. Ama bu katliamlar Sovyetler Birliğinin dağılmasının karşısını alamadı, aksine bu parçalanma daha da hızlandı ve üye devletler bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu ülkelerden biri de Güney Kafkas ülkesi olan Azerbaycan'dır. Bağımsızlığına kavuşmasına rağmen ülkede siyasi kargaşa devam etmeye başladı. Ermenistan, Azerbaycan'ın tarihi vilayeti olan ve asırlar boyu ermenilerin işgal etmeye çalıştıkları Karabağ'a silahlı birleşmelerini gönderdi. Hocalı kuşatmasından kaçamayan Azerbaycan Türkleri, belki de yakın tarihin gördüğü en acımasız, en vahşi katliamlardan birine maruz kaldılar Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde 7 bin kişilik nüfusu ve coğrafi konumu itibariyle bölge için stratejik öneme sahip Hocalı İlçesi , 26 Şubat 1992 tarihinde Ermenilerin yeni bir "Türk Soykırımı'nın adresi olmuştur. Tarihi müttefikleri Rusların bölgede yerleşen 366. alayından da destek alan Ermeniler Hocalı'nın giriş ve çıkış yollarını kapatıp 25 Şut gecesi katliam için harekete geçtiler. Saldırı sonrasında resmi verilere göre 83'ü çocuk, 106'sı kadın 613 kişi hunharca katledilmişti. 487 kişi ağır yaralanarak sakat bırakıldı, 1275 kişi esir edildi ve 150 kişi de kayıplara karıştı . BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2, 3, 5, 9 ve 17. maddelerinin ihlal edildiği Hocalı Katliamı'ndan ötürü kimse yargılanmadı.

* Doç. Dr. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Öğretim Üyesi

** Kamu Yönetimi Uzmanı

Anahtar Kelimeler

Hocalı, Soykırım, Sovyetler Birliği, Bağımsızlık, Karabağ savaşı

Giriş

Hocalı faciası insanlığa karşı işlenmiş soykırımlardan birisidir. 613 kişi hunharca katledilmiş, 487 kişi yaralanmış, 1275 kişi esir alınmıştır. Uluslararası Hukuk "Hocalı cinayeti"ne soykırım gibi tanınmasına çağırsada bugün yaşanan olaydan dünya çapında çok az kişinin bilgisi var. Halen dünya kamuoyu gerçekleri gizleyen dezenformasyon, yanlış bilgilerle temin edildiğinden olaya yaklaşım objektif değildir. Bugün nüfusunun sayısına, topraklarına, ekonomisine göre Azerbaycan'dan geride kalan Ermenistan tarihini sahte olgularla zenginleştiriyor, baş vermemiş olayı soykırım olarak tanıtarak bizlerden ileriye geçmeye çalışıyor. Artık 60 ülke 1915 yılında yaşanan olayları soykırım suçu olarak tanımıştır.

Modern dönemde Ermenistan-Azerbaycan arasında silahlı çatışmalar ile birlikte bilgi savaşının gittiğini görüyoruz. Bu savaşta zafer kazanmak için sadece devletin uğraşması yeterli değildir, savaşa bütün Azerbaycan halkının, her bir vatandaşın, aynı zamanda tüm Türk halklarının birlik içinde mücadeleye katılması önemlidir. Çünkü Azerbaycan dahil diğer Türk devletleri de gelişmekte, güçlenmektedirler. Tarih boyunca sömürge altında olmamız yaşanan olaylara siyasi değer verilmesini zorlaştırıyordu. Ayrıca, Sovyet Rusya'nın ermenilere özel ilişki göstermesi, Azerbaycanlılara karşı önyargılı tutum, bu tür olayların yaşanmasına neden olmuştur.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölge olan Dağlık Karabağ, 1991 yılında SSCB'nin dağılması akabinde uluslararası bir krizin konusu oldu. 19. yüzyıldan itibaren Rusya'nın Kafkasya politikası çerçevesinde Ermeni nüfusun yerleştirildiği Dağlık Karabağ, bu dönemden itibaren Ermenistan'ın gündemine girdi. Ermenistan'ın SSCB döneminde hukuken Azerbaycan'a ait olan bölgede hak iddia etmesi sonucu da Karabağ Savaşı başladı. Savaş sırasında 366. Rus Motorize Alayı tarafından desteklenen Ermeni birlikleri, 26 Şubat 1992 günü abluka altında tuttıkları Hocalı kasabasına girerek 1.300 kişinin hunharca öldürüldüğü, 1.275 kişinin esir alındığı, 25 çocuğun hem öksüz hem yetim, 130 çocuğun da öksüz veya yetim kaldığı bir katliam gerçekleştirdi. Hocalı Katliamı'nın 22. yıl dönümüne girilirken hukuken Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ ve çevre rayonları -Azerbaycan

topraklarının beşte biri- halen Ermenistan işgali altında. Hocalı Katliamı'nın sorumluları bugüne kadar herhangi bir cezai sürece tabi tutulmuş değil ve işgal edilen topraklardan kaçan 1 milyon Azerbaycanlı, "göçgün" statüsünde yaşam mücadelesi veriyor; katliam sırasında esir alınan 150 Azerbaycanlı'nın akıbeti ise hala belli değil.

Azerbaycan-Ermenistan Arasındaki Soruna Tarihi Bakış

Azerbaycan toprakları dünyanın en eski tarihe sahip yerlerinden biridir. Bunun isbatı olarak ilk insan meskenleri burada aşkarlanmış, burada çeşitli aşiretler yerleşmişler. Elbette, ülkenin tüm bölgeleri aynı tarihe sahip olmamış, bölgeden bölgeye çeşitli farklılıklar göstermiştir. Azerbaycan'nın eski insan meskenlerinden biri de Dağlık Karabağ bölgesidir.

Bölgeyi araştıran eski tarihçilerin kitaplarından da belli olduğu gibi eski dönemde bu bölgede yaşamış çeşitli tayfalar içerisinde ermenilerin ismine rastlanmamaktadır. Bu da ermenilerin Güney Kafkas'a sonradan geldiğini göstermektedir.

Genel tarih açısından böyle görünüyor ki, ermenilerin bu topraklara gelmesi fars hakimiyetinin zayıflaması sonra mümkün olmuştur. Ermeni tarihçilerinin yazdıklarına göre, şimdi de iddia ettikleri "Büyük Ermenistan" devleti M.Ö. II-I binlerde mevcut olmuştur. Milattan önce 66 yılında Ermeni hükümdarı Tigran'ın mağlubiyeti ermenileri Romalıların vassalına dönüştürmüştür. Resmi belgeler bu konuda şöyle yazıyor: "Ermeni çarı Roma halkının dostu ve müttefiki ilan ediliyor".¹¹⁹

Azerbaycan toprakları hanlıklara bölündükten sonra ermeniler daha çok iki hanlığın - Karabağ ve İrevan Hanlığı'nın topraklarında yaşıyorlardı. Daha çok arabozuculuk yaparak bu hanlıkların zayıflaması için çalışıyorlardı.

Azerbaycan uğruna Rusya ve İran tarafından yapılan savaşlar 1813 yılında Gülüstan, 1828 yılı Ocak ayının 28'i ise Türkmençay Anlaşması'nın imzalanması ile sona erdi. 16 maddeden oluşan sözleşmenin 15. maddesinde ermeni meselesine de dokunulmuştu. Somut olarak ermenilerin adı çekilmese de onların İran topraklarından Azerbaycan'ın bereketli topraklarına aktarılması meselesi çözülmüştü. Bu sözleşmeye esasen, nüfusunun %73,4nü Türkler teşkil eden İrevan hanlığında Ermeni vilayeti

¹¹⁹ İqrar ALİYEV , "Dağlık Karabağ. Tarih, Olgular ve Olaylar." , "Elm" yayınları , Bakü-1989, s. 24

oluşturuluyor ve ermeniler toplu şekilde burada yerli beylerin ve ağaların topraklarında yerleştiriliyorlar.

"Büyük Ermenistan" düşüncesinin hayata geçirilmesi yolunda en etkin mücadeleyi "Daşnaksütyun" partisi gerçekleştirmiştir. Bu parti 1890 yılında Tiflis'te kurulmuştur. Kurumun esas basın organı Cenevre'de yayımlanan "Droşak" (Bayrak) gazetesi idi.¹²⁰

Ermenilerin toprak iddialarının sonucu olarak, 1905-1906 yıllarında azerbaycanlıların katliamı yaşandı. Ermenilerle Azerbaycanlıların ilk çarpışması Bakü şehrinde başlayarak Şuşa, Zengezur, İrevan, Nahçıvan, Üçmüedzin, Cavanşir ve Gazak kazalarına yayıldı.¹²¹

1917 yılının Şubat ayında Rusya'da devrim yaşanıyor ve bu sadece Ermeni – Azerbaycan ilişkilerinde değil, ayrıca dünya tarihinde yeni bir dönemin temelini koyuyor. Bu dönemde de Ermenilerin Azerbaycanlılara karşı toprak iddiaları devam ediyor. Bunun sonucu olarak 1918 yılının başlarında Bakü, Nahçıvan, Karabağ, Guba, Şamahı gibi büyük şehirlerde kitlesel katliamlar yapılıyor. Bu katliamlar Şuşa ve çevresinde azerbaycalıların daha çok yaşadığı köylerde daha yoğun oluyor. Arşivlerde 1918 yılında Ermenilerin Hocalı'ya saldırılar ve yaptıkları vahşetler ile bağlı onlarca belge mevcuttur. Ayrıca aynı yıl Ermeni general Andranik Zengezura saldırıyor ve yerel halkı vahşice kırıyor. Bu saldırı sonucu 115 köy yıkılmış, 10068 kişi ise öldürülmüştü.¹²²

20. yüzyılda da aynı politikasını devam ettiren Rusya, Ermenilerin bölgede iskân edilmesini teşvik ederken Azerileri bölgeden göç ettirmeye yönelik bir politika izlemiştir. "Ermenistan, SSCB'den kolektif çiftlik sahibi ve diğer Azerbaycanlı nüfusun Azerbaycan SSCB'nin Kür-Aras ovasına göç ettirilmesi" hakkındaki kararname, 1947 Aralık ayında SSCB Bakanlar Şurası tarafından kabul edilmiştir. Kararname, Azerilerin yurtlarından çıkarılarak yerlerine Ermenilerin yerleştirilmesini amaçlamaktadır. 1960 yılından itibaren ise Ermeniler Karabağ ve Nahçıvan üzerinde toprak iddiasında bulunmaya başlamıştır.¹²³

1980'li yılların ikinci yarısında -Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girdiği dönemde Ermeniler, Gorbaçov'un "perestroika" (yeniden yapılanma) ve "glasnost"

¹²⁰ Havva MAMMADOVA , "Xocalı:Şəhidlər və şahidlər" , Bakü, 2003, s. 9

¹²¹ A.g.k. s.10

¹²² A.g.k. s.11

¹²³ Beşir MUSTAFAYEV, "Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine", Karadeniz Araştırmaları, (Bahar 2011), Sayı 29, s. 25

(açıklık) politikalarını da fırsat bilerek Dağlık Karabağ bölgesinde hak iddia etmeye başlamıştır. Gorbaçov'un ekonomi başdanışmanı Aganbekyan'ın 1987 yılının Kasım ayında "Dağlık Karabağ ermenilerindir ve bu topraklar Ermenistan'a ilhak edilmelidir" şeklindeki açıklaması akabinde, bölgede yaşayan ermeniler Ermenistan'a bağlanma adına gösterilerde bulunmaya ve Azerbaycanlılara yönelik şiddet eylemlerine başvurmaya başlamıştır.¹²⁴

Bağımsız Azerbaycan ve Yeni Savaş

1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyetler Birliği'nin çöküşünü beklemeden bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle, bölgesel nitelikteki Karabağ çatışması, iki ülke arasında savaş boyutuna ulaşmış, başka bir deyişle sorun, devletlerarası bir nitelik kazanarak uluslararası bir mesele konumunu almıştır. Devlet eliyle yaşanan silahlı çatışmaların ön plana çıktığı bu yıl içerisinde Ermeniler, özellikle Karabağ'daki çok sayıda Türk yerleşim birimine saldırı düzenlemiş ve çok sayıda Azerbaycanlının ölümüne sebep olmuşlardır. Karabağ'dan yoğun Türk göçleri, bu yılda da devam etmiştir.¹²⁵

Karabağ, Azerbaycan'daki Kür ve Aras nehirleriyle Ermenistan sınırları içerisinde bulunan Gökçe Gölü arasında, batıda Ermenistan sınırına güneyde İran sınırına yaklaşan bölgedir. 18.000 km kare yüz ölçümlü Karabağ'ın 4.392 km karelik bölümünü oluşturan Dağlık Karabağ ise kuzeyden güneye 120 km, doğudan batıya 35-60 km uzunlukta dağ ve ovalardan oluşan bir bölgedir. Karabağ'ı Ağdam, Terter, Yevlah, Füzuli, Beylegan, Kubatlı, Cebrail, Mingeçevir, Ağ- cabedi, Hocavend, Şuşa, Hankendi, Laçın, Kelbecer, Hanlar, Gorus, Akdere, Berde, Zengezur ve Hadrut rayonları oluştururken Dağlık Karabağ Şuşa, Akdere, Hadrut, Hocavend ve Askeran rayonlarından oluşmaktadır. Hukuken Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ, Ermenistan işgali altındadır. Dağlık Karabağ Savaşı sırasında -26 Şubat 1992'de- Rus destekli Ermeni güçleri tarafından işlenen bir katliama maruz kalan Hocalı kasabası da Dağlık Karabağ'da bulunmaktadır.¹²⁶

¹²⁴ Aslıhan AKMAN, *Kadim Coğrafyanın Genç Ülkesi*, İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2005, s. 61.

¹²⁵ Derya ÖZKARMAN, "Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.141

¹²⁶ Beşir MUSTAFAYEV, "Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine", *Karadeniz Araştırmaları*, (Bahar 2011), Sayı 29, s. 26

2 Eylül 1991 tarihinde beklendiği üzere Karabağ Bölgesel Konseyi, Karabağ'da yaşayan tüm halkın desteğini alarak bağımsızlığını ilan ettiğini bildirmiştir. Leonard Petrossian'ın başkan olarak seçildiği bu karar doğrultusunda Karabağ'ın ismi "Artsakh Ermenistan Halk Cumhuriyeti" olarak değiştirilmiştir. 1 Aralık'ta yapılan referandumla Dağlık Karabağ'ın bağımsız bir devlet olarak kurulması onaylanmış, 10 Aralık 1991 tarihinde de bağımsızlık kararı ilan edilmiştir . Bu yönetim, Ermenistan da dâhil olmak üzere hiçbir devlet tarafından tanınmamıştır.¹²⁷

Sorunun gittikçe büyümesi Rusya'nı da endişelendiriyordu ve çözüm için iki devletin de memurları 20 Eylül 1991 yılında Rusya'nın Jeleznovodsk şehrinde uzlaşma anlaşması imzaladılar. Anlaşmaya göre, Ermeni Parlamentosu Karabağ haklarından vazgeçecek, kenar güçler Karabağ'dan çıkarılacak, asırlar geri verilecek, göçgünler evlerine döneceklerdi. Ancak 20 Kasım 1991'de Azerbaycan anlaşma heyetini ve hükümet üyelerini taşıyan helikopterin ermeniler tarafından düşürülmesinden sonra anlaşma sona erdi. Azerbaycan Parlamentosu Karabağ'ın özerkliğini reddetmiş ve Azerbaycan'a bağlı topraklar olduğu kararını almıştır. Bu kararı ermeni tarafı savaşın başlatılması gibi kabul ederek ermeni-rus birleşik kuvvetlerinin Karabağ'a dahil olmasına sebep olmuştur.

Bağımsızlığının ilk yılında kendini bu derece önemli bir sorunun içinde bulan Azerbaycan'ın Karabağ'da kullanabileceği yetkin bir gücünün olmayışı, Rusya'nın ve Ermenistan'ın emellerini kolaylaştırmaktaydı. Bahsi geçen dönemde Azerbaycan, hem siyasi hem de askeri açıdan son derece yetersiz koşullar içerisindeydi. Bunun yanında devletin içinde bulunduğu sorunlar, yönetimde iktidar mücadelesine neden olmuştu. Yaşanan siyasi istikrarsızlık ise Ermenistan'ın işgal haritasını genişletmesine sebebiyet vermişti. Bu süreçte Kelbecer, Ağdam, Füzuli, Cebrayıl, Zengilan ve Kubatlı illeri Ermenistan'ın eline geçmiştir.¹²⁸

1992 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında tam ölçekli genel bir savaş yaşanmıştır. Bu yıl içerisinde Ermeniler, saflarında yer alan Rus askerlerinin, Fransız lejyonerlerin ve birçok ülkeden paralı askerlerin de katılımıyla Azerbaycan Türklerine karşı Karabağ'da etnik temizlik, kültürel, ekonomik, etnik ve fiziki soykırım yapmıştır.

¹²⁷ A.g.k. s.142

¹²⁸ Ruslan CAVADOV, "Karabağ Sorunu Çerçevesinde AGİT-Azerbaycan İlişkileri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.45

Bu anlamda Ermenistan, uluslararası antlaşmalardaki savaş suçu, barışa karşı saldırı suçu, insanlık suçu ve soykırım suçu işlemiştir.¹²⁹

18 Şubat'ta İran'ın başkenti Tahran'daki ECO Toplantısı'nda bir açıklama yapan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov, Ermeni çetecilerin saldırıları sonucu son üç ay içinde 15.000 Azerbaycan Türkü'nün bölgeyi terk etmek zorunda kaldığını bildirmiş ve bölgedeki anlaşmazlıkların giderilmesi için milletlerarası gözlemcilerin de devreye girmesini istemişti. Bu açıklamanın hemen ertesi gününde TBMM toplantısında konuşma gerçekleştiren Başbakan Demirel, Karabağ sorununun bölgesel bir savaş haline dönüşebileceği konusunda, Batı, ABD ve Rusya'yı uyarmıştı.¹³⁰

26 Şubat 1992. Soğuk ve Vahim Gece

Kasaba statüsünde olan Hocalı, 1989 ve 1991 yılları arasında tam anlamıyla bir gelişme sürecine girmiştir. Bu yıllarda Hocalı'da yeni sanayi ürünleri imal edilmeye başlamış, nüfusu artmış, eski yaşam bölgeleri hızla büyümüş ve yeni mahalleler ortaya çıkmıştır. Bu elverişli şartlarında getirisiyle nüfusu hızla artmıştır. 1988 yılında 3.000 civarı olan Hocalı nüfusu, 1992 yılının başında 7.000'i geçmiştir.¹³¹

Nüfusun hızlı artışının bir nedeni de, Ermenistan'dan göç etmeye zorlanan ve Azerbaycan'a sığınan Azeri Türkleri ile Özbekistan'dan zorla çıkartılan Ahıska Türkleri'nin Hocalı kentine yerleşmeleri olmuştur.¹³² Nüfusun hızla büyümesi sonucu Hocalı'ya şehir statüsü verilmiştir.

Dağlık Karabağ bölgesinde önemli bir yerleşim merkezi olan Hocalı; Ağdam, Şuşa, Hankendi, Askeran yolları üzerinde stratejik bir konuma sahiptir. Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan yol da Hocalı'dan geçmektedir.¹³³

Bölgenin tek hava limanı için üs konumunda olan Hocalı, Karabağ Savaşı süresince Ermeni güçleri için askerî bir hedef konumunda olmuştur. Zira, Hocalı'nın ele

¹²⁹ Sefa YÜRÜKEL, "Azerbaycan ve Türk Forumu",|| Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (370), s.28

¹³⁰ Derya ÖZKARMAN, "Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.144

¹³¹ Ali MEMMEDOV. "Hocalı Soykırımı"||. Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (345), 2002, Bakü, s.21

¹³² A.g.k. s.22

¹³³ Cem OĞUZ, "The Khojaly Massacre and the 'Armenian Genocide'", Hürriyet Daily News, 24 Nisan 2011, <http://www.hurriyet-dailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=the-khojaly-mas-sacre-and-the-8216armenian-genocide8217-2011-04-24>.

geçirilmesi durumunda Askeran ve Hankendi arasındaki yol açılarak Şuşa dışındaki bütün Dağlık Karabağ'ın Ermenilerin kontrolü altına alınması söz konusu olacaktır.¹³⁴

XX. yüzyılın başından itibaren Dağlık Karabağ topraklarının kendilerine ait olduğunu iddia ederek ilhak etmek isteyen Ermeniler, bölgede artan Türk nüfusundan rahatsızlık duymaktaydılar. Bunun yanında Dağlık Karabağ Savaşı'nın sürdüğü bu yıllarda Hocalı'nın coğrafi-stratejik konumu Ermeni silahlı birlikleri için oldukça önemliydi. Bu bölgenin bir Türk yerleşim birimi olması, Ermenistan için kabul edilebilir değildi.¹³⁵

Ermenistan Devleti, bu yoğun taleplerin de etkisi ile 1991 yılında Hocalı'yı abluka altına almıştı. Bu abluhanın devamında gelen kısıtlamalar ise Hocalı'nın tam anlamıyla dünya ile ilişkisini kesmişti. Örneğin 30 Ekim'de Hocalı'nın kara yoluyla ulaşımı kapatılmış, sadece helikopter vasıtası ile ulaşım imkânı verilmişti. Tek ulaşım vasıtası kalan helikopter yolu da 28 Ocak 1992 tarihinde gerçekleşen bir helikopter saldırısı sonucu kesilmişti.¹³⁶

1992 12 Şubat'da Malıbeyli ile Yukarı ve Aşağı Kuşçular, 15 Şubat'ta da Karadağlı kenti işgale uğramıştır. Ermeniler, işgal ettikleri bu yerlerde yaşayan Azerbaycanlılara karşı kitlesel hücumlar gerçekleştiriyor, onların evlerini ateşe veriyor ve şehirden göçmeye mecbur bırakıyorlardı.¹³⁷

Hocalı şehrinin herhangi bir saldırı karşısında durabilecek gücü ise sınırlıydı. Şehrin savunması genel olarak av silahlarıyla silahlanmış yerli savunma ordusundan, polis ve ulusal silahlı kuvvetlerinin askerlerinden oluşmaktaydı.¹³⁸ Hocalı halkı az bir mühimmata sahipti. Bunun nedenlerinden biri Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un 25 Temmuz 1990 tarihli kararıyla Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde olduğu gibi, Dağlık Karabağ'da sivil halkın elindeki av silahları dâhil olmak üzere tüm silahların Rus askerleri tarafından toplanmış olmasıydı.

¹³⁴ Sevil İREVANLI, "Hocalı Katliamı Dünyaya Nasıl Anlatılır?", [http:// www.netpano.com/uluslararası-hukuk-acısından-hocalı-katliamı-mi/](http://www.netpano.com/uluslararası-hukuk-acısından-hocalı-katliamı-mi/).

¹³⁵ Derya ÖZKARMAN, "Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.154

¹³⁶ Sinan OĞAN. "15. Yılında Hocalı Soykırımı Üzerine Yapılan Panel Konuşması"||. Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (370), İstanbul, 2007, s.14

¹³⁷ Havva MAMMADOVA, "Xocalı:Şəhidlər və şahidlər", Bakü, 2003, s. 31-32

¹³⁸ Adalet İBADOV." Azerbaycan Dış politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. 2007, İzmir, s.119

Katliamdan sadece saatler öncesine kadar Hocalı'da bulunan Amerikalı Gazeteci Thomas Gold, "Azerbaycan Günlüğü" isimli kitabında, tanık olduğu durumu şu şekilde aktarmıştır: "Hocalı'daki komutan 45 kişilik bir birliği komuta ediyor ve günde iki kere gelen bir helikopterle ancak ellerine yetecek kadar mermi geliyor. Askerlerin yemekleri yok, açlık çok ciddi boyutlara ulaşmış durumda. Helikopterler normalde 18-20 kişi taşıyabilecek durumda iken, 30- 40 kişiyi çıkarma telaşında çünkü katliam geliyor, soykırım geliyor diyor".¹³⁹

Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, 1992 yılının 25 Şubat'ı 26 Şubat'a bağlayan gece önceden ulaşım kapattıkları Hocalı şehrini üç koldan işgal etmişlerdir. 25 şubat gecesi saat 10 sularında başlatılan harekâtla şehir, helikopter ve ağır zırhlı araçlar ile şiddetli ateşe tutulmuştur. "Alazan" tipli zenit topların 2 saatlik ateşinden sonra birlikler tanklar ve toplarla şehre girmişlerdir.¹⁴⁰

Tamamen savunmasız durumda olan kente üç istikamet üzerinden giren Rus destekli Ermeni askerleri, sivil insanları vahşice katletmiştir. Hankendi tarafından 366. Alay askerleri, arkada Rus-Ermeni silahlı birlikleri, Esgeran istikametinde ise 1.000'den fazla silahlı kişi harekete geçmiştir. 366. Alay'ın tanklarının desteği ile şehre giren Ermeniler, topçu ateşiyle şehirdeki karargâhları ve askerî hedefleri vurmuştur. Rus Motorize Alay'ının düzenlediği saldırı sonucu Hocalı hava alanı kullanılmaz hâle gelmiştir. Hocalı'dan kaçmak için Ağdam istikametine ilerleyen halkın bir kısmı, yol üzerinde karşılarına çıkan Ermeni güçleri tarafından esir alınmış, bir kısmı da katledilmiştir.¹⁴¹ Katliamda insanların kafa derileri yüzülmüş, kol ve bacakları testere ve hızarlarla kesilmiş, kafaları vücutlarından koparılmış, hamile kadınların karınları kesilmiş, insanlar diri diri yakılmıştır.¹⁴²

Resmî rakamlara göre saldırıda 106'sı kadın, 63'ü çocuk, 70'i yaşlı toplam 613 kişi katledilmiş; 76'sı çocuk 487 kişi ağır yaralanmış, işkenceye maruz kalan 1.275 kişi esir alınmıştır. Esir alınanlardan 150 Azerbaycan Türkü hâlen kayıptır.¹⁴³

¹³⁹ Hasan Ali KARASAR. "15. yılında Hocalı Soykırımı Üzerine Yapılan Panel"||. Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (370), s.20

¹⁴⁰ Adalet İBADOV." Azerbaycan Dış politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. 2007, İzmir, s.119

¹⁴¹ Boraz AZİZ, "Mart Faciasından Hocalı'ya Azerbaycan'da Ermenilerin Türk Soykırımı", İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013, s. 167

¹⁴² Beşir MUSTAFAYEV, "Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine", Karadeniz Araştırmaları, (Bahar 2011), Sayı 29, s. 32-34

¹⁴³ "Khojaly: History, Tragedy, Victims", Tragedy of the 20th Century Khojaly Genocide, Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan Presidential Library, <http://>

Gayriresmî rakamlara göre ise katledilen Azeri sayısı 1.300, yaralı sayısı 1.000'in üzerindedir. Katliam nedeniyle 25 çocuk hem öksüz hem yetim, 130 çocuk da öksüz veya yetim kalmıştır.¹⁴⁴

Ermeniler aynı zamanda Hocalı'da mezarlıklara varıncaya kadar tarihi simge taşıyan her şeyi yakmış, yıkmış, adeta Hocalı'yı dümdüz etmişlerdir. Böylece Türk tarihinin izlerini buralardan silmek istemişlerdir.¹⁴⁵

Moskovskiy Komsomolets Gazetesi muhabiri Neftyanoy Sindrom esir kamplarını bizzat gezmiş ve esirlerin yaşadıkları ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır: "Esirler var fakat onlar yaşamını sürdürüyor. Kışın onları sabahleyin yalınayak karın, buzun üzerine çıkarıyorlar. Tepelerinden soğuk su döküyor, başlarında şişe kırıyor, sonra yeniden koğuşlarına salıyorlardı. Asıl işkencelerse zaten bundan sonra başlıyordu. Parmaklarını kapının arasında sıkıştırıyor, bağırıttıkça lastik copla dövüyorlardı. Bunların birçoğu bu işkencelere dayanamayarak deli oluyordu. Bir sonraki köyün işgalinde bir ermeninin bir çocuğu alıp, ikiye böldüğünü gördüm. Sonra çocuğun bedeninin bir parçasıyla annesinin yüzüne ve başına o kadar vurdu ki, evladının kanına bulanmış zavallı kadın deli olup gülmeye başladı".¹⁴⁶

Ayrıca Ermeniler, bu rehineleri tıbbi deneylerde kullanmışlardır. Ermeni güçleri, çocukların iliklerini alarak pazarlamış, bu çocukların büyümelerinin devamını engellenerek, onların ömür boyu acı çekmeleri sağlanmıştır. Bazı rehineler ise direk uluslararası organ mafyasına verilmiştir. Esir alınan Hocalı sakini Muhammed Orucov, Ermenilerin esirler arasında 10,13 ve 15 yaşlarında kızları ayırarak götürdüklerini ifade etmiştir.¹⁴⁷

Esirlerden bir kısmı Ağdam Mezarlığı yanında esir değişime uğramışlardır ya da Ağdam'da ölmüş ermenilerle değişmişlerdir. Genellikle Kırmızı Aypara Cemiyeti üyelerin aracılığıyla gerçekleşen bu değişimlerde esirler, karşılığında para ya da esir vermek suretiyle özgürlüğüne kavuşmuşlardır. Bu şekilde esir alınan 1275 kişiden 800'ü

files.preslib.az/projects/khojali/enkhojali/gl1.pdf. Ayrıca bkz. Ata Atun, "Principal Actors of Khojali Genocide", <http://www.journalacademic.com/Papers/publications/2011/157/Actors.htm>; Ermenistan'ın dünyada konserve organ nakli ihracatında bulunan ülkeler arasında ilk sıralarda geldiği belirtilmektedir. Bu organların esir Azerilerden alınıp başka ülkelerde satışa sunulması ihtimal dâhilindedir, bkz. Yılmaz, s. 7.

¹⁴⁴ "About Khojaly", Justice for Khojaly, http://justiceforkhojaly.org/site/?p=about_khojaly.

¹⁴⁵ Elhan SÜLEYMANOV."Xocalı Soyqırımı.", Bakü:2006, Alibov, Zeynalov ve Oğulları Yayını, s.151

¹⁴⁶ Sefa YÜRÜKEL."Azerbaycan ve Türk Forumu",|| Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (370).s.30

¹⁴⁷ Sinan OĞAN. "15. Yılında Hocalı Soykırımı Üzerine Yapılan Panel Konuşması"||. Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (370), İstanbul, 2007, s.86-94

serbest bırakılmıştır. Bunların bir kısmı, hür kaldıktan kısa bir süre sonra ölmüştür. Kimi ise sakat kalmış ya da ömrünün sonuna kadar taşıyacağı bir hastalığa sahip olmuştur.¹⁴⁸

Esaretten sonra ya da kaçmayı başararak kurtulan bu insanlar, katliam sonrasında çok büyük sorunlar yaşamışlardır. Bunların pek çoğu ailesinin tamamını ya da bazı üyelerini kaybetmiş insanlardı. Olayın dehşeti ile bu kişilerin bazıları intihara kalkışmışlardır. Evlerinden ve yurtlarından sürülen bu insanlar, yaşadıkları acıyı günümüzde de atlatamamışlardır. Aile fertleri gözünün önünde öldürülen, işkence edilen ya da tecavüze uğrayan kişiler, psikolojik sorunlar yaşamaktadırlar. Bunların yanında, gördükleri bedeni işkencelerin sonucunda ağır beden hasarları aldıklarından, önemli sağlık problemlerine sahip olanlar da mevcuttur. Bazı esirlerin, o kış günü gördükleri eza sonrasında kangren olmuş, ayakları, bacakları kesilmiştir. Evsiz ve parasız kalan bu insanlar çoğunlukla Azerbaycan'a ya da Türkiye'ye sığınmışlardır.¹⁴⁹

Ermenistan için bu olay büyük faydalar sağlamıştır. Ermenistan ordusu bu hamleyle kritik bir stratejik mekânı işgal ederek askeri açıdan önemli bir başarı elde etmiştir. Bu başarının arkasından da Askeran ile Hankendi arasındaki yolu kendilerine açmayı başarmış, Şuşa dışında tüm Karabağ'a egemen olmuşlardır.¹⁵⁰

Hocalı'daki katliam ve yok edilişin Ermenistan'a bir yararı da, katliam haberinin duyulmasından sonra Dağlık Karabağ bölgesinden Azerbaycanlıların göçü hızlanması olmuştur. Bu açıdan Hocalı katliamı, Ermenistan'ın etnik temizlik politikası için son derece yararlı bir adım olmuştur.¹⁵¹

Savaş Sonrası Savaş

Siyasi kargaşa, Karabağ'da savaş ülkeyi zor bir duruma sürüklemişti. Böyle bir durumda insanların güvenilebileceği tek bir kişi vardı. Haydar Aliyev'in 1969-1982 yılları arası Azerbaycan SSC'ne başkanlık etmesi ve o dönemdeki başarıları ve siyasi

¹⁴⁸ Derya ÖZKARMAN, "Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.167

¹⁴⁹ A.g.k. s.169

¹⁵⁰ Sedat ÖZERİNÇ. "Uluslar arası Haber Ajanslarından Reuters'a Göre Karabağ Sorunu". Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2008, s.32

¹⁵¹ Derya ÖZKARMAN, "Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.174

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

iradesi halkın yeniden onu lider gibi görmesine neden olmuştur. O dönemde Nahçıhan Parlamentosunun başkanı görevinde çalışan Haydar Aliyev'i hükümet halkın isteği ve talebi ile Bakü'ye davet etmeye meçpur olmuştur. 1993 15 Ekim tarihinde halk oylaması ile Haydar Aliyev yeniden Azerbaycan'ın yönetiminin başına geçmiştir. Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından orduda da bir coşku yaşanmıştır. Karabağ'da yeni operasyonlarla bazı köyler, özellikle Füzuli ilinin Horadiz kasabası işgaldan kurtarılmıştır.

Ardından, Haydar Aliyev 1994 yılının 1 Mart tarihinde Hocalı soykırımı ile bağlı Ferman imzalamış ve Milli Meclis'in Kararı ile 26 Şubat "Hocalı Soykırımı ve Milli Matem Günü" ilan edilmiştir.

24 Mayıs 1994 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes antlaşması imzalanmasına rağmen, iki ülke arasında çatışmalar bu güne kadar sürmekte ve dünyanın bu duruma ikili yaklaşması devam etmektedir.

Savaşın Azerbaycan için sonuçları daha ağır olmuştur. Topraklarının %20'si işgal edilmiş, bir milyondan çok insan göç ederek sığınmacı durumuna düşmüştür. Savaşta 18.000 Azerbaycan vatandaşı hayatını kaybetmiş, 50.000 kişi yaralanmıştır. Ekonomik zararın değeri ise milyar dolarlarla ölçülüyor. Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'da bulunan 7.000'e yakın sanayisi, tarım ve diğer müesseseleri kapatılmıştır. Bu müesseseler ile ülke ekonomisinde toplam tahıl hâsılatının %24'ü, alkollü içki imalatının % 41'i, patates üretiminin % 46'sı, et üretiminin % 18'i ve süt üretiminin ise % 34'ü karşılanmaktaydı.¹⁵²

Dağlık Karabağ bölgesinde yaşanan bu çözüme ulaşmamış ihtilafın olumsuz etkisi sadece Azerbaycan'a değil, tüm Kafkasya bölgesinin bölgesel ve uluslararası ekonomik entegrasyonuna, güvenlik ve istikrarına etki göstermekte, demokratik gelişimi durdurmaktadır.¹⁵³

Rusya Federasyonu, mevcut durumu korumak adına Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle Dağlık Karabağ'da 2002 yılında

¹⁵² Sinan OĞAN. "15. Yılında Hocalı Soykırımı Üzerine Yapılan Panel Konuşması"||. Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (370), İstanbul, 2007, s.97

¹⁵³ Cavid NESİROV. "Avrupa Konseyi – Azerbaycan İlişkileri". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. 2006. s.96

gerçekleştirilen başkanlık seçimlerini mevcut sözleşmelere, anayasaya ve uluslararası hukukun kabul ettiği statükoya aykırı olduğu gerekçesiyle tanımadığını ilan etmiştir.¹⁵⁴

Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov, sorunun çözümü için, dünya'daki özerk statüdeki bölgelere örnek olarak Rusya'ya bağlı Tataristan ve Başkörtostan'ı göstererek, Karabağ'ın hukuki statüsünün de uluslararası normlar ve hukuk çerçevesinde, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü bozulmadan belirlenebileceğini vurgulamaktadır.¹⁵⁵

Ermenistan, işgal ettiği bölgelerin beşini Azerbaycan'a bırakma karşılığında iki talepte bulunmaktadır. Taleplerden birincisi, Yukarı Karabağ'ın bağımsızlığına yeşil ışık yakılmasıdır. İkinci talep ise bölgeye Rus barış gücü askerlerinin yerleştirilmesidir. Azerbaycan ise Yukarı Karabağ'ın bağımsızlığına kesinlikle sıcak bakmamakta, bu bölgeyi kendi toprak bütünlüğünün korunması çerçevesinde değerlendirmektedir. Azerbaycan, bölgeye üst seviyede verilecek bir otonomiye kabule ise yakın gözükmektedir. Ayrıca Azerbaycan'ın bölgeye barış gücü birliklerinin yerleştirilmesini ve oluşturulacak barış gücünde Türk askerlerinin de yer almasını talep ettiği ifade edilmektedir.¹⁵⁶

Ermenistan, Hocalı katliamının sorumlusu Ermeni askerleri bugüne dek yargılamamış, uluslararası hukuka teslim etmemiş, aksine; katliamı yönetenleri kahraman ilan etmiş, devlet bünyesinde önemli görevlere getirmiştir. 26 Şubat 1992 günü yaşanan bu katliamın emrini veren ve bu yönü ile Hocalı Katliamı'nın baş sorumlusu olan Robert Koçaryan, yaptığı terör faaliyetlerinin oranı nispetinde terfi etmiş, Ermenistan Devlet Başkanı olmuştur.¹⁵⁷

Olaya uluslararası kabul görmüş bir ismin konulmasının, var olan çözümsüz durumu ortadan kaldırarak, somut bir sonuca ulaşılmasına katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir. Bölgenin istikrarı ve uluslararası ilişkilerin daha sağlıklı

¹⁵⁴ Derya ÖZKARMAN, "Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.150

¹⁵⁵ A.g.k. s. 151

¹⁵⁶ A.g.k. s.151

¹⁵⁷ Murteza HASANOĞLU."Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Yerel yönetimlerin Güçlendirilmesi Çabaları . (20.03.2010).

gelişebilmesi için Hocalı sorunu BM tarafından çözümlenmesi gereken önemli bir konudur.¹⁵⁸

Azerbaycan, 1996 yılında daha somut bir adım atarak, Hocalı olayını anlatan bir bildiriye BM Genel Kurulu'na sunmuştur. Azerbaycan'ın BM Temsilcisi Büyükelçisi Eldar Kuliyev tarafından 25 Ekim'de sunulan bu bildiriye, Hocalı'da olaydan hemen sonra incelemelerde bulunan gazeteci Cengiz Mustafayev'in görüşlerine yer vermiştir.¹⁵⁹ Azerbaycan 1996 yılında, Ermenistan da 1993'de BM Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına ilişkin Sözleşmeye taraf olmuşlardır.

Uluslararası düzeyde Hocalı'ya siyasi ve hukuki değerin verilmesi için Azerbaycan yönetimi yoğun olarak çalışmalar gerçekleştirmekte, belgelerle dünya ülkeleri parlamentolarına Hocalı'daki katliamı soykırım gibi tanımaya çağırmıştır. Neredeyse her sene uluslararası teşkilatlarca Hocalı soykırımı ile ilgili uluslararası kararlar alınmaktadır. ABD Kongresi'nin Ulusal ilişkiler Komisyonu Üyesi Don Barton, katliamla ilgili en somut önerilerden birini yapmıştır. Katliamın boyutlarını ve nedenlerini inceleyen Barton, ABD Kongresini Hocalı'da yaşananları soykırım olarak tanımaya çağırmıştır.

7 Mayıs 2003 tarihinde ise İngiltere'de azerbaycanlıların kurduğu "Vatan" örgütünün yazılı mektubundan sonra parlamento beyanat yayınlamış ve ermenilerin yaptığı bu katliamı insanlığa karşı bir suç olarak değerlendirmiştir.

20 Şubat 2010 tarihinde ise İslam Konferansı Örgütü tarafından Hocalı soykırımını insanlık suçu olarak değerlendiren belge yayınlanmıştır.

Defalarca yapılan resmi çıkışlarda Ermenistan'ın bu eylemle Cenevre Sözleşmesi ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ihlal ettiğini duyurulmuştur.

1994 yılında Avrupa Konseyi Genel Kurulu tarafından taraflar arasında ateşkes antlaşmasının ardından sorunun sülh yoluyla halli için 1047 sayılı karar kabul etmiştir. Kararın 3. maddesinde Parlamento Genel Kurulu, AGİT'in Minsk Grubu'nun, Rusya Federasyonu hükümetinin ve BM Parlamentolar arası Güvenlik Kurulunun

¹⁵⁸ Derya ÖZKARMAN, "Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.189

¹⁵⁹ A.g.k. s.201

savaşan taraflar arasında barış anlaşmasının imzalamasına yönelik ikna çabalarının memnuniyetle karşıladığının altı çizilmektedir.¹⁶⁰

2001 yılında hem Azerbaycan'ın hem de Ermenistan'ın Konseye üye olmaları, Konseyin daha somut kararlar alması açısından yetki sahibi yapmıştır. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin 25 Ocak 2005 tarihli oturumunda İngiliz Parlamenter David Atkinson tarafından hazırlanan "Karabağ Raporu" oylamaya sunulmuştur. Atkinson'un hazırladığı bu raporda geçen bazı ifadeler, Ermenistan temsilcileri tarafından sert tepkilere neden olmuştur. Ermenistan'ı temsil eden parlamenterler rapora, Ermenistan'ın işgalci, Azerbaycan'ın eski Dağlık Karabağ Özerk bölgesinden olan Ermenilerin ise ayrılıkçı (bölücü) olarak gösterilmesinin doğru olmadığını dile getirmişlerdir. Azerbaycan ve Türkiye'yi temsil eden parlamenterler ise işgalin ve bölücülük girişiminin tartışmasız gerçeklikler olduğunu dile getirerek, bunu kanıtlayacak veriler ileri sürmüşlerdir. Yapılan oylama sonucunda, rapor önemli ölçüde ilk hazırlandığı haliyle onaylanmıştır.¹⁶¹

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 31 üyesi, 2001 yılında "Tüm Hocalıları öldürdüler ve tüm şehri harap ettiler" ifadesinin yer aldığı ve Ermenistan tarafından Azerilere karşı işlenenlerin soykırım olarak tanınmaya adım atılması gerektiğini bildiren 324 No.lu bildiriye imzalamıştır.¹⁶²

Türkiye ve Azerbaycan tarafından Karabağ sorununun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşınmasının ardından konsey, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması, sınırların ihlâlüne karşı ve işgal altındaki toprakların boşaltılması yönünde pek çok karar almıştır. BMGK 1993 yılında konu ile ilgili 822 (30 Nisan), 853 (29 Temmuz), 874 (14 Ekim) ve 884 (12 Kasım) sayılı kararları kabul etmiştir. Söz konusu kararlarda genel olarak, Azerbaycan'ın yakın zamanda işgal edilmiş tüm bölgelerinde çatışmalara son verilmesi, bölgeden işgalci güçlerin işgal edilen toprakları boşaltması ve mültecilerin geri dönmesinin sağlanması istenmiştir. Ayrıca barış sürecine girilmesi için AGİT Minsk Grubu'nun çalışmalarına başlaması talep edilmiştir.¹⁶³

¹⁶⁰ A.g.k. s.210

¹⁶¹ Araz ASLANLI."Azerbaycan Toprakları Halen Ermeni İşgali Altındadır"||. Azerbaycan Türk Kültür Dergisi. (358), 2005. s.9-10

¹⁶² TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem 2. Yasama Yılı 71. Birleşim 28 Şubat 2012 Salı, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P

¹⁶³ Derya ÖZKARMAN, "Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları", yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.212

AGİT, 1996 yılında Lizbon zirvesinde, Azerbaycan toprak bütünlüğünün korunmasına ilişkin bir karar daha almıştır. Rusya tarafından da desteklenen bu karar, Ermenistan tarafından kabul edilmediği (Kasım, 2001) için uygulamaya geçemeyen kararlar listesinde yerini almıştır.¹⁶⁴

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev`in başarılı siyasetinin sonucu olarak bu gün bir çok dünya ülkesi ve uluslararası örgütler olaya hakettiği hukuki değeri vermektedir. Hocalı`yı soykırım olarak tanıyan ülkeler içerisinde Meksika, Pakistan, Kolombiya, Peru, Çek Cumhuriyeti, Honduras, Bosna ve Hersek devletleri yer almakta. Bundan başka, ABD`de 16 eyalet devleti tarafından da Hocalı`daki olaylara “soykırım” niteliğinde değer verilmiştir.

Güçlü ermeni diasporası karşısında birlikte çalışan Türkiye-Azerbaycan diasporası her geçen sene daha büyük başarılar kazanmakta ve etki çevresini genişletmektedir. Savaşın hem de bilgi savaşı olduğunu dikkate alırsak ünlü TV`lerde, internet sitelerde ve diğer kitle iletişim araçlarında gerçeklerin dünyaya iletilmesi büyük önem taşıyor. Bu yüzden sorunun çözümü için devletle yanaşı tüm bireylerin, vatandaşların duyarlı olması, bu süreçte katkı payının olması çok önemlidir.

Sonuç

Asırlar boyu işgalci niyetlerinden vazgeçmeyen ermeniler dünyaya kim olduklarını 1990`lı yıllarda bir daha kanıtlamış oldular. Tarihde defalarca Türklere karşı soykırımlar yapan ermeniler, onları destekleyen güçler vasıtasıyla tarihteki gerçekleri yalanlamayı başarmışlar. Sözde “ermeniler soykırımı” olarak dünyaya iletmek istedikleri yalanlar ise sadece kendi yaptıkları soykırımları bastırmayı amaçlamaktadırlar. Ancak bilmin ve teknolojinin geliştiği bir dönemde gerçekler tüm dünyaya iletilebilmektedir. Tüm olgular, belgeler Karabağ savaşında azerbaycanlılara karşı bir etnik katliamın yapıldığını kanıtlamaktadır.

Hocalı Katliamı akabinde Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal eden Ermenistan`ın işgali hâlen sürmektedir. Ermeni işgali nedeniyle yurtlarını terk etmek durumunda kalan bir milyon Azeri evlerine dönecekleri günü beklemektedir. Üzerinden 25 yıl geçmesine rağmen Hocalı Katliamı`nda esir alınan 1.275 kişiden 150’si hâlen kayıptır.

¹⁶⁴ A.g.k. s.216

Kaynakça

AKMAN A. (2005), Kadim Coğrafyanın Genç Ülkesi, İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı

ALİYEV İ. (1989), "Dağlık Karabağ. Tarih, Olgular ve Olaylar." ,"Elm" yayınları, Bakü

ASLANLI A.(2005)."Azerbaycan Toprakları Halen Ermeni İşgali Altındadır". Azerbaycan Türk Kültür Dergisi. (358)

AZİZ B.(2013), "Mart Faciasından Hocalı'ya Azerbaycan'da Ermenilerin Türk Soykırımı", İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

CAVADOV R. (2006), "Karabağ Sorunu Çerçevesinde AGİT-Azerbaycan İlişkileri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara

HASANOĞLU M.(2009)."Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Yerel yönetimlerin Güçlendirilmesi Çabaları .

İBADOV A.(2007)." Azerbaycan Dış politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. İzmir

İREVANLI S., "Hocalı Katliamı Dünyaya Nasıl Anlatılır?",[http://www.netpano.com/uluslararasi-hukuk-acisindan-hocali-katlia - mi/](http://www.netpano.com/uluslararasi-hukuk-acisindan-hocali-katlia-mi/).

KARASAR H.A.(2007). "15. yılında Hocalı Soykırımı Üzerine Yapılan Panel"||. Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (370), s.20

MEMMEDOV A.(2002). "Hocalı Soykırımı". Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (345), Bakü

MEMMEDOVA H. (2003), "Xocalı:Şəhidlər və şahidlər" , Bakü

MUSTAFAYEV B. (2011), "Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine", Karadeniz Araştırmaları, Sayı 29

NESİROV C.(2006). "Avrupa Konseyi – Azerbaycan İlişkileri". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

OĞAN S.(2007). "15. Yılında Hocalı Soykırımı Üzerine Yapılan Panel Konuşması". Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (370), İstanbul

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

OĞUZ C., “The Khojaly Massacre and the ‘Armenian Genocide’”, Hürriyet Daily News, 24 Nisan 2011, <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=the-khojaly-mas-sacre-and-the-8216armenian-genocide8217-2011-04-24>.

ÖZERİNÇ S.(2008). “Uluslar arası Haber Ajanslarından Reuters`a Göre Karabağ Sorunu”. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul

ÖZKARMAN D.(2010), “Hocalı Soykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul

RECEBOV, Z. (2001, Ocak-Şubat). “Karabağ Sorunu.” Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (337). ss.36-42.

SÜLEYMANOV E.(2006).”Xocalı Soyqırımı.”, Bakü, Alibov, Zeynalov ve Oğulları Yayını

YÜRÜKEL S.(2007).”Azerbaycan ve Türk Forumu”, Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (370)

AZERBAIJAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ ve 27 NİSAN 1920 KIZIL DARBESİ

Teymur KASIMLI*

Özet

Azerbaycan halkının milli istiklal mücadelesinin şanlı aşaması olan 1917 yılının Şubat'ından 1918 yılının 28 Mayıs'ına kadar olan dönem, Azerbaycan milli dava tarihine, Cumhuriyet'e giden uzun yol olarak girmiştir. Rusya'da 1917 Şubat devriminden sonra oluşan Geçici hükümet, 1917 Martı'nın 9'unda Güney Kafkasya'yı yönetmek için, Devlet Duması yerel üyelerinden oluşan Özel Kafkasya Komitesi (OZAKOM) oluşturmuştur. Komite Başkanı Rus Kadeti¹⁶⁵ Vaxarlamov, üyeler ise Azerbaycanlı askeri öğrenci, sonraları müsavatchı olan MY Cəfərov, Gürcü Federal Sosyalisti K. Abaşidze, Ermeni Kadeti M. Papacanov, Rus kadeti P. Pereverzev idiler. İki gün sonra Bakanlar Konseyi Başkanı Lvovun emriyle P. Pereverzev, Gürcü menşeviki A. Çxenkeli ile ikame edildi. Geçici hükümete tabi olan Özel Kafkasya Komitesi, Güney Kafkasya'da sivil işleri idare etmek için tesis edilmişti, yasama hakkına sahip değildi.

Güney Kafkasya gibi karmaşık ve zor bir bölgede istikrarı sağlamak için, esaslı adımlar atmakta acizlik gösteren Özel Komite, aslında daha çok, olayların gerginliği arkasına saplanıp kalıyordu. 25 Ekim 1917'de, Petrograd Bolşeviklerinin silahlı darbesi sonucunda, Geçici Hükümet devrildi. Ekim darbesi ile ilgili haber Azerbaycan'a vardıktan sonra, 27 Ekim 1927'de, Bakü'de çeşitli siyasi partilerin, sendika kuruluşlarının, askeri birliklerin ve Hazar Donanması üyelerinin katılımıyla Bakü İşçi ve Asker Milletvekilleri Kurulu'nun olağanüstü toplantısı yapıldı. Bolşeviklerin keskin

*İstanbul Aydın Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ABD. Yüksek Lisans öğrencisi, teymur1911@gmail.com

¹⁶⁵ Kadetler; Anayasal Demokrasi Partisi taraftarları, Çarlık döneminden kalma liberaller.

itirazına rağmen, Menşevik-Taşnak Bloğu'nun amansız çabasıyla 168 oya karşı 246 oyla Baku Âli İdaresi gibi, Sosyal Güvenlik Komitesi'nin kurulmasına ilişkin karar kabul ettirildi. Bu karara razılaşmayan Bolşevikler, hakimiyet meselesini geniş biçimde tartışmaya açtılar ve 2 Kasım 1927'de, Bakü Sovyeti toplantısında Baku Âli İdaresi gibi, Bakü Sovyeti ilan edilmesine nail oldular. Bakü Sovyeti Yönetim Komitesi M. V. Basin, N. P. Vatsek, P. A. Caparidze, İ. T. Fioletov, S. G. Şaumyan ve başkalarından oluşan yeni bir terkip seçildi. Yönetim Komitesi Başkanı Ermeni S. Şaumyan oldu. Böylece, Sovetler'de yer alan diğer partiler, menşevikler ve müsavatçılar arasındaki çelişkileri kullanan Bolşevikler, Bakü Meclisi'nde temel görevleri ele geçirdiler.

Giriş

Bolşevikler ilk işlerden biri olarak "ulusların kendi kaderini tayin" hakkını sözde ilan etseler de, aslında her millet kaderini seçmekte özgür olduğu kadar, sosyalizme ve Sovyetlere bağlılıkta da mecbur idi. Zaten sonraları Stalin beyan etti ki, bu mesele ancak "halkın sosyalizmi seçmesi" kaydıyla yapılabilirdi, yani uygulamada bir karşılığı yoktu. Ekim ihtilalinden sonra Bolşevikler, Bakü Meclisi'nde yönetimi kendi ellerine almaya muvaffak olsalar da, Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde ve genel olarak Güney Kafkasya'da, güç sahibi olmak yolunda azimli olan Azerbaycanlı Müsavatçılar, Menşevikler ve Ermeni Taşnakların simasında ciddi engellerle karşı karşıya kaldılar. Geçici hükümetin devrilmesi ile Şubat devriminden sonra Güney Kafkasya'yı kontrol etmek için oluşturulan Özel Kafkasya Komitesi'nin de etkinliği sona erdi. Böylece yönetim ve siyasi yönden Güney Kafkasya'nın Rusya ile ilişkileri kesildi.

Hareketi sona eren Özel Kafkasya Komitesi girişimiyle Güney Kafkasya'da faaliyet gösteren siyasi kuruluşların, 11 Kasım 1917'de (24) Tiflis'te gerçekleştirilen toplantıda Gürcü menşevikleri, Azerbaycan müsavatçıları, Ermeni taşnakları ve sağcı eserlerin temsilcileri, Rusya Bolşevik hükümetini tanımaktan imtina ettiklerini belirttiler. Müəssislər Meclisi tarafından hakimiyet meselesi çözülmüncüye kadar bölgeyi kontrol etmek için, Kafkasya Hükümeti oluşturulması hakkındaki kararı kabul ettiler. 15 Kasım 1917'de (28'de) Transkafkasya Komiserliği oluşturuldu. 23 Şubat 1918'de (10'da) Güney Kafkasya'dan Rusya Müəssislər Meclisine seçilen temsilcilerin, Tiflis'te gerçekleştirilen toplantısında Kafkasya Seymi'nin oluşturulması ve bölgede yerel

yönetimin bu organa bağlanması kararı alındı. Böylece, Güney Kafkasya'nın yüksek idaresi gibi Seym kuruldu ve E. Gegeçkori başta olmak üzere, yeni bir Kafkasya Hükümeti düzenlendi. Kafkasya Seymi'nde Müəssislər Meclisine seçilen temsilcilerin sayısını eşit şekilde üç kez artırmak yolu ile Menşevikler 33, Müsavat ve tarafsız demokratik grup 30, Taşnaklar 27, Müslüman Sosyalist Blok 7, Eserler 5, Hümmətçilər 4, İttihadçılar ise 3 sandalye edindiler.

Kafkasya Seymi zorunluluktan oluşmuş bir organdı. Seyme dahil olan her üç millet - Gürcüler, Azeriler ve Ermeniler kendi içinde tamamen bağımsız idiler. Bunların her biri kendi ulusal çıkarlarına en uygun şekilde kurumlarını kurmuşlardı ve milli ideallerini gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Her üç milletin ulusal çıkarları çoğu zaman birbirleriyle çatışıyordu. Bu nedenle bunların her biri onu destekleyecek bir kuvvet, bir büyük devlet arayışındaydı. Bu şartlar altında Kafkasya Seyminin gerçeklikten uzak bir birlik olduğu ve ilk büyük sarsıntıda bu Seymin dağılacağı gözler önündeydi. Güney Kafkasya'da milli-özgürlük hareketinin genişlediği bir ortamda, Azerbaycan'ın geniş halk kitleleri Müsavat partisi etrafında yoğun birleşerek Azerbaycan'a özerklik verilmesi talebini kararlılıkla ileri sürüyorlardı. Azerbaycan'ın özerkliği ve bağımsızlığı için mücadele eden Müsavat Partisi, Bolşevik-Ermeni ortaklığının başlıca düşmanına dönmüştü. 1918 yılının Mart ayında, Taşnak-Bolşevik birlikleri tarafından Bakü'de Türk-Müslüman nüfusa karşı işlenmiş soykırım da, başlıca olarak Azerbaycan'ın özerkliği ve bağımsızlığı aleyhine yöneltilmiş bir hareketti. M. Ə. Rəsulzadə, Mart katliamının nedenini 1917 yılının son çeyreğinden başlayarak Müslüman demokrasisinin hayata geçirmeye çalıştığı "Azerbaycan muhtariyeti" nde görüyordu. O yazıyor ki, "siyasi program şeklinde meydana atılmış Azerbaycan muhtariyeti, Bolşeviklerin planlarına uygun gelmiyordu." M. Ə. Rəsulzadə, bolşevik organı olan "Bakinski Raboçi"nin muhtariyetçilere nasıl cevap verdiğini şöyle anlatıyor: "Azerbaycan özerk Türk burjuvazisinin muhtariyeti isteniyor. Böyle bir özerkliğe ne Rusya burjuvası, ne de Rusya demokrasisi razı olur. Azerbaycan muhtariyetini isteyen Müsavatçılar, sonuçta harap olurlar."

Bakü'deki 1918 Mart katliamının işlenmesinin başlıca nedeni, Azerbaycan'ın özerkliğinin ve bağımsızlığının önlenmesi idi. Bakü'nün önemi, ekonomik ve siyasi ağırlığı ile bağlıydı. Mart katliamını gerçekleştiren Bolşevikler, Bakü'de Azerbaycan muhtariyetini isteyen Müsavatçıların, sosyal altyapısını imha etme fırsatına ulaşmak ümidinde idiler. Siyasi bakışlarında keskin farklar olmasına rağmen, Bakü'de faaliyet gösteren tüm Rus ve Ermeni siyasi parti ve örgütleri, Müslümanlara, özellikle de Türklere karşı tek cephede birleşmişlerdi. Taşnaksütyun Partisi ve Ermeni Milli Konseyi Ter-Qazaryan ve Y. Ter-Mikaelyan'dan oluşan temsilciler ile Müsavat Partisi ve Müslüman Ulusal Konseyi adına Ə. M. Topçubaşov ve yanındakilerden oluşan temsilciler arasında yapılan görüşmelerde; Taşnaklar, Bakü Sovyeti'ne karşı mücadelede, Müsavatçılara bir şartla yardım etmeye razı olduklarını bildirmişlerdir. O da Bakü'de kurulacak Koalisyon Hükümeti'nin "Müsavat-Taşnak Hükümeti" olarak kurulması şartını içermektedir. Fakat Müsavatçılar bu küstahça buldukları teklifi hemen reddetmişlerdir. Aslında, bu görüşmeler provokasyon niteliği taşıyordu. Aynı zamanda, böyle tehlikeli bir noktada Bakü menşeviklerinin lideri Q. Ayollo Kurulu savunma yapacaklarını beyan etmiştir.

Sağcı grubun başkanı S. Saakyan da, Pan-İslamizm'e karşı vuruşacaklarını ifade etmiştir. Öte yandan, Bolşeviklere karşı derin bir nefret besleyen Kadetler bile, "Rus işi başarı" için mücadelede, Bolşevikleri savunacaklarını bildirmişlerdir. Uzun süre menşeviklərə karşı mücadele eden Bolşeviklerin, Menşevik ve sağcı cephe, hatta askeri öğrenciler ve Taşnaklarla Mart başlarında birleşmesi, dini ve milli bir zeminde gerçekleşmiştir: Türk ve Müslüman düşmanlığı. 1918 yılının Mart katliamları sırasında, Olağanüstü Soruşturma Komisyonu'nun umumileştirdiği rapora göre, 18 - 21 Mart (30 Mart - 2 Nisan) 1918 yılında, sadece Bakü'de 12 bin Müslüman öldürülmüş, toplu biçimde insan cesetleri yığılmış, halka iğrenç ve korkunç şekilde hakaretler edilmiştir.

Tüm bunlar Olağanüstü Soruşturma Komisyonu'nun, 36 cilt ve 3500 sayfadan oluşan tahkikat malzemeleri üzerine tanık ifadeleri, teftiş ve uzmanlık protokolleri ile onaylanmış ve çok sayıda yanmış ev ve daha çok işkencelere maruz kalmış cesetlerin fotoğrafları çekilerek tahkikat işine ilave edilmiştir. İnsanların azap vererek katledilmesi, öldürülen insanların üzerinde kötü niyetli eylemlerin gerçekleştirilmesi de, olayların milli-etnik zeminde gerçekleştiğine delalet etmektedir. O dönemde İngilizlerin,

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Bakü Konsolosluğu'nun düzenlediği kayıtta, 20 bin Müslümanın katledildiği bildirilmektedir. Aynı dönemde İran'ın Bakü Konsolosu olan Hebibullah Han'ın yayımladığı anılarında, sadece İran Konsolosluğu'nun Mart 1918 katliamları sırasında, katledilenlerden 5000 Müslümanı kendilerinin defnettikleri belirtilmektedir. Katledilen Müslümanların sayısının aşırı fazla olması nedeniyle rakamlarda uyumsuzluk oluşmakta, bu da toplu şekilde katledilenlerin sayısının kesinleşmesinin imkansız olduğunu göstermektedir. İngilizlerin Konsolosluk belgelerden birinde şunlar yazılıdır: "Ermeniler bu hareketleri ile tarihlerinin en büyük hatasını yapmış oldular ... Bu politikaya göre tüm sorumluluğu" Taşnaksütyun taşıyor. Müslümanların evlerine giren Ermeniler, tüm değerli eşyaları sözde müsadere ediyor, aslında çalıyor, geri kalanlarını ise yakıyorlardı. Genel olarak, Bakü'nün Müslüman nüfusuna eski hesapla tam 1.200.000.000 ruble zarar verilmiştir.

Azerbaycan halkına karşı işlenmiş olan bu soykırım eylemi, sadece Bakü ile sınırlı kalmadı. Nisan ayından başlayarak Bakü Sovyeti Bolşevik-Taşnak birlikleri T. Əmirov, S. Lalayan, Amazasp ve başka cani ruhlu kişilerin de yönetimi ile Şamahı, Salyan, Kürdemir, Quba, Lenkeran ve diğer bölgelerde de, Bakü'de başladıkları soykırımı devam ettirmişlerdir. Genel olarak, kazalarla birlikte 1918 soykırımı kurbanlarının sayısı 150 binden fazladır. Tüm bunlara rağmen, Azerbaycan halkının milli istiklal mücadelesi tarihinde en büyük deneme olarak yer alan, 1918 yılı Mart olayları çok ağır bir facia ile sonuçlansa da, yaşanan soykırım Azerbaycan halkının milli istiklal azmini kıramamıştır. Sonuçta Bolşevik-Taşnak Birliği kendi isteğine nail olamamıştır. Trajik Mart olayları, Azerbaycan siyasi çevrelerinin Rus devrimine olan umutlarını boşa çıkarmış, belli olaylara kadar özerklik yolunda olan mücadele, tam bağımsızlık için mücadeleye dönüşmüştür.

2.

Kafkasya Seymi'ndeki, Bakü Halk Komiserleri Sovyetlik ilişkilerini müzakere ettiklerinde, Müslümanlar grup da, eğer Transkafkasya Hükümeti Bolşeviklerin Bakü'den çıkarılması hakkında tedbir almazsa, bu kurumu terk edeceklerini bildirdiler. Zorda kalan Seym, Bakü üzerine Azeri ve Gürcülerden oluşan zayıf bir askeri bölük gönderdiyse de, bu bölük başarısız olmuştur. 1918 yazında Osmanlı Devleti ile

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Kafkasya Seymi arasında yapılan Trabzon ve Batum Konferansları da, başarısızlıkla neticelendikten sonra, Seym içinde mevcut olan anlaşmazlıklar ve çelişkiler derinleşmiş ve sonuçta Seym dağılmıştır. 1918 yılı Mayıs ayının 26'sında Kafkasya Seymi'nin son duruşması yapılmış ve burada Gürcistan'ın Federasyon'dan çıkma hakkındaki beyanati dinlendikten sonra, Kafkasya Seymi kendini lağvetmeye karar vermiştir. Aynı gün Gürcü Ulusal Konseyi tarafından, Gürcistan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir. 28 Mayıs'ta Gürcistan Almanya ile yapılan Poti görüşmelerinin sonucunda hazırlanmış olan anlaşmayı imzalamış ve böylece Almanya'nın kayyumluğunu kabul etmiştir.

Seym'in bırakılması ile oluşan kriz, siyasi durumla ilgili olarak Azerbaycan temsilcileri 27 Mayıs'ta bir araya gelerek Azerbaycan'ın yönetilmesi görevini kendi üzerine almışlar ve kendilerini Azerbaycan'ın Geçici Ulusal Konseyi ilan etmişlerdir. M. Ə. Rəsulzadə, Ulusal Konsey Başkanı seçilmiştir. Azerbaycan Milli Şurası 28 Mayıs'ta geçirdiği ilk toplantısında, geniş tartışmalardan sonra 24 oyla (iki kişi; S. M. Qəniyev ve C. Ahundov çekimser kalmıştır) Azerbaycan'ın istiklalinin ilan edilmesi hakkındaki karar kabul edilmiştir. Altı maddeden oluşan İstiklal Beyannamesi de hemen ilan edilmiştir.

Bu tarihi eylemde şunlar ifade edilmiştir: "Büyük Rusya Devrimi'nin akımı ile devlet vücudunun ayrı ayrı bölümlere ayrılması sonucunda, Zaqafqaziya'nın Rus orduları tarafından terkine bağlı bir durum hasil oldu. Kendi hallerine terk olunan Kafkasya milletleri, mukatdəratarının kontrolünü bizzat kendi ellerine alarak Kafkasya Koşma Halk Cumhuriyeti'ni tesis ettiler. Siyasi olayların gelişmesi üzerine Gürcü milleti Kafkasya Koşma Halk Cumhuriyeti'nden çıkarak bağımsız Gürcü Halk Cumhuriyeti tesisini selah gördü. Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında zuhur eden savaş yüzünden hasil olan durumu-hazıreyi-siyasiyye ve memleket dahilinde bulunan yoğun anarşi hali, Güneydoğu Zaqafqaziya'dan ibaret bulunan Azerbaycan'ın da içinde bulunduğu iç ve dış müşkülattan çıkmak için, özel bir devlet örgütü kurmak lüzumunu telkin ediyordu.

Buna binaen arai-ümumiyye ile intihab olunan Azerbaycan Şurayı-Milliyeyi-İslamiyyəsi, tüm cemaete şunları ilan etmiştir:

1. Bu günden itibaren Azerbaycan halkı, hakimiyet hakkına sahip olduğu gibi, Güneydoğu Zaqafqaziya'dan oluşan Azerbaycan da, hukuken bağımsız bir devlettir. 2.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Bağımsız Azerbaycan devletinin şekli-idaresi halk cumhuriyeti olarak t q rr r etmiştir. 3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tüm milletler ve bilhasse h mc var olduğu millet ve devletlerle ilişkisi-hasene tesisine azim eder. 4. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti millet, mezhep, sınıf, deri ve ayırım gözetmeden q l mrovind  yaşayan tüm vatandaşlarına hukuki-siyasiyye ve v t niyy  temin eyler. 5. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti toprakları içinde yaşayan bilcümle milletlere s rb stan  gelişmeleri için geniş meydan bırakıyor. 6. Meclis-m essisan toplanıncaya kadar Azerbaycan idaresinin başında arai- mumiyye ile intihab edilmiş şurayi-Ulusal ve şurayi-Milliy  karşı sorumlu hükümeti-m v qq t  durur.

Bundan sonra Ulusal Konsey Azerbaycan h k metinin oluşturulmasında Feteli Han Hoyskiy  görevlendirilir. Bir saatlik aradan sonra Feteli Han Hoyski'nin hükümetin kurulmasına ilişkin raporunu dinlemek üzere Ulusal Konsey toplantısı yapıldı. İlk Azerbaycan geçici h k metini Feteli Han Hoyski aşağıdaki üyelere sundu:

Bakanlar Kurulu Başkanı ve İçişleri Bakanı - Feteli Han Hoyski, Askeriye Bakanı - H srovpaşa Bey Sultanov, Halk Maarifi ve Maliye Bakanı - Nesib Bey Yusifb yli, Dışışleri Bakanı - Mehmet Hasan Hacinski, Posta-Telgraf ve Ulaşım Bakanı - H dadat Bey Melikaslanov, Tarım ve  alışma Bakanı - Ekber Ağa şeyh lislamov, Adalet Bakanı - Halil Bey Hasmammedov, Ticaret ve Sanayi Bakanı - Mehmet Yusif Ceferov, Devlet Denetimi Bakanı - C mo Bey Hacinski.

Böylece Azerbaycan Milli şurası, halk karşısında büyük bir tarihi görevi yerine getirerek mevcut koşullar altında, Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğrunda açık mücadelenin, ulusal kurtuluşun tek doğru yolu olduğunu bildirdi. M.  . R sulzad  bu konuda şöyle yazıyor: "28 Mayıs 1918 Deklarasyonu'nu yayınlamakla Azerbaycan şurayi-Millisi, s z n siyasi anlamı ile, Azerbaycan milletinin varlığını tespit etmiştir. şöyle ki, Azerbaycan kelimesi basit coğrafi, etnografya ve dilsel bir kelime olmaktan çıkarak siyasi bir simge olmuştur." 1918, 16 Temmuz'unda Azerbaycan Milli şurası ve Hükümet, güvenlik gerekçesiyle Gence'ye taşındı. 19 Haziran'da ise Azerbaycan'da oluşan gergin durumu dikkate alan Hükümet, tüm Azerbaycan topraklarında sıkıyönetim ilan etti. Osmanlıların beşinci piyade tümeni ve general  . şihlinskinin başkanlığında, Kafkas İslam Ordusu Birliği düzenlendi. Nuri Paşa'nın başkanlık ettiği

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

büyük Kafkas İslam Ordusu, Türklerden ve Azerilerden oluşan 18 bin asker ve subay dahildi. Azerbaycan'ın doğusunda komünist diktatörlüğü yaratan Şaumyan Bakü Sovyeti emrinde olan 18 bin savaşçı ile Güney Kafkasya'daki milli hareketi bastırmak için kesin hücumla başladı. Ermeni Taşnak kuvvetlerinden oluşan ordu Müslüman nüfusa karşı her türlü amansızlığa yol veriyordu. Kafkas İslam Ordusu 15 Eylül'de Bakü üzerine belirleyici saldırıya başladı. Şehir büyük direniş hesabına alındı ve Azerbaycan hükümeti 17 Eylül Bakü şehrine taşındı. 1918 28 Mayıs sonrası dönemde Azerbaycan'ın hayatında ikinci önemli olay oldu: Bakü tahliye oldu ve Azerbaycan hükümeti tam kadroda asıl başkentte yer aldı. Azerbaycan topraklarının tahliye edilmesinde Kafkas İslam Ordusu 4 bin asker ve subay şehit verdi. Kasım 16-da Milli Konsey beş aylık aradan sonra yeniden faaliyete başladı. Azerbaycan hükümeti tehrikçi saldırılara rağmen, devlet yapılanması çalışmasını sürdürüyor, parlamentonun açılışına hazırlanırken. 1919 yılının nisan başlayarak İngilizler Paris barış konferansının şartlarına uygun olarak Kafkasya'yı terk etmeye başladılar ve bu süreç Ağustos ortalarında sona erdi. Azerbaycan hükümeti İngiliz müdahalesi karşısında sadece kendi varlığını koruyabildi, hem de İngiliz komandanlığını şehrin yönetiminden uzaklaştırmaya başardı. Fakat İngilizlerin Bakü'yü terk etmesi bir yandan Azerbaycan'ın bağımsızlığını möhkəmləndirirdisə, diğər yandan Sovyet Rusya'sının eski imparatorluğu önceki sınırlar çerçevesinde kurtarmak isteğini hızlandırıyor. Kafkasya'da kurulmuş bağımsız devletler arasında var olan çelişkiler, öncelikle arazi ötesi məsələlərindəki çelişkiler dış tehlikeyi reallaşdırırdı. Azerbaycan parlamentosu Paris Konferansında yer almak için tam yetkili ve geniş haklara sahip heyeti göndermek karar verdi. Heyete rehberlik parlamento başkanı Ə.M.Topçubaşova verildi. Nihayet, 1920-cı il yanvarın 11-de Paris'te Mütəfəfik Devletlər Yükksek Konseyi Azerbaycan'ın istiqlaliyyətinin fiilen tanınması hakkında oybirliğıyle karar aldı. Ocak 14-de bu haber Azerbaycan'a iletildi ve parlamento onu kutlamaktadırlar etti. Milletvekilleri ve parlamento oturumunda yer alan yabancı ölkelerin diplomatik temsilcileri istiklal yolunda kurban gitmiş vatan oğullarının ve Osmanlı askerlerinin anısına ettiler. Bu olay dolayısıyla genel af ilan edildi. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin fiilen tanınmasına kadar devlet yapılanması alanında hiçbir tecrübəsi olmayan halk kısa bir süre içinde normal faaliyet gösteren devlet aparatı yaratmaya, 20'den fazla devletle, aynı zamanda, Türkiye, Gürcistan, Ermenistan, İran, Belçika, Hollanda, Yunanistan,

Danimarka, İtalya, Fransa, İsviçre, İngiltere, ABD, Ukrayna, Litvanya, Polonya, Finlandiya ve başkaları ile baş konsolosluk, konsolosluk ajansları çapında ilişkiler kurmaya başladı.

3.

Bolşevik işgali, Ermeni mekri, ABD ve Avrupa ihmali: Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınmasına rağmen, ülkenin kuzey sınırlarında durum gergin olarak kalıyordu. Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri G.Çiçerin 1920 Ocak başlarında Azerbaycan hükümetine gönderdiği notada Denikin aleyhine askeri ittifak yapmayı teklif ediyordu. Azerbaycan yönetimi anlıyordu ki, Sovyet hükümetinin temel amacı bu genç cumhuriyeti Denikin'le düzensiz askeri çatışmadan celb edip zayıflatmak, sonra ise onun istiklaline son koymaktır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı F. X. Xoyski cevap notasında yazıyordu ki, Denikin'le Sovyet hükümeti arasındaki mücadele Rus halkının iç işidir ve Azerbaycan hükümeti Rusya'nın iç işine karışmak niyetinde değildir. Çiçerin 23 Ocak ikinci notasında Azerbaycan'ın bağımsızlığına yaklaşımını bildirmekten yan geçiyor ve Azerbaycan hükümetini Denikin'e karşı mücadele etmekten imtina etmekte suçluyordu. F. X. Xoyski ise notasında Azerbaycan'ın istiklaliyyetinin Sovyet Rusya tarafından koşulsuz tanınmasını ısrar ediyordu. Çiçeri'nin Martın 7sinde gönderdiği bir sonraki nota baş aldatmaktan ve zaman uzatmaktan başka bir şey değildi. Gittikçe anlaşılıyordu ki, Rusya'nın bu eylemleri Azerbaycan'a karşı hazırlanan askeri müdahaleyi perdelemek ve Azerbaycan hükümetinin sayıqlığını azaltmak amacı güdüyor. Sovyet Rusya Azerbaycan'a asıl yaklaşımını V. Leninin 1920 Mart'ın 17sinde Kafkas cephesinin askeri-devrim şurasına gönderdiği teleqramda açıkça yansıyor: "Bakını istila etmek bize oldukça ve oldukça zorunludur, tüm çabalarınızı buna verin". Henüz 1918 yılının Aralık ayında Bolşevikler Bakıda genel siyasi grev geçirmeye başladılar. Tatilde fazla 25 işletmenin 12 bin kadar fehlesi yer alıyordu. 1919 yılının Mayıs ayında Bolşevikler Bakıda ikinci kez tatil geçirmeye gayret gösterdiler. Azerbaycan bolşeviklerinin sosyal altyapısını esasen Müslüman olmayan nüfus oluşturuyordu. 1919 Nisan 25-de Azerbaycanın güney bölgesinde bolşevikler tarafından kızışdırılan Rus nüfusun milli hükümete karşı ayaklanması başladı. Qiyamcılar bölgeyi "Muğan Sovyet Cumhuriyeti" ilan ettiler. Ağustos'un başında ayaklanma hükümet güçleri tarafından bastırıldı.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Bolşevikler Azerbaycanın genelinde de bozgunculuk faaliyetlerini günden güne genişlendirirdiler. 1920 yılının Şubat ayında kurulan Azerbaycan Komünist (Bolşevikler) Partisi amacı ülkede durumu kötüleştirir, tahribat yolu ile Bolşevikler iktidara getirmektir. Bu yıkıcı kuruma katı milliyetçi A.Mikoyan başkanlık ediyordu. Sovyet Rusya Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı düşmanlığından kullandı. 1920 yılının başlarında Ermeni temsilcileri Moskova'da arazi indirimlerin karşılığında Azerbaycan hükümetini devirme planlarını Sovyet Rusya'sına önerdiler. Karabağ'da ve Gəncəbasar Ermeni nüfusun ayaklanması ve Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ın savaş bu planın bir parçasıydı. Azerbaycan Ordusu'nun, hemen hemen hepsi 1920 yılı Nevruz bayramı günlerinde Karabağ yönünde Ermeni ihtilalcilerin karşı çarpışıyor, ülkenin kuzey sınırları ise savunmasız kalmıştı. Öte yandan, Azerbaycan hükümetinin Batı'dan beklediği yardım gelip çıkmıyordu.

Sovyet Rusya'sına ilişki meselesinde de Azerbaycan hükümetinde birlik yoktu: Dışişleri Bakanı Feteli Han Hoyski Rusya'ya karşı sert çizginin, İçişleri Bakanı Mehmet Hasan Hacinski ise Azerbaycan Bolşevikleri ile söyleşiye girip onlara itaat gitmeyin taraftarıydı. Hacinski'ye göre, Sovyet Rusya'sına geniş indirimler vermekle Azerbaycan'ın istiklalini korumak mümkün idi. 1920 yılının Mart ayında hükümetin yaptığı konferansta M. H. Hacinskinin taraftarları galip geldiler, N. Yusifbeyli Başbakan görevinden istifa etti. Yeni hükümetin teşkili Hacinskiye verildi. Fakat Hacinski bu hükümetin teşkiline tələsmirdi, az sonra o kendisi Bolşevikler partisine dahil oldu. Yeni hükümetin teşkilinin yubadılması zaten gergin olan bir durumun biraz zorlaştırdı. 1920 yılının Nisan ayında Denikin'in birliklerini yenen XI Rus ordusu Azerbaycan sınırlarına yaklaştı. 15 Nisan'da Xoyski Çiçerin'e gönderdiği notada rus ordusunun Azerbaycan sınırında toplanmasının nedenleri ve amacı hakkında bilgi verilmesini talep etti. Fakat Çiçerin bu notaya hiçbir önem vermedi. O günlerde A. Mikoyan başta olmak üzere Bakü Bolşevikleri Azerbaycan halkı adına XI Rus ordusunu Azerbaycan'a davet etti. Mart ayında Bolşeviklerin Bakü'de geçirmek istedikleri tatil gerçekleşmedi. 22 Nisan XI ordunun Bakü'ye gelen temsilcilerinin katılımıyla yapılan acil toplantıda karara alındı ki, 27 Nisan'da gündüz saat 12-de AHC'ye hakimiyeti komünistlere devretmek hakkında ultimatö verilmeli ve hemen silahlı isyana başlanılsın. 24 Nisan-de RK / b / P Kafkasya Ülke Komitesi, AK / b / P MK ve Bakı Komitesi ayaklanmaya hazırlık durumuna getirildi. Nisan 26-da Lenin'in özel talimatı ile sadece Azerbaycanlı komünistlerden

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

oluşan (N. Nerimanov Başkan, A. H. Karayev, MD Hüseyinov, H. Sultanov, Q. Musabəyov, A. Əlimov ve D. Bünyadzadə) Azərbaycan Geçici Devrim Komitesi oluşturuldu. Bunlar dikkati ayaklanmanın mahiyetinden uzaklaştırmak içindi. Ana darbe XI ordunun askerleri üstlenebilir idiler. Önceden kararlaştırılan plana göre, Rus ordusu Bakü'de Bolşevik ihtilalinin başlanmasından 1-2 gün sonra Azərbaycan'a soxulmalı idi. Böylece dünya kamuoyunda böyle bir görüş oluşturulacaktı ki, Azərbaycan hükümeti yabancı askeri müdahalenin değil, iç ayaklanmanın kurbanı olmuştur."XI ordunun son görevi Bakü quberniyasını tutmak değil, Azərbaycan'ın tüm topraklarının tutulması kabul edilsin". XI ordunun sadece gününe, hatta saatınadək Bakü üzerine hazırladığı saldırı planı - 52 numaralı emir hiçbir ek açıklama olmadan açık askeri müdahale düzenleme, yerel halkın kendi kaderini hangi "serbestlikle" çözme imkanından haber verir: "... 27 Nisan i saat 4-de saldırıya geçmek ve temel kuvvetlerle Qusar, Guba, 28 Nisan Qızılburun, aprelin 29-da Astraxanka ve Şamahı, Ağsu'yu tutmak ... ". Ordu Komutanı Levandovski ve diğer askeri hareketlerinde tam kararlı idiler: "Ben 27 Nisan tarihlerinde Derbent'te, 27-de Khudat, 28 Nisan Dəvəçidə, 30 Nisan Yaşmada, mayın 1-de Bileceri-Bakü'de olacağım". Ameliyatın son derece gizliliği, A. Mikoyanın yönetimi altında Türk dilini, meşetini, yerel koşulları bilen grubun (Q. Musabəyov, H. Cəbiyev ve b.) Kılavuz-yardımcı işlevi, Azərbaycan hükümetinin esas askeri güçlerinin batı sınırında yoğunlaşması sonucunda Yalama-Bakü bölgesinde yerleşmiş cüzi gücün sivil uyanık davranışı Nisan 27-ne geçen gece Azərbaycan Cumhuriyeti'nin devlet sınırlarının ihlal ve topraklarının işgalini sağladı. Yalama istasyonunda iki saatlik savaş Azərbaycan herbçilerinin yenilgisi ile bitti: "Onlar üçe yakın topçu divizionunu kaybetti, 600-700 kişiye esir düştü". Rus ordusu ise otuz kişiye kayıp verdi. "Üçüncü İnternasional" zırhlı tren Bileceri istasyonuna varınca Azərbaycan hükümeti birliklerinin mağlubiyetinden haberdar oldu. Azərbaycan parlamentosu olgu karşısında kalarak realiteyle barışmağa mecbur oldu. Fakat Bakü'de ayaklanma başlanmamış - aprelin 26-dan 27-ne geçen gece XI ordu hisseleri Azərbaycan topraklarına girdi Bakü'ye doğru ilerlemeye başladı. Sınır kuvvetlerinden oluşan az sayıdaki Azərbaycan ordu hisseleri düşmana mukavemet gösteremedi. Askeri gemilerin topları denizden parlamento binasına tuşlandı. XI ordunun Azərbaycan'a saldırısı ile eş zamanlı 27 Nisan'da gündüz saat 12-de AK (b) P MK ve RK (b) P Kafkas Diyar Komitesinin Bakü bürosu adına iktidarı devretmek hakkında Azərbaycan parlamentosuna ultimatom verildi. Azərbaycan parlamentosuna

hakimiyeti teslim etmek konusunda AK (b) P Bakı bürosu, Merkezi İşçi toplantısı adına H. Sultanov ultimatom verdi: "İktidarın devrilmesinde ben kendim bizzat katıldım. Ben çok iyi anlıyordum ki, arkamızda MK'dan olan sayın arkadaşlar değil, yalamaya bulunan kırmızı süngüler duruyor ... MK-ya ümit etmiyordum ki, o işi lengide olabilirdi ". XI ordu aksine, "eğer günde 25 kilometre irəliləyirdisə, Azərbaycanda bu hız günde 50 kilometre oldu". Azərbaycan parlamentosunun faaliyeti aynı gün saat 20.45'te sona erdi. Parlamento aşağıdaki koşullarla iktidarın Azərbaycan kommunistlərinə verilməsi kararı çıkarttı:

1. Rus ordusu Bakü'ye girmeden demiryolu ile doğrudan Anadolu'nun yardımına gidecek;
2. Azərbaycan istiklali ve toprak bütünlüğü her türlü tecavüz ve ilhak korunacak;
3. Azərbaycan Ordusu olduğu gibi saklanacak;
4. Azərbaycan'ın siyasi partileri için faaliyet özgürlüğü sağlanacaktır;
5. Geçmiş devlet adamları, hükümet üyeleri ve milletvekilleri takip edilmez, devlet daireleri görevlileri iş yerleri saklanacak, sadece rehber görevlileri değiştirilecek;

6. Özgür ortamda toplanacak Azərbaycan konseyleri iktidarın yönetim biçimlerini belirleyecek. 1920 yılı 28 Nisan Azərbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi. Azərbaycan Cumhuriyeti sovetləşdirildikdən sonra 1920 yılının henüz sadece Haziran-Temmuz aylarında Olağanüstü Komisyon hükmü ile Azərbaycan Halk Cumhuriyeti Ordusu'nun 15 den fazla tanınmış askeri kumandanları, özellikle tuğgeneral: Firudin bey Camal bey oğlu Vezirov; Gaytabaşı Abdülhamit bey; Kaçar Feyzulla Mirza; Kaçar Mehmet Mirza; Kaçar Emir Kazım Mirza; Yedigarov David bey; Həşimbəyov Aliyar bey; Selimov Habib bey; Sulkeviç Matvey Aleksandroviç; Tlexas Murad Qirey; Usubov İbrahim Musa oğlu; Talışhanov Habib bey; Albay: Qalajev Danyal Bey; Kaçar Sadrettin Mirza; Şıxlinski Rüstəm Bey ve diğərləri idam edilmişdir. Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmemiş, mevcut uluslararası hukuk kurallarına ihlal yapılmaksızın Rus ordusu sadece sınırı geçmiş, gelip Bakü'de hükümet üyelerini, yabancı misyonları hapsederek qazamata göndermişdir ve Devrimci Askeri Konsey'e tentene ile bildirmişdir: "25 Nisan tarihli 52 numaralı emirde koyduğunuz görev yerine getirilmiştir". Ölümünden esinlenerek, orduya "biraz mehdudiyetle" yeni emir verilir: "XI ordu birlikleri

Azerbaycan'ın, eski Rus İmparatorluğu sınırları içinde tüm arazisine yiyələnsin. Asla İran'ın sınırlarını geçmemek ". "Özel dünya siyaseti" icat edenler için reva görülen her hareketin özel de temeli oluyordu. Azerbaycan'ın bağımsız siyasi birim olarak Rusya tarafından tanınacağı takdirde bile Bakı (petrol) davasından el çekmeyen Bolşevik önderler "madalyası" diğer yüzüne çevirmekle ucube araçlar ediyorlardı: "Bakını xətərsizliklə tutmaq amacıyla işçilerin içten çıxışını kolaylaşdırmaq üçün Azerbaycan'a savaş ilan etməyə bizim özel dünya politikamız yol mu ? "Böyle cəfəngiyyata zaman harcamadan mesele daha hızlı, kolay çözüldü: ne Azerbaycan'ın bağımsızlığı tanındı ne de ona karşı savaş ilan edildi. Doğrudan ve kesin hamle aylarca uzanan intizara son verdi: Bakü petrolü Rusya'nın emrine geçti. Hemin zaman Avrupa ülkelerinde konumu İngiltere'nin pozisyonu: İngiltere'nin Rusya'ya karşı yürüttüğü siyaset ikili politika idi. Bir yandan o, Bolşevizm'i silah gücüne yıkmaya çalışsan, "tek ve bölünmez Rusya" için mücadele veren rus generallarını savunuyor, diğer taraftan yeni kurulan devletleri kendi bağımsızlıklarını korumaya heveslendirirdi. İşte bugün de böyledir.

Fransa'nın pozisyonu: Fransa Çarlık Rusyası'nın borcu öyle düzeydeydi ki, Rusya'nın bölünmesi neredeyse her bir Fransız ailesinin çıkarlarına toxunurdu. Bunlar da kendi paralarının havliyle idi.

Azerbaycan'da Nisan darbesinin Rus ordusu tarafından gerçekleştirildiğini ve baş tuttuğunu tüm tarihi belgeler açık, doğrudan temsil eder ve onaylar: "Eğer devrim kansız keçibse, Müsavat hükümeti devriliyor, bu demek değildir ki, bizim partimiz güçlüydü. Bu ona göre bele oldu ki, XI Altın ordu güçlü idi ". 1920 yılının Nisan ayında bağımsızlığı uluslararası düzeyde tanınmış Azerbaycan Halk Cumhuriyeti doğrudan askeri saldırı sonucunda çöktü. Sovyet rejimi Azerbaycan Halk Cümhuriyyətindən teslim aldığı 114 bin 'lik ülkenin büyük bir bölümünü Ermenistan başta olmak üzere komşu devletler taviz gidiyor. 1920 yılının Nisan ayının sonlarından 1941 yılının avqustuna kadar repressiyalara 47 bin kişi qetle getirilir . 1920 Mayıs 26-dan iyunun 4-dek Gence'de yaşandı.Bu isyan sırasında Azerbaycan ordusunun savaşçıları ve Gəncənin kahraman sakinleri 8 bin Rus askerini öldürdüler. Sonradan Gence'ye ek, diviziyalar gönderildi ve bu ordular Genceni yerle bir ettiler. On bin civarında Gence sakinini katlettiler. Sonradan Zaqatala, Şeki, Nahçıvan ve diğer bölgelerde de isyanlar yaşandı.Bu, bir daha kanıtıyor ki, Azerbaycan halkı işgal rejimi ile barışmayıb ". 1920 yılı 28 Nisan

işgalinden sonra Rusya Azerbaycan'da yıllarca kitlesel tutuklamalar götürdü, korkunç cinayetler, qaretler gerçekleştirdi. Azerbaycan'ın işgalinden sonra çeşitli ülkelerde ağır göç hayatı yaşamaya mecbur olan Muhammed Emin Resulzade şöyle yazıyordu:

“Bolşeviklerin karşılaştığı en büyük zorluk, edebiyat alanında idi.”Onlar Azerbaycan'da "proleter kültürü" sürdürmek istiyorlardı. Kısaca "proletkul" olarak adlandırılan bu formülün anlamı "formaca milli, içerik komünist" olan bir edebiyattır. Bolşevikler bu arzularına bir türlü ulaşamıyorlardı. Çünkü bu iş için hazırlanmış imkan ve insan yoktu. Okul gibi edebiyat da uzun süre komünizme yabancı olan ideologların etkisi altında kaldı. Nisan işgalinden sonra 21 Cumhuriyyet generali tutuklandı ve kurşuna dizdiler.Başta Mehmet Emin Resulzade olmakla tüm hükümet üyeleri tutuklandı bir çoku idam olundu.Bu darbenin olmasında en büyük rolü Lenin ve onun Azerbaycanda uzantıları Neriman Nerimanov olmakla hepsinin suçu vardır. Bununlada Azerbaycan halkı 70 yıl sovyet zulmünde yaşadı. Bu rejim kendisinin bütün varlığı boyunca Doğu'da ilk demokratik cumhuriyetin bayrağını yücelten gayretli soydaşlarımızla, onların hak işinin takipçileri ile mücadele etti. Azerbaycan halkının tarihinde ilk parlamenter cumhuriyet olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, aynı zamanda, tüm Doğu'da, özellikle Türk-İslam dünyasında ilk demokratik, hukuki ve laik devlet örneği idi.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kendisinin siyasi yapısına, gerçekleştirdiği demokratik devlet yapılanması önlemlerine, ayrıca karşısına koyduğu amaç ve görevlere göre de Avrupa'nın geleneksel demokratik cumhuriyetlerinden geri kalmıyordu. Fakat halkın kalbinde yaşayan özgürlük ateşini söndürmeye muvaffak olmadı. Halk kendisinin istiklal arzularını kuşaklar geçirdiler. Nihayet, 1991 yılında Azerbaycan yeniden kendi bağımsızlığını restore, şimdiki Azerbaycan Cumhuriyeti Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin siyasi varisi olduğunu halk iradesiyle onayladı.

KAYNAKÇA

1. Şimşir, Sebahattin, “Mehmet Emin Resulzade’ye Göre 27 Nisan 1920 Azerbaycan İşgali”, Yeni Türkiye, Temmuz-Ağustos, c. 1, sy. 16
2. Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti II-Cilt
3. Azerbaycan Tarihi V-VI-Cilt
4. Firdovsiyyə Ahmedova Halk Cümhuriyyətinin sukutu ve perdearkasi oyunlar makalesi
5. Nesiman Yakublu Mehmet Emin Resulzade S 123
6. Resulzade, Mehmet Emin, Esrimizin Seyavuşu, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Çağdaş Azerbaycan Tarihi, Bakı, Gençlik, 1991. s.92
7. Mehmetzade, Mirza Bala. Milli Azerbaycan Hareketi, Ankara, 1991
8. Bala, Mehmetzade Mirza, Millî Azerbaycan Hareketi-Millî Azerbaycan “Müsavat” Halk Fırkası Tarihi, Berlin, 1938.
9. Swietochowski, Tadeusz, Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920, İstanbul, Bağlam, 1988. s.239-240
10. Cemil Hasanlı,. Azerbaycan Tarihi, Ankara. 1998.

TARİHE DÜŞEN KARA LEKE: HOCALI ; SOYKIRIM MI, KATLIAM MI?

Kurtuluş Yılmaz GENÇ*

ÖZET

Bu çalışmada, insanlık tarihine bir kara leke olarak düşün Hocalı Katliamı konusu ele alınacaktır. Bu çerçevede, konunun farklı boyutları ortaya konacaktır. Hocalı Katliamı masum, savunmasız insanlara karşı işlenmiş bir insanlık suçudur. Bu katliam, Azerbaycanlı Türkleri hedef alması, onları belirli bir alanda yok etmeyi amaçlaması ve sistematik, planlı olması dolayısıyla bir soykırıma dönüşmüştür. Tarihte, Türklerin her zaman hatırlayacağı ve dersler çıkaracağı bu insanlık dışı olayda ölen 613 kişinin 106'sı kadın, 83'ü çocuk, 70'i ise yaşlıydı. Bu Türklerin bir kısmı işkencelerle öldürülmüş, organları kesilmişti. Ayrıca, 487 kişi ağır yaralı olarak kurtuldu ve bunların önemli bir kısmı sakat kaldı. O gün, 1275 kişi esir alınmıştı ve 150 kişiden de hiçbir zaman haber alınamadı. Türklere karşı gerçekleştirilen bu soykırım bütün Dünya'da daha yüksek sesle anlatılmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Hocalı, Soykırım, Katliam, Azerbaycan Türkleri, Ermeniler

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the massacre which was held in Khojaly, at February 26th, 1992. In this framework, the different dimensions of the event will be given. Khojaly massacre is a crime which was committed against innocent people, so it is

* Doç. Dr. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kyilmazgenc@gmail.com

a crime against humanity. This massacre targeted Azerbaijani Turks, it aimed an ethnic cleansing in an area, it was a systematic, a planned operation, so it became a genocide. The Turks should take lessons from this inhuman and barbaric event. At that inhuman event, totally 613 Azerbaijani Turks were killed. This number includes 106 women, 83 children, and 70 aged people. In addition, 487 individuals were seriously wounded, and many of them became disabled. Again, at that day, 1275 individuals were taken as captives, and no news was taken from 150 individuals. This genocide which was done against Turks, should be pronounced with higher voices in the world.

Key Words: Khojaly, Genocide, Massacre, Azerbaijan Turks, Armenians

Giriş

Kafkasya, etnik ve siyasal oluşum olarak Dünya'nın karmaşık bölgelerinden biridir. Bu bölgeyi daha da önemli yapan unsurlar ise dünyanın süper güçlerinden Rusya'nın buradaki varlığı, Azerbaycan petroleri, bölgenin batısında büyük Türkiye'nin bulunması, bu coğrafyanın Türklerin göç yolları üzerinde olması, İran'ın bölge ile ilgili emelleri, Ermenilerin kendilerine bir ülke yaratma çabaları, İslam ve Hıristiyanlığın iççeliği, Hazar Denizi'nin genel olarak çok zengin petrol ve doğalgaz yatakları barındırmasıdır. 26 Şubat 1992 tarihinde gerçekleşen Hocalı Katliamı bütün bu unsurlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Bu çalışmada, Hocalı katliamı değişik boyutları ile ortaya konacaktır. Buna göre, katliamın nedenleri, tarihsel süreç de göz önünde bulundurularak ele alınacak, yaşananların bir katliam mı yoksa soykırım mı olduğu değerlendirilecektir.

1. Karabağ Coğrafyası ve Tarihi

Karabağ bölgesi, büyük bir bölümü Azerbaycan ile Ermenistan arasında kalan, güneyi ise İran sınırları içerisinde bulunan 18.000 km²'lik bir toprak parçasıdır. Ermenilerin "Artsakh" olarak adlandırdıkları Dağlık Karabağ ise, Karabağ bölgesi içerisinde 4.392 km²'lik bir alanın adıdır. Bu bölgenin esas sahipleri Azerilerdir. Azeriler ya da Azerbaycanlılar, Orta Asya'dan Avrupa'ya ya da Batı'ya göç ederken bölgedeki Derbent Geçidi'ni kullanan Türk boylarının soyundandırlar. Ermeniler ise, Yunanistan'ın

Teselya (Selanik) bölgesinden Doğu Anadolu'ya gelip Urartuların egemenliğinde yaşayan ve sonra da Kafkasya'ya göç eden bir halktır (Ertan, 2016).

Ermenistan devleti, Azerbaycan toprakları üzerinde kurulmuştur. Ruslar, Kafkasya işgalinde verdiği desteğe karşılık Erivan'ı ve çevresini yurt olarak Ermenilere vermiştir. 1920 yılında da Nahcivan ile Ermenistan arasında kalan Zengozar denilen 7500 km²lik toprak Stalin tarafından Ermenilere bırakılmıştır. Bugün Ermenistan'ın üzerinde hâkimiyet kurduğu toprakların 53000 km²'si Türk toprağıdır (Ünal, 2007: 9).

Karabağ Bölgesi, 1555'te Amasya Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış, 1735 İstanbul Anlaşması ile İran'ın hâkimiyetine girmiş, 1805 Gence Anlaşması ile de Çarlık Rusyası bu bölge üzerinde egemenlik kurmuştur.

1917 yılında gerçekleşen Bolşevik (Ekim) Devrimi'nden sonra Rusya, Birinci Dünya Savaşı'ndan fiilen çekilmişti. Bu dönemde Kafkas Bölgesi'nde, hepsi de Bolşevik Devrimi'ne karşı olan üç önemli siyasi hareket vardı: Azerbaycan Türklerinin Musavat Partisi, Gürcülerin Sosyal Demokrat Menşevik Partisi ve Ermenilerin Taşnaksütyun'u (Aslan, 2010). Bu üç siyasal yapı, 24 Kasım 1917'de, Tiflis merkezli Maveray-yı Kafkas Federasyonu'nu oluşturdular. Ancak, bu federasyon 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Anlaşması'ndan sonra dağılmış ve yerine Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri kurulmuştur.

Bu üç cumhuriyet Kızıl Ordu tarafından, Nisan-Aralık 1920 döneminde ortadan kaldırıldı. Bu durum, Lenin ve Stalin'in "Kafkasya'nın Bolşevikleştirilmesi" politikalarının bir sonucuydu (Özkaraman, 2010).

Dağlık Karabağ için Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri 1905 yılında karşı karşıya gelmişler ancak bu çatışmalar Çarlık Rusya'sı tarafından bastırılmıştı. Ermenilerin aynı nedenle 1920 yılında başlattığı isyan ise Kızıl Ordu tarafından bastırılmıştı (Aslan, 2010; Özarıslan, 2014, 189).

1921 yılında Nahcivan, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlandı. Dağlık Karabağ ise önce Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'ne, aradan üç hafta geçtikten sonra ise, bu kez, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlandı. Bu gelişme ile birlikte, Laçın Bölgesi de Azerbaycan'a bırakılarak, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile fiziki ilişkisi ortadan kaldırıldı.

1953 sonrasında, Kruşçev döneminde, Ermeniler, Dağlık Karabağ'ın ya Ermenistan ya da Rusya Federasyonu'na bağlanmasını talep ettiler. Ancak, Moskova bu

isteğe kayıtsız kaldı. 1977 yılında yürürlüğe giren, Sovyetler Birliği'nin yeni anayasasının 87. Maddesiyle Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu bir kez daha onaylandı (Aslan, 2001; Özarıslan, 2014: 189-191; Özkaraman, 2010; <https://tr.m.wikipedia.org>).

Sovyetler Birliği'nde, 1985 yılında, Mihael Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra Ermeniler konuyu bir kez daha gündeme getirdiler. Bu durumun ortaya çıkışında, Gorbaçov'un ünlü Glastnost (Şeffaflık) ve Perestroyka (Yeniden yapılanma) politikalarının payı büyüktü. Buna göre, 1987 yılında 75 bin imzalı bir dilekçe Gorbaçov'a gönderildi. 20 Şubat 1988'de, Dağlık Karabağ Özerk Bölge Sovyeti, Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'la birleşmek istediğini taraflara ilettil. Bu isteği desteklemek için, Erivan'da 200 bin kişinin katıldığı bir miting düzenlendi. Buna karşın, Sovyetler Birliği yönetimi bir kez daha bu talebe kayıtsız kaldı.

2. 1992 Hocalı Katliamı

Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, 25 Ağustos 1990'da Bağımsızlık Bildirgesi'ni onayladı ve seçimlere gitti. Seçimlerde devlet başkanlığını Karadağ Komitesi'nin adı en çok bilinen üyesi Levon Ter Petrosyan kazandı. Bu noktadan sonra, Karabağ konusundaki hassasiyet Ermenistan siyasetini yönlendirdi. Diğer taraftan, Azerbaycan da, 30 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etti ve hemen sonrasında da Dağlık Karabağ'ı doğrudan kendi merkezi otoritesine bağladığını duyurdu. Dağlık Karabağ Ermenileri de Eylül 1991'de kendi bağımsızlıklarını ilan ederek bu gelişmeye yanıt verdiler.

Dağlık Karabağ konusunda en önemli isimlerden biri Ebufeyz Elçibey'dir. Elçibey'e bağlı yaklaşık 150 hafif silahlı Azeri 1990 yılından sonra Ağdam'da üslenmişti ve Dağlık Karabağ'ın başkenti Hankend (Stepanakerd)'in Ermeniler tarafından ilhak edilmesini engellemek için mücadele ediyordu. Öte yandan, Ermeni milisler de Suriye'de Bekaa vadisinde eğitiliyordu. SSCB Aerflot uçakları Halep-Erivan seferlerinde Ermeni milisleri ve silahları taşıyordu. Diğer taraftan, Sovyet Ordusu'nun 4. ve 7. alayları da Ermenilerin safındaydı (Aslan, 2010; Özarıslan, 2014; Özkaraman, 2010).

2.1. Hocalı Katliamı'nın Azerbaycan Petrolleri ile İlişkisi

1991 yılında Azerbaycan'da iktidarda Ayaz Muttalibov vardı. 1991'in sonlarına doğru Muttalibov, Hazer'deki Azerbaycan'a ait petrol hisselerinin %40'ını bir Amerikan şirketi olan AMACO'ya, %40 hissesini ise Ruslar'a devretmişti. Dolayısıyla, Azerbaycan'a yalnızca %20'lik bir pay kalmıştı. Ancak, bir süre sonra Muttalibov, Rusları sözleşmeden çıkardı. Bu gelişmeden kısa bir süre sonra Hocalı katliamı yaşanmıştır. Daha sonra Ebufeyz Elçibey iktidara geldi ve Hazer'daki petrol arama işlerinde ve petrol geçiş güzergâhlarında Rusya ve İran'ı dışlamıştır. Ancak muhalifler Rusların da desteğini alarak Elçibey'i iktidardan uzaklaştırma çabasına girdi. 1993 yılında Elçibey Londra'da bir petrol anlaşması yapmıştır, ancak, iktidardan uzaklaştırılınca bu anlaşma yürürlüğe girememiştir (Ünal, 2007: 9). Bütün bu gelişmeleri Azerbaycan'ın Dünya'daki en zengin petrol yataklarına sahip bir ülke olması gerçeğinden ayrı düşünmek olanaksızdır. Doğrudan ya da dolaylı olarak bu iki unsur arasında bir ilişki olduğu güçlü bir şekilde iddia edilebilir. Günümüzdeki savaşların esas olarak enerji kaynaklarını ele geçirmek için yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, Kafkasya'da yaşananların da bu konu ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olduğu iddiası oldukça gerçekçidir.

2.2. Katliam Nasıl Başladı?

Hocalı Rayonu, Ekim 1991'den sonra Ermeni Ordusu ve bölgedeki Ermeni milisler tarafından kuşatma altına alınmıştı. Bunun sonucunda, 30 Ekim 1991'den sonra karayolu ile ulaşım da tamamen kesilmişti. Tek sivil ulaşım aracı olan helikopter son kez 28 Ocak 1992 tarihinde Hocalı'ya ulaşmış, o tarihten sonra havayolu ile ulaşım olanağı da kalmamıştır. Son askeri helikopter ise 13 Şubat'ta Hocalı'ya ulaşmış, yiyecek ve yakıt götürmüştür.

24 Şubat 1992 tarihinde, Ermeni milisler, Sovyetler Birliği'nden kalma 366. Mekanize Piyade Alayı'nın zırhlı araçları, askerleri ve kurmay heyetiyle birlikte Hankend'in kuzeyindeki Azeri yerleşim yeri Hocalı'yı kuşattılar. Katliamın gerçekleştiği tarihte, 10 bin nüfuslu Hocalı'da 3 bin kişi yaşıyordu (Aymalı, 2017). Hocalı stratejik bir öneme sahipti çünkü yüksekteydi, Karabağ'ın tek havaalanına sahipti ve demiryolu üzerindeydi (Eldeniz, 2008; Oğan, 2015; Özarıslan, 2014; Özkaraman, 2010). Yine, Hocalı-Ağdam, Şuşa, Eskeran, Stepanakert yolu Dağlık Karabağ için son derece

önemliydi. Hocalı'ya yakın bölgedeki Ermeni askeri birliklerine komutanlık yapmış olan Monte Melkonyan katliam öncesi ve sonrasını günlüklerinde anlatmıştır: Buna göre, katliamdan bir gün önce Ermeni milisler kasabanın üç tarafından ilerleyerek halkı doğudaki tek çıkışa yönlendirmişlerdir. Yine, kasaba topçu atışı ile doğudaki bu çıkış dışında bütünüyle bombalanmıştır. Sözü edilen bu tek çıkışa yönelen ve doğudaki ormanlık tepelerden kaçmaya çalışan Azerbaycanlı Türkler, Ermeni milisler tarafından takip edilmiş ve katliam gerçekleşmiştir (Aymalı, 2017). Ermeniler şehri işgal edip, geride kalanları da acımasızca katlettiler. Çocuk, kadın, yaşlı demeden insafsızca saldırdılar. Sonuçta, 613 Azerbaycanlı Türk yaşamını yitirdi (Kayıpların daha çok olduğuna dair iddialar da vardır. Ör.: Şıkaliyev, 2017). Ölenlerin 106'sı kadın, 83'ü çocuk, 70'i ise yaşlıydı (Eldeniz, 2008). Bu Türklerin bir kısmı işkencelerle öldürülmüş, organları kesilmişti. Ayrıca, 487 kişi ağır yaralı olarak kurtuldu ve bunların önemli bir kısmı sakat kaldı. O gün, 1275 kişi esir alınmıştı ve 150 kişiden de hiç haber alınamamıştır (Aslan, 2010; Oğan, 2015; Özarslan, 2014; Özkaraman, 2010).

Ermeniler bu köyü işgal ederek bütün bölge halkına bir mesaj vermek istiyorlardı (Eldeniz, 2008). Bir başka ifadeyle, Karabağ'daki bütün Azerbaycanlı Türkleri bölgeyi terke zorluyorlardı. Sonuçta, Hocalı işgal edilmiş ve Dağlık Karabağ bir süre sonra bütünüyle Ermenilerin eline geçmiştir ve fiilen bir soykırım gerçekleştirilmişti.

2.3. Ermenilerin Katliamı Kabulü

Hocalı Soykırımı sonrasında bazı Ermeni yöneticiler ölümlerdeki Ermeni sorumluluğunu kabul ettiler. Örneğin, ASALA militanlarından Monte Melkonian'ın kardeşi Markar Melkonian, kardeşinin ölümünden sonra bir kitap yazmış ve Hocalı konusuna da bu kitapta yer vermiştir. Markar Melkonian'a göre, 'Arabo' adı verilen Ermeni milis grupları şehirden ayrılmakta olan Azerbaycan Türklerini izlemiş ve yakaladıklarını bıçaklamıştı. Bu Ermeni, "Hocalı stratejik bir hedefti, ancak aynı zamanda bir intikam eylemiydi..." demiştir. Bir diğer açıklamada ise, Ermenistan Savunma Bakanlığı ve Güvenlik Konseyi Başkanlığı yapmış olan Serge Sarkisyan, "Hocalı'dan önce Azeriler bizim şaka yaptığımızı, Ermenilerin sivil topluma zarar vermeyeceklerini sanıyorlardı. Hocalı'da biz bunu kırmayı başardık. Hocalı'nın anlamı budur..." demiştir (Aymalı, 2017; www.hurriyet.com.tr).

2.4. Hocalı Soykırımı'nın Uluslararası Alandaki Kabulü

İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch)'nın 1994 yılında yayımlanan raporuna göre, Ermeni milislerin Hocalı'yı kuşatması ve Azerbaycan Türklerini şehirden göçe zorlamaları sonucunda ortaya çıkan katliamın sorumlusu Ermenilerdi. Rapora göre, ölenlerden bazıları aşırı soğuklardan dolayı donarak ölmüşlerdi. Bu konuda bir başka görüş, İngiliz yazar Thomas DeWaal'e aittir. 2004 yılında konu ile ilgili bir kitabı yayımlanan DeWaal'e göre, Ermeniler başlangıçta katliam yapmayı planlamıyordu ancak, açılan ilk ateşten sonra yaşananların bir katliama dönüşmesi için ellerinden geleni yapmışlardı. Yine, 2013 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan Memorial/İnsan Hakları Savunma Merkezi raporu da Ermenilerin ilk ateşi başlattıkları ve bunu bir katliama dönüştürdüklerini teyit ediyordu (www.wikipedia.org; [https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas de Waal](https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_de_Waal); [https:// en.wikipedia.org/wiki/Memorial \(society\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Memorial_(society)))

3. 'Hocalı': Katliam mı Soykırım mı?

26 Şubat 1992 tarihinde Hocalı'da yaşananlar elbette bir vahşettir, katliamdır. Ancak, konu uluslar arası hukuk açısından değerlendirildiğinde hangi terim daha uygundur? Hukukçular, Hocalı'da yaşananların, uluslar arası hukuk terminolojisine göre 'soykırım' olarak nitelendirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Ör.: Arslan, 2017, 24-26). Kuşkusuz, 'soykırım', uluslararası hukuk açısından çok daha önemli sonuçlar yaratacaktır.

Soykırım (ya da genocide-jenoside) kavramı, Türkiye'nin de imzaladığı 1948 tarihli 'Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi' ile tanımlanmıştır. Bunun yanında, uluslar arası ceza mahkemeleri literatüründe de soykırım terimi mevcuttur (Ör.: Arslan, 2017, 24-26). Yine, 2002 yılında Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Divanı'nın kurucu anlaşmasının 6. maddesinde de soykırım suçu yer almaktadır. Soykırım suçunun uluslar arası farklı tanımlarında yer alan ortak unsurlar şunlardır (Ör.: Arslan, 2017, 24-26; Oğan, 2015; Özarslan, 2014):

a) Mağdur ya da mağdurların belirli bir ulusal, etnik, ırksal veya dinsel gruba mensup olması;

b) Failin bu ulusal, etnik, ırksal veya dinsel grubu kısmen ya da tamamen yok etme saikiyle hareket etmesi;

c) Fiilin sistematik olması, bir planın uygulanması şeklinde işlenmesi.

Bu çerçevede, eğer bir kesime yönelik bir eylem yukarıdaki üç unsuru bir arada kapsıyorsa bu bir soykırımdır. Peki, bu fiilin niteliği ne olabilir (Ör: Arslan, 2017, 24-26; Oğan, 2015).

-İlgili grup üyelerinin öldürülmesi;

-Grup üyelerinin ruh sağlıklarına ağır zararlar verilmesi;

-İlgili grup üyelerinin fiziki varlıklarının ortadan kalkmasına yol açacak şartlar altında zorla bulundurulmaları;

-İlgili grupta doğumlara engel olacak önlemlerin alınması;

-Bir grubun çocuklarının zorla başka bir gruba nakledilmeleri.

-Bu tür eylemlerin savaş ya da barış zamanında gerçekleşmesi suçun soykırım olma durumunu ortadan kaldırmamaktadır. Yine, bu fiillere herhangi bir şekilde iştirak edenlerin de soykırım suçundan cezalandırılmaları gerekmektedir.

Yukarıda ifade edilen ölçütler çerçevesinde Hocalı Katliamı'nın bir "soykırım" olduğu açıktır. Hocalı Soykırımı, Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından 9 Aralık 1948'de kabul edilen sözleşmenin 2. Maddesinde yer alan "milli, etnik, ırki ya da dini bir grubu kısmen veya tamamen imha etme" şeklinde tanımlanan "jenosit/soykırım" kavramı kapsamında değerlendirilebilir. Şöyle ki: Mağdurlar Azerbaycan Türkü oldukları için saldırıya uğramışlar, katledilmişler, işkenceyle öldürülmüşler ya da sakat bırakılmışlardır. Yine, failer Azerbaycan Türkleri'ni belli bir bölgeden bütünüyle uzaklaştırma ya da belirli bir bölgede yok etme saiki ile hareket etmişlerdir. Nihai olarak, fiil sistematik bir yok etme planının uygulanması şeklinde vuku bulmuştur. Katliamı gerçekleştirenlerin, Azerbaycan'ı terk etmek zorunda kalan ve Azerbaycan Türklerine karşı büyük bir kin ve nefret duyan Ermeniler olması bu savı kanıtlamaktadır.

Hocalı'daki vahşetin Sumyakıt'ta yaşananların dördüncü yıldönümünde gerçekleşmesi bir rastlantı olamaz. Yine, katliamın bir kuşatma sonucu gerçekleşmesi, kuşatmadan tek bir çıkış yolu verilip buranın da Ermeni milisler tarafından tutulması yaşananların planlı olduğunu, sistematik bir eylem olduğunu ortaya koymaktadır. Öte

yandan, Ermeniler şehirden kaçanların masum, silahsız, özellikle kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan Azerbaycan Türkleri olduklarını bile bile onlara ateş etmişler, öldürmüşler, işkence yapmışlar ve vücutlarını parçalamışlardır. Yapılan hareket belli bir etnik gruba yöneliktir ve bu gruptan kimseyi ayırt etmemiştir. Bütün bunlar, 26 Şubat 1992'de Hocalı ilçesinde yaşananların bir katliam, bir vahşet olduğu kadar bir soykırım hareketi olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu noktada, bu hareketin sınırlı bir alanda gerçekleştiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç

Ermeniler ve Batı Dünyası her fırsatı Türkiye ve Türkler aleyhine kullanma çabasındadırlar. Hocalı Soykırımı için de bu böyledir. Kendi gerçekleştirdikleri vahşetin fotoğraflarını, Türkiye, Azerbaycan ve Türkleri, Dünya'da zor durumu düşürmek, Türklerin pazarlık güçlerini azaltmak için bir fırsata çevirmek yolunda gayret sarf etmektedirler. Bütün bu Ermeni oyunlarının üstesinden gelmek için ne yapmak gerekir? Öncelikli olarak, Hocalı Soykırımı ayrıntılarıyla bütün Dünya'ya, olabilecek her ortamda, her fırsatta anlatılmalıdır. Bu amaçla sivil toplum kuruluşları oluşturulmalı, var olanlar güçlendirilmelidir. Uluslararası Hukuk'un yarattığı olanaklar kullanılmalı ve hak aranmalıdır. Yine, uluslararası alanda lobicilik faaliyetlerine önem verilmelidir. Her yıl 26 Şubat günü Türkiye ve Azerbaycan'ın dış temsilciliklerinde resmi törenler düzenlenmeli, sergiler açılmalı, akademik çalışmalar yapılmalıdır. Konunun, Türkiye ve Azerbaycan tarafından ortak takibine devam edilmelidir. Bu çerçevede, ulusal meclisler güçlerini birleştirerek konuyu bütün dünya meclislerinde gündeme getirebilmelidir. Hocalı Soykırımı konusunda daha çok tez yazılmalı, bunlar kitaplaştırılmalıdır. 'Hocalı', özellikle Türk topraklarındaki yeni yerleşim yerlerine, sokak, cadde, mahalle ve semt adları olarak verilmelidir. Nihai olarak, 'Hocalı' tam olarak sahiplenilmelidir.

KAYNAKÇA

Abbashi, Eldeniz (2008). İnsanlık Ayıbı: Hocalı Katliamı. *Avşarelleri*, 3. www.turkoloji.cu.edu.tr Erişim Tarihi: 27.06.2017

Arslan, Khan Onur (X), "İkinci Bin Yılın Eşiğinde Bir İnsanlık Ayıbı: Hocalı Soykırımı", *Hukuk Gündemi*, 23-27. www.ankarabarusu.org.tr/siteler/4.pdf Erişim Tarihi: 27.06.2017.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Aymalı, Ömer (2017), “Hocalı Katliamı Nasıl Gerçekleşti?”, Tarih Dosyası. www.milliyet.com.tr (07.02.2017) Erişim tarihi: 02.07.2017

Aslan, Şeyda (2010), Karabağ ve Hocalı’da Ermeni Mezalimi’nin Türk Basını’ndaki Yankıları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Ertan, Özlem (2016), “Ermenilerin Kökeni”, Milliyet Gazetesi, 21.08.2016, <http://blog.milliyet.com.tr/ozlemertan>

Human Rights Raporu, “Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh”, 1994, <http://www.hrw.org/reports/pdfs/a/azerbaj/azerbaj94d.pdf>.

Oğan, Sinan (2015), “Türlere Karşı Yapılan Soykırımlar ve Hocalı Sotkırımı”. Dış Politika Araştırma Merkezi / Güney Kafkasya.

(file:///C:/Users/Hp/Desktop/hocalı%4%B1/413-turklere-karsi-yapilan-soykirimlar

-ve-hocali-soykirimi.htm)

Özarıslan, Bahadır Bumin (2014), Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 187-214.

Özkaraman, Derya (2010), Hocalı Sıykırımı: Nedenleri, Fikri Altyapısı ve Sonuçları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul.

Pazarıcı, Hüseyin (2006), Uluslar arası Hukuk. Ankara: Turhan Kitabevi.

Şıkalyev, Emin (X), Ermeni Soykırımının İıyüzü. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler Erişim tarihi: 27.06.2017.

Thomas de Waal, Black Garden, Armenia and Azerbaijan Through Peace and War, 10th

Year Anniversary Edition, Revised and Updated, NYU Press, 2013.

....., Karabağ’da Üç Nesil Bir Soykırım. Türksam Yayınları: 01

Ünal, Cemil (2007), “15. Yılında Hocalı Soykırımı Üzerine Yapılan Panel”de Konuşma. Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, Şubat-Mart-Nisan, 3-22.

<https://tr.m.wikipedia.org>

www.hurriyet.com.tr, 26 Şubat 2015, “23 Yıl Önceki Hocalı Katliamı Nedir? Azerbaycan’da Neler Yaşandı?”

**YİRMİ BEŞ YILLIK SOYKIRIM:
AZERBAYCAN SİNEMA FİMLERİNDE HOCALI DEHŞETİ**

**İYİRMİ BEŞ İLLİK SOYQIRIM:
AZƏRBAYCAN KİNO FİMLƏRİNDƏ XOCALI DƏHŞƏTİ**

Samira RZAYEVA*

ÖZET

Hocalı faciası XX yüzyılın en korkunç trajediler sırasındadır. Azerbaycan'ın en eski yerleşim sitelerinden biri olan Hocalı kentine 1992 Şubat 25-den 26-sına bağlayan gece ermeni silahlı birlikleri Hankendi şehrinde yerleştirilmiş eski SSCB 366. askeri alayının yardımıyla silahsız ve savunmasız halka saldırmış, şehir Ermeni birlikleri tarafından çevrelenmiştir. Bir gecenin içinde Xocalı yerle bir edilmiştir. Sonuçta Hocalı halkından 613 kişi öldürülmüş, 487 kişi sakat olmuş, 1275 kişi huzurlu sakin - yaşlılar, çocuklar, kadınlar esir alınarak akılalmaz ermeni zulmüne, hakarete maruz kalmışlardır.

Hocalı konusu Azerbaycan sanatının tüm alanlarında olduğu gibi, sinemada da kendini tezahür eder. Azerbaycan sinematoqrafisyenlerinin yaratıcılığında Hocalı konulu filmler önemli yer tutmaktadır.

Karabağ Savaşı, Hocalı katliamı, genel olarak savaşın dehşetlerinin en etkili görsel çözümünü sağlamış "Feryat" filmidir. Ünlü sinema adamı Vaqif Mustafayevin senaryosu esasında merhum senetkarımız Ceyhun Mirzeyevin yapı verdiği ve başrolünü oynadığı filmde savaşın acı-acısı ustalıkla gösterilir.

Hocalı olayına dair ilk uzun metrajlı filmi olan "Haray" da (yönetmen - Oruç Qurbanov, senaryo - Nüşabə Memmedova, Eldeniz Quliyev) Hocalı trajedisini yaşamış iki kardeşin - erkek kardeşle kız kardeşin düşman kapsamından çıkmak için olmadık

* Sanat eleştirmeni, sinemacı , Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncəsənət Üniversitesi, doktora öğrencisi (sonuncu dönem), samirarzayeva0@gmail.com

belalara qatlaşmalarından konuşuluyor. Ermenilerin Azerbaycanlı esirlere verdikleri acılara şahit olan bu iki genç, çıkış yolunu kendilerini dağdan atmakta görürler. “Haray” filminde Hocalı'da insanlığa karşı işlenen korkunç katliam yansıtılır.

Azerbaycan kinematoqrafında yönetmen Mərahim Fərzəlibəyovun çəkdiyi “Kırmızı kar”, “Güneşin battığı yer ...”, “Hoca”, yönetmen Mehriban Elekberzadenin “Hocalı Soykırımı” adlı belgesel filmi, “Azerbaycanelefilm” de filme alınan “Hocalı”, “Hocalı Soykırımı”, “Hocalı tanıkları” gibi örnekler de ilginç sinema eserlerindedir.

Anahtar kelimeler: Karabağ, Hocalı, Soykırım, Sinema, Film

TWENTY-FIVE YEARS OF GENOCIDE: THE HORRORS OF KHOJALY IN THE AZERBAIJANI MOVIES

ABSTRACT

The Khojaly tragedy is one of the most terrible tragedies of the twentieth century. Armenian armed forces with the help of the former Soviet Union of the 366th Infantry Rifle Regiment of the military attacked at night on February 25, 1992, to Khojaly city of Azerbaijan, which is one of the oldest settlement, to unarmed and helpless people, the city was surrounded by Armenian armies. Khojaly was razed to the ground in one night. As a result, 613 people were killed, 487 people became disabled, 1275 civilians - elderly people, children and women were taken captive by Armenians were subjected to persecution and insults.

The Khojaly manifests itself in all areas of Azerbaijani art as well as in cinema. Films devoted to Khojaly occupies an important place in the creativity of Azerbaijan cinematographers.

The Karabagh War, the Khojaly massacre, film “Feryad” (The Scream), which has provided the most effective visual solution of the horrors of war in general.

On the basis of the screenplay of well-known movies worker Vagif Mustafayev’s and the late actor Jeyhun Mirzayev’s structure and the head played a role is skillfully rendered pain of war in the film.

The first feature film about the Khojaly genocide “Haray” (Cry) (director - Oruc Qurbanov, script - Nushabə Mammadova, Eldeniz Quliyev) is spoken two teenagers

who have experienced in the tragedy – to get out of the enemy encirclement. The two teenagers who are witnessed given torture from Armenians to the Azerbaijani captives threw themselves down from mountain. In Khojaly, horror and massacre against humanity is reflected in the “Haray” movies.

Director Marahim Farzalobayov of film “Red Snow”; “The place of sunset...”, “Khoja”, the documentary film of director Mehriban Alekberzadeh “Khojaly genocide”, “Azerbaijantelefilm” also recorded “Khojaly”, “Khojaly genocide”, “Khojaly witnesses” such as examples are interesting movies in Azerbaijani cinematography.

Keywords: Karabakh, Khojali Genocide, Movies, Films

Giriş

Azərbaycanda və bütün dünyada Xocalı soyqırımının işıqlandırması əsasən Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Çingiz Mustafayevin adı ilə əlaqələndirilir. Onun qısa müddətli hərbi jurnalistik karyerasında ən vacib xidməti Xocalıda törədilən vəhşilikləri lentə almaq olmuşdur.

Qarabağ mövzusunda film deyəndə fikrə ilk növbədə süjet xətti, faciəvi hekayəsi, aktyor ifası ilə “Fəryad” gəlir. Çünki sonralar mövzu dəfələrlə ekranlaşdırılsa da, tamaşaçı Qarabağ savaşını ekranda ilk olaraq daha çox “Fəryad”ın fonunda seyr etmişdir.

Ceyhun Mirzəyevin çəkiliş vaxtı həm rejissor işinin, həm də baş qəhrəman obrazının öhdəsindən böyük məharətlə gəlməsini şərh edən filmin ssenari müəllifi Vaqif Mustafayev rejissoru hər bir filmin ən aparıcı şəxsi hesab edir: “Filmin ssenari müəllifi, montaj edəni, operatoru və s. hamısı demək olar ki, rejissorun fikrinə xidmət edir. “Fəryad” filmində görünən hər bir kiçik epizodun canlı alınması Ceyhunun ustalıqından xəbər verir, onun Vətənə, Azərbaycanımıza olan məhəbbətindən xəbər verir. Onun vətənpərvərliyi filmdə öz yerini tutub. (Qaraqızı (Quliyeva), 2006, s.230)

Filmin operatoru Kənan Məmmədov rejissor Ceyhun Mirzəyev haqqında belə deyir: “Bir epizod haqqında da danışmaq istəyirəm. Bu epizod Ceyhun Mirzəyevlə bağlıdır. Filmin əvvəlində Xocalı soyqırımını təsvir edən səhnə çəkməli idik. Bizim milli qəhrımanımız, cəsur jurnalist və əsl vətəndaş Çingiz Mustafayevin çəkdiyi kadrları dəfələrlə görmüşəm. Biz bədii kinoda sənədli kadrları bərpa etməyi qarşımıza məqsəd

qoymuşduq. Səhnəni çəkməzdən əvvəl biz Naftalana gedib, burada məskunlaşan Xocalı qaçqınları ilə görüşdük. Məsələni onlara danışdıq. Arxamızca 100-150 nəfər Xocalılı gəldi. Onların arasında qoca da var idi, qarı da var idi, uşaq da. Murovdağın sağ cinahına qar təzəcə düşmüşdü. Mən uşaqlara dedim ki, heç kəs burda gəzməsin, qarı tapdalamasın. Sonra kameranı qurduq. Adamlara qarın üzərinə necə uzanmalarını başa saldıq. Eynilə Çingizin çəkdikləri kadrları təkrar etdik. Hamı qarın üstünə uzanmışdı. Yanvar ayın sonu idi. Soyuq adamın iliyinə işləyirdi. Bir də arxadan eşitdim ki kimsə ağlayır. Geriyə dönəndə gördüm ki, bu Ceyhundur. Bir var qadın ağlamağı, bir də var kişi ağlamağı. O için-için ağlayırdı.” (Kazımzadə, 2010 s.206)

“Haray” filmi, Xocalı faciəsi haqqında 1993-cü ildə istehsal olunmuş Azərbaycan filmidir. Kinolent yazıçı Nüşabə Məmmədovanın “Haray” pyesinin motivləri əsasında çəkilmişdir. Ssenari müəllifi Nüşabə Məmmədova, Eldəniz Quliyev, rejissoru Oruc Qurbanovdur.

Filmdə iki yeniyetmənin-qardaşla (Tacir Əzizov) bacının (Nüşabə Abdullayeva) düşmən əhatəsindən çıxmaq üçün olmanın əzablara qatlaşmalarından danışılır. Ermənilərin azərbaycanlı əsirlərə verdikləri olmanın əzablara şahid olan iki yeniyetmə, çıxış yolunu özlərini dağdan atmaqda görürlər. Filmdəki hadisələr real faktlara əsaslanır. “Real tarixi hadisələr ətrafında kinossenarilərin yaradılması dünya praktikasında adi hal sayılsa da, hadisələrə siyasi qiymət verilməməsi ağırlı məsələdir. Faktların, onları törədən səbəblərin tamaşaçıya ekran dilində çatdırılması müəyyən bir hadisəni tarixin yaddaşına həkk etmək cəhdi kimi görünərsə də, əslində, həmin hadisənin ekran sənədinə, hüquqi dəlilə çevrilməsi peşəkarların sosial məsuliyyətidir.” (Dadaşov, 2009, s.422)

Əl-ələ tutub qarlı dağlara üz tutaraq yaraqlılardan qorunmaq istəyən bacı-qardaşın hər addımda düşmənlə rastlaşmaqla, faciə ilə üz bəüz dayanmaları, hər dəfə çaxmağın çəkilib, titrək barmağın tətiyə yaxınlaşması, bacının güllənin açılması tələbi, ölümü könüllü seçməsi saspens yaratsa da, onların yeni-yeni faciələrin – ölümlərin şahidinə çevrilmələri, azğınlaşmış yaraqlıların körpələri doldurduqları nəhəng boruları hər iki tərəfdən qaynaq edərək, od vurub dərəyə yuvarlamaları, uşaqların qulaq tutulan harayı altında törətdikləri vəhşiliklərdən həzz alaraq rəqs etmələri fabula-süjet əlaqəsini tənzimləyir. Filmdə çəkilmiş uşaqlar və kütləvi səhnələrin iştirakçıları kütləvi qırğından qurtula bilmiş xocalıların olması ekran hadisələrinin reallığa yaxınlaşmasında müstəsna

əhəmiyyət kəsb eməklə yanaşı, qarlı qış mövsümünün ayazlı, şaxtalı gecə çəkilişlərində iştirak edənlərin fədaakarlığının göstəricisidir. (Dadaşov, 2009, s.424)

“Biz qayıdacağıq” filmi 2007-ci ildə “Azərbaycanfilm” Kinostudiyası istehsal olunan Xocalıda şəhid olanların əziz xatirəsinə həsr olunmuş Natiq Rəsulzadənin ssenarisi əsasında rejissor Elxan Qasımovun filmidir.

Filmdə Qarabağ müharibəsi bir uşağın dili ilə canlandırılır. Müharibənin bütün dəhşətləri bu balaca oğlanın gözü qarşısında baş verib. Onu öz torpağına qayıtmaq arzusundan heç bir güc döndərə bilməz.

Azərbaycan torpaqlarının işğalı, Xocalı faciəsi, ermənilərin törətdiyi qətləmlər, Qarabağ müharibəsinin faciəvi nəticələri, qaçqın-köçkün taleyinin çətin məqamları filmin süjet xəttinin əsasında dayanıb. Erkən yaşlarında doğmalarını itirən Zakir Qasımovun (Pərvaz İbrahimli) payına isə bu müharibədən həyatın boz üzü və xatirələrin acısı düşüb.

Filmin qəhrəmanının atası Xocalı soyqırımı zamanı həlak olmuşdur. Gözəl səsi olan bu gənc Musiqi Akademiyasına getməyə hazırlaşsa da, fikrini dəyişir və Hərbi Akademiyaya oxumağa gedir.

2012-ci ildə “Bakıfilm” studiyasında istehsal olunan “Xoca” filminin rejissoru və ssenari müəllifi hərbi reportyor Vahid Mustafayevdir. Baş prodüser Mir Şahin, prodüser Eyyub Danişvər, bəstəkar Yaşar Baxış, səs rejissoru Məsud Behnam, operator Afşin Əlizadə, montaj edən isə Elşad Rəhimovdur. Baş rollarda isə İlqar Musayev, Nigar Bahadırqızı, Telman Əliyev, Nəcibə Hüseynova, Elmira Yaqubova, Mina və başqaları iştirak edib.

Vahid Mustafayev filmin nümayişindən sonar çıxış edərək demişdi: “Film uzun əsrlər boyu bu torpaqlarda yaşayan, əzab əziyyət verilərək öldürülən qadın, uşaq, qoca, silahsız insanlar, ümumiyyətlə Xocalı soyqırımının bütün qurbanlarının xatirəsinə həsr edilmiş özünəməxsus kinoabidədir: “Bu film sevgi və xəyanət, qəhrəmanlıq və qorxaqlıq, erməni yaraqlılarının və Rusiya ordusunun 366-cı motoatıcı alayının bizim torpaqlara gətirdiyi dəhşətli söz olan “soyqırımı” haqqındadır”. Film çəkilərkən rejissor başda olmaqla böyük bir kollektiv 75 gecə fasiləsiz işləyib. “Keçən ilin fevral ayında bu filmi çəkməyə başlayanda mənim Xocalı haqqında 20 faiz məlumatım var idisə, indi bu, 90 faizdir. Bu filmi çəkməyi məndən atam xahiş etdi. Dedi ki, bir oğlum əvvəlini çəkdi, sən də sonrasını çək. Hesab edirəm ki, hər kəs “Xoca” filminə ən azı 7 dəfə baxmalıdır.

Mən bəlkə də ona min dəfə baxmışam. Filmin adı da mənim ideyamdır”. Çəkilişlərin aparıldığı məkanlar isə əsasən Şəki, Şamaxı, Yevlaxdır. Rejissorun sözlərinə görə, filmin kollektivində 14-ə yaxın İran vətəndaşı da iştirak edib. (Musavat, 2012)

“Xocalı soyqırımını 20 ildən artıqdır ki, bizim qəlbimizi, ruhumuzu göynətməkdə, ağrıtmaktadır. Biz bu hadisələrin mahiyyətini artıq anlayırıq, bu ağrılar hələ uzun illər bizim yaddaşımızda yaşayacaq. Biz bu problemlərin tarixi yükünün daşıyıcılarıyıq. Qarabağ mövzusunda hər yeni bədii əsər bizi yalnız o günlərə qaytarmaqla kifayətlənməməli, həm də öz bədii estetik mahiyyəti ilə bu günün ruhuna köklənməlidir. “Xoca” filmi də bu anlamda çox dəyərlidir və tamaşaçı kimi uzun zaman onun təsirindən ayrıla bilmirik. Filmdə bizi düşündürən, hadisələrin mahiyyətini anladan epizodlar çoxdur. Uğuru montaj, güclü operator işi, maraqlı tərtibat filmin uğurlu cəhətləridir.”

Filmin fabulasında iki bir-birini tamamlayan süjet birləşir. Hər ikisi də dinamik hadisə fonunda cərəyan edir. Filmdə hadisələr Bakıda və Xocalıda paralel şəkildə baş verir.

İki bir-birini sevən gəncin toy mərasiminə hazırlıq gedir. Toyun bəyi Ələkbər düşmən mühasirəsində olan Xocalıdandır. Anası ilə qardaşını toya gətirmək üçün Xocalıya gedir, lakin artıq yollar bağlandığından geri qayıda bilmir. Xocalının mühasirəsi yarıdır və şəhərin dəhşətli anları başlayır. O, silah götürüb döyüşmə atılır. Bakıda isə Günəlin toy mərasimidir. Atası Günəli Ələkbərə vermək istəmirdi. Qızı varlı bir adamaərə vermək arzusunda idi. Ona müharibədə vuruşmuş bir zabıtə qız vermək sərfəli deyildi. Çünki əqidəsi budur, belə insanlar əxlaq, mənəviyyat kimi keyfiyyətlərdən uzaqdırlar. Elə aktyor da qəhrəmanın bu keyfiyyətlərini qabartmağa səy göstərir. Bəy öz toy etmək nə qədər məntiqsizdirsə, ata da bir o qədər mənəviyatsızdır. Qızını vermək istədiyi varlı ailədən olan oğlanı gəlinin yanında oturtmaq istəyən atanın hansı qeyrətindən danışmaq olar?

Toy davam edir, Xocalıda isə düşmən ordusu qırğın törətməkdədir. Ələkbər dostları Yura və Arzu ilə vəziyyətdən çıxış yolları axtarırlar. Burada poçta işləyən bir qız elə ilk görüntüdə diqqəti çəkir. Onunla Yuranın sevgi süjeti filmin uğulu epizodlarından. Sonradan tamaşaçı bu iki gəncin nakam taleləri ilə üzləşir və hər ikisinin taleyinə qəlbən acıyır. Dediym kimi bədii kinoda müharibə mövzusunda müxtəlif aspektlərdən yanaşılıb. “Xoca” filmində müharibə təkə torpaq uğrunda savaş deyil, o

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

həm də müxtəlif mənəvi baxışların çuğlaşdığı bir ekran əsəridir. Bu, əslində çox ağırlı bir mövzudur, onun həlli isə ciddi yaradıcı axtarış tələb edən məsələdir. Filmi bu sarıdan vaxtında yaranan kino əsəri hesab etmək olar. Çünki nəhayət, tanıdığımız və hər gün qarşılaşdığımız belə mənfi tiplər öz yerlərini bilməlidirlər, yeni nəsil onları tanımalıdır.

Filmdeki döyüş səhnələrinin təbii alınmasını böyük zəhmətin nəticəsidir və filmin başlıca uğurudur. (Mükərrəmoğlu, 2012)

2012-ci ildə “Günəşin batdığı yer...” adlı tammetrajlı bədii-sənədli televiziya filmi istehsal olunmuşdur. Filmin rejissoru Elşən Zeynallı, ssenari müəllifi Eldar İsgəndərzadədir.

Film erməni vəhşiliyi nəicəsində xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilmiş 613 nəfərdən çox Xocalı sakininin taleyindən, hadisələrin mahiyyətindən, faktlardan və baş vermiş soyqırımından bəhs edir.

Film Bakı şəhərində və Goranboy rayonunun Ağcakənd qəsəbəsində lentə alınıb. Bu qəsəbədə Xocalıdan olan məcburi köçkünlər məskunlaşıb. 1500 nəfərdən çox əhalinin çəkildiyi kütləvi səhnələr torpaqlarımızın düşmən tapdağından azad olunacağına bəslənən inamın təzahürüdür.

Film hadisələr zamanı öz doğma övladını boğmağa məcbur olmuş bir ananın dəhşətli hekayəsinin fonunda təqdim edilir. Həmçinin, Xocalıdan qaçmağa məcbur edilmiş və bütün qırğınları öz gözləri ilə görmüş şahidlərin tükürpədicə mü sahibləri, açılmış cinayət işinin Beynəlxalq konvensiyalara görə soyqırımı olmasını təsdiq edən faktlar, canlı xronika filmin əsas süjetini təşkil edur. Azərbaycanda indi də yaşamaqda olan erməni milliyətindən olan insanların xoşbəxt həyatına rəğmən azərbaycanlılara qarşı bədnam qonşularımızın törətdiyi vəhşiliklər əslində kimin kim olduğu barədə danılması mümkün olmayan həqiqəti ortaya qoyur. Ekran əsəri Xocalı soyqırımı haqqında faktları tam əks etdirməklə əslində əsl həqiqət haqqında toplu şəkildə təqdim edilib. Film ingilis, rus, fars və erməni dillərinə tərcümə edilib və nümayiş etdirilib. Bədii səhnələrdə aktrisa Aybəniz Əhmədova Xocalı sakini, Ceyhun Səfərov - jurnalist rolunda çəkilib.

Rejissor Eldar Quliyev Qarabağ müharibəsindən bəhs eddən filmlərə bir az fərqli rakursdan yanaşır: “Hesab edirəm ki, bu mövzuda ən sanballı filmlər Qarabağın, Xocalının işğaldan azad olunmasından sonra, elə o yerlərdə çəkilməlidir. Qarabağ, Xocalı mövzusunda film çəkmək hər bir rejissorun, elə mənim də borcumdur. Nəinki 20, hətta

100 ildən sonra da bu filmlər çəkilməlidir və çəkiləcək də. Gələn nəsillər bizim yaşadığımızı, xalqımızın başına gətirilən bəlaları tam təfəsilatı ilə bilməlidir. Şəxsən mənə gəlincə, inşallah, Xocalının işğaldan azad olunmasından sonra onun haqqında film çəkəcəyəm. Özü də elə çəkməliyik ki, onu dünyaya, həqiqətləri göstərə bilək. Faktı, sadəcə, xroniki yox, bədii çalarlarla göstərməliyik” (Nizamiqızı, 2017)

Xocalı elə bir faciədir ki, dünyada görünməyən dəhşətdir ki, onu heç bir filmə, kitabla, hər hansı bədii əsərlə bütün çalarları ilə ifadə etmək mümkün deyil. Görünür, bu ədalətsiz dünyanı inandırmaq üçün, kimin kim olduğunu anlatmaq üçün bədii filmdə, sənədli filmə və ümumilikdə müharibə kinosu, ədəbiyyatı formalaşmalıdır.

KAYNAKÇA

Dadaşov, A. Kinoşünaslıq. “Elm və təhsil”, Bakı, 2009, 542 s.

Kazımzadə, A. Kinooperator Kənan Məmmədov. Bakı, Mütərcim, 2010, 272 s.

Qaraqızı (Quliyeva), U. Azərbaycan filmlərinin yaranma tarixindən. I kitab. Bakı: “E.L.” Nəşriyyat və Poliqrafiya Şirkəti MMC, 2006, 688 s.

İnsanı heyrləndirən “Xoca” filmi.

<http://modern.az/az/news/35189#gsc.tab=0> 27.02.2013

Mükərrəmoğlu, M. “Xoca” Filmi Haqqında Düşüncələrim.” Mart 17, 2012

<https://strengthofturk.wordpress.com/2012/03/17/xoca-filmi-haqqinda-dusunc%C9%99rim/>

http://musavat.com/news/olke/xocalidan-behs-eden-xoca-filmi-ekrana-cixdi_118601.html 24.02.2012

Nizamiqızı, H. “Bitməyən müharibənin filmi. Və ya Xocalıdan qalan kadrlar.”

https://www.facebook.com/media/set/?set=a.379688558727513.102472.220198191343218&type=1&comment_id=5161041&offset=0&total_comments=3

HOCALI SOYKIRIMI

Akil SAMEDBEYLİ

Önce Soykırımı anlayışının BM'de 1948 yılında kabul edilme şekline bakalım:

-Ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir gurubun bütününün yada bir bölümünün yok edilmesi niyeti ile girilen şu hareketlerden herhangi biridir Soykırımı:

1. Gurubun üyelerinin öldürülmesi;
2. Gurubun üyelerine ciddi bedensel ya da zihinsel hasar verilmesi;
3. Gurubun yaşam koşullarının, gurubun bütününe ya da bir kısmına getireceği fiziksel yıkım hesaplanarak kasti olarak bozulması;
4. Gurubun içinde doğumları engelleyecek yöntemlerin uygulanması;
5. Çocukların zorla bir gurupdan alınıp diüerine verilmesi.

287

Ermeniler, Türklere karşı yukarıda sayılan hareketlerden sadece birini deyil, tamamını uygulamış ve bunu da zafer edasıyla qazetelere demeçler vermiş ve ya yazdıkları kitaplarda övünerek kaleme almışlar.

Örneğin, Ermenilerin fikir babası ve en önde gelen aydını sayılan Zori Balayan, "Ruhumuzun Dirçelişi" adlı kitabında Hocalıda 13 yaşlı Türk kızının kafa derisini yüzdükden sonra 7 dakikada can verdiğini ve bu süreci izlerken Ruhunun şahlandığını yazıyor. Aynı şekilde bir kaç Türk çocuğunun canını arkadaşı Haçaturla beraber aldıklarını da galip komutan edasıyla anlatmaktadır.

Hocalıda, Ermenilerin Türklere karşı yaptığı ve 20'ci yüzyılın son çeyreğinde dünyanın en vahşice soykırımı olan bu tarihi olayın canlı şahitlerinin verdikleri ifadeler tüylerürperticidir.

Şahit Kübra Paşayeva: Ali Eyvazov'un el-ayağını bağladılar ve tankla üzerinden geçtiler. 6, 7, ve 8 yaşındaki çocukların kafasını kopardılar. Ermeniler, esir aldıkları Tevekkül Emirov'u, kızları 8 yaşındaki Yegane ve 10 yaşındaki Hazangülü'n gözleri önünde ağaca sarılı vaziyette diri-diri yaktılar.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Benim de doğup büyüdüğüm tarihi Türk toprağı olan, fakat Sovyetler Birliğı kurulandan sonra Ermenilere verilen Basarkeçer ilçesinin Merkez Hastanesi başhekimini Ağvan Nersesyan, emekli olduktan sonra "Basarkeçer" gazetesine verdiği röportajda çalıştığı süre zarfında 100'den fazla Türk çocuğunu öldürdüğünü anlatıyor. Çok iyi hatırlıyorum, doktorunun Ağvan olduğu her Türk hasta ölü sayılıyordu. Onun elinden bir Türk hastanın iyi durumda hastaneden ayrılması mucize sayılırdı.

Dağlık Karabağın başkenti olan Hankenti şehir hastanesinde çalışan Ermeni doktor Edik Adamyan da çalıştığı sürede sadece Finge köyünden 6 kız çocuğunu tedavi adıyla ilerde anne olmak imkanından mahrum bıraktığını açıklamıştır.

Dağlık Karabağın kentlerinden Laçın Şehir Merkez Hastanesinde çalışmış Anna Grigoryan da bir ermeni olarak çalıştığı sürede yüzden fazla Türk çocuğunu Sovyetlerin bir kurusuyla öldürdüğünü açıklamıştır. Çocuk dünyaya geldikten sonra göbeğini keser ve içeriğe bir gepik(Türkiye'deki 25 kuruş büyüklüğünde) koyarak ağzını kapatırmış. Röntgen makinesi olmadığı için çocuğun rahatsızlığı belirlenemez ve en fazla iki ay içinde hayatını kaybeder.

Şimdiki Ermenistan olarak bilinen, ama 1828'e kadar aralıksız Türk toprağı olan İrevan hanlığı arazisine ilk defa 1828'de gelmesine rağmen bu gün bu arazide bir tek Türkün yaşamaması dünyada örneğine rastlanmayan bir soykırımı örneğidir. Hatta Türkleri göçe zorladıktan sonra Türklere ait mimari ve tarihi abideleri yok etmekle yetinmemiş, köpekleri ve diğer canlıları Türk'ten kalma olduğu gerekçesiyle kurşuna dizmişler. Çocukluğundan itibaren Türk'e nefret duygularıyla beslenen ve bu sebepten hastalıklı psikolojiye sahip olan Ermenilerin şimdiki Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, Erivan'da üniversite öğrencileri ile görüşte:"Karabağı bizim nesil aldı, sizin göreviniz Ağrı'yı almaktır!" diye Türkiye'ye karşı açıkça toprak iddalarını ortaya koymuştur.

Amerikan gazeteci Denis Jaffe, "The Hill" gazetesinde yazıyor:"Ermenistan Cumhurbaşkanı ve Savunma Bakanı Hocalı soykırımı iştirakçileridir.

Hocalı soykırımıyla ilgili İngiliz yazar Thomas De Wall, "Karabağ, Savaşta ve Barışta Ermenistan ve Azerbaycan" adlı kitabında Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyanın:"Hocalı'dan önce Azerbaycanlılar bizim şaka yaptığımızı, Ermenilerin sivil halka el kaldırmayacaklarını sanıyorlardı. Biz bu düşüncüyü kırmayı başardık" sözlerine yer vermektedir.

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

Polonyalı gazeteci, "Rurociag" dergisi Genel Yayın Yönetmeni Vitold Mihalkovski:"Biz Avrosarmatlarız" kitabının tanıtım toplantısında yaptığı konuşmada demiştir:

-Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal bu gün de devam etmektedir. Bu işgal çok sayıda insanın vahşice katle yetirilmesiyle sonuçlanmıştır. Sizin ermeni teröründen belki de haberiniz yoktur. Bilin ki, son yüzyılda Azerbaycan halkı defalarca ermeni terörüne maruz kalmış, sivil halka divan tutulmuştur. Azerbaycanlılara karşı Ermenilerin yapmış olduğu Hocalı soykırımıysa Azerbaycan tarihinin en kanlı sayfalarından biridir.

19 Şubat 2015 tarihinde Fransa Senati'nda Dağlık Karabağ konulu konferans yapılmış, bu konferansta Ermenistan konusunda uzman olan Fransız tarihçi Maksim Goen bir konuşma yapmıştır:

-Ermeniler Kafkaslarda problemlili bir toplumdur. Onlar Karabağ'ı işgal etmiş ve katliamlar töretmişlerdir.

Maksim Goen aynı zamanda Osmanlı dönemi ermeni soykırımı iddalarının uydurma olduğunu söylemiştir.

1990 yılında Azerbaycanın Tovuz kentinde 45 yıl hemşirelik yaptıktan sonra çıkan anlaşmazlık yüzünden Erivan'a göç eden Tamara Adamyan, Ermenistan Devletinin kendisine Milli Kahraman ünvanı vermesi gerektiğini açıklar. Sebep olarak çalıştığı sürede 100'den fazla erkek Türk çocuğunun göbeğine zehirli madde sürerek öldürdüğünü gösterir...

Hocalı'da Ermenilerin yaptığı soykırımına şahit olan Fransız gazeteci Jan iv Yonet:"Biz Hocalı faciasının şahidiyiz. Biz, Hocalı'yı koruyanların, yüzlerce sivil halkın, çocukların, ihtiyarların cesetlerini kendi gözlerimizle gördük. Ermeniler bizim helikopteri de ateşe tuttukları için video çekimini sona erdiremedik.Fakat yukarıdan gördüklerimiz de yapılan gaddarlığı anlamak için yeterliydi. Bu çok ürpertici bir manzaraydı. 5-6 yaşındaki çocukları, bebekleri, gebe kadınları merhametsizce katleden ermeni cellatları hiç kimseyle kıyaslanamazlar!"

"Moskovskaya Komsomolets" gazetesini yazarı Neftyanov:"Rehineler var. Fakat onlar artık yaşamaya yaramıyorlar. Kışın onları sabahleyin yalınayak karın, buzun üzerine çıkarıyorlar. Başlarından soğuk su döküyorlar. Kafalarında şişe kırıyorlar. Sonra yeniden koğuşlarına-hücrelerine salıyorlardı. Asıl işkence de bundan sonra

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-Kitabı

başlıyordu. Parmaklarını kapının arasına sıkıştırıyor, bağırttıkça lastik copla dövüyorlardı. Bunların bir çoğu bu işkencelere dayanamayıp deli oluyordu. Bir sonraki köyün işgalinde bir ermeninin, bir Türk çocuğu alıp ikiye böldüğünü gördüm. Sonra çocuğun bedeninin bir parçasıyla annesini yüzüne ve başına vurmaya başladı. O kadar vurdu ki, evladının kanına bulanmış zavallı kadın delirerek oynamaya başladı!"

Moskova'da yayınlanan 13 Mart 1992 tarihli "İzvestiya-Haberler" gazetesinde Rus Albay Leonid Kravets'in demeci yayınlandı:"Ben şahsen tepede yüze yakın ceset gördüm. Birinin kafası koparılmıştı. Her tarafta özel gaddarlıkla öldürülmüş kadın, çocuk ve ihtiyarlar görünüyordu!"

Fransa'nın başkenti Paris'te yayınlanan "Valer Aktüel" dergisinin 14 Mart 1992 tarihli sayısında yazıyor:"Bu özerk bölgede ermeni silahlı desteleri Yakın Şark'tan çıkmışlarla birlikte muasır teknolojiye, hatta helikoptere sahiptirler. ASALA'nın Suriye ve Lübnan'da askeri düşürgeleri ve silah ambarları vardır. Ermeniler yüzden fazla Müslüman köylerinde katliamlar türeterek Karabağ'daki Azerbaycanlıları mahvetmişler!"

İngiltere'nin "Fant Men News" televizyon şirketinin çalışanı R. Patrik Hocalı'da olmuştur ve şöyle diyor: "Hocalı'da yaşanan vahşiliklere dünya kamuoyunda hiç bir şeyle hak kazandırılmaz!"

14 Mart 1992 tarihli "Le Mond" gazetesi(Fransa):"Ağdam'da olan yabancı gazeteciler Hocalı'da öldürülmüş kadın ve çocuklar arasında kafatasları götürülmüş, tırnakları sökülmüş 3 kişi görmüşler. Bu, Azerbaycanlıların propagandası değil, bu bir gerçektir!"

Yukarıda yazılanlardan da görüldüğü üzere, Ermenilerin Hocalı'da yaptıkları bilinçli ve planlı Soykırımı'dır!

Tüm Şehitlerimizi rahmetle yad ediyorum!

Adalet yerini buluncayadek mücadelemiz sürecektir!

Saygılarımla!

**TATYANA ÇALADZE: “ZAMAN GELECEK ERMENİLER,
TARİHÎ NÜRNBERG MAHKEMESİ’NDE OLDUĞU GİBİ,
İTHAM EDİLECEKLER”**

Pervane MEMMEDLİ *

Ö Z E T

"26 şubat, 1992-cı yıl Azərbaycan tarixinə ebedi faciəvi gün kimi daxil olub. Bizi hala Hocalının huzurlu sakinlərinin katliamı ilə əlaqədar yeni beynəlxalq istintaq və məhkəmə prosesləri bekliyor, çünki katliam cinayətinin süresi, tarixi olmur. Politoloq və tarixçilər hələ də bu dramatik zamanın, ayrı ayrı mərhələlərini, anlarını açacaqlar. Tarixi olayların ardıcılığını, Erməni terrorizminin bütün gizli prujinlərinin hərəkətini bəlli edəcək, bütün gizli olanlar gerçək olacaq və hər kəs tövbehinə görə cavab verəcək. Erməni terroristlərinin düşünülmüş və bilinçli şəkildə tövbehləri cinayətlər erməni millətini üçün ebedi siyahı leke olacaqdır. Bu da mümkündür ki, samimi etiraf və müteəssiflik Erməni kəmine fayda gətirəcək. "

Bu satırlar tanınmış Letonyalı jurnalisti Tatyana Çaladze'nin Hocalı soyqırımına adanmış kitabındandır.

1992 yılında "Azad Avropa" radiosunu Letoniyanın ən yaxşı jurnalisti elan etmiş, Almaniya məslək təcrübəsi keçməyə dəvət olunmuşdur. İlk olaraq da Azərbaycanın müharibə bölgələrinə gəlip canlı reportajlar hazırlamış. O illərdə Azərbaycandakı informasiya blokadasını yarıb, Azərbaycan və Qarabağ həqiqətlərini mütemadi olaraq baltıqanı və qonşu Avropa ölkələrinə yayın ilk jurnalistlərdən olub. Qarabağla bağlı asıl

*Doç. Dr., Azərbaycan Bilimlər Akademisi, Edebiyat İnstitutu,
mamedli_ph@yahoo.com

gerçekliyi yazdığı için yaşadığı ölkesinde Ermeni lobbisinin defalarca takip ve baskılarına maruz qalıb.

Karabağ katliamı: Mahkum olunmuş Hocalı (Karabahskiñ qenoçid: Obreçenniñ Hodjalı).Bu Tatyana Çaladzenin son yayınlanmış kitablarından biridir. Adı Azerbaycan haritesi fonunda al kan renginde yazılmış zil siyah renge boyanmış bu kitabın dert yükü gibi çekisi de ağır ... Büyük formatda, 850 sayfa.

Kitabı farklı kılan hususlardan biri de belgesel olması, işte resmi belgeler esasında yazılıb, açıklama biçiminde olunmasıdır. Kitabın 850 sayfasının 650-si belgelere ayrılıb.

Kitabda Hocalı katliamının sağ qalmış şahidlerinin Hocalı kurbanları adından uluslararası örgütlere, yargılara, dünya devletlerine ve halqlarına müracieti verilir.

Ermenileri uluslararası askeri tribunala vermek için gerçek çalışmalar yapan hanım Çaladzeye göre Ermeniler töretdikleri amellerin cezasını çekmelidirler. Ve zaman gelecek onlar tarihi "Numberq mehkemesi" nde olduğu gibi mehkum olunacaqlar. (Onun tarafından hazırlanacak 1.500 hüqiçi belge artık askeri İşlerden Avrupa Mehkemesine takdim olunub.)

Anahtar sözcükler: Letonyalı gazeteçi, Tatyana Çaladze, Hocalı soykırımı, Karabağ hakikatleri

TATYANA CALADZE: “THE TIME WILL COME THE ARMENIANS WILL BE JUDGED LIKE AT THE HISTORICAL NURNBERG TRIALS”

SUMMARY

“February 25, 1992, entered to the history of Azerbaijan as the eternal tragic day. I am hopeful that there will be new international interrogation and court processes related with the massacre of the peaceful inhabitants of Khojaly, because for the massacre crime there isn't limited time. Politologists and historians will discover different stages of that dramatic time. They will define the succession of the historical events, all the secret movements of the Armenian terrorism, and everybody will answer what he had done. The crimes that the Armenian terrorists procreated planning beforehand will be eternal slander for the Armenian nation. It is also known that sincere confession will bring benefit to the Armenian people.”

These lines are from the book of eminent Latvian journalist Tatyana Chaladze. That book was dedicated to Khojaly genocide. In 1992 “Azad Europe” radio declared her the best journalist of Latvia, and she was invited to Germany for professional experience. After returning from Germany she began to work as the editor-in-chief of the newspaper” Latviyas layke” which was published in two languages, Latvian and Russian languages. Since 1992 the newspaper she worked sent her to war regions of Azerbaijan, and she prepared reporting from there.

During that time she was one of the first journalists who broke information blockade in Azerbaijan and spread the realities of Azerbaijan and Qarabagh to Baltic countries and neighboring European countries. She wrote truth about Qarabagh conflict, and that was why in her country she was repeatedly underwent to the pursuit and pressure of the Armenian lobby. Mrs. Chaladze carried our real actions in order to appeal about Armenians to international Military Tribunal. According to her the Armenians must be punished all what they had done. She says that the time will come the Armenians will be judged like at The Nuremberg Trials. She has compiled about 1500 documents have been presented to European Court on military a affairs.

During that time she was one of the first journalists who broke information blockade in Azerbaijan and spread the realities of Azerbaijan and Qarabagh to Baltic countries and neighboring European countries. She wrote truth about Qarabagh conflict, and that was why in her country she was repeatedly underwent to the pursuit and pressure of the Armenian lobby. Mrs. Chaladze carried our real actions in order to appeal about Armenians to international Military Tribunal. According to her the Armenians must be punished all what they had done. She says that the time will come the Armenians will be judged like at The Nuremberg Trials. She has compiled about 1500 documents have been presented to European Court on military a affairs.

Key Words: Latvian journalist, Tatyana Chaladze, Khojaly Genosid, the Realities of Qarabagh

Dünya ictimai tarixində tanınmış bir jurnalist-yazıçının ərazisində savaşı gedən başqa bir ölkədə həqiqətləri daha dərindən çözləmək və baş verənləri obyektiv şəkildə dünyaya çatdırmaq üçün həmin ölkəyə gedib zaman-zaman gördüklərini, düşündüklərini tarixi faktların içində yoğurub canlı reportajdan tutmuş məqalə, hərbi foto-albom, sənədli povest, salnamə şəklində ortaya qoyan, bədənində içində olduğu savaşı güllə yarasını

gəzdirən bir fədakar yaradıcı insanın bəlkə də analoqu yoxdur. Söhbət latviyalı jurnalist-yazıçı Tatyana Çaladzedən gedir.

Tatyana Çaladze artıq aramızda yoxdur. O, Qarabağ müharibəsindəki həqiqətləri dünyaya çatdıran ilk jurnalistlərdən idi, bunula bağlı qiymətli kitablar da yazmışdı. Topladığı sayısız hüquqi sənədlər əsasında Erməni quldur birləşmələrini ilk dəfə Beynəlxalq məhkəməyə verməyə nail olmuşdu.

T. Çaladze rus ismini, gürcü fəmiyasını daşısı da, Latış idi, atomobil qəzasında həlak olan Gürcü-həyat yoldaşının soyadını daşıyırdı, əsərlərini də əsasən rusca qələm alırdı. 90-cı illərdən etibarən Latviya mətbuatında Azərbaycana qarşı birtərəfli, qərəzli yazıların getməsinə etiraz əlaməti olaraq respublikamıza səfər etmiş və o zamandan ermənilərin Qarabağla bağlı tarixi özlərinə sərfəli şəkildə saxtalaşdırmalarına qarşı kəskin məqalələr yazmışdı. Sonralar bu yazılar Qarabağla bağlı həqiqətləri əks etdirən dəyərli kitabarlarda toplanmışdı, kitab-albomlarda yerləşdirilmişdi.

Üstəlik azyaşlı qızı Cəmilə ilə Azərbaycanda Bərdə şəhərində salınmış qaçqın düşərgəsində uzun müddət yaşayıb, sənəd toplamışdı. Qaçqınların başına gətirilən müsibətlərin sübutu kimi sənədlər toplayan Tatyana Çaladze Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinə ermənilərin vəhşilikləri ilə bağlı müraciətlər etmişdi. Buna nail olmuşdu da. Azərbaycanın sabiq prezidenti Heydər Əliyev onu gördüyü işlərinə görə tanıyırdı və dəyərləndirirdi. Çox məğrur idi, könlü, gözü tox idi. Hər əziyyətə qatlaşırdı, amma çəkdiyi çətinlikləri heç zaman dilə gətirmirdi. Son illər sağlamlığında ciddi problemlər yaranmışdı. Hərbi jurnalist kimi Qarabağda döyüşlərdən birində ayağından zədə almışdı. Sözü əsil mənasında Fədakar İnsan idi. Türkiyənin TRT kanalı onun haqda ayrıca film çəkmişdi. Müalicə üçün Türkiyəyə dəvət edilmişdi. O isə imtina etmişdi. Azərbaycana çox bağlanmışdı. Ən sadıq dostları döyüş yoldaşları idi. Cəbhə dostları ona hər zaman dəstək olurdu.

Qarabağda nələr baş verir soracağı ilə Azərbaycana gələn əcnəbi qadın jurnalisti Bakıda qonaqərvərlik göstərərək yola salmaq istəmişdilər. Amma o təkidlə döyüş bölgələrindən birinə Ağdərəyə gedə bilmişdi. Orda əvvəllər filmlərdən seyr etdiyi əsil müharibəni görmüşdü. Gənc əsgərlərin döyüşə necə böyük ruhla getdiklərinin şahidi olmuş, onlarla söhbətləşib o anları fotoya köçürmüşdü. Və onun gözünün qabağında həmin gəncəcik döyüşçülərin yarısı 10 dəqiqədən sonra həyatla vidalaşmışdı. Həyatını torpağ uğrundakı döyüşdə itirən gənclərin kadrdakı fotoları isə onda qalmışdı. Bir də onların arasındakı 18 yaşlı gənc əsgərin onun gözlərinin içinə baxaraq; siz - əcnəbi jurnalistlər, onsuz da bizdə gördüklərinizi yox,

istədiklərinizi yazacaqsınız söyləməsi onu çox təsirləndirmişdi. Sonralar davamlı səfərləri başladı, bəzən döyüşlərə də qatıldı. O səfərlərdən birində ayağından ciddi yaralandı. Cəbhədəki canlı reportajlarını, psixoloji sarsıntılarını fərdi yanaşma prizmasından keçirib redaktoru olduğu "Latviyas layke" qəzetində silsilə məqalələr hazırladı. O illərdə Azərbaycanda görüb şahidi olduğu anları, hadisələri, eləcə də keçdiyi həyat yolunu sonralar yazdığı bir neçə kitablarda qələmə aldı. Bu yazılar, kitablar Ermənistan ilə Azərbaycan arasındakı münaqişələrin əsl həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqdan ötrü həm də qiymətli sənədlər idi.

“Mən bu kitabı məhz yetim uşaqların göz yaşlarının, qaçqınların əzab-əziyyətlərinin və valideynlərin kainata sığmayan kədərinin mərkəzi olan Azərbaycanda yazmağa qərara aldım...” (1)–Bakıda – «Azərbaycan» nəşriyyatında, rusca işıq üzü görmüş «Sostradanie» («Həmdərd») ilk sənədli-publisistik əsəri bu sözlərlə başlayırdı. Bu sənədli povest eləcə də sonra yazdığı əsərləri

müəllifin həyatından avtobioqrafik hadisələr, gündəlik yazılar, təəssüratlar, şəxsi əlyazmalar əsasında ərsəyə gəlmiş və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Tatyana Çaladze Latviyanın Riqa şəhərində doğulub. Riqa Universitetinin filologiya fakültəsinin jurnalistika fakültəsini bitirib. 1991-92-ci illərdə ölkədə hakim partiya olan Latviya Xalq Cəbhəsinin "Baltika zamanı" qəzetinin Rusiya müxbiri olmuşdur. 1992-ci ildə "Azad Avropa" radiosu onu Latviyanın ən yaxşı jurnalisti elan etmiş, Almaniyada peşə təcrübəsi keçməyə dəvət olunmuşdu. Almaniyadan qayıtdıqdan sonra ölkədə iki dildə-latış və rus dillərində çıxan "Latviyas layke" qəzetinin baş redaktoru kimi fəaliyyətə başlayır.

1992-ci ildən başlayaraq işlədiyi qəzetin xətti ilə Azərbaycanın müharibə bölgələrinə gedib canlı reportajlar hazırlayır. O illərdə Azərbaycandakı informasiya blokadasını yarıb, Azərbaycan və Qarabağ həqiqətlərini mütəmadi olaraq baltıqyanı və qonşu Avropa ölkələrinə yaymışdı. Qarabağla bağlı əsl gerçəkliyi yazdığına görə yaşadığı ölkəsində erməni lobbisinin dəfərlə təqib və təzyiqlərinə məruz qalmışdı.

O, 1992-ci ildən etibarən Dağlıq Qarabağ müharibəsini işıqlandırmağa başlamış, Azərbaycanın haqq səsini dünyaya çatdırmaq üçün ölkəmizə gəlmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2010-cu il 22 iyul tarixli Sərəncamı ilə Tatyana Çaladze “Əməkdar Jurnalist” fəxri adına layiq görülmüşdü. Onu ölkəmizə gətirən ermənilərin yalançı iddialarının arxasında duran qüvvələr tərəfindən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında birtərəfli məlumatların yayılması olmuşdur. Müəllif döyüş zonalarının ən qaynar nöqtələrində olmuş və yaralanmışdı.

2013 cü ilin dekabr ayında Litvanın Slaptai.lt portalında “Axı terrorçular təkcə müsəlmanlar deyil...” adlı məqalə dərc edilmişdi.(2)

Bu məqalədə erməni terror təşkilatları tərəfindən 1973-1987-ci illərdə Parisdə, Berlində, Melbrunda, Torontoda, Vyanada, Lissabonda, Frankfurt da və Brüsseldə türkiyəli diplomatlara, tarixçilərə və jurnalistlərə qarşı törədilmiş terror aktlarından söhbət açılırdı.

Litvalı məşhur jurnalist, tarixçi Gintaras Visotskas bu mövzuda yazılarını davam etdirərək həmin portalda “1993-cü il Azərbaycan üçün nə ilə əlamətdar olmuşdur?” sərlövhəli məqalə dərc etdirmişdir.(3)

Litvalı jurnalist Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası tərəfindən hazırlanmış “Erməni terror və bandit dəstələrinin bəşəriyyət əleyhinə cinayətləri (XIX-XX əsrlər)” adlı Qısa Xronoloji Ensiklopediyaya istinadla Türkiyənin və Azərbaycanın mürəkkəb, faciəli və çox vaxt təhrif edilən tarixini araşdırır.(4)

G.Visotskas 1993-cü il fevralın 3-də Riqada jurnalist Tatyana Çaladzeyə müəmmalı sui-qəsd barədə söhbət açaraq göstərir ki, o vaxt “Latvijas Laiks” qəzetinin baş redaktoru olan Çaladze Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin səbəbləri barədə yazırdı. Müəllif qeyd edir ki, Tatyana Çaladze erməni terror təşkilatlarının bəşəriyyət əleyhinə törətdiyi cinayətlər haqqında məsələni açıq şəkildə qaldırmış ilk əcnəbi jurnalistlərdən biri idi. Məqalədə jurnalist T.Çaladzenin öz xatirələri də yer almışdır. “Cinayətlər” ensiklopediyasında göstərilir ki, iki erməni gənc “Ayastan” (Ermənistan) deyər qışqıraraq T.Çaladzeyə hücum etmiş və ona azı üç dəfə atəş açmışdı. Çaladzeni sürücü xilas etmişdi.

Latviyalı jurnalistlərin çoxu başa düşürdü ki, Tatyana Çaladzeyə qarşı terror aktı törədilməsinə səbəb onun Azərbaycanın haqq işini dəstəkləməsi idi.1992-ci ildə azyaşlı övladı ilə Azərbaycana köçmüş, taleyini bu ölkə ilə bağlamışdı. Onun Latviya və Avropa ölkələrinin mətbuatında 100-dən artıq publisist yazıları dərc olunub. 7 kitab müəllifidir: "Qarabağ müharibəsi çöhrələrdə" (1992), "Acıma" ("Sostradanie") 1995, "Mən müharibəni öldürəcəyəm" (Я убью войну 2004), "Cəbhə albomu" ("Фронтной альбом") 2004, "Xocalı qətləmi" (Ходжалинский геноцид) 2005, "Milyon imza" ("Million podpisей") 2006 və “Qarabağ qətləmi: Məhkum olunmuş Xocalı (Karabaxskiy gеноцид: Obreçenniy Xodjalı).Sonuncu kitab haqda bir qədər genişyazmaq istərdim. Adı Azərbaycan xəritəsi fonunda al qan rəngində yazılmış zil qara rəngə boyanmış bu kitabın dərd yükü kimi çəkisi də ağırdır... Iri formatda, 850 səhifə.

Kitabı fərqləndirən cəhətlərdən biri də sənədli olması, məhz rəsmi sənədlər əsasında yazılıb, şərh olunmasıdır. Kitabın 850 səhifəsinin 650-si sənədlərə ayrılıb. Bu kitabı

ümumiyyətlə Qarabağ konfliktini ilə bağlı ensiklopediya da adlandırmaq olar. On fəslə bölünmüş kitabın hər bir bölümündə elmi, tarixi mənbələrə, kitablara, çap olunmuş qəzet və jurnal materiallarına, rəsmi sənədlərə, fotosəkillərə istinad olunur.

Kitabın ilk səhifəsi müəllifin "Xocalı... bu qətləmdir" ön sözü ilə başlayır, son cümləni isə belə bitirir: "Xocalılılar indiyə qədər bilmirlər ki, onlar kimdirlər qaçqın, yoxsa məcburi köçkün. Onlar özlərini sadəcə olaraq, ölümün əlindən qurtulanlardan sayırlar..."(5)

Kitabda Xocalı qətləminin sağ qalmış şahidlərinin Xocalı qurbanları adından beynəlxalq təşkilatlara, məhkəmələrə, dünya dövlətlərinə və xalqlarına müraciəti verilir.

I fəsildə müəllifin özünün də qeyd etdiyi kimi, 1987-ci ildə Azərbaycanda gedən əsl informasiya müharibəsindən və o dövrdən başlayaraq Azərbaycan Respublikasının ətrafında yaranan informasiya blokadasından söhbət açılır: "Azərbaycan beynəlxalq informasiya şəbəkəsindən qəsdən təcrid olunmuşdu. Dünya ictimaiyyəti Ermənistanıdakı yaşayış yerlərindən qovulmuş Azərbaycan qaçqınları və Sumqayıt haqda xəbər tutmadı. Sumqayıt hadisələrindən və 1990-cı ilin qanlı 20 Yanvarından təhrif olunmuş məlumatlar yayıldı. Faktiki olaraq azərbaycanlıların Xocalıda qatili və digər zəbt olunmuş Azərbaycan torpaqları haqda informasiya diqqətdən kənar saxlandı.

SSRİ-nin dağılma prosesi başlayan andan hələ də informasiya strukturlarının qaldığı Sovet KİV-də praktiki olaraq Azərbaycandakı hadisələr barəsində bir kəlmə deyilmədi, yazılmadı, eşidilmədi və hər şey təhrif olunmuş formada təqdim olundu.

Söz yox ki, bu informasiya müharibəsində SSRİ-də və onun hüdudlarından qıraqda Ermənistan və erməni diasporu böyük sıçrayışla irəliləyirdi". (5)

Müəllif onu da təəssüflə nəzərə çatdırır ki, postsovet məkanında Azərbaycanın informasiya blokadasına salınmasının təşəbbüskarı onun yaxın qonşusu Rusiya olmuşdu.

Birinci fəsildə sovet mətbuatının geniş işıqlandırdığı M.Gorbaçovun 1987-ci ildə ABŞ - a səfəri haqda ayrıca məlumat verilir, bunun adı səfərlərdən olmadığı qeyd olunur. M.Gorbaçov Kaliforniya ştatının qubernatoru C.Dökməcanla da görüşür. Görüş zamanı erməni əsilli qubernator Raisa Gorbaçovaya hədiyyə ilə bərabər məktub da ötürür. Məktubda bütün dünya ermənilərini narahat edən məsələlər qoyulmuşdu. (bu məsələlərin kökündə nələrin durduğunu şərh etməyə yəqin ehtiyac duyulmur-P.M.)

Adı gedən fəsildə həmçinin o dövrdə G.Staravoytova, M.Saxarov, Y. Əlixanyan (Bonner) və bu kimi ermənipərəst mövqeli ziyalıların erməni xalqına göstərdiyi xidmətlərdən yazılır:

"1987-ci ildə Voşinqtonda sovet səfirliyində Raisa Maksimovna erməni xalqından sovet xalqına olan hədiyyə və bəxşişləri minnətdarlıq saçan təbəssümlə qəbul etdi..

Moskvanın sərəncamı ilə Azərbaycanda baş verən hadisələr mərkəzi qəzet səhifələrində, televiya ekranlarında yalnız neqativ şəkildə verilirdi, "qara" boyada şərh olunurdu, Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı törədilən hadisələr ümumiyyətlə göstərilirdi: milli məsələləri gərginləndirməmək", "ermənilərlə münasibəti kəskinləşdirməmək" xatirinə yan keçilirdi. Azərbaycan rəhbərləri Bağirov və Bəzirov müti sədaqətlik göstərir, "ali partiya lüzumu" anlayışları altında gizləndirilirdi.

Ermənilər antitürk, antiazərbaycan kampaniyasına çoxdan başlayıb hazırlanmışdılar. 100 ildən artıqdır ki, onlar azərbaycanlıları fiziki və mənəvi repressiyaya məruz qoyub, ölümlə hədələmiş, qətlə yetirmiş, qədim yurd yerlərindən sıxışdırmışlar".(5)

Yeri gəlmişkən, Tatyana xanım bu fəsildə qondarma erməni soyqırımı, ermənilərin qədim yaşayış məskənləri, ermənilərin milli mənsubiyyəti, məsələləri ilə bağlı sanballı mənbələrə söykənməklə ətraflı fikir bildirir.

"Müəllif qondarma "erməni soyqırımı" nın yaranma tarixini nəzərdən keçirir. T.Çaladze erməni müəlliflərinin 1915 -ci ildə Türkiyədə erməni xalqının "qəlbəarsıdıcı iztirab və qətlərini" qələmə alan müəllifləri ifşa edir.

Belə ki, bu müəlliflər bir-birindən sitat gətirir, eyni bir hadisəni təkrar - təkrar təsvir edirlər. Bu zaman onlar ustalıqla müxtəlif variasiya və interpretasiyalardan istifadə edirlər (fərq yalnız sonuncu priyomlarda olur).

Bəhs olunan məsələ ilə bağlı müəllif ortaya bir məntiqi fikir atır. Hiyə "erməni soyqırımı" məhz 1915 -ci ildə, Türkiyə Rusiya ilə müharibə apardığı illərdə baş verdi. (Axı, ermənilər Türkiyədə uzun illərdən bəri yaşayırdılar). Sualın obyektiv cavabını müəllif fransız Жорж де Мольвилл, ingilis Stenford C.Şou kimi tarixçilərin mənbələrinə əsaslanmaqla tapır. T.Çaladze o illərdə baş verən hadisələrə toxunaraq Rusiyanın Türkiyədəki gizli manevrləri nəticəsində ermənilər arasında dərhal iğtişaşın yaradılmasını və getdikcə ətraf kəndlərə də yayılmasının, sonralar ermənilərin Dağlıq Garabağdakı əməlləri ilə eyniyyət təşkil etdiyini bildirir. (6)

Xanım Çaladze ingilis tarixçisi Stenford C.Şounun kitabından misal gətirib yazır ki, əksəriyyəti erməni könüllülərindən ibarət olan Rusiya ordusu 14 mayda Ban gölü ərazisinə çataraq bir gün ərzində yerli müsəlmanlara qarşı hücumla keçib kütləvi soyqırımı törətdilər.

Rusların köməyi ilə Erməni dövləti qurdular. İyul ayının sonlarında osmanlı (dövlət) hissələri rus ordusunu sıxışdırdılar. Geri çəkilmə rusları minlərlə erməni müşayiət edirdi: onlar

25. YILINDA HOCALI SOYQIRIMI E-KİTABI

törətdikləri əməllərdən xoflanırdılar. 1918 -ci ilin 13 noyabrında I Dünya savaşı bitən zaman İngiltərə Mudros sülh müqaviləsinə əsasən Türkiyənin paytaxtında baş verən hadisələri nəzarət altına götürdü; erməni məsələsində müqəssir bilinən 100 -dən artıq şəxs Britaniyanın hərbi Dəniz qüvvələrinə təhvil verilib dərhal Malta adasına sürgün edildi.

Üç ildən sonra Britaniya prokurorluğu ermənilərin məhv edilməsi qəsdilə bağlı heç bir faktın aşkar edilmədiyini elan etdi.

Maltaya sürgün olunmuş məhkumlar azadlığa buraxılmış, 1921 -ci ildə Türkiyə hökumətinə təhvil verildilər.

Beləliklə, 6 ildən sonra baş verən hadisələrdən dünyanın iki hüquqi sistemi, ən azı iki güclü ölkəsi prosesin davam etməsi üçün lazım olan sənədləri toplaya bilmədi. halbuki təqsirləndirilənlər onların əlində idi, hadisələrin şahidləri isə hələ sağ idi.

Belə düşünmək olar ki, illər keçdikdən, canlı şahidlər qocalıb həyatlarını dəyişib aradan götürüldükdən sonra ermənilər "1915 -ci il soyqırımı" nı maksimal şişirdib, dünya miqyasında öz istədiklərinə uyğun formada istifadə etdilər. Çünki gerçək faktlar yox idi, bu yalanı təkzib edən canlı şahidlər isə faktiki olaraq artıq həyatda deyildilər.

Bax belə, saxta erməni təbliğatı keçmiş və dünənki faciələrin əsl müqəssirlərini diqqətdən kənar saxlayıb, onu özlərinə sərf edən variasiyalarda yaydılar..."(5)

Kitabda hələ 1965 -ci ildə İrəvanın Teatr meydanında 300.000 erməninin və Ermənistan KPMK'nın rəhbər işçilərinin də iştirak etdiyi "Garabağ, Naxçıvan" deyə bağıraraq keçirdikləri antiazərbaycan mitinqindən və oradaca "Ermənistanın birləşdirilməsi komitəsi" nin yaradıldığından, Kreml rəhbərliyinin bu aksiyaya prinsipial cavab verilmədiyindən, "komitəyə" qarşı heç bir ölçü götürülmədiyindən, komitəçilərin erməni əhalisi konkret olaraq DGMB-də "başı bəlalı" erməni xalqının məqsəd və vəzifələri barədə geniş təbliğat aparmasından və getdikcə sələflərinin çoxalmasından söhbət açılır.

Zorri Balayanın 1984-cü ildə çapdan çıxmış "Ocaq" adlı kitabı geniş yayılan zaman mərkəzdə, eləcə də Azərbaycanda ermənilərin bu kitabdakı ifrat millətçi ideya və fikirlərini ifşa etmək cəhdlərinin qarşısı alınır. Redaksiya qovluqlarında qalan yüzlərlə yazılar üzə çıxarılmır, eləcə arxivlərə təhvil verilirdi. Həticədə cəzasız qalmış kitab müəllifi milli ədavət toxumu səpməyə, azərbaycanlılara qarşı nifrət aşılamağa, tarixi faktları falsifikasiya etməyə davam edirdi.

Sovet və dünya mətbuatı səhifələrinə erməni tarixçi, jurnalist yazıçılarının təhrif olunmuş saxta şərh, fikir və uydurmalarla bol olan provokasiya səpkili çıxışları tez yol tapdı.

Təbliğatın çeşidli vasitələrindən məharətlə istifadə edən ermənilər Dağlıq Garabağ ətrafında mif yaradaraq özlərini "əzabkeş xalq" kimi təqdim edib dünya miqyasında ictimai rəyi özlərinə lazım olan şəkildə formalaşdırmağa nail olmuşlar.

Keçmiş SSRİ-nin informasiya məkanında Dağlıq Qarabağ haqqında A.Griboyedov, N. N.Şavrov, V. V.Veliçko kimi rus alim və tədqiqatçıların yazdıqları faktlara isə təəssüf ki, çox nadir hallarda rast gəlmək olardı.

1987-ci ildə Moskvada ilk baxışda adi görünən bir hadisə baş verir, bir şəxs təqaüdə çıxır, həmin şəxs çəkişmələr və şəxsən Gorbaçovun təqibləri nəticəsində SSRİ Hazirlər Şurası sədrinin birinci müavini vəzifəsini tərk etməyə məcbur olan SSRİ KP MK üzvü Heydər Əliyev idi.

Heydər Əliyev postda olan zaman ermənilər açıq şəkildə əllərinə silah alıb qan tökə bilmədilər.

1987-ci ilin oktyabrında İrəvanda keçən mitinqdə ermənilər Heydər Əliyevin təqaüdə çıxmasını bayram edəcək və oradaca mitinq iştirakçıları DGMB-nin Azərbaycan tərkibindən çıxıb Ermənistanla birləşməsinə açıq şəkildə bəyan edəcəkdilər.

Elə o andan əsrlərlə indiki Ermənistanda və Dağlıq Garabağda yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycan torpağı və onun xalqı erməni provakasiyasına, ədalətsizliyə, əzablara və qanlı faciəyə məruz qaldılar... Xocalını, çox da böyük olmayan, adı Azərbaycandan savayı digər yerlərdə bəlli olmayan bu kiçik Azərbaycan şəhərini edama məhkum olunmuş Xocalını, acı aqibət gözləyirdi..." (5)

Sumqayıt və Xocalı. bir-birindən kilometrərlə ayrılıqda yerləşən, o qədər də bənzəməyən, lakin dramatik cəhətdən bağlı olan iki Azərbaycan şəhəri.

Erməni separatçıları Xocalı şəhərini dinc sakinlərinə qarşı törətdikləri müdhiş cinayətlərinə cüzi də olsa haqq qazandırmaq üçün onu "Sumqayıt naminə böyük qisas kimi şərh edirlər".(5)

Hə üçün silahsız, köməksiz Xocalı sakinlərinə vaxtında kömək gəlmədi, bütün bunlar kimin günahı ucbatından oldu. Kitabda bu sual tez-tez təkrarlanır. Müəllif özünün qeyd etdiyi kimi indiyədək ona, eləcə də cəmiyyətə əzab verən- bu şərait necə yetişdi və kəskinləşdi, XX əsrin ən qanlı faciələrindən biri niyə baş verdi kimi suallara kitabda cavab verməyə çalışıb.

Kitabda dərc olunan sənədlər əsasında geniş və müdhiş bir mənzərə açılır.

"25 fevral, 1992-ci il həmişəlik Azərbaycan tarixinə əbədi faciəvi gün kimi daxil olub. Ümidvaram ki, bizi hələ Xocalının dinc sakinlərinin qətləməsi ilə əlaqədar yeni beynəlxalq istintaq və məhkəmə prosesləri gözləyir, çünki qətləmə cinayətinin müddəti, tarixi olmur.

Politoloq və tarixçilər hələ bu dramatik zamanın, ayrı-ayrı mərhələlərini, anlarını açacaqlar. Tarix hadisələrin ardıcılığını, erməni terrorizminin bütün gizli prujinlərinin hərəkətini müəyyən edəcək, bütün gizli olanlar gerçək olacaq və hər kəs törətdiklərinə görə cavab verəcək. Erməni terroristlərinin düşünülmüş və şüurlu şəkildə törətdikləri cinayətlər erməni milləti üçün əbədi qara ləkə olacaq. Bu da mümkündür ki, səmimi etiraf və mütəəssiflik erməni xalqına fayda gətirəcək. Hitlerdən sonra Almaniya yenidən dircəlmədimi? Zaman göstərir. Sağlıq olsun!" (5)

Təqdim olunan kitab bütövlükdə Qarabağ probleminə həsr olunan zəngin bir əsər olduğu üçün onun ayrı-ayrı bölmələrində qoyulan məsələ öz əksini tapır. Kitabın II fəslində əsasən Sumqayıt hadisələrinə, III fəslində isə qanlı 20 Yanvara həsr olunub.

Qeyd olunduğu kimi kitabda sənədlər çoxluq təşkil edir. Bu sənədlərin müəyyən qismi əvvəllər "məxfidir" qurumi ilə möhürlənirdi. Bu isə bir çox gizli mətləblərin açılmasında açar rolunu oynayır. Bəzi sənədlərdə orfoqrafik səhflər var. Müəllifin də bidirdiyi kimi sənədlər əslində olduğu kimi necə varsa saxlanmış, düzəliş və retuş olunmamışdır.

Bəlkə də bu kitabın qiyməti də burada hər şey bütün baş verənlər olduğu kimi düzəlişsiz, gerçəkdə olduğu kimi sənədlər əsasında təqdim olunmasındadır.

Kitabda dərc olunan sənədlərin toplanmasına T.Çaladze 2002-ci ildən başlayıb. Öz təşəbbüsü ilə azyaşlı övladını yanına alıb bir müddət qaçqın və köçkünlərin məskunlaşdığı düşərgələrdə qalıb. Bərdə, Goranboy, Haftalanda hər bir qaçqın ailəsi ilə görüşüb onları bir şahid kimi dindirib, qəzavü-qədərlərini dinləyib dərdlərinə şərik olub. Ailə olub ki, 11 nəfər üzvü olub. Dindiriləndə ailədən 2 nəfər qalıb. Yerdə qalan 9 nəfərin başına nələr gəlməyib. 9 nəfər o müdhiş hadisələr zamanı həlak olub. Aralarında gülləyə tuş gələn, yolda şaxtadan donanı da olub, zəif ahılı, köməksiz körpəsi də, dərdə dözə bilməyəni də.

Bunların hamısını qeydə alıb, kimliklərini təsdiq edib, qeydiyyata alıb.

Tatyana Çaladzenin fikrinə görə Xocalı bütün Qarabağ münaqişəsini özündə daşıyır. Dinc sakinləri öz evində, öz torpağında ondan ötrü öldürdülər ki, onlar azərbaycanlılardır. Bütün münaqişənin də əsası budur.

Xocalı siyasi maraqların qurbanı oldu,- söyləyən T. Çaladze kitabda bu məsələni ətraflı şərh edir, xalqın faciəsinə bəis olan günahkarların adını çəkir. Bunlar M. Gorbaçov, Sarkisyan, Köçəryan, T. Starovoytova, Gukasyan, Z. Balayan, M.Saxarov, Y. Əlixanyan (Bonner)dır. Əli yüzlərlə insanın günahsız qanına bulaşmış bu şəxsləri kitabda mühakimə edib

yazır ki, mən hakim deyiləm məhkəmə qurmaq fikrim də yoxdur (bunun üçün müvafiq instansiyalar var) mən onları kitabımda mənəvi mühakiməyə cəlb edib məhkəmə qurmuşam.

P.S. Tatyana Çaladzeni 20 ildən artıq idi ki, tanıyırdım sıx dostluq münasibətlərimiz var idi. Mən onu tanıyandan o həmişə bu fikirdə olub ki, ermənilər törətdikləri əməllərin cəzasını çəkməlidirlər. Vaxt gələcək onlar tarixi "Nüumberq prosesin"də olduğu kimi məhkum olunacaqlar. O, bu işə başlayanda çoxları inanmırdı. Onun tərtib etdiyi 1.500 sənəd hərbi işlər üzrə Avropa Məhkəməsinə təqdim olunmuşdu. Bu o deməkdir ki, Xocalı soyqırımını dünya səviyyəsində tanıtılması üçün az az görülməyib. Lakin əsas məsələ Xocalı soyqırımının təşəbbüskarlarının günahlandırılması və cəzalandırılaraq cinayət məsulliyətinə cəlb olunmasıdır. Xocalı soyqırımının törədildiyi ilk illərdə Tatyana Çaladze Xocalı soyqırımını ilə bağlı böyük işlər görüb. Bütün şəhid ailələrini dinləyib onlar haqqında sənədləri toplayaraq böyük bir kitab halına salıb. Bu sənədlər əsas verir ki, beynəlxalq məhkəmələrə müraciət edək və o insanları beynəlxalq səviyyədə cəzalandıraq.

T. Çaladzeyə görə BMT-nin hərbi işlər üzrə məhkəməsinin öz fərqli prosedurları var. Müəyyən məsələlərdə Azərbaycan dövləti bu məhkəmə ilə əməkdaşlıq edə bilər. Artıq Xocalı üzrə sənədlərə kvota veriblər. Amma yenə də çox işləmək lazımdır. Bu iş dövlət səviyyəsində qurulmalıdır, bunun üçün həm vaxt və vəsait lazımdır. Erməniləri törədiklərinə görə beynəlxalq hərbi tribunala verilib, cəzalanacaqlar. Bu gün uzaqda deyil!

KAYNAKÇA

1. Tatyana Çaladze. "Acıma" ("Sostradanie") Bakı, 1995
2. "Axı terrorçular tək cə müsəlmanlar deyil..." 2013, dekabr, Litva Slaptai.lt
3. Gintaras Visotskas "1993-cü il Azərbaycan üçün nə ilə əlamətdar olmuşdur?" 1993, Litva Slaptai.lt
4. Tatyana Çaladze. "Erməni terror və bandit dəstələrinin bəşəriyyət əleyhinə cinayətləri (XIX-XX əsrlər)", Xronoloji Ensiklopediyaya, AMEA, Bakı.1992
5. Tatyana Çaladze. "Qarabağ qətləmi: Məhkum olunmuş Xocalı (Karabaxskiy qenoçid: Obreçenniy Xodjalı, Bakı
6. Pərvanə Məmmədli. Tanınmış latviyalı jurnalist Tatyana Çaladzenin "Qarabağ qətləmi: məhkum olunmuş Xocalı" kitabı haqqında. // Respublika.- 2009.- 29 aprel.- № 91
7. Tatyana Çaladze. "Qarabağ müharibəsi çöhrələrində" Bakı, 1992
8. "Mən müharibəni öldürəcəyəm" (Я убью войну) Bakı, 2004
9. Tatyana Çaladze. "Cəbhə albomu" ("Frontovoy albom") Bakı, 2004,
10. Tatyana Çaladze. "Xocalı qətləmi" (Xodjalinskiy qenoçid) Bakı, 2005
11. Tatyana Çaladze. "Milyon imza" ("Million podpisей") Bakı, 2006
12. Tatyana Çaladze. "Karabaxskaya oteçestvennaya: oni umirali çestno" Bakı, 2014

KAFKASYA’NIN İŞGALİ’NDEN HOCALI SOYKIRIMI’NA KARABAĞ MESELESİ

Betül KARAGÖZ YERDELEN*

Tolga ÇIKRIKCI**

Özet

Hocalı Katliamı (soykırımı), 20. yüzyılın sonunda başlayan küresel terörün ilk işaretlerinden biri olmuştur. Hocalı Katliamını, Dağlık (Yukarı) Karabağ’ın işgalinden ve aslında uzak tarihten farklı düşünmek mümkün değildir. Zira Karabağ meselesi, genelde Kafkasya’nın işgal ve talanını, özelde ise Hocalı Soykırımı’nı çağırır. Bu da Dağlık Karabağ’ın işgalini ve dayandığı arka planı iyi anlamayı gerektirmektedir. Hocalı Soykırımı, Dağlık Karabağ’ın 1550’den beri işgal edilme planlarını perçinleyen ve kadim topraklarını Türksüzleştiren son darbe olmuştur. Aslında Dağlık Karabağ, Hıristiyan Kıpçak Türklerinin de yaşadığı, yukarı bölgede olan ve bu nedenle nüfusun nispeten az olduğu bir Türk yerleşim yeridir. Daha sonra Anadolu’dan ve İran’dan gelen Hıristiyan Ermeniler; hatta Özbekistan sürgününden dönen Ahıska Türkleri de aynı şekilde Dağlık Karabağ’a yerleşmişlerdir. Dağlık Karabağ, Sovyetler Birliği zamanında demografik olarak bozulmaya uğramış; Stalin bölgeyi Ermeni yerleşimcilere açmış ve nüfus oranlarını Ermenilerin lehine olacak biçimde değiştirmiştir. Buna rağmen Dağlık Karabağ, Sovyetler Birliği zamanında Azerbaycan’a bağlı özerk statüye sahip bir bölge olmuştur. Sovyetler Birliği dağılınca Ermeniler, nüfus fazlalıklarından hareketle ve Hıristiyan Kıpçakların kiliselerini kendi atalarının kiliseleri olarak nitelendirip, “burası bizim anavatanımız” öykü uyarlamasıyla Dağlık Karabağ’ı ele geçirmeye kalkışmışlardır. Rus ordusunun desteğini alan Ermeni komitacılar, tıpkı Osmanlı Devleti’ne yaptıkları gibi, ağır bir terör ve şiddet hareketi başlatmışlardır. Rus ordusunun

* Prof. Dr. Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü drbetulkaragozyerdelen@gmail.com

** Arş. Gör., Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktor Adayı (Gazi Üniversitesi, SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı) tcikrikci@yahoo.com

teçhizat ve mühimmatını, hatta asker desteğini alan Ermeniler, Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini (bu oran Ermenistan topraklarının tam yüzde atmışına denk gelmektedir), ele geçirmişlerdir. Bu beklenmedik, Rus ordusu destekli işgal, soykırım, talan, kıyım ve yıkımda yüzlerce cana kıyılmış ve tam bir milyon Azerbaycan Türkü doğdukları toprakları terk etmek zorunda kalmıştır. Hocalı soykırımı, Dağlık Karabağ'da SSCB sonrasında yaşanan vahşetin ve Rus destekli Ermeni faşizminin bir simgesidir. 26 Şubat 1992 gecesini Hocalı'da, bir soykırım suçu işlenmiştir, ancak sorumluları henüz yargıç karşısına çıkarılmamışlardır. Bu çalışmada, Hocalı Soykırımı ile bir insanlık suçuna dönüşmüş olan Dağlık Karabağ Meselesinin tarihi gelişimi, Rusya'nın Güney Kafkasya politikası ekseninde ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hocalı, Dağlık Karabağ, Soykırım, Azerbaycan, 26 Şubat 1992

FROM THE OCCUPATION CAUCASUS TO THE KHOJALY GENOCIDE THE NAGORNO KARABAKH CONFLICT

Abstract

Khojaly Massacre and Genocide were first sign of the global terror, started in the end of 20th century. It is impossible to think that Khojaly Massacre far from occupation of Nagorno Karabakh and its old history. So well understanding of occupation of Nagorno Karabakh and its background is needed. Karabakh conflict evokes occupation and pillage of Caucasus in general and Khojaly Genocide in particular. Khojaly Genocide was the last blow, which riveted occupation and pillage of Nagorno Karabakh since 1550 and cleaning Turkish presence from its archaic lands. In fact, Nagorno Karabakh is a Turkish settlement where the populations are relatively small because it's settled in upper region where the Christian Kypchak Turks also live. After that Christian Armenians, came from Anatolia and Iran, were settled here and even Meskhetian Turks, who were returned from exile in Uzbekistan, as well. Nagorno Karabakh has been demolished demographically during the Soviet Union; Stalin opened it to Armenian settlers and changed the population rate to the favor the Armenians. In the time of the Soviet Union, it was still an autonomous state affiliated to Azerbaijan. When the Soviet Union collapsed, the Armenians attempted to take over and occupy Nagorno-Karabakh moving from their population surplus and with the adoption of the stories about Karabakh their homeland because of churches of Christian Kipchaks belong to them. The Armenian comitadjis, which received support from the Russian army, started a severe terror and violence just as they did to the Ottoman state. Armenians,

who received equipment, ammunition and even soldier support from the Russian army, seized the twenty percent of the Azerbaijan territory, equivalent to the sixth percent of Armenian territory. Hundreds of lives have been shattered in this unexpected, Russian army-backed occupation, genocide, pillage, massacre and destruction, and a million Azerbaijani Turks have been forced to leave their homeland. The Khojaly Genocide on February 26, 1992, became a terrible symbol of the atrocity, lived in Nagorno Karabakh following to USSR, and Russian-sponsored Armenian Fascism. That night the genocide crime was committed at Khojaly, but the responsible people were not yet brought against the judge. In this study, the historical process of Nagorno Karabakh Conflict that transformed a crime against humanity will be examined in the context of Russian Federation's Caucasus policy.

Key Words: *Khojaly, Nagorno Karabakh, Genocide, Azerbaijan, February 26, 1992*

Giriş

Kafkasya Bölgesi'ne ilişkin bir inceleme yaparken daha başlangıçta dikkat çekilmesi gereken bir konu, Rusya'nın Kafkaslara yönelik aktif politikası ve durdurulamayan gücüdür. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikasını anlayabilmek için de, Kafkasya'nın Rusya için neden önemli olduğuna bakmak gerekir. Karadeniz ve Hazar kıyıları, Rusya'nın özellikle buğday ve mısır ihtiyacını karşılayan Kafkasya ovaları, önemli enerji kaynakları ve enerji hatları, Çin'le Anadolu'yu birleştiren yolları, her zaman Rusya'nın ilgisini çekmiş ve bu bağlamda da bölge, 1550'den beri geçen her yüzyılda sürekli Ruslar tarafından işgal edilip ele geçirilmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldıktan sonra da, Rusya Federasyonu'nun Kafkaslara olan ilgisi azalmamış, hatta artmıştır. Rusya Federasyonu'nun, Karadeniz ve Hazar kıyılarında, Odessa, Bakü, Krasnovodsk gibi çok önemli limanlarını kaybetmesi, Kafkasları daha büyük hedef haline getirmiştir. Buna bağlı olarak Rusya'nın 16. yüzyıldan beri üstünde yoğunlaştığı stratejik hedefi, Kafkasya üzerinde tek egemen güç olmaktır denilebilir.

Rus Çarlığı, bu büyük stratejik hedefe ulaşabilmek için, yani Kafkasya'nın tek egemeni olabilmek için 1552'de Kazan, 1554'te de Astarhan Hanlıklarını işgal etmiştir. Bunun ardından Hazar Denizi'ne kadar olan bütün bölgeyi ve Volga ve İtil civarını bütünüyle kontrolü altına almış; bu toprakların demografik yapısını hızla dönüştürüp bölgede Rus nüfusunu arttırmıştır. Ancak I. Petro döneminde, daha stratejik bir yaklaşım ortaya koyularak, Kafkaslarla Rusya arasında güç ilişkilerinin ötesinde, hegemonik ilişkiler geliştirilmeye de başlanmıştır. Bu bağlamda Kafkaslar, askeri ve siyasi bakımdan olduğu kadar, ekonomik ve

kültürel, özellikle dinsel inanışlar açısından da Rusya'nın bir parçası yapmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti gerilerken, Rusya İmparatorluğu, 1724 İstanbul, 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile Azerbaycan'ın Hanlıklar yönetimine özgü toprak ve nüfus bütünlüğünü ortadan kaldırarak, Güney Kafkasya'ya hâkim olmayı başarmıştır. 1864 yılında ise, Kuzey Kafkasya üzerinde hâkimiyet sağlayan Çarlık Rusyası'nın 1917 Ekim Devrimi ile yıkılmasının ardından 1918 ile 1921 yılları arasında, Kuzey Kafkasya'da kısa süreli özgür bir ortam ortaya çıkmıştır. Ne var ki bunun ardından büyük umutlarla kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti de diğerleri gibi, bir Sovyet Cumhuriyeti olarak Moskova'ya bağımlı hale getirilmiştir.

Kafkasya üstüne çöken yaklaşık yetmiş yıllık Kızıl hükümlanlık süreci 1991'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın birer bağımsız devlet olmaları ile aşılmıştır. Ancak bu durum Kafkasya'nın ağır egemenlik mücadelesi veren Çeçenistan Cumhuriyeti de dahil, birçok bölgesinde özerk cumhuriyetlerin özgürleşmesine yetmemiştir. Azerbaycan'ın özgürlüğü ise, çok ağır bedellerin karşılığında elde edilmiştir. 20 Ocak 1990'da yaşanan Kızıl Ordu'nun Bakü işgali ve katliamları (20 Yanvar Olayı), 1991'deki bağımsızlıkla küllenmişse de, Ermenilerin, Azerbaycan topraklarını Kafkasya'daki Rus birlikleri yardımıyla işgal etmeleri ve katliamlar yapmaları, eski acılara yenilerini eklemiştir. Özellikle Şubat 1992'de Rus ordusu desteğindeki Ermeni güçlerinin, Hocalı'yı yakıp yıkmaları ve sivil halka planlı soykırım uygulamaları, bir milyondan fazla Azerbaycan Türkü'nün Karabağ'ı terk etmek zorunda kalması, korkunç bir facia olarak bütün Türk dünyası üzerine çökmüştür. Bir insanlık suçuna dönüşmüş olan Karabağ meselesi bugün halen çözüm beklemektedir. Dünya çatışma bölgeleri içerisinde donmuş bir çatışma alanı olarak adlandırılan Dağlık Karabağ sorunu¹⁶⁶, bir yandan uluslararası barış ve güvenliği tehdit ederken diğer yandan uluslararası hukukun ve toplumun yetersiz kaldığı tarihi bir örnek mesele durumundadır. Konu ile ilgili uluslararası literatür ciddi şekilde birbiri ile çelişmekte ve yaşanan insan hakkı ihlallerine kıyasla düşünüldüğünde oldukça eksik görünmektedir.

¹⁶⁶ “Donmuş çatışma” ifadesi, silahlı çatışmalardan sonra sağlanan askeri stabilizasyonun uzun süre devam ettiği ve sorunun tarafları arasında bir uzlaşma sağlanmasının siyaseten çok zor görüldüğü çatışmalar için kullanılmaktadır. Karabağ meselesinin donmuş çatışma alanı olarak nitelendirilmesinin sebebi, taraflar arasında topyekun bir sıcak savaş halinin olmamasıdır. Bölgede askeri stabilizasyonu sağlayan 27 Temmuz 1994 tarihli ateşkes anlaşmasından sonra, bölgede halen barış sağlanamamıştır. Son dönemde bölgede ateşkes ihlallerinin önemli oranda arttığı ve Ermenistan ile Azerbaycan silahlı güçleri arasındaki çatışmalarda onlarca askerinin öldüğü düşünüldüğünde, Karabağ meselesine donmuş çatışma alanı nitelemesinin yapılmasının yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira bölge her geçen gün artan bir topyekun savaş potansiyeli barındırmaktadır. Dağlık Karabağ meselesinin çözümüne ilişkin öngörülü bir analiz için bkz. İdil Tunçer Kılavuz, “Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği”, *Avrasya Etüdlere*, 52 (2), 2017, ss.51-78.

Tüm sosyal bilim dallarında olduğu gibi uluslararası ilişkiler alanında bilimsel bilgi üretmenin güçlüğüne meseleleri tekrar tekrar ele alarak aşılabileceği düşüncesinden hareketle, Karabağ sorununun tarihi arka planına yeniden göz atmanın faydalı olacağı söylenebilir. Bu anlamda çalışmanın ilk bölümünde Karabağ sorununun tarihsel arka planı Rusya'nın kadim Güney Kafkasya politikası üzerinden incelenecek; takip eden bölümde Hocalı soykırımına uzanan süreç betimleyici çözümleme yöntemi ile ele alınacaktır.

1. RUSYA FEDERASYONU'NUN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI ve DAĞLIK-KARABAĞ ÇATIŞMASI

16. yüzyılda başlayıp, 18. yüzyılda belirgin bir Rus stratejisi halini alan, yayılcı siyaset anlayışı, Rusya'nın bazı bölgeleri öncelikli yayılma hedefleri olarak belirlemesini beraberinde getirmiştir. Rus dış politikası iktisadi kalkınma hedefleri ve ülke güvenliği ihtiyacına bağlı olarak, birinci plana aldığı bu bölgeler: Baltık, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'dır. Rusya hiçbir zaman buralardaki hâkimiyetini veyahut hegemonik üstünlüğünü kaybetmek istememektedir. Bunun yanında bu temel hedefleri içine şimdilerle Suriye üzerinden ulaştığı Akdeniz'e inme hedefini de dâhil etmek gerekir. Hasan Kanpolat'ın da, işaret ettiği gibi tarihin hiçbir döneminde, Rusya'da hangi idare ve rejim iktidarda olursa olsun, bu bölgelere yönelik dış politika değişmemiş, sadece ilgili dönemin koşullarına uygun biçimde kılıf değiştirerek sürdürülmüştür (Kanpolat, 2001). İşte Dağlık-Karabağ sorununu da, bu arka plana uygun olarak değerlendirmek, yani görünenle yetinmemek ve Rusya Federasyonu dış politikasının elzem alanları içinde yer bulan Dağlık-Karabağ'ın statüsünün önemini kavramak gerekir.

Karabağ bölgesi, Anadolu, İran ve Kuzey Kafkasya topraklarının birleştiği bir noktada bulunması sebebiyle stratejik bir öneme sahiptir. Karabağ isminin bölge tarihinde önemli bir yeri olan Karabağ Hanlığı'ndan itibaren kullanıldığı bilinmektedir. Dağlık Karabağ ise bu eski hanlığın içerisindeki daha küçük bir bölgeyi ifade etmek için kullanılır (İzzetgil, 2016, s. 84)¹⁶⁷. Bölgenin sınırları, Kür ve Aras Nehirleri ile Gökçe Gölü tarafından çizilmektedir. Dağlık Karabağ topraklarının kuzeyden güneye uzunluğu 120 km iken, genişliği ise 35-60 km arasında değişmektedir (Karaköse, 2016, s. 37). 1990'lı yıllarda Ermenistan'ın işgaline kadar Hankendi, Akdere, Hadrut, Hocaent ve Askeran illerinden oluşan Dağlık Karabağ,

¹⁶⁷ Konu ile ilgili literatürde "Dağlık Karabağ Meselesi" çoğu kez kısaca "Karabağ Meselesi" olarak ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak zaman içerisinde daha geniş bir bölgeyi ifade eden Karabağ kelimesi, Dağlık Karabağ bölgesi için de kullanılır olmuştur. Bu nedenle bu çalışmada da kavramsal bir karışıklığa neden olmamak adına Dağlık Karabağ yerine çoğu kez Karabağ ifadesi kullanılmıştır.

Azerbaycan'ın güneybatı sınırında yer almakta ve başka bir ülke ile sınırını bulunmamaktaydı (Yalçınkaya, 2006, s. 129). Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında Azerbaycan'ın Kelbecer, Laçın, Gubatlı ve Zengilan illeri yer almaktadır (Aslanlı, 2001).

Uzun yıllar Türk hâkimiyetinde kalan Karabağ (Yazıcı, 2011, s. 50) coğrafyasında bağımsız bir hanlığın ortaya çıkışı 18. yüzyılın ortalarına rastlar¹⁶⁸. 1747 yılında Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra kurulan Karabağ Hanlığı 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Rus Çarlığı'na bağlanmış (İsmayilov, 2014); bundan sonraki dönem ise giriş bölümünde bahsedilen bölgenin demografik yapısının değiştirildiği dönem olmuştur. Zira Rusya Karabağ üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmek için, bölgeye Hristiyanları; özellikle de Ermenileri yerleştirme siyaseti izlemiştir (Vaserman & Ginat, 1994). Bu değişim, Karabağ bölgesinde bugün var olan işgalin Ermenistan tarafından dayandırıldığı tarihi miras öyküsünün de başlangıcını teşkil eder.

Bolşevik İhtilalinin ardından Karabağ bölgesi 28 Mayıs 1918'de kurulan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti içerisinde yer alan dört idari bölümden birisi olmuştur. 12 Ocak 1920'de toplanan Paris Barış Konferansı'nda bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti resmen tanınmış ve Karabağ bu cumhuriyetin bir parçası olarak kabul görmüştür (Aslanlı, Kafkasya için Yürütülen Mücadele ve Karabağ Sorununun Doğuşu, 2016, s. 31). Ancak kısa süre sonra 28 Nisan 1920'de Azerbaycan Cumhuriyeti yıkılmış ve bu bölge Sovyet yönetimi altına girmiştir. Bu şekilde Karabağ sorunundan yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Azerbaycan'ın SSCB içerisinde dahil olmasını takip eden 3 yıl içerisinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi isimli yeni bir yapı oluşturulmuştur. Bu özerk yapı oluşturulurken Karabağ bölgesinin coğrafi bütünlüğü yerine Ermeni nüfusunun yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimleri esas alınmıştır (Aslanlı, Kafkasya için Yürütülen Mücadele ve Karabağ Sorununun Doğuşu, 2016, s. 33). Rusya Komünist Partisi Kafkasya Teşkilatı'nın 4 Temmuz 1921 tarihli toplantısında Karabağ'ın dağlık kısmının Azerbaycan'dan alınarak Ermenistan ile birleştirilmesi düşünülmüşse de, bundan 1 gün sonra 5 Temmuz 1921'de bu bölgenin de Azerbaycan'da kalmasının doğru olduğuna karar verilmiştir (Baguirov, 2008; Aslanlı, 2016, s. 34). Daha sonra Ermenilerin itirazları üzerine 1 Haziran 1923'te alınan bir kararla Karabağ'da Azerbaycan'a bağlı özerk bir idare kurulmuş; Zengezur bölgesi Ermenistan'a verilmiştir. Bu şekilde Ermenistan, Sovyet yönetimine girmeden önce 17.000 km² olan topraklarını 29.000 km²'ye çıkartmıştır (Karaköse, 2016, s. 81). Bundan sonraki dönemde

¹⁶⁸ Tarihin hiçbir döneminde bu bölgede bir Ermeni Hanlığı ya da benzer bir siyasi irade hakim olmamıştır (Yıldırım & Özönder, 1991, s. 3).

Karabağ Azerbaycan'a bağlı bir bölge olarak SSCB içerisinde yer almış ve bu durum 1936 tarihli Sovyet Anayasasının 24. maddesi ile teyit edilmiştir (Yalçınkaya, 2006, s. 131).

SSCB çatısı altında olduğu süre içerisinde Karabağ'ın demografi yapısı giderek değiş(tiril)miştir. Bu değişime bağlı olarak, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki gerginlik giderek artmış ve Soğuk Savaş son yıllarında Karabağ'ın bir çatışma bölgesi olarak bugün içinde bulunduğu duruma sebep olan çatışmalar başlamıştır. Aşağıdaki tabloda Karabağ bölgesinin 19. yüzyılın başlarından Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar geçen süredeki nüfus oranları aralıklı olarak gösterilmektedir.

YIL	ERMENİLER	AZERİLER
1823	%9	%91
1832 ¹⁶⁹	%34,8	%64,8
1871	%24	%73
1897	%39,5	%59,5
1916	%70~	%30~
1926	%89,5	%10,5
1979	%75,9	%23
1989	%76,9	%21,5

(Cornell, 2001, s. 68; Baguirov, 2008;)

20 Şubat 1988 tarihinde Dağlık Karabağ Yerel Konseyi, Azeri üyelerin bulunmadığı bir toplantı neticesinde aldığı kararla, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden ayrılarak, Ermenistan'a bağlanmasını onaylamıştır. Takip eden günlerde Azerbaycan'da çıkan 32 kişinin öldüğü ve 197 kişinin yaralandığı olaylar, Karabağ meselesinin sıcak çatışmalara dönüşümünün başlangıcını teşkil eder (Özyılmaz, 2013). Yaşanan olaylar sonucunda SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını reddettiyse de 12 Ocak 1989'da bölgeyi doğrudan Moskova yönetimine bağlamıştır (İşyar, 2004, s. 384).

SSCB'nin dağılmasının ardından, Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Bölgesi'ne yönelik stratejisinde Ermenistan'ın önemi açıktır. Bağımsızlığını kazandığı dönemden bugüne Ermenistan'ın Rus yönetimiyle yakın bir ilişki içerisinde olduğu da bilinmektedir. Örneğin,

¹⁶⁹ 1832 yılı nüfus oranlarına ilişkin veriler: (Yıldırım & Özönder, 1991, s. 5)

1990 yılında Sovyet güçlerinin Bakü'yü işgali sonrasında Temmuz ayında yayımlanan bir genelge ile silahsız bırakılan Azerbaycan'a karşılık Ter-Petrosyan yönetiminde Ermenistan'ın düzenli bir ordu kurması mümkün kılınmıştır (Gürbüz, 2008, s. 121). İki ülke arasındaki yakın ilişkinin geliştirilmesindeki önemli basamaklardan birisi de, 1990'ların başında Ermenistan'ın Güney Kafkasya'daki Rus askerlerini topraklarında bulundurması ve bu güçleri Azerilere karşı kullanma stratejisini benimsemiş olmasıdır. 1992 yılında Rusya ile Ermenistan arasında Bağımsız Devletler Topluluğunun (BDT) sınırlarının ortak savunmasına yönelik imzalanan antlaşma ve 1995 yılında Rusya'nın Gümrü Askeri Üssü'nü 25 yıllığına kiralama antlaşması¹⁷⁰ bu sürecin devamlılığına işaret ederken, 1997 yılında iki ülke arasında imzalanan dostluk ve karşılıklı yardım antlaşması da bölgedeki stratejik ortaklığın doruk noktasını ifade etmektedir (Tüysüzoğlu, 2011).

1991 yılı Soğuk Savaş'ın resmen sona ermesiyle uluslararası sistemdeki en önemli dönüşüm basamaklarından birini teşkil eder. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve iki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesi, dünyanın birçok bölgesinde etnik temelli çatışmaların başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Doğu Avrupa'da ve Afrika'da yaşanan olayların yanında Dağlık Karabağ meselesine bağlı yaşanan çatışmalar da bu tarihi dönüşümün simgelerinden birisi olmuştur. 1992 yılı boyunca Ermeni birlikleri Azerbaycan sınırı boyunca Türk soyluların yaşadığı yerleşim bölgelerini yağlamış ve buralarda yaşayan insanları katletmişlerdir. Ermeni silahlı güçleri tarafından gerçekleştirilen korkunç şiddet eylemlerinin en önemli örneği Karabağ'ın Hocalı Bölgesi'nde gerçekleşmiştir.

2. HOCALI KATLİAMI VE DAĞLIK KARABAĞ'IN DURUMU

Dağlık Karabağ çatışması beraberinde Azerbaycan için ciddi maddi ve manevi zorluklar getirmiştir. 8 Aralık 1991'de imzalanan Minsk Anlaşması'nın 5. maddesiyle, SSCB'den ayrılan devletler birbirlerinin ülke bütünlüğünü ve mevcut sınırlarını tanımışlardır ve bu durum Ermenistan tarafından 21 Aralık 1991'de imzalanan Alma Ata Deklarasyonu ile teyit edilmişti (Yalçınkaya, 2006, s. 133). Ne var ki yaşanan savaşın sonucu Azerbaycan'ın ülke bütünlüğünün Ermenistan tarafından ihlal edilmesi olmuştur. Resmi istatistiklere göre savaştan sonra işgal edilen Azerbaycan topraklarının yüz ölçümü 17.000 km²'dir ve bu

¹⁷⁰ Ağustos 2010'da anlaşmaya getirilen 5 No'lu ek protokol ile Rusya'nın Gümrü Askeri Üssü'nü 49 yıllığına kullanımı ve anlaşmanın her 5 yılda bir otomatik olarak yenilenmesi kabul edilmiştir. Rusya'nın yakın bölgelerdeki askeri varlığına ilişkin bkz. European Parliament Directorate General for External Policies, "Russian Military Presence in the Eastern Partnership Countries", *European Parliament Policy Department*, Belgium, 2016.

büyüklik Azerbaycan'ın toplam yüzölçümünün %20'sine tekabül etmektedir, ama Ermenistan topraklarının ise tam %60'ına. (Abilov & İsayev, 2016; Council of Foreign Relations, 2017). Bunun yanında Dağlık Karabağ çevresindeki Azerbaycan'a ait Laçın, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Zengilan, Cebayıl ve Gubadlı bölgeleri; Ermenistan sınırında bulunan Gazak, Agstafa, Tovuz ve Gedebey bölgeleri ve diğer bir grup olarak da Ter-Ter Goranboy ve Agdjabedi ve Beylegan bölgeleri de Ermeni güçler tarafından işgal edilmiştir (USAN, 2012).

Toprak kayıpları dışında savaşın ortaya çıkardığı bir diğer önemli sonuç, bölgedeki mülteci krizi olmuştur. Zira işgal hareketleri sonrası sadece Azerbaycan'a 900.000'in üzerinde insan göç etmek zorunda kalmıştır (Halbach, 1997). İki aşamada gerçekleşen bu göç hareketinin ilk safhası 1988 ile 1991 yıllarının başlarında yaşanmış ve bu dönemde 250.000 kişi evlerini terk ederek Azerbaycan'a göç etmişlerdir (International Crisis Group, 2012). İkinci göç dalgası ise 1991 yılında başlayıp, 1994 yılında oluşturulan ateşkese kadar sürmüştür. Bu dönemde yaşanan göçün yanı sıra yaklaşık 25.000 insan öldürülmüş ve akıbetleri bugün hala tam olarak bilinmeyen 4500 kişi de kaybolmuştur (Abilov & İsayev, 2016).

Dağlık Karabağ savaşının en korkunç safhası şüphesiz ki 26 Şubat 1992 tarihinde yaşanmıştır. Hocalı bölgesinde belirtilen tarihte yüzlerce insanın feci şekilde işkence edilerek katledilmesi dünya tarihine silinmesi imkansız izler bırakmıştır ve bir soykırım durumu yaratmıştır.

Dağlık Karabağ savaşı sırasında, Hocalı da stratejik konumu sebebiyle çatışmaların yaşandığı bir yerleşim birimi konumundaydı. Ekim 1991'den itibaren Ermenistan devleti ordusu ile Dağlık Karabağ'daki Ermenilerden oluşan silahlı birliklerin ablukasını altında olan bu kasabaya, 30 Ekim 1991'de karayoluyla ulaşım imkânı bırakılmamıştır. Abluka altındaki bölgeye insani yardım ancak havayolu ile sağlanabilmiş, ancak bu da Ocak ayı itibarıyla kesilmiştir. 2 Ocak 1992'den itibaren elektriğin de kesildiği Hocalı'da, Şubat ayının ikinci yarısından itibaren abluka yoğunlaşmış ve şehir, her gün toplarla ve ağır silahlarla bombardımana tutulmuştur. Azerbaycan devletinin herhangi bir yardım gönderemediği Hocalı, Ermeni silahlı birliklerinin kuşatması altında yiyecek, yakıt, vb. temel ihtiyaç maddelerinden yoksun bir hale getirilmiştir (Özarlan, 2014).

26 Şubat gecesi Oganyan Seyran Mushegovich ve Yevgeniy Nabokhin idaresindeki Ermeni silahlı güçleri, Rus İçişleri Bakanlığı'nın 366. Motorize piyade tugayı yardımı ile Hocalı'yı işgal etmişlerdir. Bu işgal sırasında, resmi kayıtlara göre 106'sı kadın ve 83'ü çocuk

olmak üzere 613 sivil türlü işkencelerle katledilmiş (Abilov & İsayev, 2016), 1275 kişi rehin alınmıştır. Bu rehinelerin 150'si halen kayıp durumdadır (Goltz, 2012). Kaçarken kayıp olanların sayısı tam olarak bilinmemektedir.

Burada savaşın siyasi alt yapısı ve sebepleri bir yana, üzerinde durulması gereken asıl konulardan birisi de, sivil insanların tarifi imkansız şekillerde öldürülmeleridir. Yaşanan soykırıma varan katliamın hemen ertesinde, uluslararası medyanın fotoğraf ve video şeklinde yayınladığı görüntülerde insanların, canlı olarak yakıldıkları, vücutlarının çeşitli parçalarının kesildiği ve sergilendiği ve katledilen insanların hemen hepsinin acılı ve yavaş bir ölüme maruz bırakıldıkları açıkça görülmektedir (The New York Times, 1992). Ne var ki uluslararası toplum bu faciayı önlemede yetersiz kaldığı gibi, olayın faillerinin yargılanması bugün dahi sağlanabilmiş değildir. Oysa bölgedeki tüm sivil halkı yok etmeye yönelik bu katliam açıkça insanlığa karşı işlenmiş bir soykırım suçu oluşturmaktadır¹⁷¹.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen 9 Aralık 1948 tarihli “Soykırım Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”nin 2. maddesine göre (United Nations, 1948); “etnik, ırksal ya da dini herhangi bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak işlenen aşağıdaki suçlardan her biri soykırım suçu olarak nitelendirilmektedir:

- Grubun bireylerinin öldürülmesi,
- Grup üyelerinde ciddi fiziki ve ruhi zarara sebep olma,
- Grubun üyelerinin yaşam şartlarını grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak kasten değiştirme,
- Grup içinde doğumları önlemek amacıyla tedbirler dayatma,
- Grup içerisindeki çocukları zorla başka bir gruba nakletme.

Diğer hukuki unsurlar bir tarafa, sözleşmenin 2. Maddesinde belirtilen bu hususlar kapsamında bile, Hocalı'da 26 Şubat gecesini yaşananlar açıkça bir soykırım suçunun işlendiğini göstermektedir. Zira BM Güvenlik Konseyi kararlarında da belirtildiği üzere, Ermenistan devleti silahlı birlikleri ve Dağlık Karabağ'daki silahlı Ermeni güçler, 366. Motorize Piyade Tugayı'nın da desteğiyle sivil Türklere yönelik planlı ve sistematik bir eylem gerçekleştirmişlerdir. Hocalı katliamından yaklaşık beş ay önce başlayan bu uygulamalar, “Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi” çerçevesinde soykırım

¹⁷¹ Hocalı Katliamının BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi açısından hukuki bir değerlendirmesi için bkz. Bahadır Bumin Özarslan, “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı”, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 2014, ss.187-2014.

suçunun unsurlarını taşımaktadır. Diğer yandan, Ermenistan devletinin Hocalı’da bahsi geçen eylemleri gerçekleştirenler üzerinde etkin denetime sahip olduğu bilindiğinden, eylemlerin faillerini engellemeye yönelik bir tedbir almaması ve irade beyan etmemesi, gerçekleştirilen eylemlerden sonra faillerle ilgili kovuşturma yapmaması, Ermenistan’ın sözleşme çerçevesinde soykırımı önleme ve cezalandırma yükümlülüğünü ihlal ettiği sonucunu da doğurmaktadır (Özarslan, 2014).

Karabağ Savaşı, katliamın ardından farklı bölgelerdeki çatışmalarla devam etmiştir. 1992 yılının Temmuz ayında Azerbaycan’da yapılan seçimlerle göreve gelen Elçibey yönetimi, konuyu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’na yeniden götürmüş ancak bu girişimden bir sonuç elde edilememiştir (Yılmaz, 2010). Daha sonra taraflar 19 Eylül’de Soçi’de bir araya gelerek geçici bir ateşkes imzalamışlardır. Ne var ki Ermeni silahlı güçlerinin Karabağ ve Nahçıvan’a tekrar saldırması bu çabayı da sonuçsuz bırakmıştır (Yılmaz, 2010). Ermeni güçlerinin yeniden saldırıya geçmesi karşısında Elçibey BM ve AGİT nezdinde girişimlerde bulunmuş ve bunun neticesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 31 Temmuz 1993 tarih ve 853 sayılı “Karabağ’ın Azerbaycan’a ait olduğu ve Ermenistan’ın işgal ettiği bölgelerden derhal çekilmesi gerektiğini” belirten kararı almıştır (United Nations Security Council, 1993). Bu kapsamda AGİT Minsk Grubunun çalışmalarına her iki taraftan da temsilciler katılmış ancak 1994 yılına kadar bir ilerleme sağlanamamıştır (Yalçınkaya, 2006, s. 134). İki taraf arasında ateşkes 12 Mayıs 1994 tarihinde sağlanmış ve bu şekilde Karabağ sorunu bugünkü çözümsüz stabil şeklini almıştır.

3.SONUÇ

Karabağ sorunun çerçevesi, Rusya’nın Güney Kafkasya bölgesine yönelik politikaları ile çizilmiştir. 16. yüzyıldan itibaren Rusya’nın izlediği siyaset Karabağ bölgesinin zaman içerisinde demografik yapısının Ermeniler lehinde değiştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu değişim Ermenistan’ın, bölgenin Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bu anlamda özellikle dağlık Karabağ bölgesinde tarihi önceliklerinin olduğu iddiasıyla somutlaşmış ve Soğuk savaşın son yıllarında bir çatışmaya dönüşmüştür. 1988 ile 1994 yılları arasında yaşanan çatışmalarda binlerce kişi hayatını kaybetmiş ve bölgede ciddi bir mülteci sorunu ortaya çıkmıştır.

Bugün uluslararası ilişkilerde donmuş bir çatışma alanı olarak nitelendirilen Karabağ Meselesi, esasında bir dizi adaletsizlik ve güç zincirinin oluşturduğu bir konudur ve bölgenin barış ve güvenliğini tehdit etmeye devam etmektedir. Sorunun çözümü noktasında yetersiz

kalınmasının sebeplerinden biri yukarıda bahsedildiği gibi Rusya'nın bölgeye yönelik politikasıdır. Diğer yandan Güney Kafkasya coğrafyasında önemli sayılabilecek enerji kaynaklarına sahip olmayan bir kara devleti olarak Ermenistan'ın, Dağlık Karabağ ve Ermeni soykırımını iddiaları ekseninde şekillendirdiği dış politikasıyla, bölgede Rusya dışında güvenlik, enerji ve ekonomi alanlarında ortaklık yapabileceği başka bir ülke bulunmamaktadır. Bu bağımlılık Ermenistan'ın farklı bir dış politika çizgisine geçmesini olanaksız kılmakta ve bölgedeki çatışma temelli mevcut durumun sürmesine neden olmaktadır.

26 Şubat 1992 yılında Dağlık Karabağ Bölgesi'nin Hocalı kasabasında Rus askeri birliklerinin yardımı ile Ermeni silahlı güçlerinin gerçekleştirdiği katliam, korkunç bilançosuyla dünya tarihinde iz bırakmış durumdadır. Ne var ki BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre açık bir soykırım suçu teşkil eden bu katliamın sorumluları bugün halen yargıç karşısına çıkarılmamıştır. Bu hususta Rusya'nın uluslararası siyasetteki ve örgütler içerisindeki ağırlığının rol oynadığı açıktır. Ancak uluslararası toplumun bu dengelerin oluşturduğu zinciri kırarak Hocalı için Adalet mekanizmasını çalıştırması gerekmektedir. Zira bir insan hakları meselesi olarak genelde Karabağ Sorunu, özelde ise Hocalı Soykırımını tüm insanlığın sorumluluğundadır.

Kaynakça

- Abilov, S., & İsayev, İ. (2016). The Consequences of the Nagorno-Karabakh War for Azerbaijan and the Undeniable Reality of Khojaly Massacre: A View from Azerbaijan. *Polish Political Science Yearbook*, 45, 291-303. doi:10.15804/pps2016022
- Aslanlı, A. (2001). Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu. *Avrasya Dosyası*, 7(1), 393-430.
- Aslanlı, A. (2016). Kafkasya için Yürütülen Mücadele ve Karabağ Sorununun Doğuşu. B. Özarıslan içinde, *Kanayan Yara Karabağ* (s. 13-36). Ankara: Astana Yayınları.
- Baguirov, A. (2008). Nagorno-Karabakh: Basis and Reality of Soviet-era Legal and Economic Claims Used to Justify the Armenia-Azerbaijan War. *Caucasian Review of International Affairs*, 2(1), 11-24.
- Cornell, S. (2001). *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. Surrey: Routledge Curzon Press.
- Council of Foreign Relations. (2017, 12 15). *Global Conflict Tracker*. 12 15, 2017 tarihinde cfr.org: https://www.cfr.org/interactives/global-conflict-tracker?cid=ppc-Google-grant-conflict_tracker-031116&gclid=Cj0KCQiAgs7RBRD0ARIsAN0o-

HhbNs0iwtfgJebOAYE5RqHF6yWZ7l_2Sido24_RcbBMerhffdLbHDEaAq3IEALw_wcB#! /conflict/nagorno-karabakh-conflict adresinden alındı

- Directorate-General For External Policies, Policy Department. (2016). *Russian Military Presence in the Eastern Partnership Countries*. European Parliament.
- Goltz, T. (2012). The Successes of the Spin Doctors: Western Media Reporting on the Nagorno Karabakh Conflict. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32(2), 186-195. doi: 10.1080/13602004.2012.694664
- Gürbüz, M. (2008). Dağlık Karabağ Sorunu Karşısında Taraf Ülkeler, Bölgesel ve Küresel Güçler. A. Aydın, S. Taş, & S. Adıgüzel içinde, *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye* (s. 117-129). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları: 131.
- Halbach, U. (1997). The Caucasus as a Region of Conflict. *Aussenpolitik*, 48(4), 358-367.
- International Crisis Group. (2012). *Tackling Azerbaijan's IDP Burden*. İstanbul: Crisis Group Europe Briefing. 09 17, 2017 tarihinde <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b067-tackling-azerbaijan-s-idp-burden.pdf> adresinden alındı
- İsmayilov, E. (2014). The Khans of Karabakh: The Roots, Subordination to the Russian Empire, and Liquidation of the Khanate. *The Caucasus & Globalization, Journal of Social, Political and Economic Studies*, 8(1-2), 127-154.
- İşyar, Ö. (2004). *Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- İzzetgil, E. (2016). Dağlık Karabağ'daki Fiili Durum Karşısında Azerbaycan'ın Ermenistan'a Kuvvet Kullanma Hakkı ve Siyasi Engeller. B. Özarlan içinde, *Kanayan Yara Karabağ* (s. 83-120). Ankara: Astana Yayınları.
- Kanpolat, H. (2001). Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı. *Avrasya Dosyası*, 6(4), 165-179.
- Karaköse, N. (2016). Birinci Dünya Savaşı'ndan Sovyet Özerk Yönetimine Kadar Karabağ'da Meydana Gelen Siyasi ve Askeri Gelişmeler (1914 -1923). B. Özarlan içinde, *Kanayan Yara Karabağ* (s. 37-81). Ankara: Astana Yayınları.
- Özarlan, B. (2014). Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 187-214.
- Özyılmaz, E. (2013). Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 191-208.
- The New York Times. (1992, 03 03). *Massacre by Armenians Being Reported*. 09 12, 2017 tarihinde <http://www.nytimes.com/1992/03/03/world/massacre-by-armenians-being-reported.html> adresinden alındı

- Tunçer Kılavuz, İ. (2017). Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği. *Avrasya Etüdleri*, 52(2), 51-78.
- Tüysüzoğlu, G. (2011, Temmuz). Rusya Arka Bahçesini Temizliyor. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 55-71.
- United Nations. (1948, Aralık 09). *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948*. 02 12, 20147 tarihinde [treaties.un.org: https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf](https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf) adresinden alındı
- United Nations Security Council. (1993, 07 29). *Resolution 853*. 09 25, 2017 tarihinde [documents-dds-ny.un.org: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement) adresinden alındı
- USAN. (2012, 11 9). *USAN Fact Sheet on the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan*. 08 12, 2017 tarihinde <http://karabakh.usazeris.org/> adresinden alındı
- Vaserman, A., & Ginat, R. (1994). National, Territorial Or Religious Conflict? The Case of Nagorno-Karabakh. *Studies in Conflict and Terrorism*, 4(3), 345-362.
- Yalçinkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yazıcı, N. (2011). *Tarihte Türkler ve Türk Devletleri*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yıldırım, D., & Özönder, M. (1991). *Karabağ Dosyası*. Ankara: Türk Kültürünü araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yılmaz, R. (2010). “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*(2), 69-93.

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

SEMPOZYUM RESİMLERİ

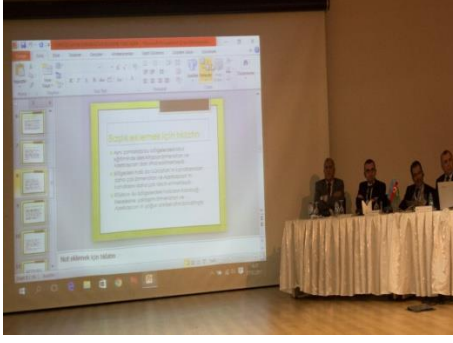

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

25. YILINDA HOCALI SOYKIRIMI E-KİTABI

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

25. YILINDA HOÇALI SOYKIRIMI E-KİTABI

**ONURLU DÜNYAYA SESLENİYORUZ,
HOÇALI'YA ADALET İSTİYORUZ.**
— 26 ŞUBAT 1992 —